

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM

1

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

IX. ÉVFOLYAM

1955.

1-4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly.

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztőbizottság:

BODOR BÉLA, BOGNÁR DEZSŐ, BOTVAY KÁROLY, CSATKAI ENDRE, DOMONKOS OTTÓ,
FALLER JENŐ, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, HORVÁTH OTTÓ,
KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, ROLLER KÁLMÁN, TAKÁTS ENDRE, TARJÁN
GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER
OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1955. IX. ÉVFOLYAM 1-2. SZÁM / Csatkai Endre: BEKÖSZÖNTŐ

Csatkai Endre: BEKÖSZÖNTŐ

Nyolcadik évfolyamát élte a Soproni Szemle, amikor 1944. augusztus 31-én utoljára jelent meg. A német megszállás óta ez volt a második szám és ez már magán viselte a kor szégyenletes bélyegét: az erősen lesovadt lapok nagy részét egy olyan tanulmány töltötte be, amelynek Sopronhoz semmi köze nem volt; felülről kívánták a közlését. Minthogy pedig a Soproni Szemlét másképp, mint soproni tartalommal elképzelni nem lehetett, szinte természetesnek látszott, hogy a folyóirat ezzel a számmal megszűnik, mint ahogy történt is.

Nyolc év alatt a soproniak és a város barátai megszerették és így a felszabadulás után, mihelyt az építés gondjai csökkentek és mind szélesebb látókörre táguhatott szemünk, mind erősebben ébredt a vágy, hogy a Soproni Szemle feltámadhasson. És kormányzatunk nem adhatott kedvesebb ajándékot a felszabadulás 10. évfordulójára, mint a lehetőséget, hogy a kedvelt folyóirat új életet kezdessen.

Új életet? Nem akarjuk újra kezdeni, ahol 1944-ben megfojtották. Az korunk meghazudtolása lenne, hiszen 10 esztendő telt el, 10 év, amely alatt világunk más égtájak alá gördült. Elfogadjuk a Heimler Károly szentesítette egyik feladatot: Sopron dolgozói és barátai számára olyan szolgálatot akarunk tenni, mint a kis fürge hajócskák, amelyek a partra viszik a mély vízen túl nem haladható óceánjárók értékes áruit: meg akarjuk könnyíteni a soproni múlt emlékeivel, természetrajzi érdekességeivel való foglalkozást, de ugyanakkor tanulsággal, útravalóval kívánunk szolgálni a jelen és jövő építésében is. Ebből következik, hogy nem a múltba visszaködlő hidat építünk, hanem olyant, amelynek pillérsora átnyúlik a jelenbe is és a népi demokrácia építéséhez szolgáltat a soproni kincses bányákból anyagot. Nagy és nemes feladat: közreműködni, hogy a haladó hagyományoktól duzzadó soproni múlthoz méltó jelent és jövőt építsünk.

A Soproni Szemle szerkesztőbizottsága nevében ehhez a munkához kérem a soproni és a Sopronnal foglalkozó szakírók, olvasók és dolgozók szíves támogatását.

2HEIMLER KÁROLY

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Becht Rezső: In memoriam

3Becht Rezső: In memoriam

Sopron barátai közel egy éve – 1954. szeptember 9-én – nehéz szívvel álltak körül egy sírt, hogy búcsút vegyenek Sopron egyik leghűségesebb fiától, dr Heimler Károlytól.

Minden emberben él a szeretet a szülővárosa iránt, de csak kevesekben teljesedik ki cselekvő szeretetté. Heimler Károlyban egy hosszú életet betöltő és átfutó alkotó szenvedéllyé vált.

Sopron – ez a név, ez a fogalom, ez a valóság volt az a mag, amely körül alkotó szenvedélyének minden gondolata szünet nélkül keringett. Nem a sovinszta, nem az elfogult lokálpatrióta szűk köreiből, hanem a

széles látókörű, bíráló szellemű, nagy távlatokat felmérő elme lengő íveiben.

Haladó szellemű, mindig új célok felé törő ember volt. Csak egy irányt ismert – előre, csak egy állapottól iszonyodott – a megállástól. Minden útja a városon át felmérés volt: a hiányok és lehetőségek felmérése. Mit lehet, mit kell tenni, hogy Sopron még szebb, még nemesebb legyen? – hogy a város nagy családjának még kellemesebb otthonává váljék? – ezt kutatta egy életen át, ezt váltotta valóra lépésről-lépésre mindaddig, amíg több mint egy évtizeddel ezelőtt megbénult testtel léte egy kis szoba területére korlátozódott. De gondoskodó gondolatainak szárnyalása akkor sem szűnt meg, és barátai megrendülten hallgatták, ahogy az elnehezült nyelv tolmácsolni igyekezett az új és legújabb terveket, melyeknek valóraváltását betegágya látogatóira örökségként hagyta.

Heimler Károly városszépítő volt, a városszépítésnek művésze. Képzeletének ereje, alkotó akarata, város- és emberszeretete, lelkesítőképessége ezt az irányt szabta életének. Nem városkozmetikus volt, dilettáns pepecselő, aki olcsó eszközökkel múló hatásokat ér el, nem szépít, csak elkendőz, – ő csak nagy távlatokban tudott gondolkodni, a jelenen túl, a jövő számára is maradandót alkotni. Művész volt a maga nemében, költő, aki vágyálmait meg is tudta valósítani. Kifejezőeszközeivel: az eleven fával, cserjével, virággal, az időtálló kővel kopár utcákat üde fasorokká, sívár tereket ligetekké varázsolt, műemlékeket méltó keretbe helyezett, a természet rejtett kincseit közkinccsé tette, fürdőket, kirándulóhelyeket, kilátókat épített, az öröm új lehetőségeivel lepte meg a közösséget, óvta a múlt hagyatékát, segítette megvalósulni a jövő ígéreteit. Könyveiben összegyűjtötte Sopron értékeit és szépségeit, a Soproni Szemlében egy, a maga nemében páratlan várostörténeti folyóiratot adott az országnak, 4a munka után pihenést keresők számára a padok százait állította fel, családi kerttelepeket létesített... ki győzné felsorolni százzrétű tevékenységét?

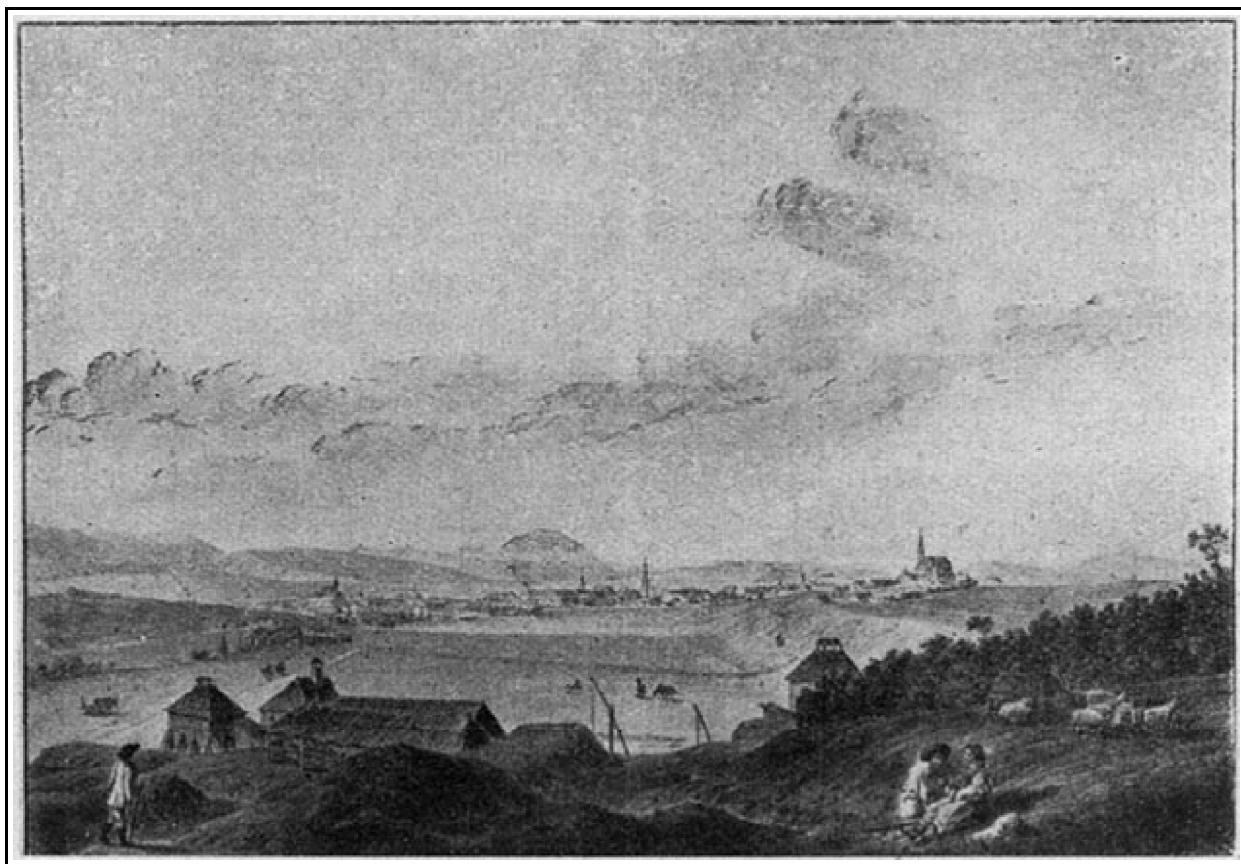
Minderre egy ember magában nem képes. Amit szelleme kiformal és akarata maga elé tűz, annak megvalósításához a megértő, áldozatkész segítőtársak százai szükségesek.

Ezt a segítő táborát Heimler Károly az 1869 óta működő Soproni Városszépítő Egyesületben találta meg. 1914 óta, mint ennek elnöke, szellemi vezére és inspiráló akarata, fáradhatatlanul lelkesítette a lelkesedni tudókat, felrázta a lagymatagokat, az áldozatkészségben előljárva áldozatkésszé tette a tartózkodókat, és az így egybekovácsolt közösség erejével, építőművészek, szobrászok és kertészek közreműködésével Sopron arculatát évről-évre szebbé és nemesebbé tette.

Heimler Károly most már a soproni földben pihen, de emlékét nemcsak a barátok és hálás tisztelők halandó szíve őrzi, hanem városának minden utcája, minden tere, a fasorok zöldje, a pihenőpadok, díszkutak, emléktáblák; alkotó szellemének számtalan szülöttje, köztük a Károly-kilátó, a Hubertusz, a Tómalom-strandfürdő, a Lövér-fürdő, a Deák-kút; rendszerező elméjének gyümölcsei: Sopron topográfiája, Sopron Műemlékei és a Soproni Szemle évfolyamainak sora. Mindmegannyi emlékoszlop egy gazdag élet sírhantja felett.

Megrendítő, hogy az újjászülető Soproni Szemle egykori alapítójának nekrológiával indul új útjára, de mély vigasz van abban, hogy szellemének talán legkedvesebb gyermeke nem száll vele együtt sírba, hanem hirdeti tovább Sopron kultúráját és Heimler Károly emlékét.

Ismeretlen művész. Sopron látképe. Színes kőrajz 1830 körül
Budapest, Nemzeti Múzeum, Metszettár.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Mollay Károly: A régi és az új „Soproni Szemle”

5 Mollay Károly: A régi és az új „Soproni Szemle”

1. Több mint tizennyolc év telt el azóta, hogy Heimler Károly, Sopron nyugalmazott főjegyzője, a Soproni Városszépítő Egyesület elnöke, Storno Miksa ösztönzésére 1937. május 15-én „bízó szívvel, de egyben a soproni ember hagyományos megfontoltságával” megindította a Soproni Szemlét, „abban a meggyőződésben, hogy arra szükség van” (Beköszöntő. SSz. I, 1). Kezdetben sokan, a régebbi soproni, főleg szépirodalmi folyóiratpróbálkozások után csak a Városszépítő Egyesület folyóiratát látták benne s közeli halálát jósolgatták. Érdekes, nem a nyomdai költségek előteremtése miatt gondoltak erre (hiszen közismert volt, hogy Heimler Károly, ha kellett, a nyomdaköltségeket saját maga is fedezte), hanem abban kételkedtek, hogy a folyóiratot el lehet-e látni ingyen cikkekkel. A folyóirat ugyanis csak jelképes tiszteletdíjat (25 darab borítékos különnyomatot¹⁽⁴⁾) adhatott s így önzetlen, lelkesedésből dolgozó munkatársakra kellett számítani.

Mindezek ellenére Heimler Károly a tőle megszokott szívóssággal és szervezőkészséggel, a felkért szerkesztőbizottság több-kevesebb támogatásával megkezdte a munkát. Kezdetben még kissé tapogatódzva,

hiszen az út eléggé járatlan volt, bár akkor a Győri Szemle már nyolcadik, a Vasi Szemle meg negyedik évfolyamába lépett. Heimler Károly azonban nem egészen ilyen típusú folyóíratra gondolt. A legtágabb értelemben vett helytörténeti folyóírat lebegett szeme előtt, amely „Sopron és Sopron vármegye múltjának minden gazdagságát, jelenének problémáit, jövőjének lehetőségeit, a város és a megye történetét, művészetét, kultúráját, szociográfiáját, nyelvi és néprajzi sajátosságait” gyűjti egybe. Ezért nevezte folyóíratát alcímében „kultúrtörténelmi”-nek s többszöri javaslatomra sem tudta magát rászánni arra, hogy „helytörténeti”-re keresztelje át²⁽²⁾. Az élő soproni szépirodalmat ismertetésekben, bírálatokban és a könyvészeti rovatban kívánta számontartani. Soproni szerzők szépirodalmi műveit egyébként nem közölte, mert főleg a Vasi Szemle példáján látta, hogy ez már szétfeszítené a folyóírat kereteit, elmosná jellegzetes helyi ⁶arcát s könnyen utat engedne a dilettantizmusnak. E tekintetben csak Becht Rezsőnek finom, soproni tárgyú leírásaival, képeivel tett kivételt. Ha el is ismerte az említett két folyóírat érdemeit, azt a – szerintünk is helyes – szempontot képviselte, hogy folyóíratunk ne lépje túl a régi megye határait, nem szűk lokálpatriotizmusból vagy egyenesen regionalizmusból, hanem azért, mert a megye területén is akad elég tennivaló.

Heimler Károlynak, mint a „Soproni Szemle” főszerkesztőjének első érdeme, hogy a folyóírat köré gyűjtötte azokat, akik közönségnevelésre vállalkoztak. Annak a közönségnek a megnyerésére, amely helytörténeti érdeklődését addig többnyire csak népszerűsítő újságcikkekből és silány történeti regényekből elégíthette ki. Érdektelen volt-e, hogy egyesek lelkében ifjúkori, talán még az egyetemi évek óta elszunnyadt terveket keltett életre; hogy a férfikora delelőjén túljutott középiskolai tanár, a nyugdíjas városi tisztviselő levéltárba, könyvtárba kezdett járni s életének első, tudományos igényű cikkét írta meg. Lelkes műgyűjtők kitergegették Soproniensi-gyűjteményük értékes darabjait, mérnökök elővették a fiókból városrendezési terveiket, közgyűjtemények szakszerű méltatást kaptak. Heimler Károly maga köré gyűjtötte az ifjabb nemzedéket is s ma többen gondolunk vissza hálával, hogy tudományos pályakezdésünknek a „Soproni Szemle” adott keretet, publikálási lehetőséget.

Az egészséges fejlődésnek jele volt, hogy a helyben lakó munkatársak mellett kezdettől fogva mind sűrűbben kapcsolódtak a folyóírat munkájába olyanok, akiket sorsuk máshová vetett, élükön Thirring Gusztávval († 1941). A második évfolyamtól kezdve aztán olyanok is felkerestek bennünket cikkeikkel, akiket csak kutatásaik vezettek hozzánk. A Soproni Szemle tehát nemcsak helyi igényeket elégített ki.

Az önzetlenül dolgozó munkatársak megszervezésével egyidejűleg megkezdődött az előfizetők toborzása is. Ez egyrészt öröndetes, másrészt megdöbbentő adatokat szolgáltatott a társadalom művelődési vágyáról. A soproni társadalom minden részéből siettek a folyóírat támogatására, elegenden akadt azonban, akik a magyar művelődést az évi 6 pengős előfizetési díj helyett csak elméletben kívánták támogatni, vagy társadalmi állásukra való tekintettel elvárták, hogy tiszteletpéldányt kapjanak. A vármegye nem egy régi főnemesi családja udvarias felkérés után is mély hallgatásba burkolódzott, így például a Széchenyiek, pedig a folyóírat 1939. évi 5–6. számát Széchenyi Istvánnak szentelte. Heimler Károly még a negyedik évfolyam megindulásakor is panaszkodik, hogy az előfizetők nagyobb része nem soproni. „Addig, amíg a „Soproni Szemle” Magyarország minden részében lelkes barátokra talált, addig itt, ebben a városban, amelynek nevét viseli, alig tudott gyökeret verni. Éppen az a polgárság tagad meg bennünket, amelynek munkánk elsősorban szól”. A városon és a megyén kívül azonban többen meghallották a hívó szót s a szülőföldről elszakadt soproniak és megyeiek a folyóíraton keresztül kapcsolódtak ismét szűkebb hazájuk életébe. Csak jellemző adatként említem meg, hogy a tengerentúlról is jelentkezett soproni származású előfizető. A város ebben az esetben is segítségére sietett helytörténetírásunknak, sőt 1942-ben és 1943-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a kiadott 600 példányból 50–50-nek előfizetését fedezte.

2. Már az első évfolyam nagyobb cikkei („Tanulmányok”) tanúságot tettek arról, hogy legszélesebb értelemben helytörténeti folyóiratról van szó. Hiszen *Romwalter Alfréd* († 1954), *Vendi Miklós*, *Gombocz Endre* († 1945) és *Szádeczky-Kardoss Elemér* sajátosan természettudományi jellegű ⁷cikkeinek (Római korú sajtolt üveg Sopronból, Sopronban lelt ókori salakok és téglák, Egy római kemenceboltozat téglájának kőzettani vizsgálata, Kitaibel Pál sopronmegyei útja, Sopron vármegye zsirakörnyéki részének geológiája és morfológiája) is volt helytörténeti vonatkozásuk. *Breuer György*, *Varga Lajos* és *Mika Ferenc* cikkei elsősorban az akkori helyzetet rögzítették (A sopronmegyei madárvárták; A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán), az azóta eltelt közel 20 év változásai miatt azonban *ma* már ezek is helytörténeti értékűek.

A sajátosan helytörténeti jellegű cikkekben a megye aránylag keveset jut szóhoz. *Maár Károly* és *Soós Imre* cikkei (Hol állott Rov vára? Adatok a sopronmegyei középbirtok 16. századi történetéhez) az akkori ifjabb nemzedéket képviselik, amely a régebbi, főleg érdekességekből tallózgató helytörténetírás helyett, néhány idősebb kutatót követve, az alapos forráskutatást, a nyelvtörténeti és a társadalomtörténeti szempont érvényesítését is követelte a helytörténetírástól.

A sajátosan helytörténeti cikkek legtöbbje a várossal foglalkozik. Ennek az a magyarázata, hogy a megyével foglalkozó kutatók megszervezése csak lassan haladt. A környék ókori betelepülésének kérdését korábbi kutatásai alapján *iffj. Gallus Sándor* foglalja össze. A Városi Múzeum igazgatójának *Lauringer Ernő*-nek († 1944) a múzeumban lévő trias-szobrok rekonstrukciójáról és a római sírkövekről szóló cikkei a csirái a II. évfolyamban meginduló „Múzeumi Közlemények”-nek. *Bella Lajos*ról, a kiváló régészről írt megemlékezése ugyancsak a II. évfolyammal meginduló új rovatnak (Nekrológok, majd Életrajzok, végül Nagyjaink) az előzménye. A középkor kutatását az azóta 14 kötetre szaporodott városi okmánytár kiadója, *Házi Jenő* képviseli a város középkori helyrajzában egyik részletkérdését tárgyaló cikkével. Az újkori utcanév történetével *Csatkai Endre* foglalkozik. A zenetörténet keríté sorra *Kapi-Králik Jenő* a magyar zenetörténet legrégebbi emlékének, a soproni Stark-féle virginálkönyvnek az ismertetésével, *Kárpáti Sándor* († 1939) a Sopron megyei népdalgyűjtésre buzdító cikkével pedig a zenei folklór megmentésére hívja fel a figyelmet. A néprajz egyébként még nincsen képviselve s mindvégig a folyóirat egyik leggyengébb részlete marad. Nincsen képviselve a színháztörténet, az irodalomtörténet stb., a művészettörténet viszont négy cikkel is szerepel: a soproni órákiállítás művészettörténeti tanulságai (*Csipkés Kálmán*), adatok a XVIII. és a XIX. századi soproni festészet történetéhez (*Storno Miksa*), egy XVIII. századi, Augsburgban készült úgynevezett csavaros érem ismertetése (*Németh Sámuel*), adatok a soproni 48-as emlékmű keletkezéséhez (*Heimler Károly*) jelzik az érdeklődés irányát. Protestáns egyháztörténeti témát dolgozott fel *Payr Sándor* († 1938) „Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban” című tanulmánya, az 1784. évi első soproni népszámlálásról pedig e kérdésnek legnagyobb magyarországi szakértője, *Thirring Gusztáv* írt.

Kissé bővebben foglalkoztunk az első évfolyam nagyobb cikkeivel, mert mutatják, hogy Heimler Károly nem véletlenül beérkezett cikkeket közölt, hanem valóban szerkesztette, megtervezte a folyóiratot. A cikkek értékes közleményeket tartalmaznak, legfeljebb annyiban mutatkozik némi egyenetlenség, hogy egyik részük még kimondottan csak ismeretterjesztő, nem közli forrásait, nem jelöli meg, miben viszi előre eddigi ismereteinket. A cikkek értékét viszont hatásosan emeli a képanyag (*Diebold Károly* felvételei), amely gyakran csak üresen maradt hely betöltésére került oda (*id. Storno Ferenc* vázlatai régi soproni épületekről). Emlékezzünk itt meg ^{8a} Röttig-Romwalter nyomdáról, amely a folyóirat ízléses előállítását szívügyének tekintette.

Kiforratlan még a „Különfélék” rovata, amelyből a II. évfolyamban a „Krónika”, majd a III. évfolyamtól

kezdve a „Kisebb közlemények” rovata lesz. A vidéki folyóiratalapítás sajátos nehézségeivel függ össze, hogy a „Könyvismertetések” rovata a legszintelenebb, hogy például a soproni poncichterről írt csapnivalóan rossz „néprajzi tanulmány” is csupán udvarias ismertetést kap. A II. évfolyamtól kezdve itt is megváltozik a helyzet: a „Soproni irodalom” című rovat már nem udvarias tartalmi ismertetéseket közöl, hanem értékkel, bírál, ha kell keményen is. Az egyes számokat végül értékesen egészíti ki „Sopron bibliográfiája”, amely időről-időre összeállítja a soproni vagy megyei vonatkozású kiadványokat, folyóirat- és újságcikkeket stb.

3. A második évfolyamtól kezdve alakul a folyóirat valóban olyanná, amilyennek Heimler Károly elképzelte. Mindenekelőtt tágul a nagyobb cikkek tárgyköre s ezzel együtt szaporodnak a folyóirat munkatársai. A már említett tárgykörökön kívül most jelentkezik a színháztörténet (pl. *Angyal Endre*), az irodalomtörténet (*Berecz Dezső*, *Rajczy Mária* stb.), a néprajz (pl. *Missuray-Krug Lajos* † 1945), a pedagógiatörténet (*Verbényi László*, *Legény János*), a gazdaságtörténet (*Zügn Nándor*, *Udvardi Lakos János* stb.), az ipartörténet (pl. *Vajk Artur*), a címtan (*Tompos Ernő*), a barlangkutatás (*Kotsits Tivadar*) stb. és nagyobb súlyt kap a jelen helyzet egyes kérdéseinek megvitatása: például a városrendezés (*Bergmann Pál*, *Hárs György*), a városszéli telepítés, a város közüzemi politikája (*Schindler András*), Sopron vidékének gyümölcstermesztése (*Főző Géza*) stb. Kiszélesedett a Széchenyi-kutatás (Széchenyi-Emlékszám, Östör József † 1949), feldolgozásra kerültek családi levelestárak, pl. Ihász Dániel, Kossuth Lajos egyik meghitt barátjéé (*Ruhmann Jenő*), köz- és magángyűjtemények kincseit ismertetik (*Thier László* stb.), műemlékeket szakszerűen méltatnak (pl. *Csemegi József*) stb. Ezenkívül a második évfolyamtól kezdve külön rovat mutatja be művészettörténeti szempontból a megyei kastélyokat, egy másik a megyei népviseletet. Az utóbbi rovat nem éri el a magyar néprajzi kutatás színvonalát. A néprajzi kutatás fellendítésére, újabb kutatók bekapcsolására és nevelésére e sorok írója, *Weger Imrével* együtt a hatodik évfolyamban indította meg a „Sopronmegyei Kultúratlasz” előmunkálatait. Az első kérdőív („A születés, a házasság és a halál népszokásai”) gyűjtőmunkájában rögtön 49 megyei tanító és 2 plébános kapcsolódott be (vö. VI. 76, 146), ami egymagában is eléggé bizonyítja ennek az anyagi okokból elakadt vállalkozásnak a helyességét.

Házi Jenő középkori forráskiadásai még folynak, amikor Heimler Károly 1940-ben megindítja az újkori városi krónikák kiadását. Így kerül sorra a Petz-családé (*Csatkai Endre*), a Payr-családé (*Heimler Károly*), a Fiedler Krónika (*Hamar Gyula*) és Zadjeli Slachta Etelka naplója (*Csatkai Endre*), de tervbevette Lackner Kristóf humanista társa, Faut Márk krónikájának a kiadását is. Heimler Károly ezeket a jegyzetelt forráskiadványokat mellékletként adta a folyóirathoz, amelynek utolsó teljes évfolyama, a hetedik, ezáltal már 30 ívre nőtt. A krónikák egyik értéke éppen abban van, hogy eligazítanak az eseménytörténet apró adataiban. Erre gondolt Heimler Károly, amikor a második és harmadik évfolyamban krónikaszerűen összeállította az 1938. és az 1939. év soproni eseménytörténetét. Kár, hogy a rákövetkező esztendőknél nem akadt állandó krónikása és így ma sem tudunk eligazodni a már-már történelemmé váló utóbbi két évtized eseménytörténetében.

Nagy átalakuláson mentek keresztül a „Kisebb közlemények” és a könyvismertetések. Ez lett a folyóirat két legváltozatosabb, legmozgékonyabb rovata. A kisebb közlemények most már nemcsak komoly forráskutatáson alapuló adalékokat, műhelyforgácsokat közölnek a nagyobb tanulmányok által felvetett tárgykörökből, hanem kritikai szemlét tartanak a városi és a megye fontosabb társadalmi, tudományos és művészeti eseményei felett: itt olvashatunk összefoglaló értékeléseket az irodalmi és a színházi életéről, a kiállításokról, a nyári egyetem működéséről, a sopronbánfalvi ásatásról, a középkori soproni okmánytárról, stb. A könyvismertetések az új művet most már belehelyezik a kérdés tudománytörténetébe, rámutatnak

helytörténeti jelentőségére, eredményeire, de módszertani fogyatékoságaira, hibás adataira is. Mindez nem volt könnyű dolog. Főleg kezdetben sok sértődés származott belőle, a folyóirat nem egyszer egy-egy előfizetőjét, korábbi lelkes pártolóját veszítette el emiatt. E sorok íróját az egyik helyi lapban írt bírálata miatt párbajjal, a folyóiratban írt egyik cikke miatt pedig perrel fenyegették meg. Egy közlésre beküldött tanulmány előzetes szerkesztői bírálatával kapcsolatos levélben írta Heimler Károly: „Nagyon kényes dolog: a helyi viszonyokra tekintettel ily előkelő intézet vezetőjének a munkáját egyszerűen visszautasítani már lapunk érdekében sem lehet, mivel megindulásunkkor előfizetők gyűjtésével hathatósan segítségünkre volt” (1939. IV. 17.). Sohasem habozott, ha a folyóirat színvonalának megvédéséről volt szó, de örködött azon, hogy a bírálat, vagy a vita személyeskedéssé ne fajuljon. A szerkesztőbizottság tagjait csak ritkán vonta bele a szerkesztés munkájába, nem is helyeselték mindent, ami a folyóirat körül történt. „Nagyon szeretném, ha egyszer össze tudnám hozni a bizottsági tagokat, hiszen sok félreértést lehetne kiküszöbölni és még több jó gondolatot kaphatnánk további munkánkra” – írta 1939. III. 26-i keltezésű levelében. Ez az egyetlen találkozó 1939. április 3-án meg is történt s helytörténetírásunknak, a Soproni Szemlének sem vált volna kárára, ha több is követte volna.

A folyóiratszerkesztésnek akkoriban Sopronban még egy nehézsége volt. A német nemzetiségi, vagy ahogy akkor nevezték, „népi” kérdésnek mindkét fél által megmérgezett levegőjében elegenden akadtak, akik a jelen helyzeten alapuló szemléletüket a múltba is visszavetítették s helytelenül felfogott nemzeti büszkeségük ott is sérelmet látott, ahol korhoz, vagy nyelvhez kötött jelentőségről volt szó. Heimler Károly a soproni emberre jellemzően idegenkedett mindenféle frázistól, de kész volt szembenézni a való és igazolható tényekkel, még akkor is, ha ezek a hivatalos felfogással esetleg ellenkeztek. 1942-ben rendezte sajtó alá az ún. Payr-krónikát, az 1584–1700-ig terjedő kor soproni történelmének becses forrását. A soproni ügyesség a már tördelt korrektúrára nem akarta megadni a nyomtatási engedélyt, mivel a krónikaíró soproni polgár Bocskay hadainak 1605. évi támadásairól és rablásairól szólva az „ellenségről” ezt írja: „nach pfingsten ist er khumen wnt *mit rebellischen vngerischen hunten...*” (7. l.). A kiemelt kifejezésben a cenzor magyargyalázást látott. Persze a cenzor is észrevehette volna, hogy egy lappal odébb „*die rebelischen hunt türken wnt tartarn*” fordulnak elő, sőt 1664-ben „wegen den *rauberischen hund* der soldaten” (akinek császári zsoldosokat kell érteni) nem végezheték el a soproniak a szőlőkben a munkát. Hiába bizonygatta Heimler Károly, hogy történeti forrás szövegén a kiadó nem eszközölhet változtatást, [10](#)a cenzor hajthatatlan maradt mindaddig, amíg kérésünkre a miniszterelnökség sajtóosztálya táviratban nem utasította a nyomtatási engedély megadására. (62. l.)³⁽³⁾

4. A Soproni Szemle fent vázolt problematikájának elvi kifejtésére, helytörténetírásunk módszerének megvitatására e sorok írója vállalkozott a második évfolyamtól kezdve megjelent több tanulmányában, kisebb közleményében és bírálatában. A részletkérdések tisztázására cikksorozat indult, amelyből azonban csak *Soós Imré*-nek a megyei községtörténetírás forrásairól írt úttörő tanulmánya és *Weger Imré*-nek a néprajzi térképek megszerkesztéséről szóló cikke jelent meg. Úgy terveztük, hogy a néprajzon kívül megvitatjuk a megyei magyar, német és horvát nyelvjáráskutatás, a dülő- és helynévgyűjtés kérdéseit s így mind több megyei kutatót vonunk bele a rendszeres munkába. Folytatni kellett volna *Augusztinovicz Elemér* kezdeményezését, aki Sopron régi magyar irodalmi emlékeinek összegyűjtésébe a tanulóifjúságot is bekapcsolta⁴⁽⁴⁾ s foglalkozhattunk volna a helytörténeti kutatók utánpótlásával is.

Mindez azonban csak terv, jámbor szándék maradt. Heimler Károly megbetegedése után 1944-ben Ruhmann Jenő († 1954) vette át a szerkesztés munkáját. A háborúval kapcsolatos korlátozások miatt a nyolcadik évfolyam három füzeté már erősen csökkentett terjedelemmel jelent meg s mikor aztán hullani kezdtek a bombák, a folyóirat teljesen megszűnt.

5. Ez volt a régi Soproni Szemle. Nyolc évfolyamával olyan hagyományt teremtett, amely az új Soproni Szemlét is nem egy tekintetben kötelezi. Kötelezi mindenekelőtt minden provincializmustól, helyi hajbókolástól mentes színvonalra, a tanulmányoktól a könyvbírálatokig egyaránt. Kötelezi arra, hogy múlt és jelen életünk egészének „szemléje” legyen a szó eredeti értelmében, neveljen múlt és jelen értékeink megbecsülésére, közvetítse helyi hagyományainkat az ifjabb nemzedéknek, amely munkánkat majd folytatni fogja.

Mindez nem könnyű dolog s bizonyára nem az első számtól kezdve ¹¹valószínűleg meg rögtön a maga egészében. Nemcsak Heimler Károlyt veszítettük el, hanem – amint a fenti nem teljes felsorolásból látható – munkatársainknak tekintélyes részét is. A megmaradtakat ismét össze kell fognunk, azokat is, akik Sopronból vagy a régi megyéből elszakadtak, és ezt a gárdát ki kell egészítenünk mindazokkal, akiket hajlamuk, érdeklődési körük, kutatási irányuk alapján folóiratunk köré tömöríthetünk. Nem vagyunk olyan szerencsés helyzetben mint Pécs, ahol a Dunántúli Tudományos Intézet szélesebb célkitűzése mellett is látható középpontja a Baranya megyei és pécsi kutatásoknak. Az egyetem, a múzeum, a levéltár és a folyóirat a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat soproni csoportjával karöltve megteremtheti azonban azt a keretet, amely a még nem létező Soproni Tudományos Intézet munkatársait egybefoghatja és funkcióját elláthatja.

6. A háborúból a szemmel látható legnagyobb veszteséggel építészeti műemlékeink kerültek ki. Nyilván ezért fordult oly nagy érdeklődés helyi és országos viszonylatban is ⁵⁽⁵⁾ megmaradt építészeti értékeink felé. Bizonyára ezért is volt olyan nagy helyi sikere a „Sopron és környéke műemlékei” című akadémiai kiadványnak ⁶⁽⁶⁾, amely nemcsak a száz év óta vajdó magyar műemléktopográfiának egész vármegyét felölelő első kötete, hanem legtágabb értelemben vett helytörténeti kutatásunknak igen fontos állomása is. „Reméljük az így feldolgozott műemléki topográfia az lesz, aminek szántuk: nemcsak egy terület műemléki, műkincs-leltára, hanem a magyar művészettörténet egyik legfontosabb forrása”, ezzel fejezte be a kötet elé írt bevezetését Dercsényi Dezső, a „Magyarország műemléki topográfiája” című sorozat szerkesztője. A kötet azonban nemcsak forrása a magyar művészettörténetnek, hanem egyúttal összefoglalja a megyei műemléktopográfiai kutatások eddigi eredményeit, így Csatkai Endre három évtizedes kutatásait, megmutatja eddigi munkánk hiányait s ezáltal ösztönzőleg hat további feladatainkra. Még fokozottabban vonatkozik ez a kötet bevezető tanulmányaira: a régészeti (Radnóti Aladár), a társadalomtörténeti (Mollay Károly) és a szorosan vett művészettörténeti összefoglalás (Csatkai Endre, Dercsényi Dezső) tulajdonképpen eddigi helytörténeti kutatásunk mérlegét vonja meg. A kötet hiányai és hibái részben az eddigi kutatás hiányai és hibái is. Így például a műemléktopográfiai rész az egyes házak történeténél nem igen említ a XVIII századnál régebbi adatot, mivel ezeket kutatásunk még nem tárta fel. Pedig Riedlmeyer Gyula mérnöknek legutóbb, főleg a belvárosi házakon végzett kutatásai azt bizonyítják, hogy az 1676. évi tűzvész pusztításai korántsem voltak oly nagymérvűek, mint ezt helytörténeti irodalmunk eddig hirdette, s belvárosi házaink egy része ma is középkori alapokon áll. A későbbi falazás ¹²nem egy helyen gyönyörű középkori ülőfülkét, gótikus ajtót, ablakot stb. tüntetett el (pl. Szt. György u. 3.). Ha tehát műemléktopográfiánkat történetileg is meg akarjuk alapozni, akkor műemlékeink középkori és korai újkori történetét is fel kell tárnunk.

Amikor a műemléktopográfia kötete számára a társadalomtörténeti összefoglalást írtam, eddigi kutatásunkat át kellett tekintenem, hogy történeti vázlatomban minden lényegesebb eredményt a maga helyére illesszek. Mivel mai felfogás szerint műemléknek általában csak 1848-ig létrejött műtárgyat tekintünk, történeti vázlatomban csak 1848-ig haladtam. Az ezután következő száz esztendő történetének

még vázlatos összefoglalására sem vállalkozhattam volna, mivel az előmunkák itt úgyszólván teljesen hiányoznak.⁷⁽⁷⁾ Nem ismerjük a kapitalizmus soproni térhódításának történetét, az egyes üzemek és munkásaik helyzetét, pedig az olyan munkák, mint a „Soproni építő- és földhitelbank” hírhedt 1901. évi bukásával foglalkozó, névtelenül megjelent „A soproni bank-bukás” (A bukás története és következményei, a bírósági és közigazgatási ügyiratok nyomán. Sopron, 1902) című társadalomtörténeti szempontból nagyon értékesek. Az említett könyvet nem céhbeli történész, hanem közgazdasági szakember (*Taizs Károly*) írta s ez egyúttal azt is példázza, hogy a helytörténet számára ki-kí értékes munkát végezhet, ha alaposan végzi. Nem ismerjük a nemzetiségi kérdés történetét, pedig enélkül a két világháború közti korszakot helytörténetünkben megérteni nem tudjuk.

7. Nem akarom elismételni azt a tematikát, amelyet még 1939-ben állítottam össze (SSz III. 20.). Szempontjaink és nézőpontunk azóta változtak, a részletek kidolgozása azonban még megvitatásra vár⁸⁽⁸⁾. Csupán kiemelem, hogy eddig túlságosan keveset foglalkozott helytörténetírásunk a legújabb korról, különösen a két világháború közti és az azt követő idővel. Amióta műemlékeinket „felfedeztük”, az a veszély fenyeget, hogy egyéb értékeinkről megfeledkezünk. Így nyelvtörténeti és természeti emlékeinkről. Azt természetesnek tartjuk, hogy műemlékké, vagy műemlékjellegűvé nyilvánított utcáink stílusos hangulatát megfelelő lámpákkal és világítással is biztosítsuk, azzal azonban kevesebbet törődünk, hogy nevük ennek megfelelő legyen. Foglalkozzék folyóiratunk ilyen kérdéssel is és ne engedje, hogy például a Kistómalom páratlan természeti világa egyesek felelőtlensége miatt elpusztuljon. A régi Soproni Szemle hagyománya és alapítójának emléke erre is kötelez bennünket.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Leitner József: Heimler Károly és a Soproni Városszépítő Egyesület

13 Leitner József: Heimler Károly és a Soproni Városszépítő Egyesület

1. Heimler Károly Sopronban született 1877. október 18-án. Apja gabonakereskedő volt a Bécsi utca 26. számú házban. Az elemi az Evangélikus Elemi Iskolában, a középiskolát az Evangélikus Liceumban végezte, ahol 1897-ben érettségi vizsgálatot tett. Miután a 11. közös vadászezredben önkéntesi évét leszolgált, jogásznak iratkozott be. Jogi tanulmányait az 1898/9–1901/2. tanévekben Budapesten, Pozsonyban és Kolozsvárt végezte, ez utóbbi helyen szerezte meg a jogi doktorátust. 1902–5-ig patvarista volt Sopronban Lagler Alfréd ügyvédnél, ügyvédi pályára azonban nem lépett. 1905. június 8-án a fiatal jogász a városi rendőrség szolgálatába került, mint alkapitány. 1908-ban városi rendőrfőkapitánnyá nevezték ki. 1908-ban feleségül vette az ugyancsak soproni polgári családból származott Greilinger Irmát, akiben törekvéseit megértő, hűséges feleségre talált, s akivel haláláig a legnagyobb harmóniában élt. Hosszú betegsége alatt felesége önfeláldozó ápolója volt, férje gondolatait, melyeket már nehezen tudott szavakba önteni, valósággal az ajkáról olvasta le.

Városi rendőrfőkapitányi tisztét 1921. július 31-ig, a rendőrség államosításáig töltötte be. Ezután a rendőrségtől megválva, más beosztásban működött, s a polgárság bizalma 1925. január 29-i közgyűlésén a főjegyzői székbe emelte. Ez év végén az árvaszéki elnöki tisztséget is rá bízta. Főjegyzői állását 1937. január 1-én történt nyugalombavonulásáig látta el. A nyugalombavonulás azonban nem jelentett nála a közeletből való visszavonulást, hanem idejét és erejét most még inkább annak az intézménynek szentelte, amely különösen a szívéhez nőtt: a Városszépítő Egyesületnek. Mint az egyesület elnöke még sokat alkotott, míg 1943-ban bekövetkezett agyvérzése további munkásságát meg nem akadályozta. A betegség

Heimler Károly szellemét nem tudta megtörni, még betegsége alatt is újabb és újabb tervek szöveget, amelyeknek megvalósítására azonban nem kerülhetett sor. Tizenkét évi betegség után, 1954. szeptember 7-én sopronbátfalvi otthonában hunyt el.

2. Heimler Károly több ízben járt külföldön, így Németországban és Olaszországban. A városok életét tanulmányozta, hogy tapasztalatait itthon gyümölcsöztethesse. Három évtizeden át szolgálta városát s méltán állíthatjuk, városunk legkülönb fiai közé tartozott. Legkedvesebb munkaterülete a Soproni Városszépítő Egyesület volt, amelynek keretében sokoldalú tevékenységet fejtett ki. Ez az egyesület 1865 óta, alapszabályszerűen 1869 óta működött. Megalapítója, Flandorffer Ignác nagyműveltségű, világlátott borkereskedő volt. Heimler Károly már egész fiatalon bekapcsolódott az egyesület munkájába, eleinte (1906–11.) mint választmányi tag, majd 1912–13-ban mint alelnök Printz Ferenc elnök mellett. 1914. március 22-én az egyesület elnökké választotta. Mint elnök, magáévá tette elődjének, Printz Ferencnek mottóját:

*Schaffen wir für unsere Stätte,
Unsere Stadt sei unsere Welt,
Jeder sei ein Teil der Kette,
Die das grosse Ganze hält!*

Valóban ez a város volt az ő világa s igen nagy volt a száma azoknak, akiket e nemes ügynek megnyert. Csak így valósíthatta meg egy aránylag szegény egyesület erejét messze túlhaladó alkotásait.

3. A Városszépítő Egyesület Heimler Károly elnöksége alatt nemcsak a szoros értelemben vett városszépítő ügyekkel foglalkozott, hanem sok mindennel, ami Sopron fejlődését előre vihette. Az egyesületet is, elnökét is ezért több ízben támadták. Heimler Károly az 1937. május 1-én tartott közgyűlésen e támadásokra célozva, a következőket mondotta: Távol áll az egyesülettől olyan dolgokat gondozásba venni, amelyeknek van hivatott gondozója. *Az egyesület nem törekszik olcsó babérokra, de mindenütt megfogja majd a munkát, ahol ezt szükségesnek és célravezetőnek tartja és ahol mások ezt a munkát nem vállalják*.¹⁹ Ezért létesített az egyesület például faiskolát, teremtette meg az úgynevezett családi kerteket, és ezért vállalta a „Soproni Szemle” megindítását is.

Heimler Károly elnökségének kezdete az első világháborúra esik, az egyesület munkája azonban ekkor sem szünetelt. Ekkor létesítette a Bécsi-dombi játszóteret a külvárosi gyermekek részére, a Koronázó-dombi emlékoszlopot és megépítette a Bécsi-dombi víztároló medence közelében az azóta elpusztult Lajos-pihenőt. Rendezte a Sas-teret, óra és barométer került a Kossuth Lajos utcába stb. stb. Ekkor kerül az egyesület birtokába a Szilvássy-féle vadászlak, melyből többszöri átalakítás után, 1925-ben épült meg a Hubertus-vadászlak. Heimler Károly szeretett ott tartózkodni, boldog volt, ha barátait ott gyűjthette maga köré. Nemcsak a hely, az épület külseje volt szép és ízléses, hanem belső berendezése, díszítése is művészi és messze meghaladta az átlagos menedékházak színvonalát. A képeket helybeli művészek festették a soproni életből vett jeleneteket örökítve meg. S mindez a kirándulók áldozatkészségéből jött létre, ami egymagában is Heimler Károly népszerűségét és a soproniak tervei iránt tanúsított megértését bizonyítja.

Ez első világháború utáni nehéz időkben az egyesület négy családikerttelepet tartott fenn és adott kisembereknek bérbe. Ezek a kertek az akkori inséges időkben nagy segítséget jelentettek a kisjövedelmű bérlők számára.

4. A huszas évek elejére esik a Tómalom-strandfürdő átépítése és modernizálása. Ez szintén Heimler

Károly kezdeményezésének köszönhető. A nagyszabású terv költségeit a Városszépítő Egyesület egymagában nem vállalhatta, ezért Heimler Károly a Dunántúli Túristaegyesületet s az akkoriban az ő elnökségével megalakult Idegenforgalmi Részvénytársaságot [15](#)vonta be a keresztülvitelbe. Mint ismeretes, a trianoni békében Sopron vármegye nyugati részét Ausztriához csatolták, ami a várost súlyos gazdasági helyzetbe hozta. A soproni bor elvesztette ausztriai piacát s megszűntek az egyéb közvetlen kereskedelmi kapcsolatok is. Az új helyzetben új piacok és új megélhetési források után kellett nézni. Ilyen lehetőség nyílt a nagymultú soproni gyümölcsstermesztés fokozásával [2\(10\)](#) és az addig elhanyagolt idegenforgalom emelésével. Heimler Károly azonnal cselekedett is. Kezdetben 1 holdon, majd egyre nagyobb területen faiskolát létesített, hogy a gyümölcstermelőket aklimatizált gyümölcsfákkal láthassa el. Az egyesület kérelmére a város a Lazarett-Spitz nevű dűlőben 600–600 □-öles parcellákat bocsátott igen előnyös fizetési feltételek mellett a gyümölcstermelők rendelkezésére.

Az Idegenforgalmi Részvénytársaság létrehozása után különös gondot fordított arra, hogy a Városszépítő Egyesület létesítményei is minél inkább az idegenforgalom emelésének szolgálatában álljanak. Ezt tartotta szem előtt a Hubertus-vadászlat bővítésénél, amikor vendégszobákat építtetett a nem soproni kirándulók számára. A soproni erdők legszebb sétányain padokat állíttatott fel, s ilyen adományokra másokat is buzdított. Idegenforgalmi tervei sorába tartozik az utolsó nagyobb alkotása, a Károly-kilátó megépítése. A Károly-kilátó létesítése az egyesületnek régi terve volt, különféle körülmények azonban megakadályozták a terv kivételét. Heimler Károly leküzdötte a nehézségeket, úgyhogy 1936. június 14-én megtarthattuk az avatási ünnepséget. Heimler Károly a kilátótorony mellé még üdülőt is tervezett, ennek megvalósítása azonban az utókorra maradt. [3\(11\)](#)

5. A Városszépítő Egyesület 1937. évi március 5-én tartott választmányi ülésén javasolta Heimler a „Soproni Szemle” megindítását. Rámutatott arra, hogy Sopronnak, mint a szellem és műveltség iránt fogékony városnak, mennyire szüksége van tudományos folyóiratra. Mivel más szerv nem pótolja e hiányt, a Városszépítő Egyesületnek kell a kezdeményező lépést megtennie. A választmány egyhangúlag elfogadta elnökének indítványát és a Szemle Heimler Károly szerkesztésében május 15-én meg is indult. [4\(12\)](#)

Figyelmét nem kerülte el a város műemlékeinek értéke és jelentősége sem. A műemlékvédelmet fontos feladatának tartotta. Ez indította arra, hogy az egyesület 75 éves jubileumára, többek közreműködésével magyar, német és francia nyelven kiadja a „Sopron műemlékei” című munkát. Ez a könyv Diebold Károly szép felvételeivel méltóképpen hívta fel a szakkörök figyelmét műemlékvédelmünk akkori problémáira. A „Soproni képeskönyv” és a „Szép Sopron” című kiadványai népszerűsítő formában ugyanezt a célt szolgálták.

Mint városi főtisztviselő igen jelentős szolgálatot tett a „Sopron topográfiája” című munka szerkesztésével, továbbá azzal, hogy bő magyarázatokkal s a vonatkozó törvényhelyekre való utalásokkal ellátva kiadta városi jogalkotásunk fontos emlékeit, a városi szabályrendeleteket. [5\(13\)](#)

6. Heimler Károly határozott egyéniségének legjellemzőbb vonása [16](#)szülővárosa iránti határtalan szeretete volt. Ennek szolgálatába állította gazdag tudását, széleskörű műveltségét, emberszeretetét, a humánusért való lelkesedését és finom ízlését. Fürge, élénk szelleme egy percig sem nyugodott. Vezető és szervező volt, aki nagyon tudott lelkesedni és lelkesíteni. A Városszépítő Egyesületet olyan szervezetté alakította, hogy az egyesület 75 éves jubileumi közgyűlésén joggal mondhatta: „*Hazai városaink életében talán egyedülálló az olyan szervezet, mint egyesületünk, amelyben Sopron társadalmának minden rendű és rangú tagja városunk szeretetében és szolgálatában találkozik.*” Sehol sem nyilatkozik meg talán meghatóbb módon ez a városszeretet s sehol sem bontakozik ki nagyobb mértékben a városi polgár lelkében a törekvés és vágy

arra, hogy ezt a sok szépet, amivel a természet ezt a várost megajándékozta, még szebbé, még ragyogóbbá tegye, mint ebben az egyesületben. Azt hiszem nincs még egy város, ahol a polgárság önként s minden kényszer nélkül áldozatokat vállaljon a város különböző alkotásainak megvalósítására, csak azért, mert szíve-lelke ezt sugallja neki”.⁶⁽¹⁴⁾

Vagyonát nagy részében közérdekű célokra hagyományozta. Elhatározását végrendeletének bevezető soraiban maga magyarázza meg. A végrendeletnek ez a része mutatja legjobban Heimler Károly önzetlen, nemes és nagyvonalú egyéniségét.

– *Én dr Heimler Károly hűségben és szeretetben szülővárosom iránt életem legfőbb feladatának Sopron város érdekeinek szolgálatát tekintettem. Lehetőségeimet, képességeimet ennek a célnak szenteltem. A magam elé tűzött feladatok és célok vonalába állítottam utazásaimat, kül- és belföldi városok berendezkedéseinek, intézményeinek s építkezéseinek tanulmányozását. Szerzett ismereteimet és tapasztalataimat hivatali hatáskörömben éppúgy, mint a társadalmi szervezetek s összeköttetéseim révén, főleg mint a volt Soproni Városi Szépítő Egyesületnek és a volt, a valóságban tisztán altruisztikus, csak a közérdeket szolgáló Soproni Idegenforgalmi Rt-nak elnöke törekedtem közérdekűen értékesíteni. Régi múltú, szép városunknak további szépülése, építészeti és egyéb műemlékeinek gondozása s megóvása, érdekességeinek s természeti szépségeinek, műkincseinek feltárása, a város nevezetességeinek ismertetése képből és írásban, a városnak a régi, harmonikus városképbe beilleszkedő további kiépülése, korszerű új intézményeknek életre hívása, a város gazdasági életének fellendítésére idegenforgalmának s belső látogatottságának megteremtése, ezt szolgálóan új alkotások létesítése lelkesített, foglalkoztatott és sarkalt arra, hogy az előteremthető anyagi eszközök nyújtotta keretben elgondolásaimból annyit, amennyit lehet, gyakorlatilag is megvalósítsak. Bár a két világháború alatt és a kettő közötti időben a városnak és a polgárságnak anyagi helyzete a korábbi időkhöz képest nem volt kedvező, terveimből egyet-mást mégis sikerült megvalósítani, mert a városi polgárság széles rétegei hagyományos városszeretettel sugallta áldozatkészséggel támogattak, a hivatalos városnál is megértésre találtam, egyes szervezetek, így főleg a már említett Szépítő Egyesület s az Idegenforgalmi társaság lelkes vezetőségi gárdái odaadóan segítettek. Sokan voltak, név szerint fel sem sorolhatom őket, de hálával gondolok külön-külön és összességükben mindnyájukra. Amit az ideálisan elgondolt tervekből megvalósítani nem sikerült, nem rajtam ¹⁷s nem kor- és munkatársaimon múlt, de hiszem, sőt tudni vélem, hogy eszméink, elgondolásaink s terveink tovább élnek a város érdekeit mindig helyesen felismerő, áldozatoktól sem visszariadó polgárságban, ennek várospolgári erényeiben biztosítékát látom annak, hogy a város fejlődését, emelkedését a jövőben is elő fogják mozdítani. Ehhez a fejlődéshez akarok még néhány téglával hozzájárulni.*

Heimler Károly munkáját folytatni, ez az ő életművének szelleméhez legméltóbb megbecsülése! Örökségének felmérése munkára, alkotásra, nagyvonalú tervezésre buzdítja azokat, akik példája nyomán tettekkel tudják szeretni s kívánják fejleszteni a várost, amiért élt, a mi szép Sopronunkat.

A soproni Szentháromságszobor környéke. 1890 körül. Régi fénykép

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból

18 Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból

Egynéhány jobbágylevelet válogattunk ki a Soproni Állami Levéltár anyagából, hogy a sokszáz ilyenfajta levél közül a legjellemzőbbeket kiemelve, megmutassuk: Sopron megyében a XVIII. században, tehát a nagybirtoknak árutermelő nagyüzemmé való erőteljes átalakulása idején, már elviselhetetlen súllyal nyomták a terhek a jobbágyság vállait. A „röghöz kötött” nép, amely méltán mondhatta el magáról, hogy „mi szegény jobbágyok minden némő Publicumoknak¹⁽¹⁵⁾ terhét viseljük”, akár világi, akár egyházi birtokon jobbágykodott, ebben a korban már csak sóhajtozva emlegette „régi Igasságát és Szabadságát”, amelytől azóta megfosztották, „kit is nem csak kiris, de jobban Tömlőczözés által vittek végben”.

Majorgazdálkodása egyre fokozódó munkaerő szükségletének kielégítésére a birtokos állandóan fokozta a jobbágyszolgáltatások mértékét s nemcsak a kézi- és ígásrobot, valamint a természetbeni szolgáltatások

hatalmas arányú megnövelésével, hanem a jobbágytelki állomány megnyirbálásával, az irtásföldek visszavételével elégítette ki folyton növekvő kapzsiságát.

A jobbágy erre a maga módján válaszolt: immel-ámmal, vonakodva végezte a kényszerű robotot vagy egyszerűen megtagadta a jogtalanul követelt szolgáltatásokat, kérvényezett földesurához, a megyéhez, a királynőhöz, az úriszékhez, általában mindenhová, ahonnet sorsa könnyebülését remélte. Sok esetben elmenekült terhei elől s megszökött földesurától. Ha aztán mindennek nem volt foganatja, „föl zöndülvén” erőszakhoz folyamodott. „Paraszt módon fel fegyverkezett kézzel, úgy mint vas véllával, dorongal, és ...visza szegezett kaszával” kelt fel urasága ellen, hogy „ne engedgye régi szabadságát el tapodni”.

Szükségét láttuk a levelek közzétételének azért is, mert az eddig megjelent ilyenirányú publikációk alig emlékeznek meg a Sopron megye területén keletkezett jobbágy-instanciákról²⁽¹⁶⁾ s arról, hogy hazánk e vidékén is kieleződött már a helyzet a jobbágyság és a földesurak között Mária Terézia uralkodása idejére, s innét is ostromolták a királynőt az úrbéri ¹⁹viszonyok rendezésének szükségességét és halaszthatatlanságát igénylő jelenségek.³⁽¹⁷⁾ Az 1746. évi fertőszéplaki, az 1751-es lövői zendülés és az 1826. évi kapuvári robotmegtagadási ügyben tartott megyei fenyítőtörvényszéki tárgyalás⁴⁽¹⁸⁾ iratai mutatják, hogy a sopronmegyei jobbágyság terhei ellen a végső eszközök felhasználásával is védekezett.

Helytörténet iránt érdeklődő olvasóink figyelmét fel akarjuk hívni e néhány eredeti jobbágylevél közlésével arra az értékes és alig ismert forrásanyagra, amely a volt Sopron megye feudáliskori parasztságtörténetének feldolgozására a Soproni Állami Levéltárban rendelkezésre áll. Bár ez az anyag megcsonkult a 44 384/1893. I. 1. B. M. sz. rendelet alapján a soproni törvényszéknek – 1893-ban – átadott úrbéri perek és a hozzájuk tartozó földkönyvek, térképek 1945-ben bekövetkezett pusztulásakor,⁵⁽¹⁹⁾ mégis alapos kutatásokat is lehetővé tevő igen értékes urbariális anyagot találhat még a kutató.

A levelek kiválogatásánál ügyeltünk arra, hogy lehetőleg olyan példányokat közöljünk, amelyek – mintegy összefoglalóan – szemléltetik a jobbágyság kisajátításának mindenféle formáját.

A közölt jobbágylevelek rendszerint nem parasztkéz írásai. A lövőiek panaszlevelét pl. Koller Mihály nevű ágensük írta, aki ügyeikben Bécsben vagy Pozsonyban eljárta, természetesen nem önzetlenül. Máskor a község papja vagy tanítómestere a levélíró, sokszor pedig a vármegye valamelyik tisztviselője, pl. ügyésze írta azokat, mint a széplakiak 2. sz. alatt közölt panaszlevelét. Kivételes gyöngyszemeknek tekinthetjük azokat a jobbágyleveleket, amelyek parasztkéztől származnak. Ilyen a sarródiak 3. sz. alatt és az ebergöci jobbágyok 7. sz. alatt közölt levele, amely épp ezért elég nehézkes is. De akár parasztkéz írta e leveleket, akár írástudó vonásait mutatják, mind a közvetlenség erejével döbbeneti meg az olvasót. Szinte feltűnnek lelki szemeink előtt a törődött parasztarcok, hallhatóvá válik az egymásra zsúfolódó és az író keze vonását figyelő jobbágyok kibuggyanó, egymásba vágó panaszszava, amelyből kibontakozik előttünk a kétszáz év előtti magyar paraszt sok keserve. A levélíró előtt feloldódnak a félelem kötelékei, amelyek otthon – az uraság vagy tisztje közelében – beléfojtják a szót a parnaszkodóba. Ismételten szó esik „Ispány uram félelméről” vagy arról, hogy az uraság hívására nem mertek a kastélyba menni: „Mivel mi attul, hogy bennünket bé ne rekeszsenek, igen tartottunk”.

Különösen érdekesnek mondható a 2. sz. alatt közölt levél. Drámai párbeszédekben írja le a jobbágyok és a dézsmálni akaró földesúr közötti vitát. Persze ebben a vitában mindig a földesúr, illetőleg úriszéke mondotta ki az utolsó szót, amely rendszerint a jobbágyok megrendszabályozását, megbüntetését jelentette.

A közölt levelek a csornai prépostság és a Széchenyi-birtokok jobbágyaitól származnak. Az Eszterházy-birtokon élő jobbágyok panaszleveleinek más alkalommal szentelünk néhány lapot. A közlésben

a betűhív ²⁰másolásra törekedtünk. Az eredetinek megfelelően megtartottuk a kis- és nagybetűk bizonytalanul váltakozó előfordulását, az írásjelek eredeti elhelyezését és nem hagytuk ki a barokkos fordulatokat sem, amelyek sallangnak tűnhetnek ugyan, de mint korjellemzők, nem mellőzhetők. Nem oldottuk fel a rövidítéseket sem, mert ezáltal az egykorú szövegezés törést szenvedett volna. A közérthető és maguktól értetődő rövidítéseket (pl. Mltsgos, Nsga, Tettes stb.) az eredetinek megfelelően közöljük. Ritkábban előforduló vagy nem közérthető rövidítéseket és idegen szavakat jegyzetben értelmezzük.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból / 1.

1.

1729. *A csornai prépostszeri jobbágyságok pártfogásért fordulnak az úriszékhez, mivel földesuruk: a csornai prépost önkényesen megnövelte terheiket s nem akarja a Kamarától a jobbágyságoknak másolatban kiadott régi urbáriumot elismerni.*

Dicsirtessék á Jesus Christus.

Az mi réghi eleink, es Istenben el nyugott öreg Atyáink, minémő Igassággal, és Privilegiummal éltek légyen ezen Csorna Mező Várasában, fris emlikezetben vagyon nálunk, ugy az T. es Méltsgos Földes Vrakat eő Nsgokat, mikippen szolgálták Marhával, vagy gyalogul, azt is jól tudgyuk; De mivel az Méltóságos Vraságok, nékiek Szép Igasságokat, és Privilegiumokat el temetni, és túlóis⁷⁽²⁰⁾ megh fosztani kívánván, nagyob és nagyob terhel és igával, meg sulyosították és terhelték eő Nsgok, kit is nem csak kiris,⁸⁽²¹⁾ de jőbban Tőmlőczözés által vittek végben ő Nsgok, es Igasságoktul fosztották. Még ezzelis megh nem eligedvén mostani Mltsgos Csornai Praepost Vrunk eő Nsga, mint Földes Ur, olly nagy Iga, és Terh alá, kívánván bennünket huzni, és haitani, az melly éppen elviselhetetlennek láczot, és láczikis, s ennek végiben vételére ellenünk Ur Székétis tartatott nem réghi napokban eő Nsga, a' holis alázatos kirisűnkre, mind Mltsgs Földes Vrunktól mind pedig az T. Magistratus⁹⁽²²⁾ Vraktul kegyelmessen meg engettetett réghi Igasságunkat (á' hol találtotnék) föl keresnünk, es csak egy unyi¹⁰⁽²³⁾ Levelet mutathassunk bizonyossat, az T. Ur Széke az tevő lészen, a' mit tart. Ehez kipest sok fárotságunk után, az Posonyi Magyarországi Felsiges kamarán, mind az régi, s mind az Uő Vrbariumokat¹¹⁽²⁴⁾ föl találván, és ott az Felséges Kamara Consiliumon¹²⁽²⁵⁾ ötször, s hatszor, vagy többszöris meg próbáltatván, az réghi Vrbarium helyessebnek, és állandóbnak találatot, mivel az Uő Vrbáriumot Bránich Ur nem az Felséges Kamara, hanem csak az önnön maga Pöcséte alat adta ki, most penig az Felséges Kamara Pöcséte alat kegyelmessen nekünk ki adot Vrbariumnak ellene Szolván, hitelt nem akar Méltsgos Praepost Földes Vrunk eő Nsga adni, nem tudgyuk mi okbul; Ha azért az Tnks Ur Székeis ő Nsgával együt hitelt nem akarna adni, kintelenítettünk továbbis Igasságunkat folytatni es tőle semiképpen nem recedálni.¹³⁽²⁶⁾ Az Széna hordást penig az mi ²¹illeti ezen Vrbáriumok Continentáiaból¹⁴⁽²⁷⁾ bővsigessen meg értettük, es kitanultuk, azért kívánnyukis, hogy a' mi Segitsigűnkre tartozó vidékbéli Jobbágyságot (:mellyek az elöt Csornára Szolgáltak, és most Arendát fűzetvén, az Terhet ő helettek sokat hordoztuk, és Szenveltük) ki állítsa ő Nsga ezen Vrbáriumnak értelme, és magyarázotta Szerént, azon kívül ugyan az Vrbáriumban nevezet tizenkilencz Zsellér helyeket csinálly ki és azokhoz tartozandó földeketis kezéből bocsáss ki ő Nsga, mivel már sok üdőtől fogva ő Nsgok vévén fructusát¹⁵⁽²⁸⁾ azon Zsellér földeknek, es mi adóztunk, es Portioztunk¹⁶⁽²⁹⁾ túlők. Az Conventualis földeket Szépen ki mutattya az Vrbarium. Ezel midőn az Teknts Magistratus Vraknak, ő Nsgknak kglmeknek kegyes Grátiáját várván magunkat, es igaz ügyűnknek

flyamottyt Recommendlánk,¹⁷⁽³⁰⁾ Maradunk Nsgkk s Kglmekk

Alázatos Szolgai Csornai Praepostszeri Jobbágyság közönségesen.

Kívül: Az Tekentes Törvény Szeknek Nyuitando alázatos Instantiaja Az belől meg irt

Csornaj Praepostsaghoz tartozando Jobbaginak.

Csornai prépostság magánlevéltára 34. III. 6.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból / 2.

2.

1746. Széchenyi Zsigmond fertőszéplaki jobbágysái a megye védelmét kéri, mivel a püspöki tizedet bérlő földesúr régi jogaik ellenére a mezőn, természetben kívánt dézsmálni s ez ellen ők fegyveresen védekeztek.

Tekéntetes Nemes Vármegye!

Alázatosan Nagyságtokhoz, s Kegyelmetekhez flyamodván, a' mi keserves igyünket, es maid kimodhatatlan károinkat, melyeket e' napokban szenvedtünk, a' szerént, a' mint velünk megtörtintek, elő számlálljuk. Mert minek utánna az el multt 1745-dik Esztendőben a' Méltóságos Győri Püspöksigne részéről való, és Desmálni¹⁸⁽³¹⁾ akaró Tisztviselő Vrajmek bennünket rész szerént arra, hogy vagy nagyobb Summában meg alkudnánk, vagy az mezőn való Désmálásra állanánk, kinszeritettek; De mi mivel a' régi szokástul éppen el nem álhatunk, arra nem állottunk. Hanem az után Advent felé hallottuk: hogy jövendőben, ugy mint ez most folyó 1746dik Esztendőben maga az Méltóságos Gróff Szecsényi Sigmond¹⁹⁽³²⁾ Vrunk eő Nagyságha a' Szeplakj és Sarrodj határunkban lévő²⁰⁽³³⁾ csekély gabonánkat, nem ugy mint ekkoráig, hanem a' mezőn in natura²¹⁽³⁴⁾ meg fogja désmálni. de akkor még magunkal el nem hitethettük; hanem az után egy vagy két Holnap mulva jobban meg értettük, hogy ugyan csak Titulált Gróff Szecsényi Sigmond Vrunk eő Nagyságha az Méltóságos Győri ²²Püspökségtől a' mi Határinkban lévő²⁰⁽³⁵⁾ csekély gabonánknak Désmáját hatvan forintokban ki árendálta, es hogy nem az Szerént, a' mint több igy Saeculumtul²²⁽³⁶⁾ fogva, mind ekkoráig szottuk vala a' Désmát meg adni, hanem in natura²¹⁽³⁷⁾ a' mezőn meg fogja désmálni.

Azért miis ezen dolgot, mint hogy mostis elig nyomoruságban vagyunk, az után még nagyobbban lennénk, leg elsőbenis az Méltóságos Eszterházy²³⁽³⁸⁾ Herczeghi Ház, mint nagyobb részről örökös Földes Vrunk Tiszt Viselőjnek tudokra attuk, és ugy az után az Vraknak eő Kegyelmeknek javaslasából e' most folyó 1746dik Esztendőben meg esett Martius hónap 21-dik napián itt Nemeskerett tartatott Generalis Gyűlisnek²⁴⁽³⁹⁾ alkalmatosságával Nagyságtokhoz Kegyelmetekhez Instantiánk által kintelenek valánk flyamodnunk. A holis ezen Tekéntetes Nemes Vármegye akkor bé nyuitott alázatos Instántiánkra nem mást, hanem, hogy az régi szokástul el nem álhatunk, méltóztatott indorsálni.²⁵⁽⁴⁰⁾ Mint hogy az Tekéntetes Magyar Kamarais ennek előtte Hetven hat Esztendővel, mint hogy akkor a' mi Helységeinkis azon Magyar kamarára szállottak,²⁶⁽⁴¹⁾ azt parancsolta, hogy se többet, se kevesebbet ne adgyunk a' Désmára, hanem a mint akkor is ember emlékezetitől fogva praestáltunk.²⁷⁽⁴²⁾ Azomban mind ezekkel, sőt azzal sem; hogy azon meg irtt Nemeskérj gyűlisnek alkalmatosságával azon Titulált Nagy Méltóságu Fejedelmi Háznak is

részerül a' Contradictio ezen dologh miatt végbe ment Titulált Méltóságos Groff Szecsényi Sigmond Vrunck semmit sem gondolván, hanem a' szerént a' mint majd következik, a' Desmáláshoz hozzá kezdet.

Mert 1-mó a' frissen mult Julius Hónak, melly e' most folyó 1746-dik Esztendőben meg eset 28-dik napián azon Méltóságos Győri Püspökségnek Praefectussa²⁸⁽⁴³⁾ tudniillik Nemzetes és Vitézlő Pikler György Vram Rákosrul a' Széplakj Kastélyba estve kilencz órakor mihelest el érkezet, azonnal Széplakj Biránkat a' tizenkét Esküttekkel magához bé citálta. De Praefectus Vramnak hívására csak a' Biró, Takács Balás Viczajnus,²⁹⁽⁴⁴⁾ és Németh István Praepostszeri³⁰⁽⁴⁵⁾ Jobbágyok közülünk, mivel mi attul, hogy bennünket bé ne rekeszsenek, igen tartottunk, az kastélyba bé mentek; Kiknekis Titulált Praefectus Vram azt parancsolta, éképpen mondván: készüllyetek szekerekkel Holnap korán reggel az désmáláshoz, mert én magam az Méltóságos Püspöknek Parancsolattyából fogom eő Nagysággha kezébe adnom a' désmát; Mint hogy eő Nagysággha eő Excellentiájátul hatvan forintban, mind a' Széplakj s mind pedig a' Sarrodj Helységeknek Desmáját ki árendálta: Mi pedig azon három embereink által azt feleltük: hogy egy áltolán fogva meg nem engedgyük, az alat Titulált Méltóságghos Groff Vrunck is Czenkről éjiel tizenegy órakor a Kastélyba el érkezvén azt felelte: Meg látom ki áll ellene, én magam fogok Désmálnj, és a leg első kévétis magam emelem föl, nem most láttom en olyan embereket, ²³mint Tik vagytok, de meg tanitlak benneteket. Azon Irásokatis, mellyeket a' Biránck által bé küldöttünk, eő Nagysággha el hajtotta. Az után ismét Titulált Praefectus Vram azt mondottá: Nó nem köll háboruságot csinálni, hanem csak készen légyen kegyelmetek, mert annak meg köll lenni; de akkoris csak azt kiáltottuk; ha mind el veszünkis, mi reá nem állunk, hanem a' mivel tartozunk, azt eő Excellentiájának, valamint ekkoráig, meg adgyuk: De eő Nagysága erre ismét azt felelte! Nékem nem köll a' ti Pinzetek, hanem a Désma, és ezért magam megyek ki holnap Désmálni:

Mind ezek után, és szintin akkor, a' midőn a' mi embereink, a' Kastélyból ki jöttek hozzánk: Széplakj Tisztartó Vrunck azt mondotta; Hadgyán ha szekerekkel el nem jönnekis, parancsoltam én máshonnét hatvan ennyihány szekeret. Aztis hozzá teszszük: Hogy mi az előtt egy két nappal a' gabonánkat a' mezőről haza akartuk hordanj; de Titulált Méltóságos Groff Vrunck Parancsolattyából, Számtartó Vram a' Biránck által azt mondotta nekünk: Hogy akar ki Jobbágyais légyen, ha eő Nagysága hire nélkül hordanj fog gabonát, bé hajtattya.

Es így mind ezekre nizve, miis 2-dó el busulván, azért hogy majd régi Szabadságunktul meg fosztanak egész éjiel egy Talpon állottunk, vérrattigh;³¹⁽⁴⁶⁾ és azon éjiel magunk között, hogy ha egy lábíg el veszünkis, kicsintül fogva nagyig, ha majd reggel Désmálni akarnak az Vrak, ellent állunk, és ne engedgyük régi Szabadságunkat el tapodni, el végeztük.

A' mintis 3-tió más nap korán reggel úgy mint a' meg irtt Julius hónap 29-dik napián leg elsőben mi Férfiak paraszt módon fel fegyverkezett kézzel, ugymint Vas véllával, Dorongal, és ennyihányon közülünk vissza szegezett kaszával, a' vetiseink földeire, tudniillik a' Szent Joseph képe aránnýában lévő Dombra közönségessen³²⁽⁴⁷⁾ ki mentünk; Hát azonban láttuk: hogy az Hegykúj erdőn által kilenczven hat szekér, és minden szekér mellet két fegyveres ember, úgy mint mi, azon kívül ennyihán fegyveres hajduk, és Polgárok az fölső vidékrül a' Széplakj vendég fogadóhoz el érkeztek; és mint hogy azonnal a' Szent Háromság képe előtt Jesus Mária kiáltással le térdepelve imádkoztak, mys azon Szent Joseph képe előtt Jesus Mária kiáltással le térdepelve mind azért, hogy az Vr Isten Titulált Méltóságos Gróff Vrunck Szívét, mivel eő Nagysággha, mint nagyobb részről Földes Vrunck lágitsa meg, rész szerint pedig azértis, hogy ha meg köllene hálnunk, mivel a' fölső vidékrül annyin jöttek ellenünk, az Vr Isten szegény bűnös Lelkünknek Irgalmas, s kegyelmes légyen, imádkoztunk; és úgy az után, hogy az aszszonyok, Leányok, és gyermekekis a Falunkból segítségre közinkbe ki jöjjenek a' Dobot meg ütöttük, es úgy azonnal azokis hozzánk ki jöttek.

Erre a' Dob ütésre az után 3-tio Titulált Méltóságos Gróff Vrunkis meg irtt Praefectus Vrammal egy kis Csehzán,³³⁽⁴⁸⁾ más kocsin pedig Nemzetes Lukinics Lázár Vice Biró,³⁴⁽⁴⁹⁾ és Petrák Joseph eskütt Vrajmék együtt eő Nagysággha Komornikjával a' Kastélyból hozzánk ki jöttek, és az uton meg állottak. Eő Nagysággha pedig a' Csákán³⁵⁽⁵⁰⁾ kezébe lévő; leg ottan a' Viczaÿ-földre²⁹⁽⁵¹⁾ ment, kiáltván, kettőt vagy hármat közülünk magához, hogy mit akarnánk. Azon okbul azonnal a' meg irtt Takács Balás és Német ²⁴István eő Nagyságához járulván, leg ottan ezen Takács Balás eő Nagysága lábaj előtt le térdepelvén kérte eő Nagyságát, hogy régi Szabadságunktul minket ne kívánnyon meg fosztani, mert máskint semmi jó a' Dologból nem következik, ha mind meg halunkis, de a' mezőn Gabonánkat meg, Désmálni nem engedgyük. Erre Titulált Méltóságos Groff Vrunk pedig azt mondotta. De, ha nem engeditek miért hoztatok fegyvert. Mi pedig eő Nagyságának azt feleltük. Mi csak a' mi régi Igasságunk, és Szabadságunk mellet állottunk fel, és így csak Nagyságod nekünk hadgyon bikét, mi mindgyárt le teszszük a' fegyvert. De Titulált Méltóságos Grof Vrunk továbbis azt felelte: En magam nyulok elsőben a' kévéhez; Mi pedig föl szóval eő Nagyságát, hogy ne cselekedgye; szépen kértük, mert mi nem engedgyük, ha minnyájon meg halunkis, és mi Nagyságoddal most nem ugy, mint Földes Vrunkkal, hanem mint Désmással bánunk. De a' midőn eő Nagysága a' kévéhez akarván nyulni, és a' mellet egygyik Viczajnus Jobbágyot a' Csákányal fejbe akart volna ütni, a' többi Népis föl zöndülvén közöttünk, minnyájon eő Nagyságához járultunk: Ezt látván eő Nagysága, es Praefectus Vramis azt mondván, Nagyságos Vram! mennyünk, mert a' mi Désmálásunkból semmi sem lészen, a' kocsira föl ültek, és a' Kastélyba bé mentek. Mi pedig a' mezőn maradtunk, és a' mellet két egész napon Istrásáltunk;³⁶⁽⁵²⁾ hogy valamelly fortély és Szín³⁷⁽⁵³⁾ alatt gabonánkat meg ne Désmállyák, mert féltünk igen tüle.

Azomban 5-to Nem tudgyuk mi okra nizve eő Nagysággha még azon Napon, ugyan azon kilenczven hat szekereken, nekünk az Hegykűj határban lévőlt gabonánkat együtt az arató részel, es aztis a' melly még le aratva nem vala, le arattattván, a' szerint a' mint maid következik, a' Hegykőj Majorjába bé hordattá. Ugy mint Széplakj Elek Györgynek 16 kereszt Buzáját 21 kereszt Rosát, és 4 kévét egy fél hóld Zabot, melly aratatlan volt. Hipsák Györgynek 13 kereszt Buzát. Egy Viczaÿ részről való Jobbágyinak 4 kereszt rosot. Item³⁸⁽⁵⁴⁾ Viczaÿ részről Borka Jánosnak 9 kereszt, és 4 kéve rosot. Item Viczaj részről Nagy Istóknak 12 kereszt Rosot. Item Viczaj részről Horváth Pálnak 15 kereszt és 2 kéve zabot. Item Viczaj részről Kovács Jánosnak 14 kereszt zabot. Horvát Istóknak arató részét 4 kereszt és 8 kéve Rosot. Horvát Jankónak 11 kereszt Rosot. Tóth Ferkónak 12 kereszt és 4 kéve Buzát. Ifju Hancséros Györgynek 6 kereszt Rosot. Tar Györgynek 23 kereszt Rosot. Fekete Istóknak 18 kereszt Rosot. Bán Györgynek 76 kereszt rosot. Hancséros Györgynek 17 kereszt Rosot. Horváth Gyurának 15 kereszt Árpát. Horváth Jancsinak 19 kereszt Rosot. Bán Jánosnak 19 kereszt Rosot. Farkas Ferencznek 12 kereszt, és 6 kéve rosot. Hipsák Mihálynak az arató részen kívül 32 kereszt Rosot. Tóth Andrásnak 16 kereszt rosot, és Tóth Mihálynak 48 ½ kereszt Rosot. A melly egészen téssen Buzát 41 keresztet és 4 kévét. Rosot 348 keresztet, és 2 kévét. Árpát 15 keresztet. Zabot pedig, 29 keresztet, és 2 kévét, az arató részen, és az le kaszált Zabon kívül.

Az után, és ugyan azon Nap Pinteken estve tizenegy ora tájban 6-to Titulált Méltóságos Gróff Vrunk a' Biránkat, és tizenket Eskütteket a Kastélyba magához bé hivatta, de csak a' Biránk, és a' meg irtt Takács Balás, és Németh Istvány névő Emberejnk eő Nagyságához bé mentek, a' holis eő Nagysága nekik azt mondotta: Mit fenyegetőcztök: Ime sem a' Tisztartom, ²⁵sem más Cselédem az Kastélyból ki nem mernek mennj. Azok pedig eő Nagyságának azt felelték: Mi soha olylyas gondolattal nem voltunk, hogy valakit Nagyságod Emberej közül meg roncsunk, hanem csak a' régi Igasságunkat oltalmazzuk. A' Méltóságos Groff megint erre azt mondotta: Nekem elig káromra vagy on ezen Désma. Nó csak jó emberek legyetek mint ennek előtte. Igenis Nagyságos Vram! mi senkit sem bántunk, csak ebből az Igasságunkbol ki ne huzzanak bennünket, ugyis elig nyomoruságba vagyunk, még annyivalis inkább, nagyobb Inségben lennénk

ez után, mint hogy eő Nagysága többet nem szóllott, eőkis ki jöttek.

Már most Tekéntetes Nemes Vármegye, minden felől félünk, hogy valamikent elnyomorodgyunk. Mert valamint eő Nagysága előtis meg mondottuk, soha eő Nagysága ellen föl támadni nem akartunk, hanem az ollyatén Dészálni akaró Vrak ellen, a' kik tudniillik régi Igasságunktul, és ebélj Szabadságunktul meg akartak fosztani. Mivel az utolsó Szükségtül igen féltünk, s mostis igen tartunk. –

Kihez való képest alázatossan Nagyságtokhoz s kegyelmetekhez folyamodunk, méltóztassék Nagyságtok s kegyelmetek ezen elől számlált keserves, és halhatatlan esetünkre, és nagy károjnkras³⁹⁽⁵⁵⁾ nizve mindenekben kegyelmessen Pártunkat fogni, és a' meg irtt mód szerént el hordatott Gabonánkat vissza adattni, hogy az által mind Felséges Aszszonyunknak, és a mellet Méltóságos Földes Vrajnknak, s mind pedig az Tekéntetes Nemes Vármegyének szolgálattyára, a' közönséges⁴⁰⁽⁵⁶⁾ Terheknek el viselésére, magunknak pedig, és a' mellett szegény Feleségünknek, és gyermekeinknek táplálására annyivalis inkább alkalmatosabbak lehessünk. Melly ebélj hozzánk mutatandó Attyaj Gratiájáért a' Tekéntetes Nemes Vármegyének szolgálattyára mind holtunkig alázatossan magunkat le köttyük és örvendetes kegyes váloasztot várván, maradunk

Az Tekéntetes Nemes Vármegyének,

Alázatos és engedelmes Szolgaj

Széplakj Polgárok közönségessen

Kívül: Az Tekéntetes Nemes Sopron Vármegyéhez, eő Nagyságokhoz, s eő Kegyelmekekhez

Alázatos Instántiájak

A' belől meg irtt Személyeknek.

Acta fisorum magistratualium, Tomi 9. Fasc. 17. No. 2.

Az ügy tárgyalatott az 1747. évi május hó 8-án tartott úriszéken. A szervezkedés vezetőit: Farkas Ferencet, Hipsák Mihályt és Tóth Mihályt a legsúlyosabb (fejvesztés) büntetés helyett – kegyelemből – száz, illetőleg 75–75 pálcaütésre ítélték. Vasraverve várták a végrehajtás napját, amely május 12-én következett, amikor büntetésük felét kapták meg, s utána négy nap múlva a másik felét.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból / 3.

3.

1746. *Széchenyi Zsigmond sarródi jobbágjai a megye védelmét kéri földesuruk ellen, aki learatott gabonájukat a földekről elhordatta és irtásföldjeiket visszavette.*

Mél alázatossággal fölmodunk, Tekéntetes nemes Varmegyéhez,

Nagyságtoghoz Urasságtoghoz, kéntelenítetünk Ezen alázatos, es könyörgő Instantiank altol folamodunk, tudnyia Ilik, lehet fris emlékezetiben, ²⁶Tekintetes Nemes Varmegyének, Nagyságtoknak Urasságtoknak: hogy az megh let dologh, mel Törtint raitunk Szeginyeken, hogy rigi Igassagunktul, Szabadságunktul, nem

akartunk el allonyi,⁴¹⁽⁵⁷⁾ mivel hogy Igassagunk is Tartya, ere valo Nizve, Méltóságos Groff, Szechenyi Szighmond Urunk eü Nagysago, ol hatalmat követvin raitunk Szeginyeken, hogy az mi nimő gabonaink Hegyküi határban voltak, mind egy kiviigh el hordatta, es ezen kívül, mely Irtas földeket⁴²⁽⁵⁸⁾ Nehez aron Szerzettünk, azokatis Tülünk mind egy berazdaigh el vette, pinz nélkül, ol nyomoruságro Jutottunk miatta, hogy majd Szokunknak⁴³⁽⁵⁹⁾ egy falat kenyérünk nem lisen,⁴⁴⁽⁶⁰⁾ es eü fölsige adojoyat megh nem athattuk, Mely Alazatossgal, könyörgünk Tekintetes Nemes Varmegyenek, Nagysaghtognag Urassaghtognak, Szannyon megh Nagysagtok Urrasaghtok, Miltoztassik il keserves karvasingban,⁴⁵⁽⁶¹⁾ Szeginyeknek partunkat fogynyi, ha mink Szeginyek, megh nem halalhottuk⁴⁶⁽⁶²⁾ Nagysaghtognak Urassaghtognak, az kerest fan foly fesitetet drago Jezusunk füzesse megh Nagysagtoknak Urassaghtognak, hózank Szeginyekhez, megh mutatdando, Uri Gratiajjat,

Maradunk Nagysaghtognak Urassaghtognak alazatos Legh kisebb Szolgai

Sziplaki es Szarodi Lakossak mind közönsigessen.

Kívül: Tekintetes Nemes Varmegyenek elejbe Nyuitando alazotos Memorialis⁴⁷⁽⁶³⁾ belöl megh irt Instas,

Acta fisorum magistratualium. Tomi 9. Fasc. 17. No. 2. Az 1746. évi fertőszéplaki zendüléssel kapcsolatos iratok között. Parasztkéz írása.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból / 4.

4.

1753. *Széchenyi László lövői jobbágysai az úriszék védelmét kérik és felsorolják mentő indokaikat az uradalmi ügyvéd 5 pontban foglalt vádirata ellen.*

Tekintetes Dominalis⁴⁸⁽⁶⁴⁾ Szék kiváltékeppen való Nagy jó, és Kegyes Uraink!

Keseredett szivel megh vallyuk, hogy az mi illyeti a' Dominalis Fiscusnak⁴⁹⁽⁶⁵⁾ ellyenünk, a' T. Dominalis Szék előtt proponált Actionak⁵⁰⁽⁶⁶⁾ Első, Második, és Harmadik punctumit, azokat nem magunktul, hanem Koller Mihály Agens Uram, és a' T. Nemes Vármegye Magistratussa fogságában léveő Buercher Mátyás névű Tyukásznak ingerlésekből cselekedték némely Lövei Helységhebeli Lakosok; Azon Actionak Negyedik punctumában Specificált⁵¹⁽⁶⁷⁾ oppositio⁵²⁽⁶⁸⁾ pedig nemaz Helységhebeli Gazdák, hanem némely Szolghák, Szolghálók, és aszszonyok által akarattyok ellen az II. feleknek⁵³⁽⁶⁹⁾ törtint; ²⁷Kihezképest azon Actionak Ötödik punctuma szerint nem azért futottunk el, hogy Fölséges Királynénk Kegyelmes parancsolattya, és az Nemes Vármegye vagy Mélghos Uraságunk rendőllései ellen legh kisebbetis el követni kívántunk volna, hanem az Méltóságos Urasághnak fogságátul megh rettenvén, attul magunkat futásunk által megh menteni kívántuk; Folyamodunk azért alázatossan a' Tekintetes Dominalis Székhez, az által pedig Méltóságos Gróff Urunkhoz eő Nghához, kinek is Lábaihoz nagy alázatossan borulván, hasonló alázatossággal kérjük eő Nghát azon, méltóztassék bennünket il ártotlan igyünkben az ellyenünk proponált Fiscalis Actionak sullya allól Kegyessen föl Szabadittatni, és az mennyire lehet sulos Dominalis adózásinkban is könnyebbétetni; Mely Gratiajáért élünk halunk

A' Tekintetes Dominalis Széknek

mindenekben fej hajtó legh kisebb

alázatos Jobbágyi Lövei Lakosok

Kívül: Az Tekintetes Dominalis Székhez alázatosan nyújtandó

Instantiajok

a' bellől is megh irtt Lövei Lakosoknak.

Tárgyaltatott a horpácsi kastélyban 1753. jan. 2-án tartott úriszéken.

Urbarialia. Tomi 11. Fasc. 30. No. 1. (Ugyanott D-jelzettel mellékelve Koller Mihály ágens levelezése a községbeliekkel.)

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból / 5.

5.

1766. *Széchenyi Zsigmond fertőszéplaki jobbágysai kilenc pontban sorolják fel az uraság részéről rajtuk elkövetett igazságtalanságokat és kéri az úriszék igazságos ítéletét.*

Tekéntetes Ur Széke nekünk Jo Kegyes Pátronus Uraink.

Mély alázatossággal járulván folyamodunk az Urak kegyes Színéhez a' végre 1-o⁵⁴⁽⁷⁰⁾ hogy ennek előtte robotoltunk némely héten három s négy napot is, Dolog idején nyáron mikor Leg szorossabb volt az munka 2-o Szent György várra⁵⁵⁽⁷¹⁾ voltunk 14 nap, azon 14 nap csak hat napban vétetődött bé az Méltóságos Uraságtul, eszt ki fizeti meg nekünk? 3-o. Mikor az Méltóságos Uraságnak Gabonát hordottunk, egyszer s mind az aratónk is ott volt 4-o. Az Zsellérek ennek előtte 12 esztendővel egy Tallért fizettek és három napot szolgáltak, most pedig hat forentot fizetnek és négy napot szolgálnak. 5-o. Mi reánk föl vannak osztva a' Rétek noha mast a' Viz birja, azon vizrül az Méltóságos Uraság vészi bé az árendát az puskásoktul 6-o. Lajtára parancsolt Ispány Uram malomban három szekérrel hat Jobbágyot, Heflányban⁵⁶⁽⁷²⁾ meg árestáltattak⁵⁷⁽⁷³⁾ a' marha dögi miatt, Ispány Uram aszt mondotta hogy ő meg Láttya ha meg árestálnak, ő pedig meg nem várta a' szekereket hanem előre el ment, az történt ádentben, és hushagyó kedden jöttek vissza, akkoron fórosra⁵⁸⁽⁷⁴⁾ és szénára költöttünk 20 foréntokat. Tekéntetes Inspector Uram ugyan meg ígérte, hogy ezen Költségünk meg lesz fizetve, de Ispány Uram félelme miatt nem merték kényi 7-o. Aratás idején parancsoltatván ketten ketten egy Gazdátul, ²⁸hogy némellyek ugy elől nem álhattak meg verettettek 8-o. Étszaka parancsoltatván gabna hordásra, hogy reggel oda a' pajtához némellyek nem érhetek, meg verettettek 9-o. Némellyek midőn már a' Robotot bé szolgálták szántással az ekék ott kin maradván, a' pallérok föl rakatták Czigány kocsira a' korcsmán bé itták egyikét egyikét. Mely rövidségeinket méltóztassék a' Tekéntetes Ur Széke méltó consideratióban⁵⁹⁽⁷⁵⁾ venni, mely eránt való információját alázatossan el várván

A' Tekéntetes Ur Székinek

maradunk Igaz köteles Fejhajtó Jóbbágyi

Széplaki Lakosok Közönségessen.

Kívül: Az Tekéntetes Ur Székihez mély alázatossan nyújtandó

alázatos Supplicációja

a' Belül irt Széplaki Lakosoknak

Urbarialia. Tomi 11. Fasc. 31. No. 9. – Tárgyaltatott a széplaki kastélyban tartott úriszéken 1766. jún. 5-én.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból / 6.

6.

1766. *Széchenyi Zsigmond hegykői jobbágysai 12 pontban elpanaszolják elviselhetetlenné vált terheiket és a rajtuk elkövetett földesúri igazságtalanságokat s kéri, hogy az úriszék tegyen igazságot.*

Tekéntetes Ur Széke, nekünk kiváltképpen való Nagy Jó kegyes Uraink s Pátronusink.

El szenvedhetetlen ügye fogyott Jobbágysai Sorsunknak mivoltát az T. Ur Széki eleibe a vighre Terjesztenyi kintelenítettük, minthogy M. Groff Szécsenyi Sigmund Urunk eő Nagyságáha rész szerint, rész szerint pedig említett földes Urunknak Istenben boldogult édes Attya, [60\(76\)](#) országunk élő Törvinye ellen Szegény Jobbágysai Státusainkat, [61\(77\)](#) minden kitelhető móddal, héte [62\(78\)](#) Robotokkal, és más efféle adományokkal úgy megh terheltek, hogy ezen Terhünket tovább el viselnünk éppen lehetetlen, annak okáért mind ezeket a Tettes Ur Széki kegyes Szine eleibe eképpen keserves panaszinkat Punktumok [63\(79\)](#) Szerint elől Számlálnyi kintelenítettük úgy mint

1-o. A mi a Héti Robotokat illeti azoknak nálunk Szünete soha sem volt, hanem valamikor az M. Uraságh a Héti Robotot kívánta akkor költetett el mennünk, úgy hogy minden héten nem tsak egy két napp, hanem némely hetekben három négy nap is S. V. [64\(80\)](#) Marhával, a midőn pedig sorgossabb volt a Dologh, minden háztúl ketten is Robotra költetett mennünk és huzomost hetett szaka is dolgoznunk, ha pedig valaki közüllünk akkor midőn a M. Uraságh kívánta Robotra nem ment, vagy el nem mehetett, keminyen megh büntetődött és így éppen semi rend tartás sem volt köztünk.

2-do. Nem tsak Gabonából, hanem mégh bükkönbülis (melyet Széna gyanánt, mindhogy Rétyeink nincsenek ugar földekben szoktuk vetnyi) Lencsébül, palántó, [65\(81\)](#) répa, len, vörös hajma, Bárányok, ludak, Tyukok, [29](#) Kappanyok, Borjukból és vajból egy szoval mindeneből Dezmát költetik adnunk.

3-o. Ezen kívül minden ház, egy köböl [66\(82\)](#) Rosót, négy forint negyvenöt pénzt idest 4 fl. 45 d. kész pénzul hosszú főrért [67\(83\)](#) az egész helység eöszvöséggel értvén minden esztendőn Tizen hat forintokat id est fl. 16 füzetett. mégh minden gazda egy szekér karácsonyi fát.

4-o. A' M. Uraságh vett el tülünk portio alá valo földekbül enyhányot, némelyekért adott ugyan más földeket némelyekért pedig semit sem adot, mely földek közül voltak némelyek irtások, némelyek pedig Jobbágysai házokhoz valok, azok is akiket érettek adott roszak, hasznát nem vehettyük hanem pusztán állonak. ezen kívül Szabó György Ur is bir 23 köböl ala való Irtás földeket határunkban mellyektül nem

portiozik, hanem ezeknek súlyos terhek Szegény helységünk nyakán vagyon.

5-o. A minémő pascuum,⁶⁸⁽⁸⁴⁾ Rétyeink és két erdeink volt azokat is túlünk el vette, papp Retyit,⁶⁹⁽⁸⁵⁾ kender szerhez⁶⁹⁽⁸⁶⁾ és konyha allahoz⁷⁰⁽⁸⁷⁾ való földeinkel edgyütt.

6-o. Hogy pedig a Fertőnek árodásó miát S. V.⁷¹⁽⁸⁸⁾ a Marhainkat Pásztoraink megh nem őrizhették valami kévés károkat hogy tett említett Marhánk tehát a M. G. ⁷³⁽⁸⁹⁾ keminyen vármegye embere átol megh böcsültette és hogy pénzü a büntetist megh nem füzethettük a falu Szénáját kölletett azon füzetisben oda adnunk mely Széna megh irt Száz forintokat, ennek előtte mind a két erdőben szabad pascuationk⁷²⁽⁹⁰⁾ volt de már most azis túlünk el vitetődöt.

7-o. Halasto melyet⁷⁴⁽⁹¹⁾ minémő Rettyei volt négy Jobbágnak nevezet szerint pedig ezeknek ugy mint Kertis Pál, Varga György, Bihocsics Péter és Horváth Mártonynak mindezeketül tsak egy pénznélkül is a Rettyeit M. G.⁷³⁽⁹²⁾ el vette, mely Réttekrül Szolló Leveleket mindenkor megh mutattyuk, és előlis adgyuk.

8-vo. Az söllerek pedig akik egy esztendőre egy posonyi köblöt más esztendőre pedig négy köblöt vethetnek, esztendőnkint eötvenkilencz napokat nimelykor többetis szolgálnok. alább való kiss házokban lakozo zsöllerek ennek előtte dolgoztak 6 napot de már most nem hat napot hanem tizenennyolcz napra és két forint pénznek megh füzetisire terheltetnek sorgosabb dolgokban pedig duplán ezekis Szolgálni ezen kívül tartoznak.

9-o. Sz. Mihaly naptul fogvást a korcsma a helységünké volt karácsony napigh, de ugy hogy azon üdö közben az Urasságh korcsmája nem folt, és ha valamely Gazdánok vagy Lagzija a vagy más efféle esettye törtint a holot bor kívántatott Szabad volt vidiki helységbül bort hozatnyi, de már mast magha Saját borát sem meri az élyetin⁷⁵⁽⁹³⁾ menyegzőkre el költeni hanem a korcsmáru köly hordanyi.

10-o. Ha valamely Gazda megh hál és fia nem marad légyen ámbár két három leánya mind azon átol mégh is minden némő Jóságát nem ³⁰tsak azt, hanem vires verötikel kereset pénzt is el szokta venyi a M. Urasságh ez élyetin árváktul, ha pedig hogy két három egy Testvirek lévén meg házasodnak hallon megh tsak egy közüllök magtalanul, nem tsak az élyetin Saját keresminyt, hanem mégh az attyaj és östül maradot Javait is az M. Urasságh el szokta venni, és a szegény Attyafiaknak tsak egy krajcárt sem szokot abbul adnyi.

11-o. Erdő mögöt való hat rendesi⁷⁶⁽⁹⁴⁾ földeinket tizenegy házhoz tartozandokat a M. G. el vett túlünk mely földekért adott ugyan a M. Groff más földeket, de igen rossz földek, azért mijs ezeket a M. Groffnak tsak örömmel vissza adgyuk.

12-o. Ennek előtte a Fertő vizin szabad volt a vadázás, de mast már ez is túlónk el tiltatott, és az M. Groff azon puskázást ki szokta arendálnyi másoknak, mely Fertőnek arendálásáért nekünk is tsak adnának hanem többet Száz forintokat mely ha más egyéb szükséghe nem is mind azon átol Fölsighes kyrály adonak megh fizetisire tsak jovolna.

Mindezekre való nézvést mély alázatossággol folamodunk a Tettes Ur Széke kegyes szine eleibe kirvin alázatos szivel méltotztassanak az Urak ezen keserves panaszinkat méltó tekintetben venni, és mi nekünk réghi Urbariumunk szerint réghi Igasságunkat ki adatnyi ugy hogy mijs Szegény Jobbágyok Fölsighes adonak megh füzetisire eligsigessen lehessünk, Tudva vagyon a Tettes Uraknál, hogy mi Szegény Jobbágyok minden némő Publicumoknak Terheit visellyük, hogy tehát ezeknek elviselire tovább is eligsigessen megh maradhassunk tovább is alázatosan Instálunk méltotztassanak az F. Urak nekünk M.

Groffunk áltol el foglalt, és hatalmassan el vett földeinket, Rettyeinket erdeinkben szabad Pascuatiot, és lignatiot⁷⁷⁽⁹⁵⁾ a Fertő vizin pedig tovább is a szabad puszkázást, egy szóval mindeneket a miket túlünk a M. Groff el vett vissza itilnyi, és adatnyi, azomban pedig bennünket a Réghi urbariumunk szerint regulálni. Hogy mýs tudhassuk magunkat mihez tartanyi, Mely ebbeli Attyaj kegyessigheket az Tettes Uraknak mýs minden adando alkalmatossagol megh halálnyi el nem mulattyuk⁷⁸⁽⁹⁶⁾ adigh is pedig élünk halunk

Az Tettes Uraknak Nagy Jo kegyes

Pátronusinknak

alazatos fej haito Szolgáj

Hegykeőj Helységhek Lakosi m. p.

Kívül: Az Tekéntetes Ur Székihez Tettes Urakhoz kévált képpen való nagy kegyes Pátronusinkhoz alázatossan nyuitando Instantiank ut intus Possessionis Hegykeő.⁷⁹⁽⁹⁷⁾

Urbarialia. Tomi 11. Fasc. 31. No. 7. Tárgyaltatott a széplaki kastélyban 1766. június hó 5-én tartott úriszéken.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból / 7.

7.

1766. *Széchenyi Zsigmond ebergőci jobbágjai kilenc pontban terjesztik panaszait az úriszék elé a földesúri túlkapások ellen.*

Nagy melly alazatossagol főlamodunk az T. Dominalis Törvin Székhez, a minimő panasink vagynak kíványuk mind rend szerint az T. Urak eleibe Terjesteni s Elsőben, Vagyon illen Panasunk. az Fertal risen⁸⁰⁽⁹⁸⁾ valoknak, hogy az het heti aratas üdőben szintin ugy aratot köletet minden nap alítani valamit az fél helyes,⁸¹⁽⁹⁹⁾

³¹Masodik, Panasunk az fel helyeseknek az mi illeti, az aratás üdőben, Istenben Boldogult Szecsénj György⁸²⁽¹⁰⁰⁾ Goróff urunk üdeiben csak minden heten ket napott szolgáltunk, de az ulta mind töbre hajtotak benünket mert mindenkor feihajtok voltunk az uraság Parancsolatyának ölöget teny kivantunk,

Harmadik Panasunk mind közönsigessen az het heti Aratasban minden Nap jelen volt az emberünk az megh sem volt öligh hanem ketőzöt köllött adni, de megh mi nagyobb az sem volt öligh hanem vagy Szenat Gyűjteni vagy pediglen Sziplakra Szenat Szekéren hoznunk köllöt, de mi nagob akor beli Parancolatert nem alotok elő az nem volt ölig Zologinkat⁸³⁽¹⁰¹⁾ el hordotak es megh büntetek benünket.

Negyedik Panasunk mind közönsigessen, egy szóval fertalos⁸⁴⁽¹⁰²⁾ fel helyes egy vigben huson nigy nap köllött az Erdőre fat vagni jartunk,

Ötödik Panasunk Szület⁸⁵⁽¹⁰³⁾ üdejn, Tizennyólcz nap Marhajnk Szekerejnk Cseledeink éiel napal ott tartatunk de megh utolaro az Cseledeinket Le fogata az urasagh es mind megh Csapata ez Let az jo

Tövisünkert,

Hatodik Panasunk, az Milságos Uraság Gabonajért Magyarodra⁸⁶⁽¹⁰⁴⁾ el hajtot benünket minden ket ökrösre eset het forint azon forbul,⁸⁷⁽¹⁰⁵⁾ mert Lovas Szekeret kölött fogadnunk, de mi nagyob azon robottul csak adigh voltunk bikes migh oda voltunk, csak ket hetben vetetődött be, azon robott,

Hetedik Panasunk ez is, hogy az kocsmaert valo jusert⁸⁸⁽¹⁰⁶⁾ köll az M. Urasagnak minden Esztendön Tizenket akó Bort es ket fertalt adnunk, penigh igen csekel hasna vagyon mert nincsen folamotya holott kicsin az helysigh. Se orsag Uttyabon nincsen mas az Viczaÿ Urasag kocsmajo, igen nagy előttö Legh nagyobb hason ha Esztendőben, egy forint hasna vagyon, vagyon olly üdö hogy megh vessük az Bort az kocsmaró Gakran rajtunk vesz.

Nyolcadik Panasunk olly sulosan essik, hogy minden aratasbon egyikünknek Nyolcz forintyabon bele telik, egy arato, a mi több az Urasagh azt felelte hogy vid vigbe az Urasaget majd annyira Lesünk hogy az kiknek nincsen maganok Cselegye, bizon a Nagy Idegensigh miat avagy mostohasag mia ket birit köll adnunk az Aratonak,

Kilenczedik Panasunk, az M. Uraságh Parancsolattyából, akorbeli Szamtartó Urunk Vasarics János Ispán Urammal ész az Uraságh Pintérge⁸⁹⁽¹⁰⁷⁾ áltol az Borajnkat el hozata, akkor költ nálunk az Bornak Csöbrÿ Nyolcz forintokon, de akiknek megh füzetődött csak hét forintyávol füzetődött ki, de vagyon megh majd 70. forintunk mast is oda, már sok Izben Instáltunk ő Nagyságát érte, de nem vehetjük kegyes resolutioját, mind ezen Panasinkat alázotason fej hajtásol Terjestyük Nagyságának kegyes Atyj Lábojhoz, hogy ezen Panasinkat föl tetyük, hanem Továb is kirjük alázotossan Nagyságát mint örökös Földes Urunkat Isten után egyedül való Bizodalmunk kiben vagyon, Tekincse megh Attyaj Szemejvel ezen iszonyu ³²sorsunkat, mert talantan tovább nem Győzhettyük mely ebely Jó Tevisiert az Ur Isten Iltese ő Nagyságot hoszu életel algyo megh az Isten, Palo futaso⁹⁰⁽¹⁰⁸⁾ utan az Isten Szentejvel együt vigadozon,

Mind közönsigesen Igaz Fej hajtó Szegin Ebörgöczi Jobági Tovab is ajánluk magunkat Nagysaganak kegyes Attyaj kebeliben.

Kívül: A Tikintetes Dominalis Törvin Szeknek Alazatossan Nyujtando Instantiank.

Urbarialia. Tomi 11. Fasc. 31. No. 8. – Tárgyaltatott a széplaki kastélyban 1766. június hó 5-én tartott úriszéken.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Takáts Endre: Sopronmegyei jobbágylevelek a 18. századból / 8.

8.

1766 körül. *Czedler András iparosjobbággy levele, amelyben keserves katonasorsát panaszolja el s kéri a csornai prépost igazságos ítéletét elkótyavetyélt jussának kiszolgáltatására.*

Nagyságos Praepost Ur, Erdemem fölött kegyes Földes Ur!

Keserves Szivem fájdalmával kinntelenéttetem Nagyságodhoz folyamodnom, es panaszomat illenképpen nagy alázatossággal terjesztenem! tudni illik: Történt ennek előttö tizen nyolcz esztendővel, hogy minek utánno Istenben boldogult Testvér Bátyámtul Kümives Jánostul, tanult Mesterségemben vándorló

Legénségben foglalatostkodtam volna Veszprém városában (édes Anyám özvegységben élén Nagyságod fundussán⁹¹⁽¹⁰⁹⁾ Lévo maga Házában) imé véletlenül akaratom ellen megh fogván, eö Fölsége Szolgálatyára Tekintetes Haller Gyalogh Regementyébeli katonák közé ell vittek! Tizen kétt esztendeig tett Szolgálotim után Sváinicz⁹²⁽¹¹⁰⁾ alatt Borussus⁹³⁽¹¹¹⁾ foghságáro esvén Hatt esztendeig valo Raboskodásom után Isten segedelmébül ell Szökvén Lengyel Ország felé, s onnan haza jöttem, állétván⁹⁴⁽¹¹²⁾ Testvéremnek életben Létit, egyszer s mind biztam is a' reám nézendő kevés Atyai Jussomban, de oh fájdalom! Sem ides Anyámot, sem Bátyámot életben nem találhattam az Házunk is kézrül kézre maradván ab alienáltatott,⁹⁵⁽¹¹³⁾ Senki rolam nem emlékezett, Hollott Szegin édes Anyám Halálo előtt rolam megh emlékeztin, á' mint értem hatvan három foréntot Anyai Jusul ki Szabván nem tudom kinél köllessik keresnem, ugy Szinten az Házunk micsoda adosságért foglaltatott ell Tisztarto Uram áltol, es ki erejével, hollott a' mint értem Szegén mustoha Atyám özvegyetül megh élt soha adossa nem volt Tisztarto Uramnak, hanem hogy megh holt akor Lett ados. Arra valo nizve mélséges alázatossággal kérem Nagyságodat méltotassék olly könyörületességre fakadni, hogy Siralmas ügyökre nizve azokat megh visgáltatván, illy Legh nagyobb Szükségemben az igasságossan engem illető jussomat kegyesen ki Szolgálatni méltotassék. Melly velem teendő Irgalmas Tselekedetiért, es Nagyságodnak hoszu életiért az Isten kérni ell nem mulatom,⁹⁶⁽¹¹⁴⁾ vigasztalo resolutiot⁹⁷⁽¹¹⁵⁾ ohajtván maradok

Nagyságodnak

Alázatos Legh kisebb Szolgájo

Czedler András, Nehai Öreg Czedler Miklos kumives mesternek fia Csornán.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Bors András: Emlékeim a soproni Kommünről

33 Bors András: Emlékeim a soproni Kommünről

Aligha lehet szebb feladata valakinek, mint sok-sok küzdelmes év eltelte után beszámolni arról, amiről úgy érzi, hogy életének leglényegesebb tartalmát jelenti. Most ezt kell megkísérelnem, és szeretném, ha ezt a feladatomat jól teljesíthetném.

Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság, a magyar dolgozók első hatalomrajutása idejének néhány soproni mozzanatát próbálom elmondani úgy, ahogyan azok 35 év elmúltával az emlékezetemben megmaradtak. Élményeimen keresztül akkori eseményeket felvázolva, képsorozatot igyekszem adni itteni mozgalmunkról, törekvéseinkről és harcainkról, a 19-es proletárforradalomban résztvett elvtársainkról és munkájukról, röviden a soproni Kommünről.

„A magyar kommunista mozgalom egyik becsületbeli tartozása – mondta Rákosi elvtárs a nagybudapesti pártfunkcionáriusok 1948. november 20-i ünnepi értekezletén –, hogy a kommün emlékét megszabadítsa attól a mocsoktól és rágalomtól, melyet az ellenforradalom oly szívósan szórt rá, s kijelölje helyét a magyar történelem legfényesebb eseményei között.”

Egy pillanatig sem állítom, hogy mindaz, amiket ezzel kapcsolatban elmondani tudok, az itteni mozgalom teljes valóságát adja, vagy hogy annak valamennyi részletét ismerem. Azoknak kiegészítése szükséges és természetszerűleg szükséges alapos elemzésük is, hogy a marxista-leninista értékelést elbíróan, a maga

objektív valóságában megismerhessük.

1899-ben Budapesten születtem, és második, igazi születésem helye és ideje: Sopron – 1919. A proletárforradalom tűzkohója volt számomra ez a város, ahol akkor, mint húsz éves, kezdő pedagógus, ifjúmunkás elvtársaimmal együtt, szívvel-lélekkel harcoltunk eszméink megvalósulásáért, a kommunizmus jövőjéért. A 19-ben itt eltöltött néhány hónap egész életemre döntően, a dolgozók társadalmának igaz és boldog életéért küzdő munkásosztály soraiba állított.

Amikor arról beszélek, hogyan ismerkedtem meg Sopronnal, arról is beszélnem kell, hogyan jutottunk el, mi hárman, két fivérem és én, a kommunista eszmékhez. Ennek során felejthetetlen emlékü testvérbátyámra, *Bors* Lászlóra vonatkozóan, néhány eddig tévesen tudott adatot is tisztázni akarok. A proletárellet – közös élet – és körülményei is többnyire hasonlóak, de talán mégsem lesz hiábavaló, ha családunk történetének főbb epizódjait felvázolom.

A sopronmegyei *Farád* községből származunk. Édesapánk, néhai *Bors* 34Mihály – 1865-ben, Farádon született. Korán elvesztette szülőit, akik középparasztok voltak. Két bátyja közül az idősebb, Géza vette át az örökölt földet. Valami Szalay nevű gyámjuk, apámat és János nagybátyámat Sopronba küldte, hogy ott, saját költségükön nevelkedvén, ipari szakmát tanuljanak.

Apánk mészárosmesterséget, fivére pedig kétfestőséget tanult. E kézműipart a múlt század utolsó évtizedeiben kifejlődő magyar kapitalizmus és benne a textilipar teljesen elsorvasztotta.

Amikor felépül az új tözsdepalota, az egykori hírhedt Neugebäude helyén, a Szabadság-téren, 1905-ben, mint hivatali altisztet alkalmazták apámat és ebben az állásában robotol 1924-ben bekövetkezett haláláig. 1919-ben a proletárdiktatúra eseményeit a legnagyobb rokonszenvvel figyelte. A bukás után büszkén vállalta és viselte a proletár apák sorsát és amikor Sopronkőhidán először látogat meg minket, Győrig a vonat tetejére kapaszkodva utazik rokkant lábával, 1920-ban, a csontigtható, éles januári hidegben. Ugyanekkor Szombathelyen a László fiával történtek után akart érdeklődni és az egyik laktanyában csaknem őrizetbe veszik... Ma, ahogyan mindig álmodta, a kommunisták vörös csillaga ragyog a Tőzsde fölött és az épület sokkalta jobb célt szolgál, a Műszaki és Gazdasági Egyetem fiataljai tanulnak benne.

Édesanyánk – lánynevén Purczer Ida – 1870-ben, Beled közelében, a Páli malomban született, vízi molnár leánya. Két elemít végzett, két évig tartó látási zavarai miatt.

Árván maradtunk, hárman fiúk, 1910-ben, amikor nem is annyira a sokat beharangozott Halley-üstökös, mint inkább a világuralomra törő imperialista nagyhatalmak háborújának a réme veti már előre véres árnyékát... László bátyám ekkor 15 éves – 1895. július 25-én Budapesten született –, tehát nem Farádon, ahogy többfelé hallottam és olvastam. Már unja az akkori gimnáziumi oktatás szűk korlátait. Rengeteget olvasunk és ő könnyen tanul, de amit kell, nem mindig szívesen. A professzori hang, a végtelenbe nyúló latin biflázások elkeserítik a tanulás ilyen módjától. A nagy élmény, a fővárosi beutalásra 1907-ben Cirkvenicán töltött nyaralás és a tenger látása már fakulni kezd a bakonyi vakációkkal együtt. Új versek, új dalok kellenek és már ekkor nagyon szereti, akivel Kimmach Ödön nevű újpesti irodalom tanára révén később közeli kapcsolatba jut: Adyt...

Ritkán látjuk egymást. Anyánk halála után rokonok vesznek magukhoz minket, bátyáim Újpestre és én keresztszüleimhez, a hajdani soproni kétfestőhöz kerülök, aki ekkor egy magán bankcég altisztje.

Az újpesti vámtisztviselő nagybácsi szigorú házi rendje és folytonos zsörtölődése még inkább a könyvekhez

való menekülésre készítetik Lacit és egy szomszédos Benkő nevű tanító családjánál érzi magát igazán otthon. Náluk hall először a szocializmusról. Egy év múlva, 1911-ben, apánk két fivéremet újra magához veszi. Egy csarnoki kofa albérleti szobájában laknak, Laci hamarosan függetleníti magát. Leginkább a Vág-utcai Népszálló olvasótermében található, ahol én is gyermekkorom első nagy könyvszenzációját olvasom: a Nyomorultakat. Künn is lakik a Népszállóban, s már sok a jó barát, felnőtt munkások és fiatal galileisták, akikkel bátyáim szemináriumokra járnak...

Megszületnek Laci első írásai, versek és az első riport, amelyre hallatlanul büszke, a dunai rakodó munkások életéről szól és a Pesti Hírlap vasárnapi melléklete közli. Tizenhét éves ekkor...

351912. május 23-án, az emlékezetes „véres csütörtökön” résztvesznek a rendőr bestiákkal vívott utcai harcokban és másnap kipirult arccal újságolja, hogy sikerült neki egy lovasrendőrt a köpönyegénél markolva leráncigálni lováról... Igen boldogok vagyunk, csak a kiömlött munkásvér fáj a szívünknek.

Rövid ideig a MÁV-nál gyakornok, azután egy Arany János-utcai címirodában, egésznapos hajszás robotban keresi a megélhetéséhez szükséges kevéske pénzt. Apánk 1913-ban másodszor nősül, ebből a házasságból két leánytestvérünk születik. Csak én nem lakom velük, a Berzsenyi gimnáziumban elvégzem a 4. osztályt és kémikus szeretnék lenni. A budai tanítóképzőbe iratnak, hogy mielőbb kenyérkereső lehessen. Laci ekkor már a Világ napilap voluntörje és onnan az első pesti filmújsághoz szerződik.

Kitör a világháború, messzire elkerüljük a lampionos, csinnadrattás utcai felvonulásokat és nehéz kedvvel nézzük az Országház-téren felsorakozott falusi szekereken pipázgató öreg népfelkelőket.

1915 tavaszán Laci bevonul katonának és a budafoki lankákon végzett foglalkozásokról hazajövet, délután sietve öltözik civilbe és máris el, a New-York kávéházba, ahol író barátai várják. Nagy Lajos, Somlyó Zoltán, Karinthy és Kosztolányi nevét hallom tőle. Karinthyékhez, a Népszínház-utcai lakásba sokszor ellátogat és egyszer Móricz Zsigmondhoz kísérem el, Rákospalotára, ahonnan hajón jövünk az újpesti állomásról.

1915. május 16-án Kiss József lapjában, a Hétben fordítása jelenik meg Tagore: Növő hold ciklusából. Később saját verseit közlik. Bár nem szorosan idetartozik, elmondhatom, hogy ezek a versek egy fiatal, fejlődőképes költő tehetségét mutatják, aki az akkori modern líra útját követi, de még bizonytalan, hová...

Életének döntő fordulatához érkezik, 1916 januárjában... Ekkor kezdi meg újságírói működését. Már nem katona, hogyan csinálta, nem tudom, eltűnt közülünk és csak jóval később, egyik Pestre jövelete alkalmával, vele találkozva értesülök arról, hogy a Szeged és Vidéke munkatársa és Juhász Gyulával egy redakcióban dolgozik. Elment hát tőlünk, ahogyan egyik novellájában írta: elvitte a vonat Paraszttváros felé ... minden holmiját, összes gallérjait és nyakkendőjét egy nagy papírstanicliben hozta... És rövidesen megtudta, hogy „vidéken kétfelé újságíró van: hivatásos, aki ebből nyomorog és nem hivatásos, aki újságíró ugyan, de nem ebből él... és a paraszttvárosi hotelszoba kemény derekalján megint diák lett a vidéki hírlapíróból, a leendő szerkesztő úrból, és kezeit ökölbe szorítva, fogcsikorgatva mormolta a homerosi modern imádságot: „Esszéti hémár hótán pótololé, Ilios iré, kai Primaos, kai laos, eumellió Priamojo...” „Eljő az a nap, amelyen elpusztul a szent Trója és Priamus király és a jódárdás Priamus népe”. (Idézet Homérosz Iliásának 6. énekéből. 448. sor és a köv.)

Szegeden körülbelül 1916. május közepéig dolgozik. Innen Kolozsvárra megy, valószínűleg Szigethy István festőművész barátjának a hívására, ahol Sütő Nagy László szerkesztésében új irodalmi folyóirat indul, a

Kolozsvári Szemle, amely utóbb Erdélyi Szemle néven jelenik meg.

Irodalmi termésének a legjava e heti folyóiratban látott napvilágot a teméntelen cikken kívül, amelyet vidéki újságok közölnek tőle „végig az egész skálán, a rendőri és törvényszéki riportoktól, egészen a lírai kopfokig”. Írásainak értékelése nem a feladatom, azokról csupán annyit, hogy rajtuk keresztül *Bors* László sokrétű és kétségtelenül még kiforratlan írói egyéniségének és tevékenységének a meghatározása bonyolult irodalomkritikai ³⁶feladat lenne. Anélkül tehát, hogy jelentőségüket eltúloznám, nyugodan állítom, hogy tiszta és becsületes lélekben fogant, harcos írások voltak az övéi, mindenesetre alkalmasak arra, hogy a gyilkos háború idején nagy számban hemzsegő ál-zsurnalisztáknak és a velük egy húron pendülő, gutgesinnt közíróknak olykor-olykor megzavarják a fölényes nyugalmát.

1917 kora őszén már az Újvidéki Hírlap munkatársa, ahol akkor *Major* József, a későbbi sajtófőnök a főszerkesztője. Külön kis saját lapot is csinált: Újvidéki Színház címen. Primitív kis lap ez, maga is tudja és hamarosan túlad rajta. Újvidéki diákok veszik meg tőle, ahogyan mesélte: egyenkint számolva ki a tenyerébe az izzadt krajcárokat. *Pajzs* Elemértől, akinél akkor albérletben lakunk, véletlenül tudjuk meg a címét. Már az egyik fővárosi iskolánál működtem és karácsony napján leutaztunk Lacihoz. Majdnem hajnalig beszélgettünk, elmondta sok viszontagságát és miről még, pontosan nem emlékszem. Ekkor boldogan mutatta ünnepi vezércikkét, amelyből a következőket idézem:

„A megváltás ünnepén, az idei karácsonykor a világ urai, a bűnösök, a világ megváltójára, Oroszországra vessék szemeiket. Ott vöröslik az ég, de ez csak őket ijeszti – mi sóvárgó szemeinket legeltetjük a vörös égen feltűnő béke szívérvány színein...” Csilingelő szánon visz ki bennünket a vasútállomásra.

Nemsokára megjelenik Szív és száj címen egyetlen verskötete. Igen szerény köntösben 21 vers. Előszava a Levél Szép Ernőhöz – Vidék, 1918. január keltezésű. Benne sokszor ismételt pózai között a vidék szörnyű elmaradottságát kesergi és naiv nagyképűséggel, a mindvégig benneélő őszinte szándékot említi meg: „Mielőtt a magyar regényt megírnám, amire a milió elmélet és előtanulmányaim alapján határozottan én vagyok predesztinálva, ezeket a vidéken írott verseimet olvashatod” stb. Mindig hitte, hogy a magyar vidék regényét, Török Gyulánál jobban és teljesebben neki kell megírnia.

Hogy mi készítette az Újvidékről való eljövételre és hogyan jutott eszébe az apai szülőföld, sohasem volt szóban közöttünk. Tény, hogy 1918 tavaszán már új őrhelyén jelentkezik Sopronban. Először a Soproni Hírlapnál működik, majd a sokkalta progresszívebb Sopronvármegyénél és igen hamar megismerkedik a helyi viszonyokkal és a tennivalókkal. Barátai értelmiségiek, de rövidesen szívesen fogadják maguk közé a vele mindig szolidáris, szocialista soproni nyomdász dolgozók. Szerkesztője és kizsákmányolója, az egyébként nagyvonalú Sümeghy Zoltán, aki a bukás után, a saját „mentségére” siet befröcskölni Kellner elvtárs és Laci emlékét ponyvaízü koholmányokkal. Laci legjobb kollégái és barátai: Richly Rezső, Geleji Frigyes, Geleji Dezső és Farkas Jenő, akik kifogyhatatlan ötletességét és végtelen munkabírását bámulják. Farkas Jenőtől magától hallottam: mi még azt sem tudtuk sokszor, miről is írunk és a tollunkat rágtuk, amikor Laci másnapi cikkeivel már elkészült... Ez igen jellemző rá, noha írásait mindig gondosan készítette elő, sohasem volt pongyola.

Sopronba, életemben először, 1918 májusában utaztam. Ekkor ismerkedtünk meg Laci kedves kis asszonyával, Borbíró Etelkával, akit – hogy miért, nem tudom – mindig Irénkének hívtunk. Etelka igen jó hozzá, szeretettel viselte gondjait. A szörnyű vég után hazaköltözött Hódmezővásárhelyre, ahol ma is még egy képkeretező üzletben dolgozik. Hűsége szinte példanélküli Laci emléke iránt.

1918. június elején újra meglátogatom őket. Ekkor jelent meg Richly ³⁷Rezsővel együtt kiadott novellás

kötete: a Pókok és szerelmek. Ezt a kötetet zár alá veszik Richly: Kincses Péter lányai című novellája miatt, amelyet az egyik helybeli csizmadiamester sérelmez állítólagos, családját érintő vonatkozásokból kifolyólag. A ma is friss és nem avittszagú novellákból észrevehető, hogy inkább a széppróza művelésére született, ezt sejtette maga is, és hogy esetleg tényleg megírhatta volna a magyar regényt...

1918. október végén Pál bátyámmal látogatjuk meg, egy csodálatosan szép őszi balatoni utazás után. Sopronban már kibíratatlanul nehéz az élelembeszerzés, sok a panama, sok az írivaló. Mindenki tudja és várja, hogy rövidesen történik valami... Laci türelmetlenül a pesti helyzetet tudakolja tőlünk: mi lesz már, mi lesz már, mit csináltok és ránkint, hogy ne legyünk tétlenek.

Bors László, a soproni propagandanépbiztos a Tanácsköztársaság idején

Amikor Sopronból Kelenföldre érkezünk, a vasúti kupékban már szedik le a tiszti zubbonyokról a csillagokat. A Keleti-pályaudvaron örült lőtás-futás, lövések hangja a Thököly-út felől, teherautók rohannak katonákkal tömve mindenfelé és gyalog megyünk haza, nem jár a villamos.

1918. október 31-én a Szociáldemokrata Párt és az ellenzéki polgári pártok átvették a kormányhatalmat.

Hogy Sopronban mi történt ezekben az időkben, 1918-ban, azt *Bors László*nak a Soproni Munkástanács 1919. május elsejei ünnepi számában „Sopron az októberi forradalom óta” címen megjelent cikke alapján tudom csak felvázolni.

„Amikor még Kerenszki uralkodott Magyarországon, ebben a vén Sopronban nyoma sem volt a

forradalomnak. Az októberi őszirozsás puccs úgy hatott ide, mint egy távoli operett, amiből csak a fortékat és a fortisszimókat [38](#)hallani tisztán idáig, de a modulációk, a kórus, a föld alatt meginduló tompa dübörgés belevesznek a kilométerek gomolyagába...” ezekkel a mondatokkal kezdődik a cikk.

Elmondja benne, hogy Stricker Jakab dr. vezetésével megalakul a Nemzeti Tanács, a Munkatanács. A Katonatanácsot csak huzavona után alakítják meg, bár ő már az első nap javasolta, túlnyomó többségében közkatonákból a felállítását, de Thurner Mihály – akkor még hatalmasság – kérlelni kezdte a Nemzeti Tanácsot, hogy csak a hadsereghez ne nyúljanak, „mert ha a katonákat kiveszik tisztjeik kezéből, akkor meg van verve az egész forradalom!” – A megye nyugati része a német nemzeti tanács megalakítását követeli. Egyébként a Nemzeti Tanácshoz mindenki csatlakozik, a Schlaraffiától a nyúltenyésztő egyesületig minden pocakos polgár leteszi a hűségesküt Stricker Jakab és Faragó József kezébe. Amikor az aktív tisztek és ellenforradalmárok ellen mond beszédet, a padokban mellette ülő szociáldemokraták mind cserbenhagyják, az egy Berczeller Adolf kivételével. Ugyanez történik Szekeres Márton elvtárral, a Nemzeti Tanács titkárával is, amikor a Munkástanácsban követeli, hogy a két tehetetlen kormánybiztos, Mesterházyt és Thurnert mondassák le és állítsanak a helyükbe szocialista kormánybiztosokat.

Így hát csak beszéltek, szónokoltak a szociáldemokrata vezetők és „táncolt a füledt, megbolondult élet tovább...” A kommunisták helyzete egyre tarthatatlanabbá vált és ekkor elhatározta, hogy hetilapot indít, a Soproni Tükör-t.

Az agitáció félig megbénítva, félig megfojtva, leteperve, azért ment mégis. Nála a nemzetőrség két századának küldöttsége járt és bejelentették, hogy ők szívvel-lélekkel bolsevikiek. A volt tisztek pedig panaszkodtak, hogy „a hadseregben mindjobban tért hódít a kommunizmus...” Azontúl a laktanyákba csak szigorú ellenőrzés mellett lehetett belépni. És Entzbruder Dezső, akiről tudta, hogy Oroszországban volt, belépett a Kommunista Pártba és a mozgalomba magával vitte a soproni helyőrségnek 80–90 százalékát. Az ipari munkásság is egyre nagyobb tömegekben csatlakozott hozzájuk. A nyomdászok, a vasmunkások Bummer Károly, a famunkások az Oroszországból hazatért Holzmann Ferenc és Feller Viktor vezetésével.

Körülbelül ennyi, ami a cikkből megtudható.

Az agitációra és propagandára vonatkozóan csak megerősíthetem, amit *Fűrész* Gyula elvtárs, a Szociáldemokrata Párt akkori soproni párttitkára – a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 30. évfordulója alkalmával a Sopronmegye című napilap 1948. november 20-i számában közölt nyilatkozatában a forradalmi múltból megőrzött emlékeként előadott. Bátyám, a Károlyi-kormány idején csakugyan sokszor járt Budapesten, ahonnan a szükséges röpiratokat, a Vörös Újság és a Forradalmi írások akkor megjelent számait magával hozta Sopronba. Arról is tudok, hogy a soproni kommunista elvtársak az ő lakásán jöttek össze, ahol ő ismertette az eseményeket és a mozgalmi tartalmú cikkeket.

Említettem már ama elhatározását, hogy a reakciós ténykedések leleplezése céljából, a saját szerkesztésében hetilapot indít. 1919. február 14-én megjelent a Soproni Tükör első száma. Az első cím: Programadás. Hadd idézzem:

„Harmatos hajnalt hat éve nem láttam, mert bús redakciók robotos éjtszakába zsugorítottak. Sopronban megálltam futótűz életemmel. Adva van egy város, öreg, patinás, némi régi kultúrával is szaturálva – és [39](#)ennek a városnak, egészen a tavalyelőtti évig, nem volt számbavehető sajtója. Szendrődy József árvaszéki ülnök dícsérte szerencsés születések alkalmával a soproni bábákat az Új élet című szemétben és évekig, sőt évtizedekig Rábel László árvaszéki ülnök szerepelt itt, mint az Újságíró. Valami rémes azt elképzelni, hogy volt egy város, ahol évekig, sőt évtizedekig Rábel Lászlóról képzeltek el az újságíró. Ma

már persze ez másképpen van. Itt van egy nívós napilap: a Sopronvármegye. Ez azonban, bár erősen progresszív, kétségtelenül polgári lap ma még. Holott ma politizálni kötelesség és éppen ezért már most leszögezem – bár nem kívánom ezt hangsúlyozni –, hogy a Soproni Tükör természetesen forradalmi politikát követő lap, túl még a mai forradalmon is. Azonban ismétlem, a Soproni Tükör minden pártoktól független és elsősorban nem politikai, hanem riportlap, mint a neve is mutatja: Tükör. Politizálni ez a lap inkább csak annyiban akar, hogy vigyázni fogunk itt a végeken, Sopronban és a soproni szandzsák területén mindarra, amit úgy hívnak, hogy a forradalom eddigi vívmányai, vagy az eddigi forradalom vívmányai helyesebben. Mindezekre, ismételjük, vigyázni fogunk, kitérve a szerény hangnemből, sőt ha kell, nemcsak tollal és hanggal, hanem kézibombával és fegyverrel is fogunk vigyázni! Egyelőre a Soproni Tükörben állandó rovatot nyitott a városban és megyében nagyszámban hemzsegő titkos és nyílt ellenforradalmárok részére.

A politikán túl és főleg azonban a Soproni Tükör riportlap. Purifikáló riport szempontjából egy megjáratlan mély dzsungel ez a vármegye, pedig itt van csak a sok kis és nagy panama és „közéleti eltévelyedés!” Itt a Fertő közelében! Barátaim és jóakaróim túlzott aggodalmukban attól féltették a Soproni Tükört, hogy nem lesz majd idővel mit írnia. Én azonban megnyugtathatom őket. Addig, amíg – hogy csak hármat említsek – olyan urak vannak itt a vármegyében, mint Farkas járásbíró Kapuváron, Hőgyészi István főszolgabíró Csornán és Keller László dr. polgármester Kismártonban – addig a Soproni Tükör nem fog riportanyag híján éhenhalni.

Minden öreg-ifjú hitemmel bocsátom a Soproni Tükört arra az útra, amelyről tudom, hogy rögzös lesz, már csak azért is, mert hiszen teljesen töretlen. Ez egy próba, amit ezzel csinálók: hajlandó-e és el tud-e ez a vármegye tartani egy lapot, mely makulátlan, szeplőtlen, folttalan Tükör akar lenni. Hű tükör és semmi egyéb. Ha a tükör csúnyát mutat, annak nem a tükör az oka, hanem az, akinek a képét a tükör hűen mutatja.”

A Programadás utáni első cikk a soproni kommunistákkal foglalkozik. A következő sorokkal kezdődik: „A Kommunista Párt Marx Károly Kommunista Kiáltványához következetesen és megalkuvás nélkül ragaszkodva azt írta föl az osztályharcot hirdető vörös lobogójára, hogy a szocializmus gyönyörű végső célját: a kommunizmust most kell megvalósítani, mert most lehet... a Párt a forradalom tüzeiben keletkezett, amikor azt látták, hogy a szociáldemokrata párt megelégedni látszik az októberi őszirozsás puccs polgári eredményeivel és hogy a szociáldemokrata párt vezetősége felelőssége tudatában leszorítja a forradalom kezdősebességét...”

Helyi szervezetük ugyan egyelőre még nincs a soproni kommunistáknak, de sokan vannak, mert a soproni szociáldemokrata pártszervezetek keretén belül az igazi szocialista, tehát a kommunista érzésű munkásréteg: a nyomdászok. A soproni kommunista mozgalom megindítója: *Kellner Sándor* maga is betűszedő-nyomdász, aki orosz fogságból hazatérve, mint volt 18-as soproni honvéd csak leszerelt Sopronban, aztán Budapestre utazott, ahol az elsők között harcolt a kommunista mozgalomban. Nemrégiben egy gyönyörű cikket írt a nyomdász elvtársak lapjába: a Typográfiába.

Alighogy a Tükör első száma megjelenik, máris rengeteg levél érkezik a szerkesztőségbe, munkásoktól, katonáktól, értelmiségi proletároktól. Kár, hogy ezek a kor hangulatát jellemző értékes dokumentumok elkallódtak. Középső fivérem, *Bors Pál* elmondása alapján tudom, hogy akkor nekik igen sok dolguk volt.

A Kőfaragó-tér 3. sz. alatti két kicsiny albérleti szobában – ahol hárman laktak, Laci, Etelka és ő – végezte Laci a szerkesztés munkáját, igen nehéz körülmények között. A kiadóhivatali teendőket és a lap terjesztését

pedig ő vállalta. Maguk csináltak mindent, a plakátok kiragasztásától – a trafikok látogatásáig, csak hogy eljusson mindenhol a Tükör...

Tanácsköztársaság bejelentése 1919. március 22-én

Természetesen, arra ezúttal nincs idő, hogy ennek az átlag egy ívnyi terjedelmű, de tartalmánál fogva rendkívül érdekes és jellemző kicsiny hetilapnak valamennyi cikkét ismertessem. Annyit azonban én nem csak a magam véleménye alapján, hangsúlyozni kívánok, hogy munkatársai mindnyájan, tehát Bors László, Richly Rezső és Farkas Jenő, a kommunista eszmék befogadására alapos előkészítő munkát végeztek. Nagyon is szükséges volt, hogy a közvélemény, pl. a Tóbi-féle piszkos ellenforradalmárok és a Lingauer Albinok aljas aknamunkájáról tudomást szerezzen. És az osztályellenség soraiban ólálkodó Schneider Gáboroknak, Östör Józsefeknek, Töpler Ivánoknak, volt miért remegniük...

Talán évtizedek alatt sem lepleződött le annyi szennyes machináció, mint akkor néhány hét alatt Sopronban. Kinyíltak a szemek és lélekzet akadva, várta, remélte minden elnyomott, minden nincstelen proletár, hogy nemsokára, mint a testvéri Oroszországban, eljön az ő idejük is.

1919. március 21-én a két munkáspárt egyesült és kikiáltották a Tanácsköztársaságot!

Milyen felejthetetlen, tündöklően szép nap volt ez, amikor a régóta sóvárgott kívánság beteljesülésének boldog érzésével végre olvashattuk a forradalmi kormány Mindenkihez című felhívását:

41. „Magyarország proletársága mai nappal kezébe vesz minden hatalmat... Magyarország Tanácsköztársasággá alakult... Kijelenti teljes eszmei és lelki közösségét az orosz szovjet kormánnyal, fegyveres szövetséget ajánl Oroszország proletárjainak...”

„Minden munkást és földmívest fölszólítunk, hogy dolgozzon, termeljen, vagy álljon be a proletárhadseregbe, verejtékével vagy vérével áldozzon az eszme diadaláért...”

Bármí várjon ránk, a szocializmus ügyének győznie kell!”

Ezt a gyönyörű napot nem lehet elfelejteni, soha. Rengeteg ember tolong az utakon, utcákon, engem éppen a Nyugati pályaudvar előtt, a mai Marx téren ér utól a hír. A Váci útról a munkás elvtársak tízezrei érkeznek. Üres konflisok baktatnak a járda szélén. A burzsoá hamar megtanult gyalog járni. A hirtelen összeverődött csoportok sűrűjéből, itt is, ott is egy-egy elvtársnak a hangját hallom. Proletár-Magyarországon új társadalmi rend születik és tavaszi verőfény fürösztí arcunkat, szívünket...

Laci már másnap korán becsönget nálam. Amíg öltözködöm, sebtiben elmondja, miért jött: *Kellner* Sándorért... És megyünk fel együtt a Várba, az Uri utcába, ahol a belügyi népbiztosság már működik. A kapunál sokan várakoznak, végre bejutunk, én a földszinten maradok. Meglehetősen sokára, talán másfél óra eltelte után, végre jönnek. *Kellner* elvtárs a fogságtól megviselten, a torka bekötve, hangja, ahogy mindig is, rekedtes, amikor bemutatkozom. De mozdulatai energikusak, rövid pár szó, amíg megállapodnak, hogy találkozó másnap, korán a pályaudvaron...

Az ezutániakat Pál bátyámtól tudom. Március 22-én, az egész napot a Sopronvármegye szerkesztőségében töltötték. Végre, késő délután csöng a telefon, *Entzbruder* és *Pali* kezében a kagyló és *Laci* hangja szólal meg *Pestről*: nem tudok sokáig beszélni, holnap hozom *Kellner*t, várjatok... Másnap *Entzbruder* *Dezső*, aki a katonatanács főbizalmija volt és a vasútbiztosító század parancsnoka, *Bors Pállal*, *Soós Józseffel* és *Gantner Bélával* autón elibük sietnek Győrig. A Fehér Hajóban rövid pihenő és tanácskozás, utána *Kellner* és *Laci* – *Entzbruder* autóján folytatják útjukat. A többiek vonaton jönnek Sopronba. *Kellner* elvtársat minden községben kitörő lelkesedéssel, ujjongva fogadják. *Csornán*, *Bodnár* elvtárs, aki tudomásom szerint akkor még az ottani vörös nemzetőrség parancsnoka, később direktóriumi elnök – mond üdvözlő beszédet. Kapuvárott pedig *Eszes* *Dezső*, szintén pedagógus elvtárs. És megérkezésünk után Sopronban, *Kellner* elvtárs már kora délután, többezres tömeg jelenlétében, a Pannónia szálló erkélyéről hatalmas beszédben fejtegeti a Tanácsköztársaság megalakulásának jelentőségét, a forradalmi célkitűzéseket, a tennivalókat...

Még aznap, a késő éjszakai órákba nyúlóan, összeállítják a soproni direktorium teljes névsorát, a munkásosztály leghűségesebb férfaiából. A megalakulás, *Kellner* elvtárs személyén kívül, aki mint a forradalmi kormányzótanács megbízottja érkezett Sopronba, ajánlás alapján történt. *Knapp* Gábor elvtárs a város, *Ferenczi János* pedig, mint szintén régi, kipróbált munkásvezető a megye élére került. A direktorium tagjai lettek még a következők: *Fischl László* népjóléti, *Roser Antal* pénzügyi, *Hollán és Missuray Ágoston* vasút-, illetve postaügyi, *Wellesz Jenő* élelmezési, *Weber Samu* és *Szekeres Márton* szocializálási, *Hoffmann Vilmos dr.* igazságügyi, *Bors László* sajtó- és propagandaügyi, *Mészáros Béla* lakásügyi, *Wurdits Antal* tanügyi, *Zsigmond Lajos* pedig mint a papi vagyon leltározási ügyeinek a népbiztosa. *Entzbruder* *Dezső* a katonai, *Soós József* ⁴²kapuvári hadnagy pedig a politikai ügyek vitelére kapott megbízatást. A soproni vörös őrség parancsnokolását *Pfeiffer János*, volt 33-as tüzérezredbeli tiszthelyettesre bízták.

A következő napokban máris megindult a munka. A hivatalokat és intézményeket átveszik a proletárok. Megkezdődik a szocializálás, leltárakat készítenek. A régi hivatalfőnököket eltávolítják, vagy rendelkezési állományba helyezik. Azok most szerények, sőt túlságosan szerények. *Kellner* elvtárs mindenkit nyomatékosan az éberségre szólít.

Még az első héten megalakul a soproni forradalmi törvényszék. A Vármegyeház egyik termében ülnek össze ismét, a késő éjjeli órákban. Sokáig húzódik az értekezlet, főképp arról folyik a vita, hogy kik legyenek a vádbiztosok. A jelenlévő *Schwartz Sándor dr.* jogi fejtegetésekbe kezd. Közben kialszik a villany. *Kellner*

elvtárs intézkedésére gyertyákat hoznak és most már lobogó gyertyalángok között tanácskoznak tovább. Akik elmondták nekem, hangsúlyozták, hogy mennyire forradalmi és romantikus volt ez a látvány. Ekkor Bors László jelentkezik szólásra, testével kissé előrehajolva, a párizsi kommunre hívja fel a figyelmet, majd ilyen értelemben folytatja érvelését: Tudnunk kell elvtársak, létfontosságú a kérdés, amiről most dönteni akarunk. A történelem folyamán mindig csak osztálybíróság létezett. Osztálybíróság mondta ki a végső szót, a legtöbb esetben ártatlan, szegény emberek fölött... Mi sem lehetünk egyéb, mint osztálybíróság, körömszakadtáig védeni fogjuk a proletárok érdekeit és mindazt, ami a népé, a közösségé. Erre minden idegszálunkkal, testünknek minden porcikájával érzékenyek leszünk és könnyörtelenek a károkozók, a forradalom ellenségeivel szemben... Körülbelül ez volt a tartalma szavainak, amint azt később hallottam azoktól az elvtársaktól, akik akkor jelen voltak. És mivel nem volt önkéntes jelentkező, Bors László közölte még, hogy amennyiben az elvtársak hozzájárulnak, hajlandó elvállalni a vádbiztosi teendőket. A titkos szavazás megejtése után, Kellner elvtárs felolvasta a megalakult forradalmi törvényszék névsorát. Elnök: Zsitvay Lajos nyomdász. Tagok: Schambauer Ignác asztalos, Nagy Antal vasúti gépkezelő, Preschitz Tamás építési rajzoló, Takács Kálmán dr postatanácsos, Geracsek Antal asztalos, Horváth Kálmán, Marusák István vasúti mérnök. Vádbiztosok: Walter József nyomdász, Horváth Ödön nyomdász, Taufer Lajos, Bors László hírlapíró. Jegyző: Huszár Sándor állásnélküli magánhivatalnok. Másnap már valamennyien elfoglalták munkahelyeiket a Lackner Kristóf utcai törvényszéki épületben.

Április 3-án a helyettesítésem lejárt és utazom ismét Sopronba. Aznap délután volt a szőlőgazdák zendülése. Zsombor Géának, a Grenzpost főszerkesztőjének, aki korábban a Radikális Párt elnöke volt, a heccelődésére kezdődött ez. Igen valószínű, hogy ezen az előre be nem jelentett kulák-gyűlésen, azt a kijelentést tette, hogy a kommunisták ki fogják vágni az összes szőlőtőkét... Erre a résztvevők a kommunistákat szidalmazva és fenyegetve, lármázták végig az utcákat és fölvonultak a Széchenyi térre. Mivel többszöri felszólításra sem voltak hajlandók oszolni, a kirendelt katonák, Soós József vagy Gantner Béla vezényletére rájuk tüzeltek. Két halott maradt a kövezeten. Zsombor Gézát másnap a direktórium Bors László vádbiztos és két vörös katona kíséretében Pestre szállíttatta, ahol átadták a törvényszéknek. Zsombor csak a bukás után jelentkezett ismét Sopronban, ezúttal mint államtitkár. Pestre szállításakor, én is visszautaztam a fővárosba, a holmimért.

Alig egy hét múlva történt a fülesi ellenforradalom. Azzal kezdődött, ⁴³hogy az agitációs körúton lévő Váradi Hermann pulyai járási biztost, Füles községben lefoglák és vele erőszakoskodtak. Telefonértesítésére, Entzbruder és Gantner vezetésével kivonultak a soproni vasútbiztosító katonák. A falu szélén szabályos lövészárk-harc kerekedett. Entzbrudernek sikerült katonáival a faluba benyomulnia. A dobszóval kihirdetett parancsra lassan szállingózni kezdtek a községháza elé rendelt férfiak. Erre a nagygazdák, eleinte vonakodva, de a megismételt erélyes felszólításra később mégis megnevezték a felbujtót, a község katolikus papját. Zsitvay Lajos elnök elvtárssal kiszállt a forradalmi törvényszék. Bors László vádbiztos jelenlétében megkezdődtek a kihallgatások. A szembesítések után, Szemelik Antal plébános önként beismerte, hogy ő volt a kezdeményező. Beigazolódott, hogy még a szomszédos Malomházára is elüzent, jöjjenek onnan is a katonaviselt legények. Ezek után a papot Sopronba szállították. Az ellenforradalmi kísérlet leverésében résztvevő vasútbiztosítók a leghatározottabban a halálos ítélet kimondását követelték. A vádbiztosi indítványt magáévá téve, a törvényszék golyó általi halálra ítélte a felbujtó papot. És miután a pesti illetékes hatósággal többszöri telefonhívás dacára sem sikerült összeköttetést kapni, még akkor éjjel megtörtént a kivégzés. A rend és nyugalom jóidőre biztosítva volt a megyében.

Az eset után, április 11-én azzal az elhatározással utaztam megint Sopronba, hogy most már ott is

maradok. Pár nap múlva jött Telegdi Pál és a Sopronvármegye, akkor talán már a Soproni Vörös Ujság szerkesztőségében Bors Lászlót kereste, a sajtó- és propaganda biztost. Ekkor ismerkedtünk meg Telegdi Pállal, aki a Galilei-kör tagjaként, már hosszabb idő óta tevékenykedett az ifjómunkás mozgalomban. Felszólított, hogy dolgozzunk együtt. Megállapodtunk abban, hogy a legsürgősebb szervezési feladatok elintézése után, Pestre utazunk együtt, hogy illetékes helyről én is megbízást kapjak. Telegdi elvtársat nagyszerű szervezőnek és előadónak ismertem meg munkája közben. Elkészültek a szükséges nyomtatványok és Kellner elvtárs intézkedésére a fővényvermi tanonciskolában már helyiséget is kaptunk. Ezután Pestre utaztunk, ahol az Ifjómunkások Országos Szövetségének (később a Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetsége ez, röviden a KIMSz) Eszterházy utcai székházában találkoztam első alkalommal Rotbart Irma, Feldmann Pál és Bogdán Rózsi elvtársakkal. Érdeklődtek a munkánk iránt és megígérték közeli látogatásukat. Elhatároztuk, hogy hamarosan ifjómunkás lapot indítunk Sopronban. Megalakult a soproni ifjómunkás direktórium: Telegdi Pál, Bors András és Berczeller Richárd kaptak megbízást, hogy a mozgalmat irányítsák. Később Kellner elvtárs öccse, Kellner Lajos is csatlakozott hozzánk. Április 22-én, az iskolákban és a munkahelyeken végzett agitációnk eredményeként, már kb. félezer ifjómunkással vettünk részt a soproni népgyűlésen, amikor Thoman elvtárs, a bécsi kommunisták vezetője és Rónai Zoltán népbiztos elvtárs tartottak beszédet a Széchenyi palota erkélyéről. Rónai elvtárs a helyzetet vázolva elmondta akkor, hogy a Tanácsköztársaságnak két fronton kell küzdenie, az ellenforradalmárok és az ántánt imperialisták ellen. Ha elesnénk ebben a harcban, a burzsoázia még sokkal kiméletlenebb lenne, mint valaha...

1919. május elsején, ezen a napsütötte, drága szép ünnepen, már az a megtiszteltetés jutott a helyi csoportunknak, hogy a Paprétről induló, hatalmas és festőien szép, színpompás menetet mi, akkor már csaknem másfélezer ifjómunkás csoport nyithattuk meg, vörös lobogóval a kezünkben... Zengett a dal, csillogó szemekkel, vidáman egymásba karolva haladtunk 44végig a Várkerületen, majd ki a Széchenyi térre, onnan a színházépület elé. A szónok elvtársak szavai százszoros erővel visszhangzottak a szívünkben, tekintetünk forradalmi elszántságunkat tükrözte... Délután az Erzsébet ligetben tartott népünnepélyen pezsgett a jókedv, s mindenfelől az ifjúság felszabadult, boldog kacagása patakzott... A szabadság és az éltető közösség erejét éreztük...

Május 9-én megjelent a Nyugatmagyarországi Ifjú Proletár. Sokáig sikerült ennek az igénytelen külsejű, de tartalmában az akkori mozgalmunk problémáit és céljait híven tükröző lapunknak a példányait megőriznem, sajnos, utóbb mégiscsak elvesztek. Csak 1945 után, a Széchenyi könyvtárban találtam rá újra és akkor, a visszaemlékezés forró lélekzetével olvastam az annyira ismerős sorokat:

...a tőke uralma az ifjómunkásokat nemcsak anyagilag, hanem szellemileg is elnyomta! A tudatlanságban tartott tanonc volt a legalkalmasabb anyag arra, hogy a burzsoá munkáltató kizsákmányolja... Ezentúl a proletárállam iskoláiban a valóságot, a szocializmus eszméit hirdetik. Amit eddig elmulasztottak, azt mi fogjuk pótolni, szorgalmas önképzéssel, tanulással és egymást támogatva...

Ezeket a sorokat Telegdi elvtárs írta, a tizenhétéves ifjómunkás, a mi egyik büszkeségünk. Hogy mi történt vele később, arról annyit hallottam, hogy közvetlen a bukás után külföldre menekült, illegális tevékenységet folytatott. 1921 nyarán jött vissza Magyarországra, akkor Szegeden a horthysta rendőrség lefogta, mert a környéken arató-sztrájkot akart szervezni. Mindezeket Szilvássy Kálmán dr, a köhida fegyház orvosa, sietett velem közölni, csakhogy a hírrel fogságom nehéz napjait még jobban megkeserítse.

Lapunk megjelenése alkalmából, a mozgalom központi pesti Ifjú Proletár, 1919. június 1-i számában a

következőket írta:

Sopronban megjelent a Nyugatmagyarországi Ifjú Proletár. Testvéri üdvözlétünket küldjük vidéki elvtársainknak, akik velünk együtt dolgoznak. Az új ifjúmunkás lap tartalmas, okos ötleteivel, bátor forradalmi hangjával hatalmas segítőnk lesz mozgalmunkban...

1919. május 1. Sopronban

45A lap cikkeinek német nyelvű fordítását Melanie Fischer és Manja Kurz osztrák elvtársnők végezték. Nálunk járt akkoriban Leopold Kultsar, aki az ifjúmunkás kongresszuson mint küldött, az osztrák ifjúmunkás elvtársak üdvözlétét tolmácsolta.

Május 16-án a Népházban taggyűlést rendeztünk. A Soproni Vörös Újság írta erről: ... másfélezer tüzes szív dobogott egymás mellett, melynek minden csepp izzó vére perzselő hévvel rajong a forradalomért...

Entzbruder elvtárs akkori felszólalásából idézem: Az ifjúságnak egyelőre tanulnia kell, készülnie a jövőre, mert a jövőben erősnek kell lennünk nemcsak testben, hanem tudásban is... Párisban most osztzkodnak a magyar proletariátus fölött. Mi nem kívánjuk a vérontást, de ha a kapitalizmus és imperializmus belekerget bennünket a háborúba, úgy a katonasággal és a felnőtt munkások seregével együtt szálljon szembe velük a mai ifjú proletár is. Nézzenek munkásapjuk és munkástestvéreik szemébe és szemük lángoló sugarával, szívük gyönyörű lázával magyarázzák meg nekik, hogy minden proletárnak fegyverbe kell szállnia a proletár érdekekért...

A mai fiatal elvtársaink nem is felejtkeztek el a proletárhaza iránti kötelességeikről. Mozgalmunk napról-napra fejlődött, mindig többen jelentkeztek nálunk. Bejelentéseik alapján eljártunk a tanoncaikat ingyen túlóráztató, a fennálló rendelkezésekkel mitsem törődő, lelketlen gazdáikkal szemben. Viszont fiatal elvtársainknak az igazi kultúra iránti olthatatlan szomjúságát tartalmas könyvek kézbeadásával és marxista ismereteiket bővítő előadásokkal igyekeztünk kielégíteni. Főleg Visnya Aladár középiskolai tanár segített sokat és fáradhatatlanul. A megfelelő ideológiai képzés hiányát azonban éreznünk kellett, nem voltak

kellően felkészült, alapos tudású előadóink. Az akkor megjelent kiadványok felhasználásával csak hézagosan tudtuk a szocializmus alapvető kérdéseit ismertetni. Mindezekon túl pedig, az általunk végzett munka inkább csak szervezeti problémák megoldására irányult.

És közben a frontokon már javában folytak az ántánt-imperialisták, az amerikai és angol nagytőkések zsoldjában álló, cseh és román csapatok ellen oly sok dicső győzelemmel megvívott harcok... Kemény küzdelmek voltak ezek, amelyekben a főleg munkásezredekéből alakult magyar Vörös Hadsereg mindenkor bebizonyította forradalmi elszántságát és harci erejét. Győzelmeikre felfigyeltek egész Európa munkásai és lelkesedtek példájukon.

Az országban belül is mindjobban kiéleződött az osztályharc és ellenforradalmi megmozdulások hírére hallottuk, innen is, onnan is. A megdöntött úri rend bitangjai nem nyugodtak, mindenáron vérbe akarták fojtani a fiatal Magyar Tanácsköztársaságot.

Május utolsó napjaiban Nagykanizsán ütötte fel ocsmány hidrafejét az ellenforradalom. Leverésére Sopronból is elindult egy század katonaság és egy budapesti rohamzászlóaljjal, meg két szombathelyi századdal sikerült is megfékezni az ellenünk acsarkodó kulákokat. Ennek a zendülésnek lett áldozata mi sorainkból *Takács* Sándor soproni vörös határőr, aki életét adta, oly bátran harcolt eszméinkért a vörös lobogó alatt... Sírjánál Bors László mondott beszédet és a vörös gárdisták a szocialista forradalom háromszoros éljenzésével búcsúztak el drága bajtársuktól.

Június 4-én jelent meg lapunkban a mi riadónk: Ifjómunkások! Fegyverbe! Boldogan, büszkén és lelkesedéssel állunk a vörös lobogó alá. Örülünk, hogy nekünk is nemcsak szavakkal, hanem tettekkel és cselekedetekkel ⁴⁶is módunkban van használni a diktatúrának. Évszázados elnyomatás után annyira értek az idők, hogy ma már az ifjúság is küzdhet a megváltoztatásáért, az ifjúság küzdhet önmagáért és végül, ami legtöbbet ér: mindenkiért.

Nekünk nem eszményünk a háború! Eleget élveztünk belőle négy és fél éven keresztül! Mi most mégis háborúba megyünk, a világ proletariátusának felszabadulásáért a világ kapitalistáival szemben. Ez pedig már ideálunk, ezért odaadunk mindent, mert tudjuk, hogy a magyar forradalom orosz segítség nélkül soha meg nem lett volna. Igaz, hogy mi is segítettük az oroszokat, de szebb feladata egy tanácsköztársaságnak sem lehet. A mi Vörös Hadseregünk fegyveresen és diadalmasan áll ellen az imperialisták hordáival és az ántánt bérenceivel: az ellenforradalmárokkal szemben.

Lépünk fegyverbe!

Félre most a gyávákkal és szájhősökkel, a „békés polgárokkal” és az érdektelen emberekkel és lássuk végre, hogy ki a forradalmár, ki az igazi hazafi...

...Nekünk, kommunista ifjaknak, az emberi élet drágább a világ összes kincseinél és épp ezért életünk és szabadságunk védelmére kell, hogy készen legyünk. Életünk, szabadságunk veszélyben van, tehát nincs más hátra, mint fegyvert fegyver ellen ragadni és védekezni az utolsó csepp vérig!

Alig pár nap múlva újabb nyugtalanító híreket kapunk. Kópháza felől támadnak ismét a kulákok, nem férnek a bőrükbe. Kellner elvtársnak egyik kísérőjét, Grubits elvtársat, aki maga is kópházai volt, lefoglalták és brutalizálták. Hatalmas erejével kifeszítette a községi fogda ajtaját, megszökött és értesítést küldött Sopronba. Így kezdődött a sopronmegyei júniusi ellenforradalom. Csornától kezdve végig a megyén. Többhelyütt felszaggatták és megrongálták a vasúti sineket. Entzbruder és Faragó elvtársak katonáival

mentünk ki Kópházára, már erősen esteledett és nagyszámú ellenforradalmár jelenlétéről jött az értesítés, így megvártuk, míg teljesen besötétedik. A megállapodás szerint Enztbruder elvtárs a maga embereivel a soproni utat tartja megfigyelés alatt, Faragó elvtárs pedig hajnaltájt megkísérli másik irányból a benyomulást. De még akkor éjjel bevonultak a községbe, ahol a megbúvó ellenség többfelől rájuk tüzelt és egy eltévedt golyó az egyik huszárt halálra sebezte. Rövidesen sikerült megfékezni az ellenforradalmárokat, akiknek egyrésze megfutamodott.

Másnap már korán kimentünk Kópházára és a falu túlsó szélén, Gantner Béla, Soós József, Pozsgay Géza, Jóna Imre, Telegdi Pál elvtársakkal egy csoportban, Bors László és én elhelyezkedtünk a cenki erdővel szemben. Az erdő felől vad lövöldözés kezdődött... Egy darabig viszonzottuk. Akkor elhallgattak. Rövid idő múlva egy fiatal legény a kerékpárján felénk tartott, fehér kendő volt a kezében, minket nem láthatott, mert meghúzódottunk a dombhajlatban. Amikor mellénk ért, Gantner felugrott és bekísértette a nagyvendéglőbe, ahol elmondta, hogy igen sokan vannak az erdőben. Ekkor már Csorna felől is megkezdődött az ellenforradalom leverése. Sopronból aznap délután egy munkászászlóalj érkezett, köztük nyomdászok, pincérek, a soproni színészek, ha jól emlékszem a nevére, Békési Tóni is... Eligazítás után, a mi veterán harcosunk, Ritter elvtárs, a vasútbiztosítók főbizalmija csatárláncba állított fel minket és fegyverrel a kezünkben megkezdtek az előnyomulást a cenki erdő felé... Egy nagykiterjedésű kukoricáson mentünk keresztül, mitsém törődve a szünet nélküli 47erős golyózáporral. Már csaknem bealkonyodott, mire végigtisztítottuk az erdőt, akkor azt a parancsot kaptuk, hogy a Nagycenkre való bevonulással várjunk hajnalig. Kinn az erdő szélén, a fűben fekve, virrasztottuk át az éjszakát. Hajnali pirkadáskor mentünk át Nagycenkre, ahol már a pesti vörös katonák fogadtak minket és onnan egy kis szakasszal tovább, Sopronkövesdre. A főbűnösök összeszedése és a községre kirótt hadisarc behajtása után, pünkösöd vasárnap reggelén, vérvörös rózsákkal sapkáinkon, vonaton jöttünk vissza Sopronba. A soproni proletárok kemény helytállásukkal a forradalom iránti hűségükről tettek tanúbizonyságot...

Júnis első heteiben megtörténtek a Tanácskongresszusra való előkészületek. Hogy kiket jelöltek küldötteknek – Kellner elvtárson kívül – erre nem emlékszem. Bors Lászlót pótküldöttnek választották. Mi, ifjúmunkások is készülődtünk a magunk kongresszusára, amelynek ideje szintén június 20–21-ére volt kitűzve. Egyhangúlag Telegdi Pálra szavaztunk, aki a pesti kongresszuson majd problémáinknak szószólója lesz. Később, hazajövele után, alapos referátumban tájékoztattott bennünket élményeiről.

Igéretükhöz híven, ezen a gyűlésünkön mint vendég résztvettek Rotbart Imre és Feldmann Pál elvtársak is és a pesti ifjúmunkások üdvözlét közvetítették. A Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségének Szervezeti Szabályzatát fiatal tanonc és diák elvtársaink kitörő lelkesedéssel vették tudomásul.

Két pesti ifjúmunkás vezető elvtársunkkal még sokáig sétáltunk a gyönyörű nyáreleji éjszakában a soproni fák alatt, a Lövérek felé. Megvitattuk tennivalóinkat, észrevételeinket kicseréltük. A kommunista jövőre vonatkozó elképzeléseinket, merész álmainkat oly kristálytisza őszinteséggel tártuk fel egymás előtt, ahogyan arra csak az ifjú lélek képes... És mintha valóban hatalmas segítőtársunk, a Szovjetunió mai boldog életének gyönyörű képeit láttuk volna akkor szemeink előtt kibontakozni...

Ezek a hajnali séták nem voltak egyedüliek. Hányszor jártuk végig a Várkerületet, a csöndes soproni utcákat, eseményeket és elméleti kérdéseket vitatva. Kétségtelen, hogy szinte túlsordult bennünk a forradalmi romantika, hisz oly fiatalok voltunk, 20–25 évesek. Ezért is alig vettük észre hibáinkat. És azt sem mindig, ami körülöttünk történik.

Csaknem minden este Entzbruder Dezsőnél jöttünk össze. Künn a Löverekben lakott, túl a vasúti síneken, szép kertes villában. Aligha ismerte volna el, de valójában egy folyton álmodozó, finomkodó széplélek volt, igen sok csinált pózzal. Fellépése mégis mindig határozott és környezetére, főleg katonáira erős hatást gyakorolt. Tanítói oklevelét Pápán szerezte, fiatalon a frontra került, orosz fogságból jött vissza 1918-ban. Végtelenül tehetséges muzsikusz, akinek zongorajátékában nem szüntünk gyönyörködni. Részben ezért is mentünk hozzá... A zenei mondanivalókat csodálatos technikai tudással interpretálta. A számunkra nyújtott mindenestéli koncertjein Chopin műveit játszotta a legszívesebben, a Forradalmi etüdöt és a lágyan csendülő Gyász-indulót. Ezeken kívül Bach fugáit és variációit és Beethoven: Eroica-ját. Szenvedélyesen szerette a társaságot, alig volt egyedül. Ha jól tudom, a Wiener-Neustadtból átjött pilóták is egyidőben nála laktak. Ezek a pilóták egy hadirepülőgépet is hoztak magukkal és szolgálataikat is felajánlották a Tanácsköztársaságnak a proletárforradalom védelmére. Akkor már egy soproni zászlóalj is kinn volt a fronton, Soós József elvtárs vezetésével és harcolt a román hadsereg ellen.

48Július második hetében Bors László részére a direktórium üdülési szabadságot engedélyezett. Savanyúkútra költöztünk, ahol rengeteg csempész és hamis okmányokkal felszerelt, kiszökni készülő burzsoá fordult meg. Kellner elvtárs erről személyesen is meggyőződött és a legerélyesebb intézkedéseket fogantatosította.

Savanyúkúton Sümeghy Zoltán fürdőbiztos, a fogságból hazatérő katonák részére létesült fertőtlenítő és egészségügyi állomáson kisebb adminisztratív jellegű teendőkkal bízott meg. Főleg orosz és olasz fogságból érkeztek sokan. Akit az orvosi vizsgálat egészségesnek talált, néhány nap múlva utazhatott haza.

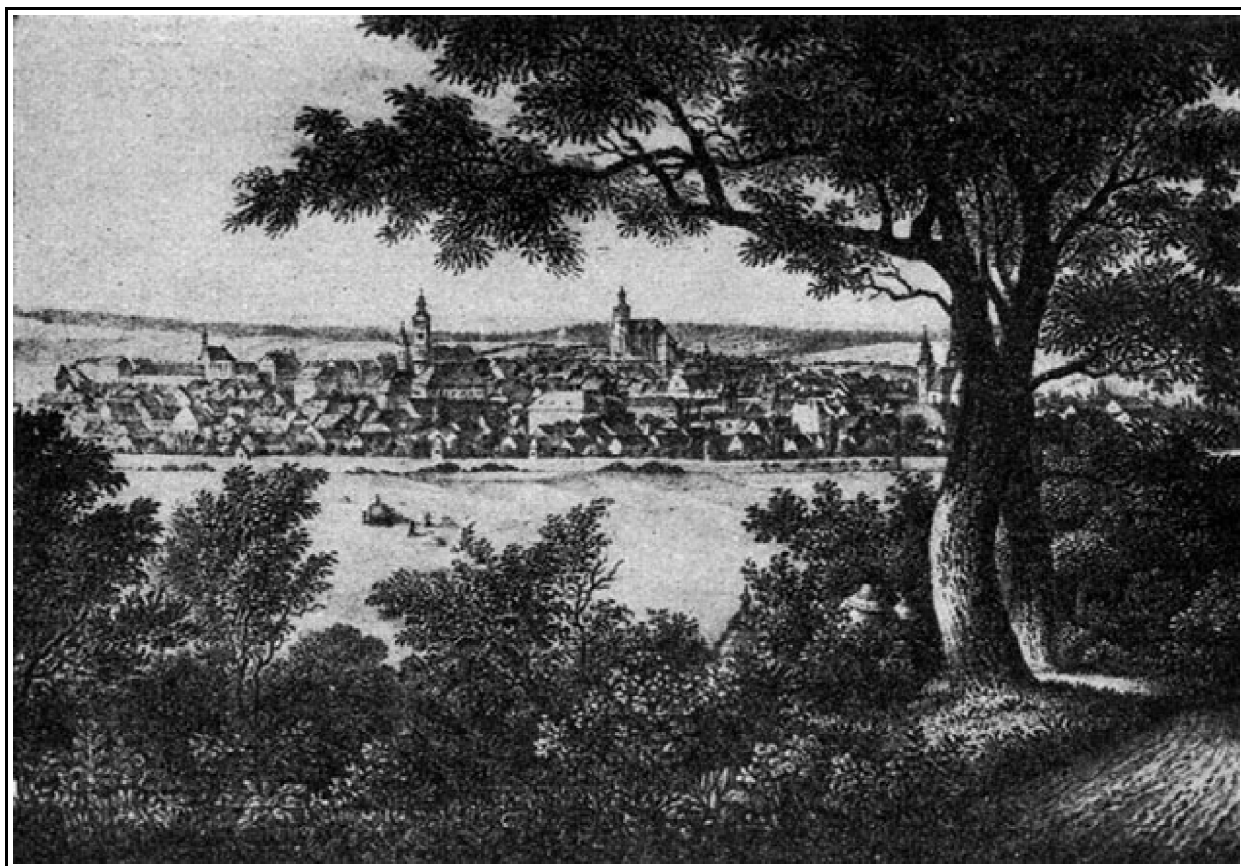
Közben természetesen gyakran beutaztunk Sopronba, hogy az ottani eseményekről tájékozódjunk. Az ifjúságunkkal továbbra is tartottam a kapcsolatot. Egyik taggyűlésünkön azt a határozatot hozták, hogy részben a bevonult munkás elvtársak munkaidejének pótlására, mindenesetre a termelés fokozására naponta 8, ill. szabadoktatási napokon 7 órán át dolgoznak. A határozat pontjait megszegő ifjúságunkkal szemben a helyi csoport titkársága fegyelmi úton eljárást indíthatott, erre azonban egy alkalommal sem került sor.

Július utolsó heteiben, ahogyan visszaemlékszem, nem történt semmi. Mindenki a front eseményeit figyelte.

És azután ... azután jött a szörnyű hír. A Tanácsköztársaság megbukott. Éreztük, hogy sokáig mindennek vége.

Budapest, 1952. szeptember 27-én.

Weihezahl: Sopron látképe 1840 körül. Kőrajz

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig*

49 Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig*(116)

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig* / I.

I.

Régóta húzódog, rendezetlen szénjogi kérdések tárgyalásába kezdett a múlt század 40-es éveiben Sopron város tanácsa, amikor rendezni kívánta ipartelepei és lakói szerződésileg biztosított szénellátását, mit a város tulajdonát képező Brennberg-bánya bérlői már néhány évtized óta csak nagyon kényszeredetten teljesítettek.

A tárgyaló felek, Sopron sz. kir. város tanácsa, mint bérbeadó, a csász. kir. kincstár, illetve nevében a csász. kir. pénzügyminisztérium, mint bérlő s Miesbach Alajos, a brennbergi bányászat akkori albérlője voltak. Az érdekes tárgyalást 25 éves civakodás előzte meg, melyet Sopron város tanácsa folytatott Brennberg bérlőivel, helyesen albérlőivel, annak számai azonban még régebbi keletűek, s a XVIII. század 90-es éveibe vezetnek vissza.

Mint tudjuk, Sopron 1791. október 31-én bérbeadta brennbergi bányászatát az osztrák „*Wienerisch-Neustädter Steinkohlengewerkschaft*”-nak, mely társulat szénbányászattal foglalkozott, s a magyar Brennbergen kívül Ausztriában Vischau-Starhemberg Klingendorf, Kühwald s még több más helyen folytatott aránylag elég jelentős bányászatot. A társulat – melynek alapítója *Anton Dávid Steiger*, tagjai pedig a bécsújhelyi polgármester, *Joseph de Roy*, *Franz Mauer* városi tanácsos, *Markus Hengels és Paul Hussar* voltak – 1796. július 21-én, majd 1797. június 1-én új nevet vett fel s mint „*K. k. Priv. Kanal- und Bergbau Kompanie*”, Bécsre – a szénszállítás stb. megkönnyítése végett Bécsújhely, Sopron (Brennberg) érintésével – a Rábán keresztül egy nagy csatornával akarta összekötni először Győrrel, majd egy későbbi terv szerint Trieszttel.¹⁽¹¹⁷⁾ A hatalmas tervnek, melyre akkoriban egész Európa felfigyelt, legnagyobb szószólója Ferenc, Ausztria császára volt, ki maga is tagja volt a társulatnak, s miután annak első munkálatait csaknem kizárólag ő maga pénzelte, hogy befektetett pénzéhez jusson, a Csatorna-társulatot 1802. április 13-án megvétette a kincstárral úgy, hogy ettől az időponttól kezdve Sopron város tanácsa – mint Brennberg bérlőjével – a csász. kir. kincstárral találta magát szemben. A bonyolult bányabérleti viszonyok megértése végett tudni kell még azt is, hogy a kincstár – tekintve, hogy az nem volt kifizetődő – a Csatorna-társulatot s vele Brennberget is 1822. május 14-én, az Udvari Kamara mindenkor felügyelet mellett, a bécsi *Fries et Co Bankháznak* adta bérbe,²⁽¹¹⁸⁾ majd annak bukása után az, 1827. március 1-én *Feldmüller Mátyás persenbeugi* hajómester, „Duna-admirális”³⁽¹¹⁹⁾ birtokába jutott, kit a bérletben 1834. augusztus 18-tól kezdve báró *Sina György*,⁴⁽¹²⁰⁾ illetve 1846. november 9-én *Miesbach Alajos*⁵⁽¹²¹⁾ követték.

Mint látjuk Sopron 1849-ben, amikor Brennberggel kapcsolatos, szerződésileg biztosított szénjárandóságait kívánta rendezni, a bonyolult nehézségek halmazával találta magát szemben, mindezek lényege azonban az volt, hogy a bérlők, illetve albérlők egyike sem akarta és tudta teljesíteni Brennbergbánya első bérlőjének, „*Wienerisch-Neustädter Steinkohlengewerkschaft*”-nak Sopron városával 1793. október 28-án kötött s a későbbiekben mindig „*alapszerződés*”-nek mondott és tekintett ama egyezségét, mely szerint a darabosszenet 12, a darát pedig 8 krajcáros egységre tartozik a bérlő mindenkor szolgáltatni a városi tanács által előírt mennyiségben.⁶⁽¹²²⁾

A brennbergi szénjogi szerződésekkel kapcsolatban ugyanis tudnunk kell, hogy szénbányászatunk úttörői első perctől kezdve összeütközésbe kerültek a földtulajdonosokkal, kik mindent elkövettek, hogy megakadályozzák a bányászkodást, annak ellenére, hogy legtöbbször az illetékes bányabírók szabályos engedélykirata alapján kezdtek munkához.

A legjellegzetesebben találkozunk ezzel éppen első szénbányánk, Brennberg történetében, hol mikor Terstyánszky Dániel bányavállalkozó 1768-ban a bakabányai (Pukanec-i) bányabíró hivatalos aknanyitási engedélyével jelentkezett Sopron város polgármesterénél s jelentette, hogy Brennbergben megkezdte a munkát, másnap alighogy eltávozott, a városiak azonnal megtiltották magával hozott emberének, egy stájer bányásznak, hogy munkába kezdjen, a városban fölfogadott napszámását pedig veréssel fenyegették meg, ha segédkezik a munkában.⁷⁽¹²³⁾

Terstyánszky és a többi bányavállalkozók is a legtermészetesebb módon a *jus regale* alá tartozó,

úgynevezett szabadásványnak tekintették ugyanis a szenet, annál is inkább, mert azt Mária Terézia Ausztriában már 1758-ban annak nyilvánította, amivel szemben a soproni tanács feudális beállítottságában attól a perctől kezdve, hogy Rieder János szögművész,⁸⁽¹²⁴⁾ 1753-ban a „*brennender Bergen*” megtalálta azt, „*magántermény*”-nek, a „*földből való magánhozadék*”-nak tekintette, mely „kizárólag a város közösségét illeti s így azt a város beleegyezése nélkül senkisémmé művelheti”.

Tudjuk aztán, hogy amikor a Brennbergen mind sűrűbben megjelenő bányavállalkozók követelésére a bécsi Udvari Kamarának tisztázni kellett a magyar szénjogi helyzetet, II. József – gróf Pálffy János országbíró, érdekelt nagybirtokos véleménye alapján – 1788. június 20-án, Bécsben kelt rendeletével törvényerőre emelte Sopron állásfoglalását s kimondta, hogy „*azé a szén, akié a föld*”, ami azt jelentette, hogy a földtulajdonos beleegyezése nélkül senkisémmé bányászhatott szenet hazánkban.

Amikor tehát az előbb mondott Steiger Dávid Antal, erlachi bányagondnok ⁵¹1791 márciusában a maga és társai nevében ajánlatot tett Sopron városának, hogy meg akarják kezdeni a bányászatot, a császári rendelet értelmében már haszonbéri szerződést kellett kötnie a várossal, mint földtulajdonossal a szén kiaknázására. Így született meg hazánkban 1791. október 31-én az *első „szénjogi-bérszerződés”*, melyet hosszas tárgyalások előzték meg, melyekről a következőket jegyezhetjük fel, már azért is, hogy lássuk azt a nehézkes eljárást, mit a szénhaszonbéri szerződés megkötése már első alkalommal jelentett s jelentett alig változott formában tovább, másfélszáz éven át, szénbányászatunk államosításáig.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig* / II.

II.

Steiger ajánlatát, a városi tanács, tekintve, hogy a szénhasználat időtartamát illetőleg nem tudott megegyezni az „*Electa Communitas*”-sal, vagyis a városi nagy tanáccsal, 1791. június 20-án kelt 1480. számú levelével felterjesztette a Helytartótanácsnak döntés végett. Jelentésében részletesen leírta, hogy évekkel azelőtt az erdőkben talált szenet, („*carbones bituminosi*”) eredetileg a város kezdte művelni, annak veszteséges volta miatt azonban a munkát beszüntette. Közölte azt is, hogy két év előtt Schneider Vencel kért engedélyt a bányászatra, mit meg is kapott azzal, hogy a művelést saját költségére és veszélyére köteles végezni s a városi erdőkben semminemű kárt nem tehet. Jelentette továbbá a tanács, hogy Schneider ügyével kapcsolatban megkérdezte a győri kamarai adminisztrációt, hogy mit fizessen Schneider a bérért, mire azt a választ kapta, hogy Schneider minden bérfizetés nélkül folytathatja a termelést, de a tanács tartozik hetenként ellenőrizni a termelt szén mennyiségét. Schneider hetijelentéseiben egyideig közölte a termelést – mondja a jelentés – de miután adósságait nem tudta fizetni, megszökött Sopronból. Most Steiger Dávid Antal jelentkezett a tanácsnál, hogy folytassa a bányászatot s évi 40 forint bért ajánl föl a városnak, de a költséges befektetésekre való tekintettel, csak úgy tud munkába kezdeni, ha legalább 12 évre kapja bérbe a bányát. Ezt a tanács – mint írta – méltányosnak is találja, de mivel az *Electa Communitas* csak 6 évre kívánja bérbe adni a szénbányászatot, kéri döntsön a Helytartótanács ez ügyben.⁹⁽¹²⁵⁾ A Helytartótanács szeptember 28-án kelt 12 209. sz. leiratában a szerződést aztán 12 évre szólóan hagyta jóvá úgy, hogy azt a szerződő felek 1791. október 31-én kölcsönösen aláírták s így megszületett *hazánk első szénhaszonbéri szerződése*, mely a következőképpen hangzott:

„An heut zu Ende gesetzten Dato in zwischen dieser K. Freystadt Oedenburg an einem, den Herrn Anton David Steiger Bergverwalter von Erlach und seinen Compagnionen als Herrn Ignatz Paul Hussar, Markus

Henkl, Joseph Derroa (!) und Franz Johann Mauer am anderen Theil in Betreff der hinter Wandorf auf den sogenannten brennenden Berg befindlichen Steinkohlen Bergbaues gegenwärtiger Kontrakt bis auf weitere, von höhern Behörde erfolgende Begnehmung geschlossen und zu Papier gebracht und in Folge eines untern 28. Sept. A. C. No 12 209. von der hochlöbl. K. Caal Consilis eingelangten Begnehmigungs-Dekrets in nachfolgenden errichtet worden”.

„*Erstens:* Verlasset besagte K. Freystadt Ihme Herrn Anton David Steiger und dessen Compag. sothanen Steinkohlen Bergbau aus zwölf Jahre, id est von 1-ten Jänner 1792 bis ult. Xbris 1803. und nicht länger dergestalten in Arendam, dass weder die Pächter noch ihre Leuthe eigenmächtig in der Stadt-Waldung [52](#) einen Baum niederzuschlagen berechtigt, vielmehr, wenn sie eines Holzes zum Unterpolzen benötigt wären, gehalten seyn sollen sich darunnen ordentlich zu melden, wornach ihnen solches gegen billigen und alsogleich bezahlenden Schätzungspreiss aus der Stadt-Waldung, wo einiges vorhanden und solches anzuweisen der Stadt gefällig seyn wird, zugestanden werden würde. Wofür:”

„*Zweitens:* Herr Pächter und dessen Compagnions in solidum nicht nur eine jährliche Arendam von 40 Ft jedesmal und auf einmal vorhinein in die Kammerkasse bezahlen, sondern auch jene Gegend, in welcher durch besagten Bergbau die Waldung ausgeprigelt würde, mit eigenen Kosten umgraben und mit guten oesterreichischen Nadelsamnen besämen zu lassen sich anheischig machet. Gleichwie diesselben sich auch dahin verbindlich gemacht haben, dass sie auf den Fall, wenn durch ihre Leuthe einiges Holz ohne Anweisung, folgsam heimlicher Weise umhauen würden, für jeden Stamm eine Ducaten p 4 Frt 30 zu bezahlen schuldig seyn sollen”.

„*Drittens:* Verspricht derselbe und dessen Compagnion auch den hiesigen Professionisten und Einwohnern die Steinkohlen bei den Bergbau den Zentner pro 12 xr, in Depositoris aber allhier, welche die Pächtere auf ihre eigene Kosten anzulegen haben, pro 17 xr vor all anderen ausfolgen zu lassen”.

„*Viertens:* Sollen denen Pächtern nach Verlauf der zwölfjährigen Arendazeit die innerliche und ausserliche damalens befindliche nuzbare Berg-Gebäude und Berg-Requisiten nach vorhergehender Schätzung in den Schätzungspreiss vergütet werden. Wen sie aber den Bergbau selbstens ins Stecken gerathen liessen, seye die Stadt nichts zu vergütten schuldig, falls aber wehrend der Arendajahre noch ein anderer Steinkohlen, oder sonstiger Mineralien Bergbau vorgefunden würde, sollen sie hierzu das Vorrecht haben und mit ihren Pächtern ebenfalls ein neuer Kontrakt angestossen werden. Und soferne”.

„*Fünftens:* Oft gedachter Herr Pächter oder dessen Compagnions ein oder den anderen obiger Kontraktspunkten übertreten würden, solle die Stadt mit den Bergbau alsogleich frei disponiren und denselben weiters exarendiren zu können berechtigt seyn”.

„Urkund dessen sind gegenwärtigen Kontrakts zwei gleichlautende Exemplarien erricht und jedem kontrahirenden Theile eines davon unter der anderen Fertigung behändigt worden. Oedenburg den 31. 8bris 1791” [10\(126\)](#)

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításaig* / III.

III.

Fönti rövidrefogott szerződés – mint tudjuk – alig egy évig volt érvényben, mert a vállalkozók a következő

évben Ausztriában, Vischau-Starhemberg vidékén, majd Schauerleithenben és Kühwaldban újabb szénjogosítványokat szereztek, amivel kapcsolatban mindenekelőtt nemes Tschoffen Bernát bécsi nagykereskedő, Reitter József cs. kir. udvari és Stajer-tartományi ügynök és Herbeck Ferenc társultak Steigerékhez, megalakították a „*Wienerisch-Neustädter Steinkohlengewerkschaft*”-ot s 1793. október 28-án új, „*örök időre*” („Auf unbestimmte Jahre”) szóló szerződést kötöttek Sopronnal, melyet a későbbi tárgyalások során mindig „*alapszerződés*”-nek nevezték. E szerződés, melynek alapján negyven évi hiábavaló kísérletezés után végre komoly munka indult meg Brennbergben,¹¹⁽¹²⁷⁾ hosszú évtizedekig volt érvényben, s a következőképp hangzott:

„An heut zu Ende gesetzten Dato ist zwischen der Königl. Freistadt Oedenburg an Einem, dann Herrn Bernhardt Edlen von Tschoffen, k. k. privilegirten ⁵³Gross-Händlern zu Wien, Joseph von Reitter k. k. Hof- und Steyrischen Landschafts-Agenten, Herrn Jos. de Roy k. k. Hauptmann und Bürgermeister in Wiener-Neustadt. Herrn Franz Johann Maurer, Magistratsrath daselbsten und Herrn Ignatz Paul Hussar, Handelsmann allda, Herrn Franz Herbeck in Wien und Herrn Markus Hengl ebenfalls in Wien als Compagnionen in der Steinkohlengewerkschaft, am andern Theil, mit Cassirung des vorhergehend unterm 31. Oct. 1791. auf 12 Jahre gegen jährliche 40 Fl. Pachtschilling errichteten Contractes gegenwärtiger Contract geschlossen und zu Papier gebracht worden:”

„*Erstens*: Verlässt besagte königl. Freistadt vorbenannten Herrn Gewerken, und ihren Cessionarien in der ganzen Wandorfer, Agendorfer und Loiperspacher Revieren sowohl die dermalen schon eröffneten, als künftighin zu eröffnenden Steinkohlengruben bergmännisch zu bauen, und so lange zu benutzen, als der Bau betrieben werden kann; die Gewerkschaft ist aber verpflichtet, den dermalen angefangenen Bergbau so land solcher betrieben werden kann, regelmässig fortzuführen.”

„In dem Fall aber, als sie entweder zur Benützung des bereits eröffneten, oder in den Ihr oben zum Steinkohlenbergbau angewiesenen Revieren neu zu eröffnenden Bergbau neue Schachten, Stollen oder Erbwasserstollen eröffnen wollten, oder zum Betrieb ihrer Werken einen neuen Platz bedürfen sollten, ist die Gewerkschaft verbunden bei der Stadt die Anweisung dessen nöthigen Platzes anzusuchen, welchen die Stadt auch ohne den Bergbau zu hemmen, nach geschehener Anzeige sobald möglich in Verhältniss des darauf befindlichen Holzes billig abschätzen und anweisen wird. Wofür sich”.

„*Zweitens*: die Gewerkschaft verbindet: für jeden vom 1. Jänner 793. an verkauften, oder zu ihren Bedarf auf eigene, als Kalk-Ziegel- und dergleichen Brennereien verwendender Zentner sowohl Grob- als Griesskohl einen Kreuzer reinen Nutzen zu Ende jeden Jahres in die städtische Cammer-Kassa zu bezahlen. Damit aber die Stadt von der jährlichen verschleissenden oder verwendeten Quantitaet überzeugt sein, und einen sicheren und glaubwürdigen Masstab ihrer Forderung haben möge, wird die Gewerkschaft jemand vertrauen, welcher über jeden verkaufenden, oder obigermassen verwendenden Zentner ein richtiges Journal zu führen haben, und diessfalls von der Stadt in Eid und Pflicht zu nehmen sei und so ferne derselbe nicht pflichtmässig fürsichreiten sollte, nebst gesetzmässiger Strafe, auch der Cassation unterliegen wird, anzustellen und zu ernennen schuldig, und gehalten sein. Und damit”.

„*Drittens*: die Gewerkschaft in Fällen, wo sie zur regelmässig und dauerhaften Bebauung der Werkes ohne Verschub eines Holzes bedarf, solches alsogleich und zu jeder Zeit ohne Anstand herfürnehmen könne, wird derselben ein für alle mal eine Strecke Wald von einigen Jochen fürgezeigt und zu derlei Gebrauch übergeben werden; jedoch, dass diese Strecke erstlich nach der Ordnung jochweise abzuräumen, dann jedes abgeraumtes Joch nicht nur um den Schätzungspreis zu bezahlen, sondern auch dasselbe, oder so es auch die Stadt verlangte, auf ein sonstiges Joch Erdreich allsogleich mit eigenen Unkosten unter Aufsicht eines

magistratualiter dazu bestellenden Individui mit guten Nadelholz-saamen zu bebauen, solchergestalt also an wiederum einen zum Nutzen der Stadt verbleibenden neuen Wald zu pflanzen schuldig, und gehalten, diesem nach weder Sie noch ihre Leute jemalen ausser dieser angewiesenen Waldstrecke eigenmächtig oder heimlich ein Holz unter für jeden Stamm zu bezahlenden 4 fl. 30 kr. Strafe umzuhauen befügt und berechtigt sein sollen”.

„*Viertens*: Verspricht die Gewerkschaft den hiesigen sämtlichen Einwohnern [54](#) und Stadtunterthanen die Steinkohlen bei dem Bergbau den Zentner von Groben pro 12 kr, den Gries aber zu 8 kr, hingegen in dem durch die Herrn Pächter auf eigenen Kosten allhier anzulegenden Depositorio den Zentner Grobes pro 17 kr, und den Gries pro 13 kr ausfolgen zu lassen; sollten es aber die Umstände erheischen, dass der Preis der Kohlen bei dem Berg für Fremde erhöht würde, so solle auch nach Proportion des erhöhenden Preises der in 2-ten Punkt zu 1 kr vom Ctr. bestimmte Zins erhöht, und von der Gewerkschaft entrichtet werden”.

„*Fünftens*: Sollte die Stadt weder bei Aufhörung der Steinkohlen, weit weniger wenn die Gessellschaft den Bergbau ins Stecken gerathen lassen sollte, für die errichteten, oder etwa noch aufführende Gebäude etwas zu vergüten haben. Falls aber”.

„*Sechstens*: Mit der Zeit in anderen Gegenden ausser denen in 1-ten Punkt benannten Revieren ein Steinkohlenbergbau vorgefunden würde, solle die Gewerkschaft auch hinzu das Vorrecht haben, jedoch wird mit derselben diessfalls ein neuer auf damalige Zeitumstände einzurichtender Contract anzustossen sein”.

„*Siebtens*: Sollte die Gewerkschaft bestimmten jährlichen Zins vierzehn Tage nach geschעהner Urgirung nicht bezahlen, oder den Bau nicht regelmässig fortführen, so solle die Stadt mit dem Bergbau allsogleich frei disponiren und denselben weiter exarendiren zu können berechtriget sein. Wenn sich aber”.

„*Achtens*: in Rücksicht eines etwaig irregulären Bergbaues oder dieser Contracteshalber eine andere Zwistigkeit und Streitsache ergeben sollte, werden sich sowohl oftgedachte Herren Pächter, als auch die Stadt selbstens diesfalls der Entscheidung einer hochlöbl. Königl. Hofkammer unterwerfen”.

„*Neuntens*: Solle die Gewerkschaft und das zum Betrieb des Bergbaues und Benützung der Werker angestellte Personale von den Dominical-Abgaben und Diensten frei sein, doch mit Ausnahme derjenigen, welche in Rücksicht ihrer Ansässigkeit, Gründen oder Wohnungen zu einer der städtischen Dorfgemeinden gerechnet werden, als welche auch in Hinkunft auch die herrschaftlichen Gebühren zu leisten haben werden, wo übrigens noch zugefügt wird, dass die Gewerkschaft, so lange nämlich das dermalige Contributions-System bestehen wird, jährlichen zehn Gulden in die städtische Contributions-Cassa zu entrichten haben wird”.

„Urkund dessen sind gegenwärtigen untern 2. Octbr. 1793 vermög hohen Caal-Verordnung No 12 965. bereits ratificirten Contracts drei gleichlautende Exemplarien errichtet worden, deren Eines bei der hochlöbl. Königl. Ung. Hofkammer eingeschickt, das Zweite für die Stadt beibehalten, und das Dritte denen Herrn Pächter extradirt werden solle. Oedenburg den 28. Oktober 1793. (L. S.) Bernard Edler von Tschoffen mp. K. K. priv. Grosshändler (L. S.) Jos. Reitter m. p. K. Hof- und Steyerische-Landschafts Agent (L. S.) Franciscus Herbeck m. p. (L. S.) Marcus Henkl m. p. (L. S.) Franc. Joh. Maurer m. p. Mgstr.-rath. (L. S.) Ignaz Paul Hussar m. p. Handelsmann (L. S. Civitatis Sopr.) Extradatum per Josephum Pettko m. p. praelibatae Civitatis Sopronien. juratum vice notarium”, [12\(128\)](#)

Az *alapszerződés* súlyos kötöttségéből származó első nézeteltérések már 1825-ben a Fries et Co.

bérlőtársaság idejében ütik fel fejüket, báró Sina bérleti ideje alatt azonban már komoly összezapásokra került sor, melyek sokszor foglalkoztatták a hatóságokat. Sopron város ugyanis az Udvari Kamaránál állandóan rabló bányáskodással vádolta a bérlőket, egyben követelte, hogy a fent idézett, 1793. évi *alapszerződés* szerinti áron ⁵⁵Sopron iparának fejlődésével kapcsolatban egyre növekvő szénmennyiségeket szolgáltatassanak, az írásban biztosított alacsony áron. Miután pedig a szén mázsánkénti termelési költsége az 1830-as években már 30 krajcár volt, viszont a bánya 50 000 bécsi mázsát (egy bécsi mázsa 50,8 kg. volt) tartozott a szerződés szerinti áron szolgáltatni évente Sopronnak,¹³⁽¹²⁹⁾ a nagy ráfizetés súlyosan terhelte a bányát s az egyébként ruganyos báró Sinának, illetve Miesbachnak igen komoly gondokat okozott a szénbányáskodás. Báró Sina és Miesbach bérleti idejük alatt állandóan panaszolták a hatalmas ráfizetést s azt követelték, hogy korlátozzák a szénszolgáltatás mennyiségét s hogy Sopronnak ne legyen beleszólása a szén ármegállapításába. Egyelőre azonban csak annyit tudtak elérni, hogy magánvállalatoknak nem voltak kötelesek a szerződésbeli alacsony áron szenet adni, a soproniak azonban ezt sem tűrték soká.

1837. január 26-án már újabb tárgyalások folynak Sopronban az Udvari Kamara és a városi tanács között, melyek azonban még április 3-án sem vezettek eredményre. A magisztrátus kijelentette, hogy a város részéről a multban sem volt senki hivatott az alapszerződés módosítására s helytelenül jártak el mindenkor, amikor azt másként értelmezték s kedvezményeket adtak.¹⁴⁽¹³⁰⁾ Így természetes, hogy nem tudtak megegyezni s a város követelte a szerződés felmondását és Brennbeg visszaadását. Az Udvari Kamara megbízottjai kijelentették, hogy a tárgyalófelek nem illetékesek a szerződés felbontására, egyben azt hangoztatták, hogy Sopron városa képtelen a bányászatot folytatni, amiből kifolyólag tetemes kár származhat nemcsak a városra, de magára az országra is. Bármennyire kívánta is a békés megegyezést a Kamara, az megbukott a városiak merevségén. Egyezség híján az akkori albérlő, Miesbach Alajos egyszerűen beszüntette a soproni magánvállalatok és ipartelepek részére való szénszállítást, mint ahogy nem adott szenet azoknak sem, akik azon tovább nyereszkedtek. A soproni polgárok ismételt panaszára azonban ekkor a magyar Udvari Kancellária egész meglepetésszerűen utasította a bérlőt szerződésbeli kötelezettségére, ki annak újólág sem tett eleget úgy, hogy foglalást rendeltek el ellene. A bérlők, báró Sina és Miesbach azután évekig jártak utána, hogy a foglalást feloldják és bizony csak 1846. március 7-én jött meg a császári parancs, mely a vitás kérdések rendezéséig feloldotta a zárlatot.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig* / IV.

IV.

Időközben, 1846-ban lejárt a báró Sina-Miesbach-féle szerződés¹⁵⁽¹³¹⁾ s a kincstár arra gondolt, hogy Brennbegét saját kezelésbe veszi. A tárgyalások során azonban rájött, hogy bár a bánya 14 380 Ft hasznót hajtott előző évben, az *alapszerződésben* rögzített rossz értékesítés miatt mégis 6776 Ft-ot fizetett rá. Így elállt az átvételtől s Miesbach Alajossal újabb tárgyalásokat kezdett. Miesbach saját tégláégetőjén kívül báró Sina három guntransdorfi téglagyárát is bérelte s egyéb vállalkozásainál is sok szénre volt szüksége, érthető tehát, ha Brennbeg birtokába akart jutni. A bérletre vonatkozó tárgyalások azonban most is nagyon elnyultak annál is inkább, mert a kincstár újabb komplikációkkal állt elő. A bérletből ugyanis kivette az eredetileg abba tartozó klingenfurti és majersdorfi szénbányákat, valamint 60 holdnyi erdőterületet s kizárólag a rosszul jövedelmező Brennbegről tárgyalt, melynek bérletéért Miesbach eleinte 1200, ⁵⁶majd 1600 Ft évi bért ajánlott fel. Ezen az alapon végre 1846. december 10-én a szerződést meg is kötötték s így

Brennberg Miesbach kezébe jutott.

Sopron magisztrátusa azonban sehogy sem akarta tudomásul venni a Miesbach-féle egyezséget s már a következő év január 4-én protestál az albérlet ellen. Hogy a marakodás elüljön, Miesbach 1848. április 18-án javaslatot tett, hogy évi 150 000 mázsa darabos s 12 000 mázsa daraszemet szállít a városnak kedvezményes áron, amit a soproniak elutasítottak, minek következtében Miesbach hirtelen felmondta a szerződést. Így Brennberg a pénzügyminisztériumra szállt, mitől maga Krausz pénzügyminiszter is megijedt s újabb bizottságot küldött Sopronba, mely aztán 1849. július 17-én hét évre megegyezett Miesbachhal s részletesen rögzítette a városnak szolgáltatandó szénmennyiséget s annak pontos árát, míg az ezen felül termelt szén napi árát teljesen bérlőre bízta.¹⁶⁽¹³²⁾ A hosszú tárgyalások eredményeként megszületett szerződést Sopron magisztrátusa a szénszolgáltatás minden részletére kiterjedő hirdetményben közölte a város lakóival s azt a házak falára is kiragasztatta. Az érdekes, vastag, zöld papírra nyomott német nyelvű hirdetményt valaki annak idején Brennbergbánya érdekes *Emlékönyvébe*¹⁷⁽¹³³⁾ is beragasztotta s az a következőképpen hangzik:

„Um den, zwischen der K. Freistadt Ödenburg, als Verpächter, – und dem K. K. Aerar, als Pächter des städtischen Brennberger Steinkohlenbergwerkes seit einer Reihe von Jahren obwaltenden Differenzen Einhalt zu thun – hat sich der gefertigte Magistrat bewogen gefunden, zu einem freundschaftlichen Vergleich die Hand zu beiten, welcher unterm 17. Juli 1. J. Nr. 2413 zwischen den Abgeordneten des K. K. Finanzministeriums und des Magistrats auf sechs Jahre d. i. vom 1. September 1849. bis dahin 1855 abgeschlossen wurde, und nunmehr untern 21-ten August 1. J. Nr. 20 327/1889 auch die Genehmigung des hohen K. K. Finanzministeriums erhalten hat”.

„Im Folge dieses Vergleiches wurde das den Einwohnern der K. Freistadt Ödenburg zu verabreichende jährliche Quantum von Steinkohlen dahin festgesetzt, dasz dieselben an Grobkohle *Siebenzig Tausend Zentner* um den Preis von *Fünf Kreuzer Conventions-Münze* pr. Zentner – und an Gries *Acht Tausend Zentner*, um den Preis von *Drei Kreuzer Conventions-Münze* pr. Zentner, ferner *Zwanzig Fünf Tausend Zentner* Grobkohle um den Preis von *Zwölf Kreuzer Conv. Münze* pr. Zentner von dem Brennberger Steinkohlenwerks zu beziehen berechtigt sein sollen; – wobei sich die gegenwärtig Subpachtung der Steinkohlegrube mittelst Specialreverses zugleich verpflichtete, auszer dem obigen Quantum von Achttausend Zentner Kleinkohle von *Zwei Tausend*, somit im Ganzen *Zehn Tausend Zentner* Kleinkohle um den stipulisten Preis von *Drei Kreuzer* Conv. Münze der Stadt Ödenburg zu Verabfolgen. – Den Bedarf an Grobkohle aber für hiesige Einwohner, welcher etwa die festgesetzten Neunzig Fünf Tausend Zentner übersteigen sollte, nich höher als mit *Fünfzehn Kreuzer* Conv. Münze berechnen zu wollen”.

„Die Vertheilung der *Siebenzig Tausend Zentner Grobkohlen* um den Preis von *Fünf Kreuzer* Conv. Münze pr. Zentner unter die städtischen Einwehner wird derart gepflogen, *dasz auf einen Gulden der Grund – Ergänzungs- und Gewerbesteuer zwei Zentner Steinkohlen entfallen*, – das hienach übrig bleibende Quantum abertheils für den Bedarf der städtischen Ziegelofens verwendet wird, theils dem Burgermeisteramte zur Vertheilung an solche hiesige Konsumenten anheimgestellt bleibt, deinen im Verhältnisse ihrer Steuer kein, ihren häuslichen Bedürfnissen entsprechendes Quantum zukommt”.

„Von den *Zehn Tausend Zentnern Gries* um den Preis von 3 Kreuzer ⁵⁷C. M. pr. Zentner werden jedem der 4 Privat-Ziegelöfen-Inhaber *Zwei Tausend*, – allen zusammen also *Acht Tausend Zentner* – den 4 Kalköfen-Inhabern jedem *Fünfhundert* – zusammen also *Zwei Tausend Zentner* zugetheilt”.

„Die *Zwanzig Fünf Tausend Zentner Grobkohlen*, den Zenther zu *Zwölf Kreuzer C. M.* berechnet –

werden ausschliesslich industriellen Zwecken zugewendet und demzufolge für jedem der 4 Porvetziegelöfeninhaber *Vier Tausend*, zusammen Sechszehn Tausend Zentner – für jeden der 4 Kalköfen-Inhaber *Tausend* – zusammen also Vier Tausend Zentner bestimmt, – für unvorhergesehene Fälle aber, und allenfalls neu zur errichtende Gewerbe ein Vorrath von Fünf Tausend Zentnern zurückbehalten”.

„Über die betreffenden Bezöge an Grobkohlen und Gries werden an die-Berechtigten von Seite des Magistras Zettel ausgestellt, gegen deren Vorweisung an der Steinkohlengrube die Ausfolgung des bezüglichen Quantums in Sinne des abgeschlossenen Vergleiches nach Zulässigkeit des Bergbaues und der Manipulation ohne Verzögerung zu erfolgen hat”.

„Um endlich das Publikum in Zukunft auch vor den Übervortheilungen zu schützen, vermöge welcher die Fuhrleute, – obgleich mit einem Wagzettel von Brennbach versehen, – häufig von dem in Brennbach geladenen Steinkohlenquantum in Wandorf und an anderen Orten früher einen Theil abzuladen, und sodann den betreffenden Parteien nur ein unvollständiges Gewicht zu liefern pflegten, – wurde die Anordnung getroffen, dass in Folge der, mit der hiesigen Eisenbahndirection getroffenen Übereinkunft jedermann das bezogene Steinkohlenquantum an des, im hiesigen Bahnhofe aufgestellten Brückenwage gegen Entrichtung einer Abwagegebühr von ½ Kr. W. W. p. Zentner und 3 Kr. W. W. pr. Wagen – Schreibgeld nachwägen lassen könne, – und wird dies falls nach geschehener Abwägung dem Fuhrmann über den Gewichtsbesund ein Wagzettel ausgefolgt, auf welchem das Sporkogewicht, das Gewicht des Wagens (Tara), so wie jenes der wirklichen Ladung Steinkohle (Nettogewicht) und die Stunde der geschehenen Abwägung ausgewiesen erscheint, – wodurch einerseits die betreffende Partei über das abgewogene Quantum sich zu überzeugen Gelegenheit findet, andererseits aber verhindert werden soll, dass der Fuhrmann nach geschehener Abwägung nicht früher noch anderswo, als am Orte seiner Bestimmung einen Theil des abgewogenen Quantums abladen und den rechtmässigen Bezieher verkürzen könne. Umaber Verwechslungen solcher Wagzettel und hiedurch möglichen Uebervortheilungen zu begehen, werden zugleich die Steinkohlenfuhrleute hiemit angewiesen ihre Wägen an der Eisenbahnbrückenwage mit einer Nummer versehen, dieselben abwägen und das betreffende Wagengewicht (Tara) auf eine leicht sichtbare Stelle des Wagens umsomehr einbrennen zu lassen, – da an der Eisenbahnbrückewäge nur ähnlich Kohlenfuhrwerke zur Abwägung zugelassen werden”.

„Vom Magistrate der K. Freistadt Ödenburg am 29 August 1849”.

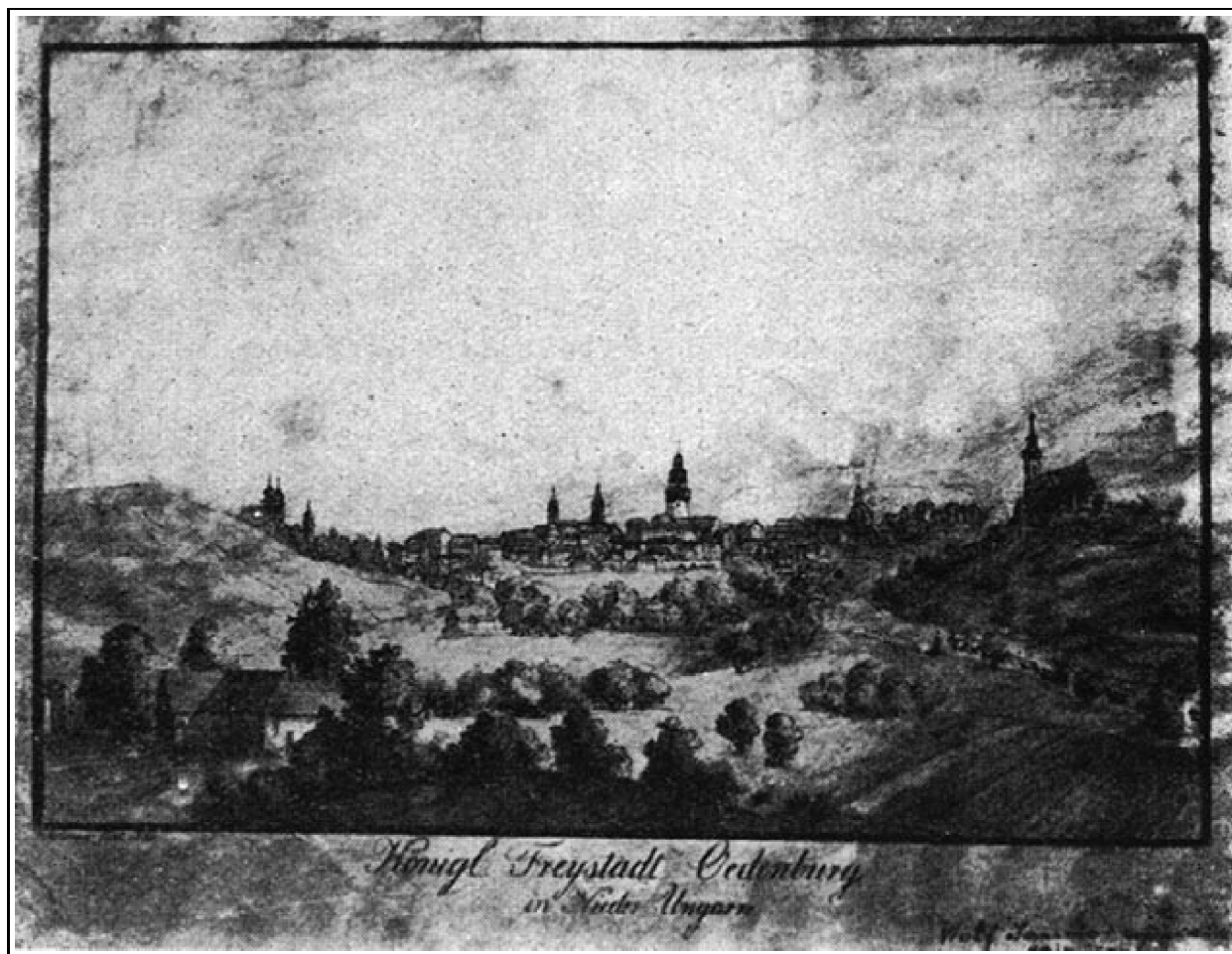
Két és fél évtizedes civakodás után az egyezés végre békét s meglegedést teremtett Sopronban s nyugalmat a brennbergi bányaüzemben.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig* / V.

V.

A béke azonban csak látszólagos volt, mert a kincstár a nyugalmat biztosító szerződésen felbuzdulva, újból kísérletet tett, hogy Brennbachet saját kezelésbe vegye. Miesbach azonban most már mereven ragaszkodott a szerződéshez, annál is inkább, mert idők folyamán modernizálta a bányát és sok pénzt fektetett bele. Így a legkorszerűbb fejtmódokat vezette be, 1836-ban úgy a földalatt, mint a külszínen vasutat fektetett s négy gőzgépet szereltetett be a vízemelés végett. Tekintve, hogy Miesbach csak oly feltétel mellett volt hajlandó a szerződéstől elállni, ha befektetett 35 000 Ft-ját megtérítik, a kincstár elállt követelésétől, sőt a

gépi berendezésekért még 6000 Ft-ot is megtérített Miesbachnak, aki évi 1600 Ft bérért továbbra is Brennberg birtokában maradt, bár a soproni polgárok 1855. október 15-én újból felmondták a szerződést.

Ehrlinger János: Sopron látképe 1815 körül
Színezett rajz. Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

Miesbach ugyanis időközben, mint mondtam már, korszerűsítette a bányát, mely azonban 1850-ben súlyos válságba jutott s úgy festett, hogy teljesen kimerült s be kell szüntetni. Miesbach ennek ellenére új kutatásokba kezdett s költséges fúrásokkal és feltárásokkal – mely munkálatok 8 év alatt 144.500 Ft-ot emésztettek – egy hatalmas, új szénmezőt talált, miáltal a kincstár és Sopron város vagyonát tetemesen megnövelte s a bányászkodást hosszú évtizedekre biztosította.¹⁸⁽¹³⁴⁾ Joggal követelte tehát, hogy a szerződést hosszabbítsák meg addig az időpontig, míg feltárt bányamezejét lefejltheti. Így született meg 1856. július 15-én (illetve november 25-én) az előbb mondott 1849. évi szerződést kiegészítő pótszerződés, mely 30 évre kötött s a következőképpen hangzott:

„Protokoll. Aufgenommen zu Wien in Bureau des K. K. Finanz-Ministeriums am 25. November 1856”.

„Gegenwärtige: Von Seite des K. K. Finanz-Ministeriums für die Pächung des Brennberger Steinkohlen Bergwerkes Johann Carl Hocheder K. K. Ministerial Sekretär als Ministerial Commissaer. Im Beisein des

Doctor Moritz Ender Adjuncten der K. K. N. Ö. Finanz Procuratur”.

„Von Seite der Freistadt Oedenburg: Herr Johann von Rupprecht senior ⁵⁹Gemeinde Rath. Herr Ignatz Flandorfer Gemeinde-Rath, Herr Ludwig Proszwimmer Magistratsrath”.

„Von Seite der Sub-Pachtung: Herr Alois Miesbach als Sub-Pächter, Herr Heinrich Drasche, als Dessen Bergbau-Direktor”.

„Einleitung. Nachdem am 31. Oktober 1856. das zwischen der Pachtung des der Kön. Freistadt Ödenburg gehörigen Braunkohlen Bergwerkes zu Brennberg und der genannten Freistadt unterm 17. Juli 1849 in Betreff der Regulirung einiger Punkte des Pachtvertrages vom 28-ten October 1793 geschlossenen Übereinkommens in Folge der von der Königl. Freistadt Ödenburg gegebenen Aufkündigung zu Ende ging und Kraft der §§ 284 und 285 des allgemeinen Berggesetzes die berggesetzliche Sicherstellung zum Behufe der fortwährenden Erhaltung des, der genannten Stadt auf ihrem Grundeigenthume zustehenden und dem hohen K. K. Aerar pachtweise überlassenen Steinkohlen-gewinnungsrechtes erforderlich wird, so ist nach einer am 14 Juli 1856. zu Ödenburg vorgenommenen Besprechung und Unterhandlung am folgenden Tage den 15. Juli 1856 hinsichtlich dieser Gegenstände zwischen den gegenseitigen Abgeordneten, nemlich des hohen K. K. Aerars als Pächter und der Kön. Freistadt Oedenburg als Verpächter im Nachhange zu dem Pachtvertrage vom 28-ten October 1793. ein Übereinkommen verabredet und geschlossen worden”.

„Nachdem aber der Gemeinderath der Kön. Freistadt Ödenburg hierüber noch einige Modificationen eintreten zu lassen wünschte, die von Seite der K. K. Minist. Commissaers nicht in vollen Umfange zugestanden werden konnten, so sind nach wiederholten Verhandlungen am heutigen Tage die eingangs erwähnten Abgeordneten, der König. Freistadt Ödenburg mit entsprechender Vollmachten versehen, die dem gegenwärtigen Protocolle beigeheftet werden, in Wien erschienen und es wird nun nachstehender Supplementar-Vertrag festgesetzt”.

„*Erstens:* wird über das nach § 4. des Vertrages vom 28-ten October 1793 Seintes des hohen K. K. Aerars als Pächter den Einwohnern der Kön. Freistadt Oedenburg zu verabreichende jährliche Quantum an Kohlen für die Zukunft d. i. auf die Dauer dieses Supplementar-Vertrages derart übereingekommen, dass seitens des hohen K. K. Aerars als Pächter an die Gemeinde-Vertretung der eben gedachten Kön. Freistadt Oedenburg oder über deren Anweisung an die einzelnen Stadt Einwohner, unter welche jene dasselbe nach Massgabe der durch diese entrichtete Communal-Steuer-Quote vertheilen wird, in dem Jahre vom 1. November 1856 bis Ende Oktober 1857. achtzig-tausend Zentner zu Zehn Kreuzer, und achtzig-tausend Zentner zu vierzehn Kreuzer, im Jahre vom 1-ten November 1857 bis Ende Oktober 1858 Neunzig-tausend Zentner zu Zehn Kreuzer und neunzig-tausend Zentner zu vierzehn Kreuzer, vom 1-ten November 1858 angefangen aber bis Ausgang dieses Supplementar-Vertrages d. i. bis letzten October 1886. im jeden Jahre einmahlundert-tausend Zentner zu zehn Kreuzer, und einmahlundert-tausend Zentner zu vierzehn Kreuzer gute Grobkohlen, wie sie die im Bau begriffenen Kohlenflötze darbiethen, nach dem Wiener Zentner in Conventions Münze an der Grube verabfolgt werden. Die Verrechnung dieser Natural-Kohlen-Abgabe wird mit Ende Oktober jeden Jahres abgeschlossen und es hat die ausdrückliche Bedingung zu gelten, dass Jedwedes bis zum Jahresabschluss von der in diesem Punkte bedungenen Natural-Grobkohlen-Abgabe durch die Bezugsberechtigten nicht abgeführte Quantum der Stadt Oedenburg zur freien Verfügung, gegen Vergütung der oben bedungenen Begünstigungspreise, für das nächstfolgende Jahr vorbehalten bleibe. Überdiess verpflichtet sich das hohe K. K. Aerar als Pächter im Falle, als das festgesetzte Quantum ⁶⁰der jährlichen Grobkohlen-Natural-Abgabe den Bedarf der Oedenburger nicht decken würde, in jeden der mit

diesem Supplementar-Vertrag bedungenen Pachtjahre ein auf fünfzig Tausend Zentner sich belaufendes Grobkohlen-Quantum gegen Entrichtung von sechzehn Kreuzer in Convent. Münze von Wiener Zentner der verpachtenden Stadt jedoch nur über ihr ausdrückliches Verlangen, der Gemeinde-Vertretung zu ihrem oder der Stadteinwohner Gebrauch wie oben zur Verfügung zu stellen”.

„*Zweitens:* Die im vierten § des Vertrages vom 28. October 1793. bedungene Verabreichung von Kohlengries an die Einwohner der Stadt Oedenburg zu dem all dort festgesetzten Begünstigungspreis, mit Acht Kreuzer pr. Zentner hat für die Dauer des gegenwärtigen Supplementar-Vertrages aufzuhören. Es wird jedoch ausdrücklich bedungen, dass während dieser Zeit die hiesigen Stadteinwohner den für sie erforderlichen Kohlengries gegen den für Andere bestimmten Courrentpreis beziehen können”.

„*Drittens:* Die Verabreichung von Grobkohlen und Kohlengries an die vormaligen Unterthanen der Stadt Oedenburg für einen Begünstigungspreis, wie der § 4. des Vertrages vom 28-ten October 1793. erwähnt, wird hiemit aufgehoben, indem bei Abschlusse dieser Supplementar-Vertrages kein Unterthans Verband zwischen der Stadt Oedenburg und ihren vormaligen Urbarialisten besteht”.

„*Viertens:* Rücksichtlich jenes Grobkohlen – und Kohlengries-Quantum, welches das hohe K. K. Aerar als Pächter über das im Sinne des ersten Absatzes dieses Supplementar-Vertrages an die Gemeinde-Vertretung der Kön. Freistadt Ödenburg. oder über deren Anweisung an die einzelnen Stadteinwohner zu dem bedungenen Preis zu verabfolgende Grobkohlen Quantum aus dem Bergwerke gewinnt, bleibt der Pachtung oder der jeweiligen Subpachtung die Bestimmung des Preises, an wem immer der Verkauf geschehen möge, überlassen”.

„*Fünftes:* Von dem Verkaufspreise der Kohlen wird an die Stadt Oedenburg von Seite des hohen K. K. Aerars als Pächter der in den § § 2. und 4. des Vertrages vom 28-ten October 1793. festgesetzte Zinns, wie er dort bestimmt ist, nemlich mit einem zwölften Theile bei der Grobkohle und mit einem achte Theile beim Kohlengries fortan in halbjährigen Raten in die Stadt-Kammer-Cassa bezahlt werden, es möge der Verkauf an wem immer geschehen. Anlangend den eigenen, welchen immer zweckhabenden Kohlenbezug des hohen K. K. Aerars als Pächters oder der jeweiligen Subpachtung, werden diese gehalten sein, den im ersten Satze dieses Supplementarvertrages für das Reserve-Quantum von fünfzig tausend Zentner Grobkohlen festgesetzten Preis von sechzehn Kreuzer Conv. Münze per Zentner von der Grobkohle, vom Kohlengries aber den an der Grube üblichen Currenten-Verschleisspreis behufs der Pachtzalung als Basis anzunehmen”.

„*Sechstens:* Über der Wunsch der Repraesentanten der Stadt Ödenburg wird von Seite des hohen K. K. Aerars als Pächter im Allgemeinen erklärt, dass die Pachtung es nicht unterlassen werde, die Abfertigung der Fuhren und die nach Absatz 1. dieses Supplementarvertrages an die städtische Gemeinde-Vertretung oder über deren Anweisung an die einzelnen Stadteinwohner abzugebenden Grobkohlen nach Zulässigkeit des Bergbaues und der Manipulation zu befördern: insbesondere wird aber bestimmt, dass die Fuhren der Stadtbezüglich Stadteinwohner ohne Bevorzugung Anderer, sogleich bei ihrem Anlangen an der Grube mit Beobachtung der Reihenfolge ihres Eintreffens zur Ladung kommen sollen. Insoferne aber bei verschiedenen Gruben Grobkohle verladen wird, ist es den obgedachten Fuhren freigestellt die Verladung 61 an einer der Stadt näheren Grube zu verlangen und es muss diesem Verlangen auch willfahrt werden, wenn daselbst zur Verladung hinlänglicher Vorrath an Grobkohle vorhanden ist. Dagegen werden auch von dem Ganzen laut ersten Punkt dieses Supplementarvertrages an die Gemeinde-Vertretung der Kön. Freistadt Ödenburg, oder über deren Anweisung an die einzelnen Stadteinwohner zu verabfolgende Grobkohlen-Quantum zwei drittheile vom 1-ten November bis Ende April, ein drittheil vom 1-ten Mai bis

Ende October jeden Jahres abgeführt und es hat die Vertheilung dieses einen drittheiles, so wie der zwei Drittheile nach den einzelnen Monaten möglichst gleichförmig zu geschehen”.

„*Siebentes:* Das hohe K. K. Aerar als Pächter übernimmt es die in Folge den § § 284. und 285. des Allg. Berggesetzes vom 23. Mai 1854. zur Erhaltung der Steinkohlengewinnungsrechte von Seite des Grundeigenthümers und dessen Rechtsnachfolgers erforderliche berggesetzliche Sicherstellung hinsichtlich der ihm zur Steinkohlengewinnung durch den Pachtvertrag vom 28-ten. Okt. 1793. überlassenen städtischen Revieren, nemlich der zu Wandorf, Agendorf und Loipersbach auf seine Kosten durch Freischürfe bis zur Bergwerksverleihung an die Stadt Oedenburg zu bewirken, sowie nach der erfolgten Verleihung in der jeweilig stipulirten Vertragsdauer in Rechten zu erhalten. Die Verleihung der Grubenfeldmassen und die Einverleibung des Eigenthumes in dem Bergbuche für die Stadt Oedenburg und auf deren Namen hat auf Kosten des H. K. K. Aerars als Pächter zu geschehen, wobei das H. K. K. Aerar als Pächter berechtigt wird, die aus dem gegenwärtigen Supplementarvertrag und dem Vertrag vom 28-ten Okt 1793. in wie fern derselbe durch diesen Supplementarvertrag nicht geändert wurde, für dasselbe erwachsenen Rechte darauf bergbücherlich einverleiben zu lassen. Im Falle das h. K. K. Aerar als Pächter die zur Sicherstellung der Rechte der Königl. Freistadt Ödenburg vorgenommen Schurf-, oder sonstigen Arbeiten in dem einen oder anderen Schurfkreisen ohne hinreichenden Erfolg findet, soll dasselbe zwar nicht gehalten sein diese Arbeiten fortzusetzen, wohl aber der Stadt rechtzeitig d. i. drei Monate vor Erlöschung der erworbenen Bergberechtigungs-Bewilligung davon die Anzeige zu dem Behufe zu erstatten haben, damit diese, wenn sie sich demnach einen Erfolg versprache, ihrerseits die Sicherstellung und den Betrieb des Kohlenbaues auf ihre Rechnung fortführen aber auch dann über die bezüglichlichen Rechte nach Belieben verfügen könne. Wird die von der Pachtung übernommene Sicherstellung versäumt, oder die bedungene Anzeige nicht erstattet, so hat das h. K. K. Aerar als Pächter jeden aus solchen Versäumniss erwachsenen erweislichen Schaden zu verantworten und zu vergüten”.

„*Achtens:* Alle für den Betrieb der gepachteten Bergwerks Objekte zu entrichtenden was immer für Namen habenden Abgaben, insbesondere die Frone und Massengebühren, werden durch das hohe K. K. Aerar als Pächter entrichtet und es kann diessfalls an die Stadt Oedenburg als Pachtgeberin während der in § 10. bestimmten Supplementarvertragsdauer unter keinerlei Tittel ein Anspruch erhoben werden”.

„*Neuntens:* Die aus dem Pachtvertrage vom 28-ten Oktober 1793. dem hohen K. K. Aerar als Pächter erwachsenen Rechte werden für die Zukunft auf die im ersten § desselben benannten Wandorfer, Agendorfer und Loippersbacher Reviere der Königl. Freistadt Ödenburg derart beschränkt, dass das dem hohen K. K. Aerar als Pächter im § 6. des besagten Vertrages für den Fall als in anderen Revieren der Stadt Steinkohlenlager aufgefunden werden sollten, eingeräumte Vorrecht nicht mehr zu bestehen hat”.

„*Zehntens:* Die Wirksamkeit des gegenwärtigen Supplementarvertrages 62 beginnt mit ersten November 1856. und es wird derselbe auf die Dauer von dreissig Jahren d. i. bis letzten Oktober 1886. mit dem ausdrücklichen Beifügen abgeschlossen, dass alle jene Bestimmungen des Vertrages vom 28-ten Oktober 1793. insoferne dieser Supplementar Vertrag daran nichts geändert hat, auch während dieser Vertragsdauer in voller Kraft verbleiben”.

„*Elftens:* Die Königl. Freistadt Ödenburg soll für diesen Supplementar-Vertrag keinerlei Stempelgebühren zu entrichten haben, indem selbe das hohe K. K. Aerar zur Berichtigung übernimmt”.

„*Zwölftens:* Die Stadt Oedenburg behält sich vor die verpachteten drei Reviere, nemlich die Wandorfer, Agendorfer und Loipersbacher Reviere genau abzugrängen und sollen derselben die Lagerungskarten

vorgelegt werden”.

„*Dreizehtens*: Die Gemeinde Vertretung soll befugt sein sowohl über den Grobkohlen – als Kohlengries – Absatz behufs der von Seite des hohen K. K. Aerars als Pächter zu bezahlenden Pachtbeträge durch ihre Organe mittelst Einsicht der Bücher die Controlle zu führen, oder wenn die Stadtgemeinde in ihrem eigenen Interesse es für nöthig oder zweckmässig finden wird, selbst durch einen eigenen aufgestellten, beeideten Controllor die Überwachung der städtischen Rechte zu veranlassen. Auch soll es der Gemeindevertretung frei stehen jährlich das Werk durch Sachverständige mit Beiziehung der Pachtung befahren zu lassen, um sich von dem jeweiligen Stande des Bergbaubetriebes zu überzeugen”.

„*Vierzehntens*: Mit Ablauf dieses Supplementar-Vertrages, nemlich mit letzten Oktober 1886. werden beide Contrahirenden Theile, ohne dass hiezu eine besondere Aufkündigung nothwendig wäre, auf den Vertrag vom 28-ten Oktober 1793. zurück versetzt, demnach wenn sie es für nöthig oder zweckmässig finden, ein weiteres Übereinkommen einzugehen, dieses noch vor Ablauf der oben bezeichneten Contractsdauer zu geschehen hat”.

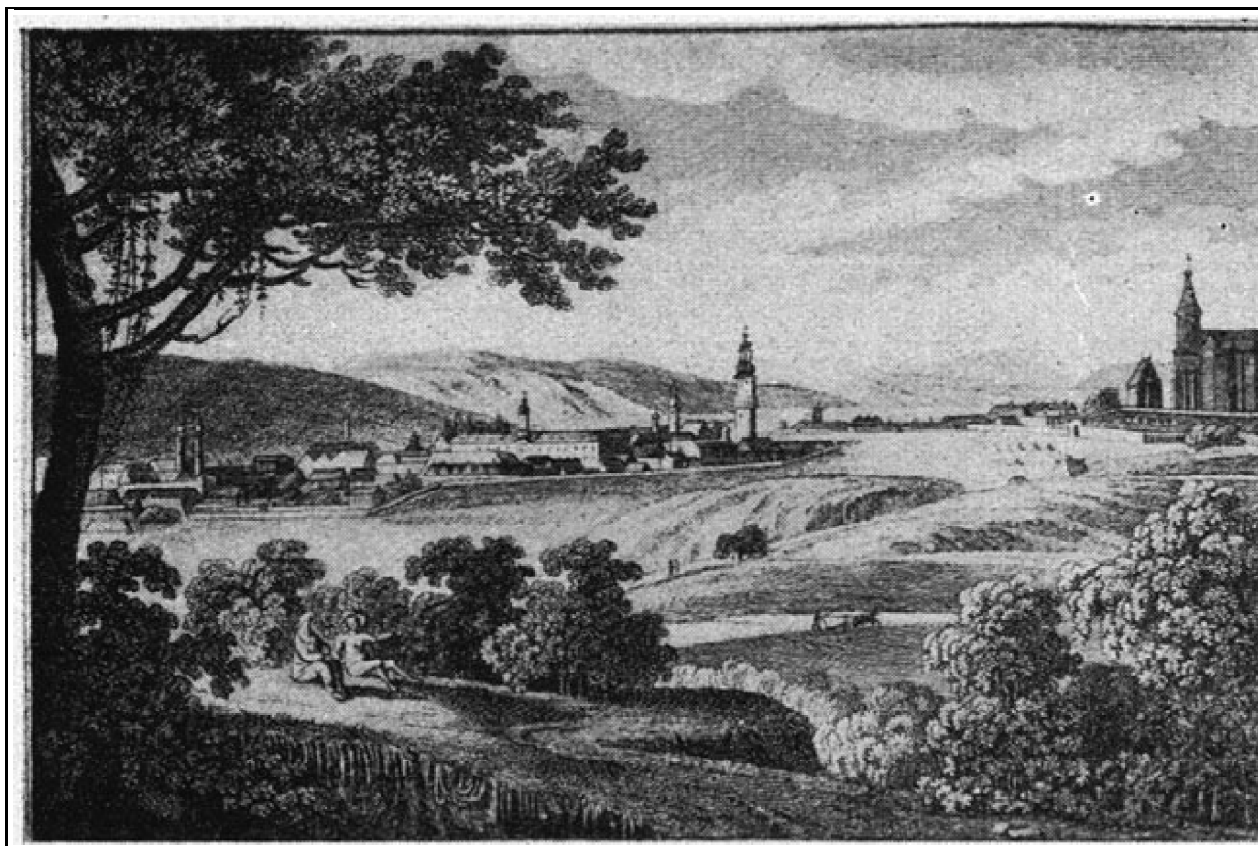
„*Fünfehtens*: Von Seite der Kön. Freistadt Ödenburg als Pachtgeberin wird sich die oberbehördliche Genehmigung des gegenwärtigen Supplementar-Vertrages durch die hochlöbliche K. K. Statthalterei Abtheilung zu Oedenburg, seitens der Repraesentanten des hohen K. K. Aerars als Pächter aber die des hohen K. K. Finanz-Ministeriums vorbehalten”.

„*Sechzehntes*: In allen jenen Fällen, wo aus diesem Supplementar Verträge Streitigkeiten entstehen sollen, behalten sich beide Theile bevor ihre Ansprüche im ordentlichen Rechtswege auszutragen. Dieser gegenwärtige Supplementar-Vertrag wird in zwei gleichlautenden Exemplaren errichtet und durch die Contrahirenden Theile unterfertigt”.

„Actum ut supra. Hocheder m. p. Dr M. Ender m. p. Aloys Miesbach m. p. Heinrich Drasche m. p. I. Rupprecht m. p. Ignatz Flandorfer m. p. Ludwig Proswimmer m. p.¹⁹⁽¹³⁵⁾

Miesbach nem sokáig élvezhette az új szerződéssel biztosított nyugodtabb légkört és munkalehetőséget, tekintve, hogy már a szerződéskötést követő évben, vagyis 1857-ben elhunyt.

Iparvállalatait s így Brennberget is unokaöccse, Drasche Henrik²⁰⁽¹³⁶⁾ örökölte, ki 1880-ban bekövetkezett haláláig bérelte a bányát, mely az ő idejében éspedig 1871-ben érte el a csúcstermelést, a 88 méter mély Erzsébet-aknai műveletekből. Drasche egyébként 1868-ban egy 7,8 km hosszú lóvasutat épített a bányától Ágfalvára, melyet 1875-ben gőzmozdonyvontatásra rendezett be. Ő mélyítette a már említett Erzsébet-aknán kívül a 108 méter mély István- és a 200 méter mély Henrik-aknákat, s komolyan foglalkozott a Rammel-árokai fővető mentén nyugati irányban 300 méter mélységben lezökkent telep föltárásával, ami akkoriban szénbányászatunkban ⁶³bányászatunkban még teljesen ismeretlen mélység és feladat volt. Terveinek kivitelében 1880-ban bekövetkezett halála akadályozta meg úgy, hogy a 310 méter mély Hermes-aknát, az 1884–88. években s a 320 méter mély Sopron-aknát már a bánya új bérlője, az 1881-ben megalakult *Brennbergi Kőszénbánya Részvénytársulat* mélyítette le.²¹⁽¹³⁷⁾

Stark János: Sopron látképe 1800 körül
Rézmetszet

Szénbérleti szempontból egyébként Drasche ideje sem volt nyugodt, tekintve, hogy a város az előbbieken közölt, 1856. évi, 16 pontból álló szerződést 1873. október 31-ével fölmondta úgy, hogy újabb tárgyalások kezdődtek. Így született meg a Sopronban 1878. május 25-én kelt és a m. kir. belügyminisztérium által 16 923/1878. sz. alatt jóváhagyott és a nevezett minisztérium 27 732/1888. számú fölhatalmazása alapján 1888. október 10-én módosított szerződés, mely 1907. október 1-ig állt fenn, mikor is a *Brennbergi Kőszénbánya Részvénytársulat* 1907. július 1-én aláírt és jóváhagyott új szerződése lépett életbe.²²⁽¹³⁸⁾ E szerződést vette át 1912-ben az „*Urikány-Zsilvölgyi Kőszénbánya Részvénytársulat*”, mely – miután megszerezte a *Brennbergi Kőszénbánya R. T.* részvényeinek majoritását – 1913. július 25-én megalakította a „*Sopronvidéki Kőszénbánya R. T.*”-ot s folytatta a bányászkodást e néven 1928. december 9-ig, majd azt magábaolvasztva az államosításig, mint Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya R. T. működött.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződése 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig* / VI.

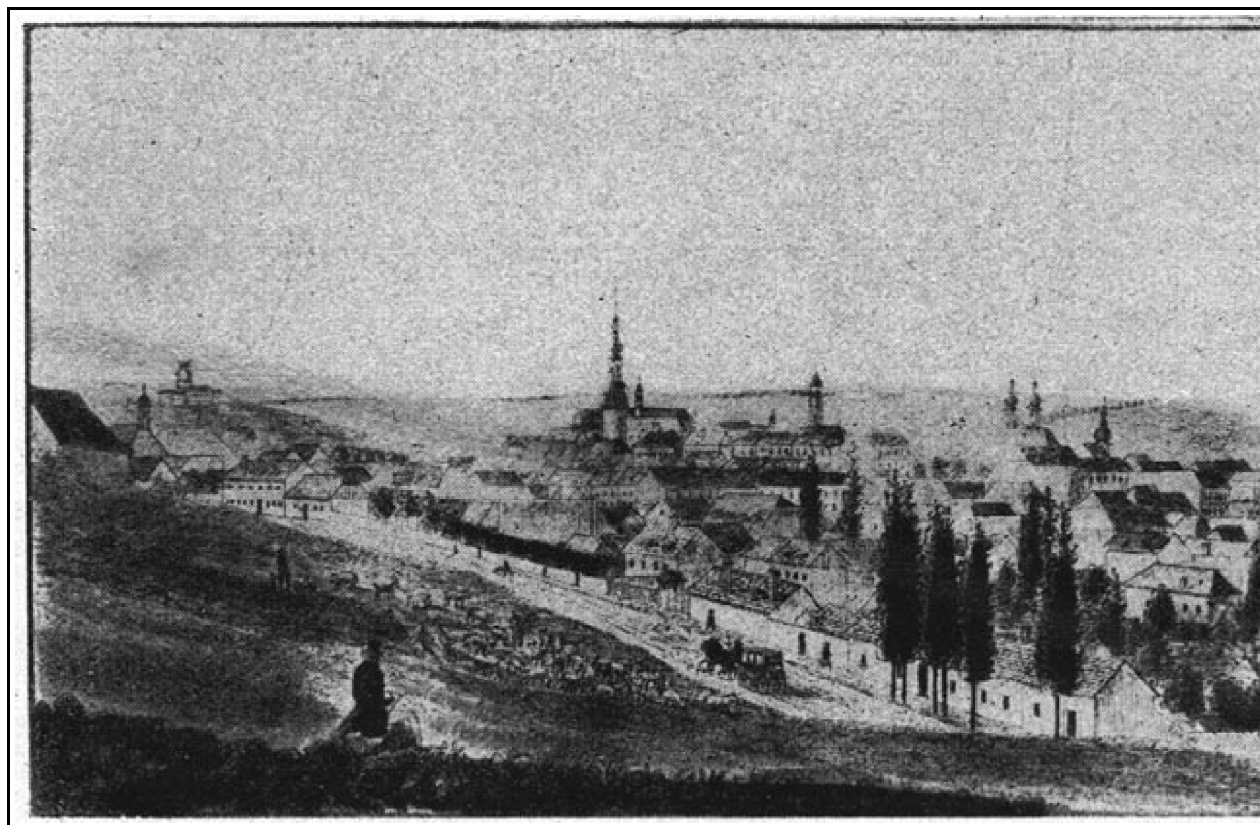
VI.

Sopron-Brennberget kivéve egyetlen szénbányánk sincs, melynek története a feudál-kapitalista idők

szénszerződése alapján nyomonkövethető volna.

Ily szempontból a Soproni Állami Levéltár fõnt idézett anyaga – mely természetesen kis része csak az idevonatkozóknak – megbecsülhetetlen értékű. De becses az más szempontból is! Szénjogi szerzõdéseink mindennél 64jobban dokumentálják szénbányászatunk, s vele egész iparunk csaknem kétévszázados bénaságát és lemaradását. II. József – bevezetõben mondott – 1788. június 20-i torz szénjogi rendelete ugyanis szénbányászatunkat a bérleti szerzõdésekkel már születésében gúzsba kötötte s a földesuri érdekek szûk keretei közé szorította. A szerzõdések bizonytalansága s a földesuri önkény egyik oldalon, az örökké csak a maga hasznát keresõ tőkés bányavállalkozók kapzsisága másik oldalon, oly összetevõk voltak, melyek közepette szénbányászatunk annak államosításáig sohasem tudott kellõ formában kialakulni, egyensúlyba jutni és adottságainak megfelelõ mértékben kifejlõdni.

Reim Vince: Sopron 1850 körül. Színes kőrajza

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Major Jenő: Az Ódenburg név keletkezésének háttere

68Major Jenő: Az Ódenburg név keletkezésének háttere

Sopron magyar és német nevének kettőssége régóta foglalkoztatja a laikusokat és szakembereket egyaránt. Első tekintetre világos, hogy a „Sopron” és „Ódenburg” neveknek egymáshoz nincs semmi köze. A két név egymástól függetlenül keletkezett, egészen más korban, más feltételek és körülmények között. Mivel a

helynevek szoros kapcsolatban vannak a települések történetével, Sopronra nézve is lényeges, hogy megismerjük a helynévadás történeti hátterét.

Több mint tíz évvel ezelőtt Mollay Károly nagyjelentőségű tanulmányt szentelt ennek a kérdésnek.¹⁽¹³⁹⁾ Összegyűjtötte a nevek kialakulására, fejlődésére vonatkozó összes adatokat és elvégezte ezeknek a forráskritikai, nyelvtörténeti elemzését. Módszertanilag mintaszerű, rendkívül következetesen felépített tanulmánya számos problémát megoldott és nem egy tekintetben meglepő eredményekhez vezetett. A korábbi önkényes vélekedésekkel szemben a nyelvtörténeti módszer alkalmazásával szilárdan tudományos alapokra helyezte a város neveinek kérdését és kimutatta, hogy az Ódenburg név keletkezési ideje az 1270–1300-as éveknél korábbra nem tehető, de véglegesen csak 1360 körül szilárdult meg; néhány évtizeden keresztül csak a magyar név mellett volt használatban.²⁽¹⁴⁰⁾ Kimutatta, hogy a 859-ből való oklevél „Odinburch” adata nem Sopronra vonatkozik, hanem az oklevél többi helynevével együtt Grác környékére³⁽¹⁴¹⁾. Ha a bonyolult kérdés egy-egy mellékága még további kutatást igényel is (mint a Nieder-Alteichi Évkönyv „deserta civitas” adatának teljes kritikai megvilágítása), azt hisszük Mollay rendkívül alapos és szellemes munkája az Ódenburg név *keletkezési idejének* problémáját véglegesen megoldotta.

Az Ódenburg név keletkezési idejének meghatározása után meg kell keresni azokat a történeti körülményeket, amelyek a név kialakításához vezettek. Mollay a város történetének 13. századvégi eseményeiben meg is találta ezeket: azokban az 1283-tól évtizedeken keresztül zajló kitelepülési hullámokban, amelyek az egykori ispáni várból (a mai belvárosból) a vár alá irányultak. Szerinte a kitelepülők a városkörüli övezetnek egy meghatározott pontját szállották meg: az Erdburg dűlőnek az amphitheatrum és a plébániatemplom közé eső részét⁴⁽¹⁴²⁾. A dűlő nevében avarokori 69 földvár emlékét látja s ennek eleven hagyományát találja meg egy 1300-ból származó állítólagos „Burg” adatban. Elgondolása szerint az a „Burg” helynév a mindennapos szóhasználat következtében az Erdburgból rövidült vola. Az Ódenburg név úgy keletkezett, hogy a kitelepülés helyét „auf der Erdburg”, majd röviden „auf der Burg”, illetőleg mivel ott egy elpusztult földvár volt, „auf der öden Burg” alakkal jelölték.⁵⁽¹⁴³⁾ A későbbi fejlődés folyamán aztán ez a név az egész városra érvényességet nyert.

Az Ódenburg névnek ezt a megfejtését találjuk meg a „Sopron és környéke műemlékei” c. könyvben is, azzal a módosítással, hogy az Erdburg dűlő eszerint nem avar-, hanem honfoglaláskori földvár lett volna – egyben a soproni ispánság eredeti székhelye, melynek felhagyása, ill. áttelepítése által jött létre a XI. században a mai belváros helyén lévő vár. Ily módon az Ódenburg névnek ez a megfejtése egyúttal bizonyítékkal szolgál arra is, hogy Sopron történeti magját nem a mai belvárosban, hanem a Bécsi domb felé eső külvárosban kell keresnünk.

Másutt már részletesen foglalkoztunk ezzel a város története szempontjából éppen nem lényegtelen kérdéssel.⁶⁽¹⁴⁴⁾ Megkíséreltük annak bizonyítását az okleveles adatok alapján, hogy sem avar-, sem honfoglaláskori földvár föltételezésére az említett helyen támpontunk nincsen – ezt a névmagyarázaton kívül más ok szükségessé sem teszi. Az ismertetett gondolatmenetben nagy szerepet játszó „Burg” szóról pedig kimutattuk, hogy az oklevél közlésére visszavezethető tévedés. Ez a szó a kitelepüléssel foglalkozó számos oklevélben mindössze egyszer fordul elő, de abban sem „Burg”, hanem „Burgum”, azaz külváros szerepel, vagyis a többi oklevelek „rus”, „suburbium”, „extra murum” kifejezéseinek egyik ritkább változata. Ehhez most csupán azt fűzzük még hozzá, hogy Mollay elgondolása szerint az Erdburg-Burg rövidülésnek 1270 előtt kellett volna végbemennie, holott oklevelekből először 1330-ban fordul elő először – mikor már „Ödenburg”-szóvá való fejlődés miatt ezt a rövidített alakot nem használhatták. Az itt nem részletezett indokok alapján, felfogásunk szerint, az ősi ispáni vár nyomait továbbra is a belvárosban kell

keresnünk, azokban az égetett agyagfalakban, melyeket a múlt század végén Bella megtalált, s amelyeket az elmúlt évben az ásatások alkalmával újra feltártak. *Mivel azonban az Ödenburg szó magyarázatában a külváros területén feltételezett állítólagos földvárnak olyan nagy szerepe volt, ebben az esetben az egész elgondolás alapjaiban rendül meg.*

Amennyire kétségtelennek kell tehát tartanunk Mollay eredményeit az Ödenburg név *keletkezési idejére* vonatkozóan, annyira lehet kételkedni abban, hogy a keletkezés körülményeit helyesen magyarázza. Pedig láthatjuk, hogy milyen messzemenő településtörténeti következményei vannak ennek a kérdésnek. Éppen ezért a probléma nem tekinthető lezártnak. Hogy mennyire nem, azt a következő példa is mutatja. Az egyik korábbi elgondolás szerint az Ödenburg-név Sopronnak Ottokár által végrehajtott pusztító megostromlásával volna összekapcsolható. Eltekintve a nyelvészeti okoktól, Mollay IV. László 1277-es oklevelére hivatkozva azzal utasítja el ezt a megoldást, hogy Sopron sértetlen állapotban (illese) került vissza a magyarok kezébe.⁷⁽¹⁴⁵⁾ Valójában azonban ugyanebből az oklevélből ⁷⁰tudjuk meg azt, hogy a várfalak a szerfeletti régiségtől és pusztulástól nagyon is rossz állapotban vannak,⁸⁽¹⁴⁶⁾ amit III. Endrének egy 1297-ből való oklevele is megerősít.⁹⁽¹⁴⁷⁾ A korabeli forrásokból is tudjuk, hogy Ottokár 14 ostromgéppel törette a falakat.¹⁰⁽¹⁴⁸⁾ Aligha lehet kétséges, hogy az ispáni vár állapotát azért kellett a valóságnál jobb színben feltüntetni, mert ellenkező esetben nagyon erőltetett lett volna egy másik, még rosszabb állapotban lévő földvár létezésének bizonyítása. De bármilyen állapotban voltak is a vár falai, Sopront nem tekinthették elpusztultnak annak idején, ha a vár falai között eleven élet pezsgett. Márpedig az élet elevenségét eléggé bizonyítják azok a kiváltságok, melyeket Sopron kapott – még Ottokártól is –, melyeket az 1277-es privilégiumok mintegy megkoronáztak. Ha tehát nem is érthetünk egyet Mollayval a cáfolat módját illetően, mi is azon a nézeten vagyunk, hogy az Ödenburg név nem hozható Ottokár hadműveleteivel kapcsolatba.

A 13. század végén Sopron életének az említett ostromon kívül még két olyan jelentős eseménye volt, amelyek a név kialakulásánál szóba jöhetnek. Az egyik a városi kiváltságok elnyerése. Világos, hogy ennek a névhez nincs semmi köze. A másik fontos, hosszantartó eseményt a kitelepülések jelentik, – amelyekre Mollay is hivatkozott. Mollay tanulmányának nagy jelentőséget ebben a vonatkozásban az ad, hogy ennek az eseménynek a jelentőségére a név kialakulása szempontjából felhívta a figyelmet. Megvizsgálva az idevonatkozó adatokat, arra az eredményre jutottunk, hogy azok figyelmes elemzése nemcsak a név kialakulásának hátterét világítja meg, hanem magának az Ödenburg-névnek a születésére és meggyökeresedésére is bizonyítékokat szolgáltat. Ezáltal a magyar forrásoktól pozitívan is lehetne bizonyítani a név 13. századvégi keletkezését. Vegyük hát sorra az adatokat. A kitelepüléssel első ízben IV. László 1283-ból való oklevelében találkozunk.¹¹⁽¹⁴⁹⁾ „Soproni hiveinek jelentéséből tudjuk – írja –, hogy közülük néhány soproni várunkat elhagyván, állandó jelleggel „in rure” (a vár mellett, annak környékén, mezőn) települtek meg ... miáltal a vár nagy részét üresnek lehet tekinteni” (magna pars ipsius castri per hoc vacua haberetur). III. Endre egy datálatlan oklevele tartalmazza a következő adatot. A király szigorúan megparancsolja benne, hogy a kitelepültek menjenek vissza a várba, „...tartoztok... ott magatoknak házakat és épületeket berendezni, hogy általatok nevezett városunk még jobban erősödjék...”¹²⁽¹⁵⁰⁾ Károly Róbert 1317–1318-ból való két oklevele inkább csak sejteti, hogy a belső ellentétek mellett a kitelepülés ténye is fennáll¹³⁽¹⁵¹⁾, a következő évtizedekből azonban ismét számos közvetlen adattal rendelkezünk. „Azt akarjuk – olvassuk 1328-ból –, hogy akik a város falain kívül vannak, akármilyen jól megépített kő- vagy faházai is legyenek, azokat hagyják el, rombolják le és költözzenek vissza a vár falai közé¹⁴⁽¹⁵²⁾. 1330-ból való a már említett Burgum-adatot tartalmazó oklevél. Ebből is ugyanaz a helyzet tárul elénk: sokan, akiknek a ⁷¹várban házaik és épületeik voltak, a várat elhagyva, a Burgumba települtek. A király megparancsolja, hogy ezek haladéktalanul költözzenek vissza elhagyott épületeikbe¹⁵⁽¹⁵³⁾. Mivel ez a

rendelkezés is hatástalan maradt, két hónap múlva Károly Róbert megismételte. Újra „erősen” megparancsolta, hogy aki a váron kívül lakik, de ott „*elpusztult épülete vagy házhelye van*”, azt kényszeríteni kell, hogy azt javítsa ki, ill. a telkén építsen házat és abba költözzék vissza. Ha ezt megteszi, akkor kinti épületeinek birtokában maradhat és abban szolgálatára zselléreket tarthat. Ellenkező esetben azonban el kell venni tőlük kinti épületeiket, s azok árát a város erősítésére kell fordítani. De várbeli épületeiket és „üres telkeiket” sem tarthatják meg: olyannak kell jutányos áron eladni, aki hajlandó az épületeket kijavítani és bennük lakni.¹⁶⁽¹⁵⁴⁾

Ennek a szigorú rendelkezésnek átmenetileg lehetett eredménye, mert csak 20 év múlva van tudomásunk hasonló rendelkezésekről. 1352-ben a vasi ispán újból arról értesítette Lajos királyt, hogy a soproniak otthagyják a falak közötti régi épületeiket és újra a falakon kívül kezdenek építkezni, „miáltal a mi belső városunk pusztulni kezdett” (per quod factum dicta civitas nostra interior cepisset *desolari*). Lajos elrendeli a visszatelepülést, „nehogy a mi belvárosunk valamiféle pusztulást szenvedjen”.¹⁷⁽¹⁵⁵⁾ Egy év múlva meg kell ismételnie neki is a parancsot. Ekkor is ugyanaz a panasz: sokan elhagyták várbeli házaikat és telkeiket, „miáltal Sopront *szinte nagyobb részében elpusztultnak lehet tekinteni*” (fere in maiori parte *desolatum* haberetur). Ismét kiadja ezért a parancsot, hogy akinek nem volna háza a várban, képessége szerint építsen magának ott házat, ill. szerezzen telket (mansio), hogy ott lakhasson.¹⁸⁽¹⁵⁶⁾ 1359-ben még egyszer megpróbálja Lajos király a kérdést rendezni. Ekkor már kitelepülésről nincs szó, de a helyzet változatlan. „Hallottuk – írja a király –, hogy sokan volnának, akiknek a falak között *elhagyott házhelyük és kúriának való telkük van (fundos et loca curiarum... desolatos...)*, de nem gondoskodnak arról, hogy ezeken épületek készüljenek, miáltal igen nagy pusztulást szenved a város. Közzé kell tehát tenni, hogy akinek *üres és elhagyott telke és házhelye van (fundos et loca sessionalia... desertos et vacua)* Szentgyörgy napig vagy építkeznie kell, vagy el kell adnia olyannak, aki építkezni hajlandó”.¹⁹⁽¹⁵⁷⁾

Külön tanulmányt igényelne ezeknek az adatoknak a részletes tárgyalása. Nyilvánvalóan a hosszú folyamatnak több szakasza volna megkülönböztethető. Ugyancsak messzire vezetne, ha a gazdasági-társadalmi háttér felderítéséhez fognánk hozzá. Az is külön kérdés, hogy ezeknek a kitelepüléseknek mi volt a város topográfiai fejlődésében a szerepük. Jelenleg csak az Ödenburg név szempontjából vizsgáljuk a közölt adatokat. Annyi kétségtelen, hogy 1283 és 1359 között, majdnem 80 esztendőn keresztül, az oklevelek egyöntetű bizonyossága szerint, a belváros tele volt elhagyott, gondozatlan és romladozó épületekkel, illetőleg beépítetlen telkekkel. Gyakran a város nagyobbik része ezt a szomorú, pusztuló képet mutatta annak ellenére, hogy a város élete nem szűnt meg. Az élet elevenen folyt tovább a külvárosokban. „Vacua”, „desolata”, „deserta” az állandóan ⁷²visszatérő jelző – de csak a város belsejét, a várat illetően, míg ugyanakkor a külvárosokban nagyon erős építkezés folyt. Lehetetlen észre nem venni, hogy okleveleink terminológiája (az idézett állandó jelzők) és a humanista történetírók „deserta civitas”, „desertum burgum” kifejezései között milyen erős rokonság van. Joggal feltehető, hogy ez alkalommal, amikor ezek a történetírók Ödenburg nevét „deserta civitas”-sal fordítják latinra, nem egyszerűen humanista nyelvi önkényeskedéssel állunk szemben, hanem forrásokra támaszkodó gondos szóalkotással.²⁰⁽¹⁵⁸⁾ Okleveleink terminológiája pedig teljesen megfelel annak a szokásnak, hogy a gazdátlan, elhagyott jobbágytelkeket szintén „vacua” és hasonló kifejezésekkel jelölték. Éppen ezekben az időkben kérte el pl. Szoboszló-fia Péter IV. Lászlótól Harkát – hamisan – mint „vacua terra”-t.²¹⁽¹⁵⁹⁾

A kitelepülésekkel egyidőben épült fel az új, háromszoros falgyűrű a régi falak helyén. Hogy ez a költséges építkezés a kitelepülésben szerepet játszott, az alig lehet kétséges. Erre mutat az a rendelkezés, hogy a külvárosi házak eladásából befolyt összeget a várfalak építésére kell fordítani. Ha csak a falak állapotára vonatkozott volna az Ödenburg elnevezés, az új falak építése miatt ez a név már kialakulása közben

aktualitását veszítette volna. Sopronban az a sajátságos helyzet állt elő, hogy rendkívül erős várfalak védtek – a romos házakat, üres, elhagyott telkeket. Más esetben az új várfalak jogos büszkeséggel töltötték el a város polgárait. Kismarton, a szomszédban, alighogy elkészültek falai, korábbi nevét a büszke Eisenstadt-tal cserélte fel. Sopron belvárosának állapota azonban semmi büszkeségre nem adott okot.

A belváros pusztulása, üressége nyilván nemcsak a királyok előtt volt ismeretes, hanem a széles nyilvánosság előtt is. Láttuk, hogy az oklevelek latin nyelve milyen kifejezésekkel írta le ezt a helyzetet. Vessük fel azt a kérdést: vajjon a latin „vacua”, „deserta”, „desolata” szavaknak milyen korabeli német kifejezés felelt meg? Erre a kérdésre egyszerű a felelet, ha az „öde” szó jelentéseit megnézzük. A Grimm-féle Deutsches Wörterbuch szerint alapjelentése: „üres”, tehát teljesen megfelel az oklevelek „vacua” jelzőjének. Továbbiakban olyan településeket, gyülekezőhelyeket jelöl, „die verlassen, verfallen, oder zerstört sind” – tehát az oklevelek „desolata”, „deserta” kifejezéseinek megfelelője. Mathias Lexer: „Mittelhochdeutscher Handwörterbuch” szerint, mint főnévnek a jelentése: „unbebauter, unbewohnter grund” – tehát teljesen megfelel az oklevelek „fundus desertus” „loca sessionalia vacua” kifejezéseinek. Az „öde” szó természetesen ebben az értelemben a középkori soproni németiség előtt sem volt ismeretlen, a 15. századi adójegyzékekben gyakran találkozunk vele üres, beépítetlen telek értelemben. [22\(160\)](#)

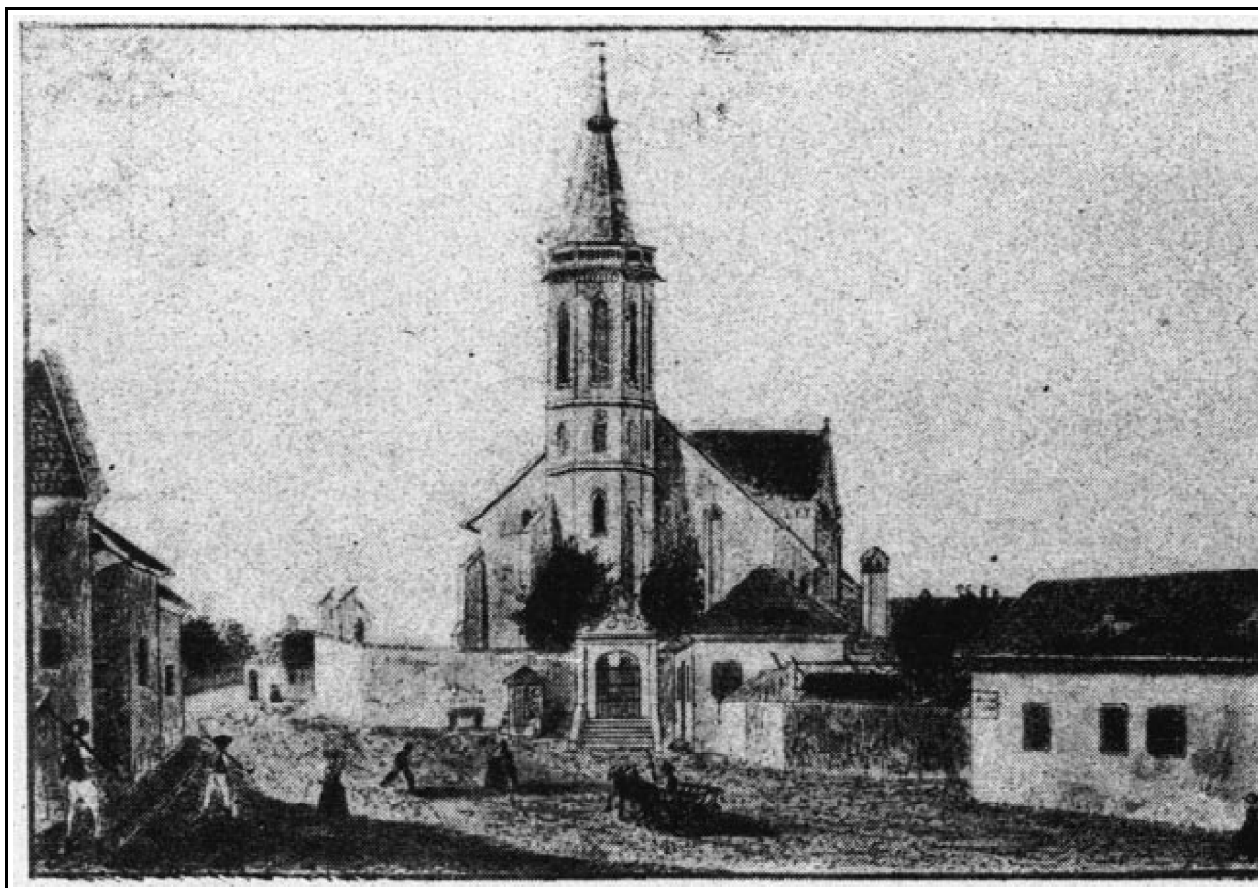
Látván ezt a szoros értelmi egyezést, azt hisszük nem túlzás, ha okleveleink kifejezéseiben utalást látunk a keletkező, majd meggyökeresedő német városnévre. Megerősítik ezt a felfogásunkat az okleveleknek „magna pars ipsius castris vacua *haberetur*”-szerű kifejezései. Mintha arra utalna ez a „haberetur”, hogy a kitelepülésekkel egyidőben a királyoknak fülébe jutott az a hír is, hogy a németek a várost már ezekről a katasztrófális méretű kitelepülésekről kezdik elnevezni. Az utolsó oklevél, mely a vár [73](#) területének pusztulása ellen intézkedéseket tartalmaz, 1359-ből való. Két év múlva, 1361-ben – Mollay megállapítása szerint – megjelenik az első Sopron város által kiadott oklevél, melyben városukat Ödenburgnak nevezik. [23\(161\)](#)

Nem egyedülálló Sopron példája ebben a korban, hogy t. i. a település életének jelentős eseménye annak nevében is nyomot hagy. Sopron közelében is több hasonló esetet lehet találni. Stessel József: „Sopron vármegye nyugati területe” c. cikkében találjuk megemlítve Nekendorf, Drassendorf és a már említett Kismarton példáját. Mikor az előbbi két falu vásárjogot nyert, Nekenmarxt és Drassenmarkt-ra változtatták nevüket. Sokkal jellemzőbb azonban Kismarton esete, azért erre még egyszer kitérünk. Kismarton nevének első említése teljesen megfelel a település magyar nevének: Capella S. Martini de minore Mortin (1264). 1296-ban, 1371-ben mint Mortunzzabou ill. Zabamortun (Szabómarton) szerepel. Ekkor, 1371-ben rendeli el Lajos király, hogy a város kőfalakkal erősítendő meg. 1373-ban tűnik fel a város német neve, mely teljesen megfelel a magyar Kismartonnak: Wenig Merterstorf. 1388-tól kezdve azonban egy új, a korábbiakkal semmi összefüggést nem mutató név is feltűnik: Eisenstadt, mely aztán a Wenig Merterstorfot hamarosan kiszorította. Nyilvánvaló, mint már említettük, hogy ebben az új névben a város polgárainak büszkesége jut kifejezésre, ami az erős kőfalak miatt töltötte el őket. [24\(162\)](#)

Sopron német nevének kialakulása pár évtizeddel korábban zajlott le. Ha a települések névváltozásai mögött – mint Kismarton példája mutatja – gyakran érzelmi motivumokat találunk, úgy gondoljuk, az Ödenburg-név megfogalmazásában is bizonyos érzelmi mozzanatok szerepet játszottak. Az előbb tárgyalt események azonban aligha alkalmasak arra, hogy büszkeség ébredjen a lakosságban. Inkább kárörömöt, gunyt érezhetünk. Erre valóban megvolt az ok. Sopron, az Ödenburg név kialakulása idején, mint ezt nem egyszer a királyok maguk is hangsúlyozták, igen fontos stratégiai helyet foglalt el: az ellenséges nyugati szomszédság felé „mintegy az ország kapuja” volt. [25\(163\)](#) A tatárjárás után több mint fél évszázadon keresztül gyakran igen feszült volt a viszony Ausztria, Csehország felé. A 13. század végén itt a nyugati

országrészekén épült ki a Kőszegiek kiskirálysága, mely szinte önálló politikát folytatott Ausztriával, Magyarországgal szemben. Ebben a helyzetben került sor arra, hogy a felbomlott várispánság székhelye, Sopron, városi rangra emelkedett. Kétségtelen, hogy ebben az elhatározásban a királyokat az a szempont is vezethette, hogy a meggyengült központi hatalom befolyását ezen a fontos stratégiai ponton ilymódon biztosítsák. Sopron Ottokártól is kapott gazdasági kedvezményeket. Ottokár politikájának helyességét legjobban Bécs mutatja, melynek polgárai az Ottokárral való leszámolás idején megtagadták Rudolftól a segítséget.²⁶⁽¹⁶⁴⁾ Az Ottokár-féle háborúk és az oligarchia idején Sopron megtartására nem volt más mód, mint a városi szabadságok biztosítása. Ezáltal azonban egyszerre ellenséges környezetben találta magát a város. A kiváltságok azonban egyúttal kiélezték a város társadalmának belső ellentéteit is. Az ispáni vár fennhatósága alatt kialakult vezető réteg ⁷⁴mellett – mely még nem volt tisztában azzal, hogy a nemesi életformát, vagy a polgárit válassza – nagyobb szerepet követelt magának a hospesek vezetőrétege is. Az ellentétek végül is előidéztek a kitelepüléseket, melyek a Sopronra, mint a központi hatalom támaszpontjára alapozott védelmi elgondolásokat összeomlással fenyegették. A királyok tehát minden erejüket összeszedve, arra igyekeztek, hogy Sopront maguknak megtartsák. Ezeknek a kérdéseknek részletes kifejtése meghaladja a jelen tanulmány kereteit, de az elmondottak is igazolhatják, hogy az ellenséges környezet (és ennek a városban élő szövetségesei) joggal érzett gunyt, kárörömet, mikor látta, hogy a központi hatalom elgondolását kudarc fenyegeti. Joggal szemlélték gunyosan a valóban nem mindennapi látványt, hogy háromszoros falgyűrűt építenek az üres telkek, elhagyott házak köré, és a város életének súlypontja egyre inkább a perifériára tolódik. Csak a király erélyes közbelépése akadályozhatta meg, hogy a piacot is nem vitték ki a várból.²⁷⁽¹⁶⁵⁾ Ebben az összefüggésben az Ödenburg név maga is új szempontokkal járul hozzá Sopron e kritikus évtizedeinek történetéhez.²⁸⁽¹⁶⁶⁾

Reim Vince: A soproni Szt. Mihály templom. Színes kőrajz 1850 körül

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Csatkai Endre: Soproni diákverselők a 17. század derekán.

75 Csatkai Endre: Soproni diákverselők a 17. század derekán.

A soproni irodalom 17. századbeli szakaszáról kevés szó esik. A „Sopron a magyar irodalomban” című gyűjtemény csak az egy Nyéki Vörös Mátyásról hoz példát. Ismeretes, hogy a század utolsó negyedében korának két nevezetes magyar költője fordult meg itt az 1681-es országgyűlés alkalmából: Koháry István és Gyöngyösi István. Az elsőnek e tényen kívül nem ismert kapcsolata a várossal, míg Gyöngyösi itt írta az országgyűlésen nádorrá választott Esterházy Pál tiszteletére a csak később kinyomatott Palinodiáját. 1748-ban Sopronban került nyomtatásra a „Porábul meg-éledett Phoenix” című hosszabb lélekzetű verse, mint kapós népies olvasmány; Szinnyey lexikonja szerint még „A tsalárd Cupido” **76**című versének is volna 1734-ből soproni kiadása, de a közlés nyilván téves.^{[1\(167\)](#)}

A soproni „Fehér ló” vendégfogadó

A 17. század közepén Zrinyi Miklós az uralkodó csillagzat. Mint fiatal embert, láthatta már a soproni polgárság a falai között. 1644 augusztus 22-én 300 emberével átvonult a városon, hogy a császár hadseregéhez csatlakozzék. A város sejtette, hogy a nagytehetségű fiatal ember még sokszor segíthet tengernyi baján, tehát megvendégeli az ifjú mágnást a Fehér ló fogadóban; résztvett a lakomán Steiner Jakab polgármester és egyéb városi urak is. Az eseményt megörökítette az a krónika, amelyet a 18. században Petz tanító másolt le. A krónikaíró hozzáfűzi az esemény leírásához, hogy nem szabad takarékoskodni akkor, amikor az ember a városnak jó barátot szerezhet. Maga a Petz-másolat sem maradt fenn, hanem csak Gamauf Teofil történetíró másolatából ismerjük, amelyet a 19. század első évtizedeiben készített és amely az 1944/45-ös háborús viszontagságok óta lappang²⁽¹⁶⁸⁾.

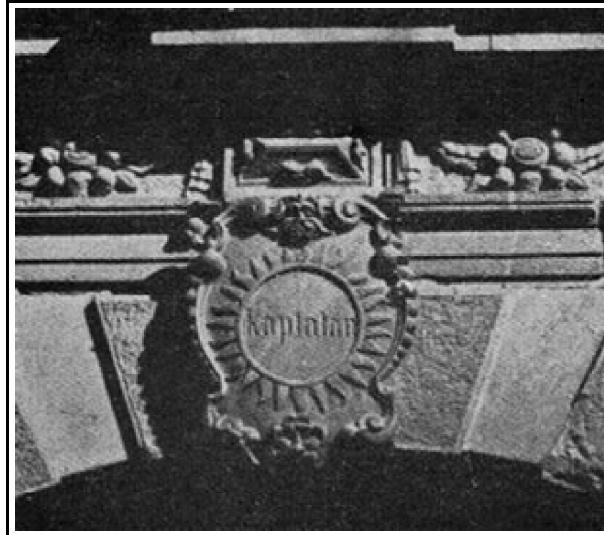
Járt-e később itt Sopronban Zrinyi, bizonytalan. Felesége megtisztelte a család soproni ügyvédjét, Vitnyédy Istvánt, nála vacsorázott és ott is maradt éjjeli szállásra; megígérte, hogy máskor is betér a szíves házigazdához, amint Vitnyédy dicsekedve írja Zrinyinek: „Ha Isten visszahozza, hasonló grátiáját mutatja hozzám”. Majd szemrehányóan hozzáteszi: „Nem úgy mint NGD, az ki csak elmulik házam mellett”.³⁽¹⁶⁹⁾ Ebből következtethetjük, hogy Zrinyi bécsi útjai alkalmából nem érintette Sopront, vagy csak egyszerűen átutazott rajta. A hivatalos várossal azonban jóban maradt továbbra is. A Habsburg-ellenes politika nagy harcosának ismerték, már pedig Sopronnak, az akkoriban majdnem teljesen protestáns városnak éppen elég

oka volt a vakbuzgó katolikus uralkodóháztól tartani és így Zrinyi védőpajzsa alá menekülni. Viszont Zrinyi a magyar központosított monarchia eszméjének jegyében erősen húzott a polgársághoz és így Sopront is igyekezett magának biztosítani. A soproni levéltár 10 magyar és latin levelét őrzi; baráti hangon írt minden soruk.

Az igazi összekötő azonban Vitnyédy István volt. Igen közel állt Zrinyihez, mint ügyvédje, és a nagy emberhez rajta keresztül vitt az út. Tüzes magyar, aki gyakran összetűzött Sopron vezetésével. Ismeretes hosszadalmas pöre házépítése miatt. Mint a város jegyzője, ingyen igényelhetett bizonyos építő anyagot, azonban háza, a mai káptalanház a Szt. György utcában, egyik legszebb korabarokk házunk, a korabeli ízlés szerint hívságosnak tűnt fel, megvádolták, hogy pazarolja a város juttatásait. A hosszú pör folyamán kölcsönösen estek csúfszavak és tán Vitnyédy egyik titkos válasza a ma is meglévő kőfaragás a kapu felett, a „grober Ungar”-t jelképező nagybajszú, magyaros arc és a nyelvét öltögető torzpofa.

Vitnyédy révén kerül bele Zrinyi egy költőtársának, Listi Lászlónak ügyébe is, aki ellen nem éppen irodalmi téren, nagyon súlyos vádat emeltek. Elkobzandó birtokára rokona, Listi János, tartott igényt és úgy lett volna szüksége Zrinyi pártfogására. Vitnyédy így jár közre: „Kegyelmes Uram, ezen órába érkezvén ide Listius uram ő Nga, beszélgettünk holmi [77](#) maga dolgairól, az többi között az is fennforgott, hogy Listius László számtalan sok excessusért, úgy mint a ki hamis leveleket csinált, feleségeit megölte, házakat megégettette és sok más rosszaságokat cselekedett, jószágát idegenek per notam fel akarják kérni, mely miatt talán ő ngának vagy fiának jövődöre lehetne alkalmatlansága; úgy gondoltuk, nem tekintvén az reá való költséget és azt is, hogy a jószág érdeme felett vagyon sokaknak obligálva, az fiának fölkérni, az mely igyekezéthez ő ngának az ngod grátiája igen szükséges, írt maga is Ngdnak, engemet is kért ő Nga, hogy valahány szóval írjak Ngdnak, lenne Ngd segítségével ez dologban”. (1661. VII. 24.)[4\(170\)](#)

Bethlen Miklós naplójában szintén kedves díszítő jelzővel emlékezik meg Vitnyédy vendéglátásáról 1664-ben: „Posonból mentem Sopronba, híres lutheránus prokátor és főember Vitnyédi Istvánhoz, onnan Kőszeg és Rohoncra”. Onnan ment Zrinyihez Csáktornyára, hová november 13-án érkezett.[5\(171\)](#) Öt nap múlva Zrinyit a vadkan halálra sebesítette. A váratlan és megrendítő halálhírré Vitnyédy István köre megkapó módon adott választ. A Tübingiában tanuló magyarországi ifjak 30 verset adtak ki Zrinyi emlékére a következő hosszú gyűjtő címmel:

„Honor posthumus in illustrissimi quondam Comitis Domini Domini Nicolai Serini, Regnorum Croatiae, Dalmatiae, Schlavoniae, etc Bani Luctuosum, et toti Christiano orbi dolendum, e vivis excessum, scriptus, et Pegmate hoc velut chartaceo pro communi omnium affectu tristissimo contestando, Illustrissimo Domino Comiti Petro Serinio Fratri eiusdem Germano dilectissimo, nec non Regnorum Croatiae, Dalmatiae, Schlavoniae [78](#)etc. Bano noviter electo a G. Deömetri Hung. Nobili S. S. Th. Cultore pie oblatus” [6\(172\)](#)

A negyedré 22 lapos füzet összeállítója tehát Dömötöri György. Származása eléggé homályban marad; azt sem lehet róla teljes biztonsággal állítani, hogy soproni volt-e; talán a Dömötöri névből következtetve vasmegyei. De tán a következtetésünk nem helytelen, hogy a soproni liceum növendéke. Vitnyédy Istvánnak ugyanis több pártfogoltja van, akiket később is egyetemi pályájukon támogatott. Így p. o. 1665-ben az árvai Fábricius János filozófiai értekezését Vitnyédynek ajánlja és a bevezető sorokban elmondja, hogy nagyon bőkezű volt a tanuló ifjakkal szemben. Neki magának is 650 tallérnyi segélyt adott hat éven át. Egyébként már „Exercitatio theologica” című munkáját (Tübingen 1663) korábban neki ajánlotta és ekkor Dömötöri latin verssel üdvözölte a szerzőt. [7\(173\)](#)

Hasonló bőkezűséggel gondoskodott Vitnyédy Dömötöriről is. 1663 II. 19-én ír Schwartz tübingeni tanárnak, hogy a magyar állapotokról, a bizonyítással akkor érkező Dömötöri ad felvilágosítást, esetleg a neki szóló levél alapján. A diák számára 150 Ft-t küld a tanár kezébe, máskor is ezt a módot szokta választani. Ha a Jenába utazó Fábriciusnak, vagy Dömötörinek pénz kellene, csak adjon nekik a tanár mindig, örömet megtéríti. Ez év március 28-án hasonló rendelkezéseket tesz. [8\(174\)](#)

Dömötörivel levelezett is az ügyvéd. Három ilyen magyar leveléről tud Vitnyédy leveleinek közlője, Fabó András, meg is ígérte közzétételüket, de adós maradt nyilván velük. [9\(175\)](#) Dömötöri erősebb szálakkal kapcsolódhatott a Vitnyédy-családhoz, résztvett annak bajaiban is. 1662. november 28-án értesíti Vitnyédy, a bánatos szívű atya Thököly Istvánt: „A jó isten fiamnak, kit vénségemnek istápjának reménylek vala nevelnem, halálával csaknem mindenre alkalmatlan vagyok”. [10\(176\)](#) A halottról egy kis emlékfüzet emlékezik meg Carmina lugubria címmel. Dömötöri latin és magyar, a lozsi Odor János latin, Fabricius János latin és tót verssel, a halott testvére, János pedig francia verssel emlékezik meg. [11\(177\)](#)

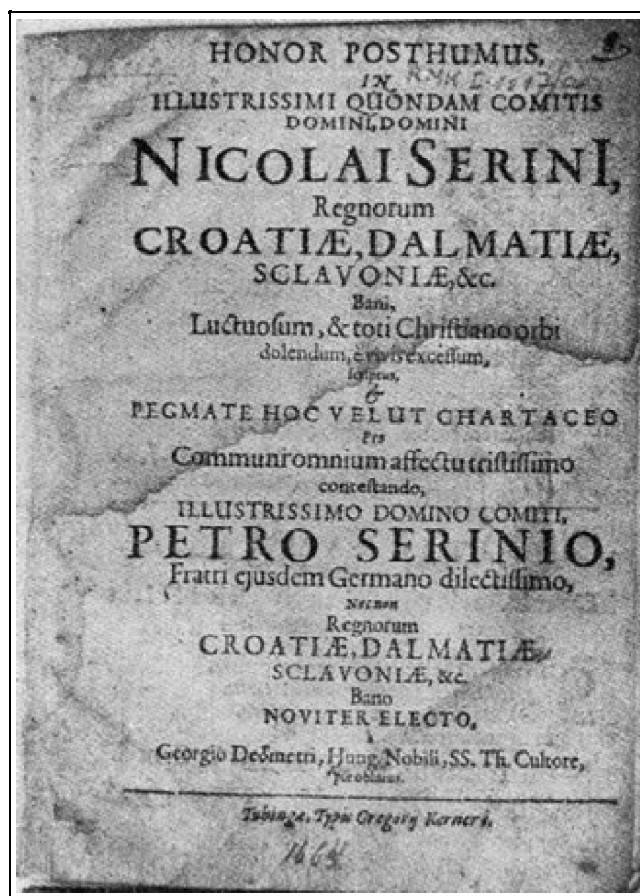
Dömötöri 1666-ban megjelentette disszertációját. Tanárjának, Wölfin Kristófnak, két értekezését

védelmezte a győri jezsuiták ellenében. 1668–71 az eperjesi nemesi nevelő intézet aligazgatója volt. 1671 után rossz csillagok jártak a protestánsokra, Dömötöri neve is eltűnik a láthatárról.¹²⁽¹⁷⁸⁾ 1670-ben Eperjesen éri a hír Vitnyédy gyors elmúlásáról. Dömötöri „Threnodia sive Lugubris cantus címmel versfüzetet ad ki, Kassán nyomták.¹³⁽¹⁷⁹⁾ A címlapon Vitnyédyt urának és pátronusának nevezi. Az ⁷⁹első két vers latin nyelvű, a harmadiknak csak a címe az: „Demortuus de Transitoria Vita agens, Patriae & suis valedicit”. A magyar szöveg magát a megholtat beszélgeti:

„Mely hamar az árnyék udvara megh bomlik
 Mely gyorsan az főnek virágja le-omlik;
 Vgy embernek élte: (Úgy)
 Az melyre emelte,
 Istennek egy hatalmas karja;
 Minden eszben vétel nélkül el-hagyatni (anélkül, hogy észrevenné)
 Erejétül és színétül megh fosztatnij; (fosztatni)
 Ez árnyék Világban:
 Mint edgyizzó lángban, (edző lángban)
 Szemünk előtt gyakran láttatik.
 Hován lén Iulius Császárnak hatalma? (lón)
 Hován lén Attila erős birodalma?
 Nem de mint az Virágh?
 Avagy mint az Zöld ágh
 Földé, Porrá, Hamuvá váltak.
 Az Salamon Király mit nem fényeskedet? (fényeskedett)
 Az Dárius Háza mennyre nem terjet? (terjedt)
 Most abban semmi nincz: (nincs)
 El fogyott minden kincz: (kincs)
 Csak mint az sebes szél el multak.
 Tekincsed meg amaz erős Hector vitézt:
 Vgy Nagy Sándort, ki tött sok harcban rezzenést: (tett)
 Nem de nem élteké!
 Mind puszpáng nyölteké?
 Most pedigh ritkán hírek hallék, (mint puszpáng nőttek)
 El-romlot életek föld edények lévén: (ritkán hallatszík híruk is)
 El-hervadot szívek; mert folyta kelevén: (földből való edények)
 Az halálra utat, (felfakadt kelevény?)
 Mely földben be szállat;
 Ezzel bizonyosan mutatták,
 Ezen sorsom nékem lén most édes, hazám: (lón)
 Én-is te éretted sokat fáradozám;
 És hogy ez életben:
 Nagy jó becsületben:
 Mindenektül immár tartatnám;
 Akkor te tüled Dajkámtul megh válnom: (dajka = földanya)
 Akkor az véletlen halált megh kostolnom;
 Barátim jaijával,
 Gyermeim kárával,
 Kölleték az nagy hidegh utban.
 O kegyetlen halál ki most támodtál! – rám
 Hová lett jegh szíved, hogy nem gondolkodtál! (jégszíved)
 Nem de nem voltaké?
 S Nem találtattaké?
 Az kik után kaszád hajtanád.
 Nem de al fogtaké házálnak rontói? (magrontói)

Zrínyi Miklós halálára kiadott versgyűjtemény

A két Dömötöri vershez egy sor kisebb latin vers csatlakozik: Szántó András, a kőszegi Szép István, a bazini Vörös János, a kőszegi Szvetics János, az ugyanoda való Hosztoti István, Unger János soproni, Hericz [82](#)Mihály kőszegi, Török György soproni és Keőszeghy Ádám tollából, szintén Vitnyédy siratják. Az utolsónál megemlíti a szöveg, hogy diák, de azok voltak a többiek is; egy évvel Vitnyédy halála előtt, 1669-ben, Unger János és Hosztoli István együtt szerepelnek az eperjesi kollégium egyik szini előadásán Thököly Imrével. [14\(180\)](#)

Ez az élénk kapcsolat Sopronnal tehát még eperjesi igazgató korában is megvolt és ez a régi hálaérzet késztette nyilván Dömötört, hogy pártfogójának szinte imádással körülvelt bálványát, Zrínyi Miklóst halálában a külföldön is kellő gyásszal övezze. A szomorú hírre még 1664-ben összegyűjti 23 tübingeni tanuló társának 30 versét; köztük két soproni szerző akad. Ez is mutatja mennyire tisztelt alak volt Zrínyi a soproni ifjúság előtt. A kapkodó munka folytán azonban végzetes sajtóhiba került már a címlapra is: ugyanis Dömötöri kronosztikont tervezett oda, azaz a római számjegyekül is használt betűkből adódott volna az 1664-es év, azonban I, azaz egyes számjegy elmaradván, csak 1663 jön ki. Ez többeket félrevezetett, akik a füzetet foglalkoztak és egészen mulatságos módon egy évvel Zrínyi halála elé keltezték. [15\(181\)](#)

A versek közül minket elsősorban Dömötöri latin című magyar verse érdekel: Ad suos Patriae Accolas in communi.

Sírgy, könyvez, zokogjál,	(zokogjál, könnyezz)
Gyásszal be vonyodgyál,	(vonódjál)
Igaz tagja hazádnak,	(tagja)
Mert keserű sorsát,	
Utolsó romlását,	
Kereszteny Nemzetünknek;	
Mastélete véghe,	(most élte vége)
Véletlen esete	
Gróf Zéreny Miklosnak,	
Kit egész Europa,	
S ez világh csudála;	
Siralommal követte.	
Sírnak ez let dolgon,	(Sírnak ezen a megtörtént dolgon)
Iszonyu romlason	(romláson)
Minden Kereszteny népek,	
Könyvező orcsával,	(könnyező orcával)
Kegyés ohaitassal,	
Poganyon vet hatalmát,	
Egymásnak beszélven,	
Vagy példaultévén	
Szemek eleiben Képét;	(vagy például tévén fel)
Kiben tekintete.	
Vitézi élete,	
Mindennek hirdettetik.	
Nagy volt Alexander,	
Az kit nép sok ezer,	
Regen megh nem birhatott.	
Nagy Xerxes ereje,	
Hectornakis szive	(Hektornak is szíve)
83Epamimondával edgyüt.	(együtt)
De ily kevés néppel,	
Vékony hadi szerrél.	(szerrel)
Mint ez dicsőült Vitez;	
Enny ieles dolgot,	(ennyi jeles dolgot)
Meltán fön maradot,	(meltán fenn maradt)
 Világh végezeteiglen,	
Alégh ha csak edgys	(aligha egy is)
Véghben vitt sohais.	
Nemzete oltalmáert.	
 Hová lehet immár,	
Egh alat az ki jár,	(ég alatt)
Dühösebb pogany nemzet?	
Mint Török és Tatár,	
Rácz, Southa, Janicsár	

Aláírása Georgius Deometri Hung. Nobil. Stud. p. t. Tübingae, vagyis magyar nemes, a teológia tanulója Tübingában.¹⁶⁽¹⁸²⁾

A vers nem nagyon emelkedik a 17. század magyar versei fölé, döcög és nehézkes, a halálban való megnyugvás gondolatát is később újból felhasználta a Vitnyédyt sirató versezetben. De jellemző, hogy Zrinyi európai hírére is céloz, sőt mintegy dédapja törökverő érdemeit is rá ruházza. Érdeme éppen az, hogy kevés néppel vitte véghez nagy hadi tetteit. Helyesen nemzete oltalmazójának mutatja be a vers Zrinyit. Érdekes az is, hogy Dömötöri a vadkan támadásnak tünteti fel a költő halálát. Kevesebb a lendület Preisegger György soproni diák német versében: Sonett Vber den traurigen und urverhofften Fall Herrn Grafen Niclas von Serini. Ő is elmondja, hogy vadkan ölte meg Zrinyit; nagy csapás ez Magyarországra, mert olyan hathatós segítséget, amelyet Zrinyi jelentett, teremtett embertől már nem várhatni.¹⁷⁽¹⁸³⁾

*„Drumb wein und klage nun wer immer klagen kan;
Dann wir, ach! leider ach! den besten Krieges-Mann
Und alle Menschen Hülff zugleich mit ihm verlohren”.*

Preisegger kapcsolata Vitnyédyvel ismeretlen. Két évvel Zrinyi halála után, 1666-ban Dissertatio politica de bello c. értekezését Grad városi tanácsosnak és Lang Mátyás lelkésznek ajánlottan adja ki.¹⁸⁽¹⁸⁴⁾

⁸⁵Lochner János András, soproni fiatal ember latin verssel gyászolta meg Zrinyit. Belvárosi család sarja volt. Tübingában jogot hallgatott. Értekezése is ott jelent meg 1666-ban ezzel a címmel: Facies auris publici, Grad György tanácsosnak és Serpilius János lelkésznek ajánlottan.¹⁹⁽¹⁸⁵⁾

Ha netán Dömötöriről az derülne ki, hogy nem volt soproni születésű, sőt tán nem is járt volna a soproni líceumba, még mindig bizonyos, hogy Vitnyédy körében írói csoport élt és az, valamint más soproni diákok előtt Zrinyi Miklós, életében és halála után, határtalan tiszteletben élt. 1808-ban a líceumi tanuló ifjúság „Zrinyi Miklós és az ő barátai” címmel színdarabot adnak elő, melynek ugyan címén kívül kevés köze volt a nagy hazafihoz, mégis bizonyos nemes hagyomány nyomdokain mutatja a soproni ifjúságot és felszabadult mai fiatalságunk számára is utat jelöl Zrinyi Miklós tiszteletében.

A soproni Tűztorony környéke. 1886.
Dien soproni kalauzából

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Jandek Gusztáv: Wohlmuth János 1689. évi un. Stark-féle virginálkönyve (Az első magyarországi zongoraiskola)

86 Jandek Gusztáv: Wohlmuth János 1689. évi un. Stark-féle virginálkönyve (Az első magyarországi zongoraiskola)

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Jandek Gusztáv: Wohlmuth János 1689. évi un. Stark-féle virginálkönyve (Az első magyarországi zongoraiskola) / 1. SOPRON ZENETÖRTÉNETI EMLÉKEI

1. SOPRON ZENETÖRTÉNETI EMLÉKEI

Sopron képzőművészeti és irodalomtörténeti emlékei mellett zenetörténeti emlékei is jelentősek. A régebbiek közül ilyenek:

1. A középkori egyszólamúság emlékei a kéziratos gregorián dallamok (Soproni Állami Levéltárban);
2. A klasszikus polifónia korából a Rauch-féle háromszólamú motettás, madrigál- és quodlibettes gyűjteménye szólamkönyvei 1627-ből (a soproni Liszt Ferenc Múzeumban);
3. A kéziratos Stark-féle virginálkönyv 1689-ből, tulajdonképpen kezdő részére írt hangszeriskola, a hangszeres zene rövidebb, egyszerűbb darabjainak gyűjteménye (a Liszt Ferenc Múzeumban);
4. A bécsi eredetű, kb. az 1720-as évekből származó, kéziratos Praeambulumos-könyv, amely alfabetikus sorrendben összeállított hangnemek szerint hosszabb és technikailag nehezebb műveket őriz (a Liszt Ferenc Múzeumban) stb.

Már ezek az adatok is igazolják, milyen fontosnak tartották Sopronban a zene ápolását. Művelődéstörténeti jelentőségüket csak akkor mérhetjük fel hiánytalanul, ha azt is szem előtt tartjuk, hogy ezek a zenetörténeti emlékek nem a főnemesség, hanem a városi polgárság zenei igényességének bizonyítékai. 1601-ben például a városi képviselőtestület azt kívánja a toronyőröktől: *das sie am Sontag und andere Festen und Feiertagen, auch öfter in der Woche, schöne Muteten und nit Matricalia und Buelerliedl blasen, dann sie kaum anheben, so ist Endt bereits darbei.*¹⁽¹⁸⁶⁾ Azaz ne madrigálokat és virágénekeket játsszanak, hanem motettákat és ne csak vásár- és ünnepnapon, hanem hétköznapi is legyen muzsika.

1604-ben Lackner Kristóf polgármester vezetésével alakult Tudós Társaság a zenének is teret adott. Maga Lackner Kristóf a fiatalság részére írt színdarabjaiba zenét és éneket is szőtt bele.²⁽¹⁸⁷⁾ Arra is van adatunk, hogy ⁸⁷1634-ben Rauch András kórusművét a polgárok énekelték.³⁽¹⁸⁸⁾ 1689-ben Stark kocsmáros 12 éves fiát virginálra (a mai zongora őse) taníttatja. Ennek a tartalmas polgári kultúrának eredménye egy évszázaddal később mutatkozik, amikor 1793-ban Kurzweil szabó házában az egyik segéd, Kugelgruber József kis zenekari együttest létesít és azzal ünnepet ülő házakhoz jár muzsikálni.⁴⁽¹⁸⁹⁾ Ebben a környezetben ring Kurzweil Ferenc templomi karnagy bölcsője (1792–1865), aki 1829-ben alapította a Soproni Zeneegyesületet.

Ez a tanulmány a Stark-féle virginálgyűjteménnyel kíván foglalkozni azért, mert időszerű, hogy zenekultúránk e régi bizonyítékát ne csak zenetörténeti adatként, hanem élő valóságként ismerhessük meg. A gyűjtemény hasonmás-kiadása által az egyes darabokat gyűjteményes kiadások is felhasználhatják, de ezen túlmenően a kutató és összehasonlító zenetudomány újabb értékes zenetörténeti forráshoz jut.

2. A GYŰJTEMÉNY KELETKEZÉSE.

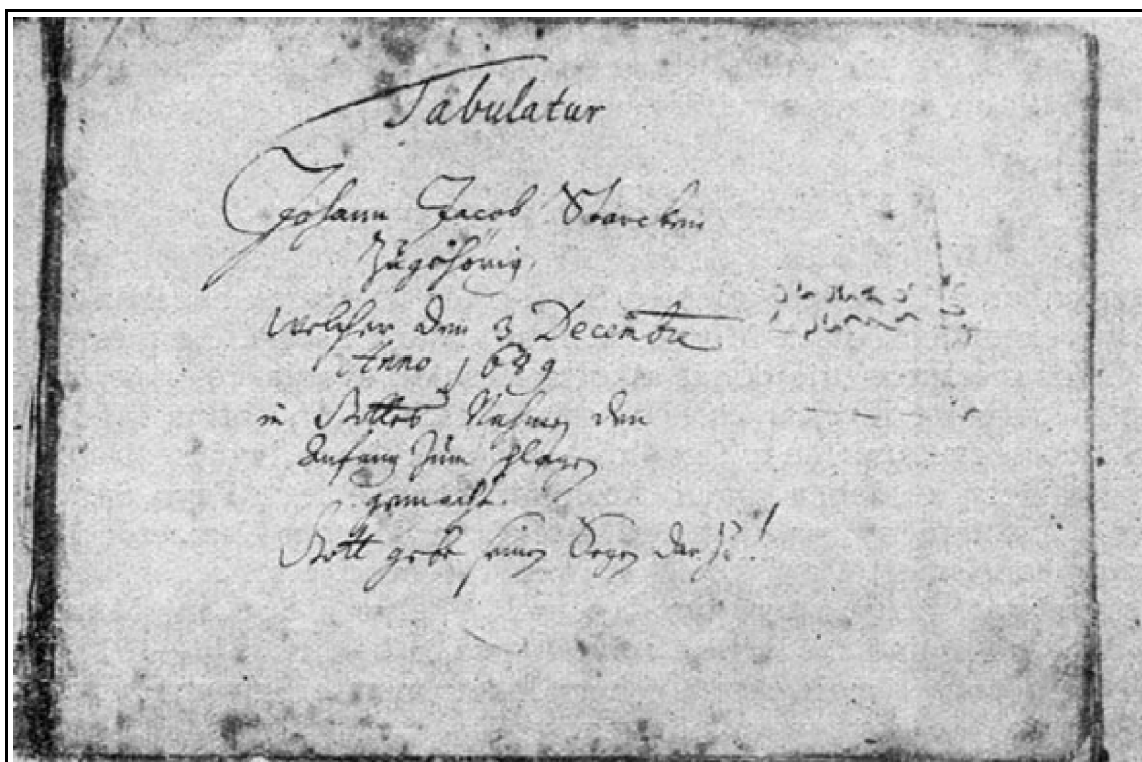
Sopronban a Deák tér, jelenleg Sztálin tér 33. számú házában lakott az 1900-as évek elején Nitsch Mórné, született Stark Zsófia. Az ő és testvére, Stark Lajos mészáros tulajdonát alkotta a család évszázados hagyományait őrző és megörökítő levéltár és könyvtár. Nitsch Mórné hívta föl 1910-ben Payr Sándor egyetemi tanár figyelmét a birtokukban lévő kéziratos kótás könyvre, amely később a család krónikás könyve lett. Payr Sándor felismerve a gyűjtemény zenetörténeti értékét, a Soproni Nemzetőr 1910. évi 234. számában ismertette a kótáskönyvet, és ebben a cikkében vetette fel azt a javaslatát, hogy a gyűjtemény méltó helye a Soproni Múzeumban lenne. A Stark-család megértése folytán oda is került 1910–1916. között. Közelebbi időpontot megállapítani nem lehet, mert a Soproni Múzeumnak csak 1916 óta van szerzeménynaplója.⁵⁽¹⁹⁰⁾

E folyóiratban Kapi-Králik Jenő ismertette (SSz. I. 205–09).

A gyűjtemény első oldalán ez a felirat található: „*Tabulator Johann Jacob Starcken zugehörig, welcher dem 3. December 1869., in Gottes Nahmen den Anfang zum Schlagen gemacht. Gott gebe seine Zege darzu!*”

E sorok szerint a gyűjtemény Stark János Jakab részére készült. Stark a levéltári adatok alapján 1677-ben Sopronban született. Szülei kocsmárosok voltak, akik később a „Fehér-ló” fogadót vásárolták meg. Ezt a fogadót fiuk örökölte, aki szülei mesterségét folytatta. Szülei nagy gonddal nevelték. Bizonyítja ezt az is, hogy 12 éves korában, 1689-ben zenére is taníttatták. E virginálgyűjteményt zenetanítója, Wohlmuth János állította össze, amint erre már Payr Sándor⁶⁽¹⁹¹⁾ is gondolt. A gyűjtemény egyes darabjait is ő írta le gondos, gyakorlott írással, mert nyomtatott hangszeriskola hiányában a házitanító készítette el a tanítványainak szükséges kótáskönyvet, amely a mai értelemben nem más, mint gyakorlókönyv, zongoraiskola. ⁸⁸A soproni Evangélikus Egyházközség levéltárában 562/I. 96. szám alatt található: *Verzeichniss der Choralisten und wieviel jeder in dem verwichenen 1696-sten Jahr bekommen.*⁷⁽¹⁹²⁾

Wohlmuth János kezeírása, amelyen névalírása is szerepel. Ha a kimutatást összevetjük a virginálkönyv papírával és írásmódjával, minden kétséget kizárólag meg lehet állapítani, hogy a soproni Stark-féle virginálgyűjteményt Wohlmuth János írta. A két kézirat fényképét összehasonlítás céljából mellékelem:

1. A gyűjtemény bevezető sorai

Azért is jelentős ez a kimutatás, mert e néhány sor fényt vet Wohlmuth János emberi jótulajdonságára azzal, hogy munkatársai jól végzett munkáját javaslatában anyagiak terén is elismerte és megbecsülte (egy forint helyett munkájukért kettőt javasolt).

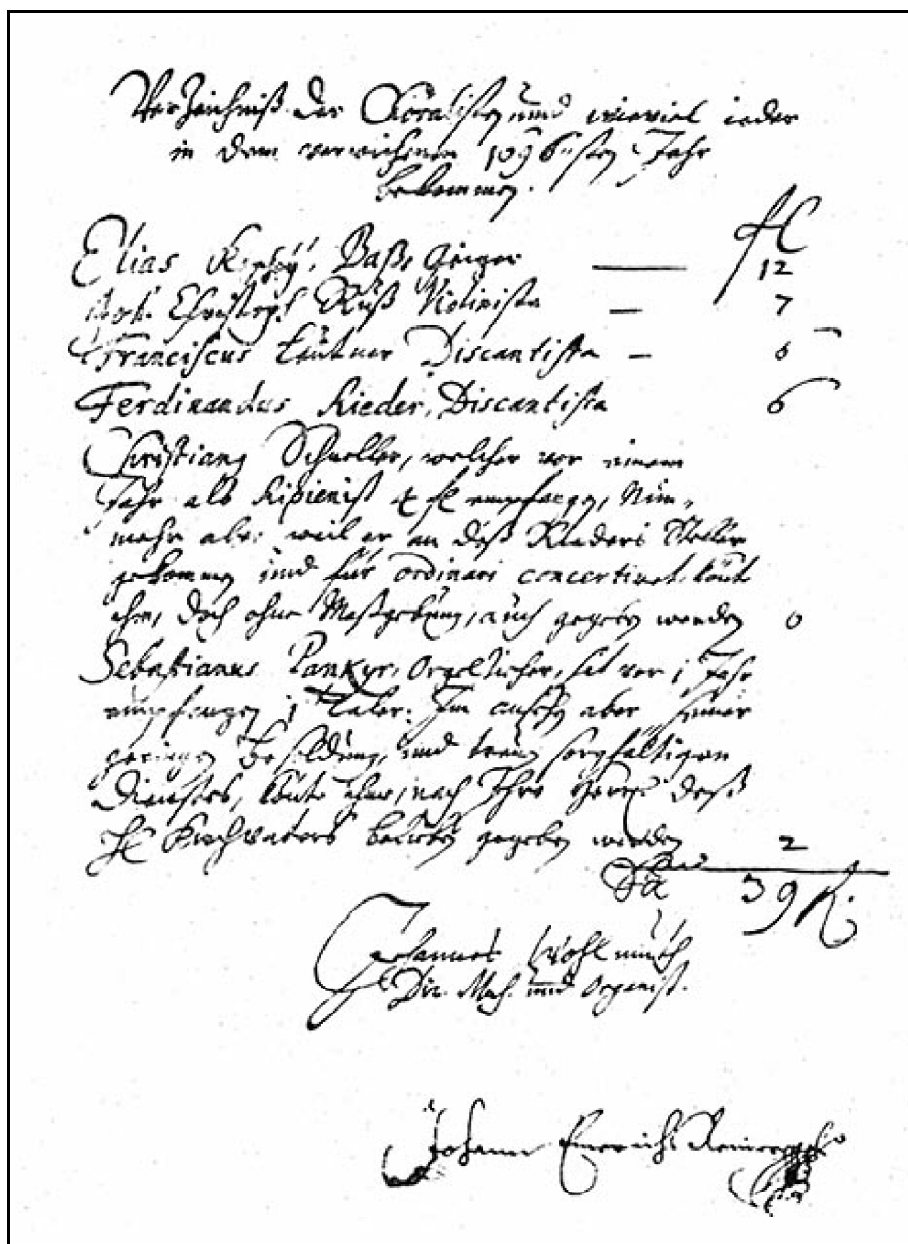
Később, miért-miért nem, a lapok vonalazatlanul maradtak, és a könyv családi emlékkönyvvé vált, a családra vonatkozó adatok és házi receptek gyűjteményévé. Talán éppen ennek köszönhető, hogy megmaradt hangszeres zenénk egyik legrégebbi kéziratos emléke.

Ma, amikor 5–6 éves korban – zeneóvodákban még korábban – kezdenek gyermekeink zenét tanulni, talán nem is hangzik olyan rendkívülinek, hogy 12 éves korban kezdték a Stark fiút zenére taníttatni. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy majd 300 évvel ezelőtt a tudományok és a művészetek elsajátítása milyen nehézségekkel járt, akkor megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy Sopron polgársága 12 éves fiú zenetaníttatásával is a haladás útját járta.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Jandek Gusztáv: Wohlmuth János 1689. évi un. Stark-féle virginálkönyve (Az első magyarországi zongoraiskola) / 3. WOHLMUTH JÁNOS

893. WOHLMUTH JÁNOS

Wohlmuth János Ruszton született 1643-ban. Az első zenei benyomás 8 éves korában érthette, amikor 1651-ben a ruszti templomavató ünnepélyen Rauch András vezetésével a Soproni Templomi Énekhar és

2. Elszámlolás Wohlmuth János névalírásával

Gimnáziumi tanulmányait Sopronban végezte. Két evangélikus s egy katolikus (jezsuita) gimnázium volt ez időben Sopronban. Az evangélikus latin iskola 1655-ben lett hat osztályos teljes gimnáziummá (Szent Mihály utca), a Hosszú-soron meg 1658-ban nyílt meg az evangélikus magyar gimnázium (ma Berzsényi-gimnázium).⁹⁽¹⁹⁴⁾ Wohlmuth az ún. latin gimnáziumba járt. Ezt onnan tudjuk, mert soproni tanulmányai befejezése után s külföldi útja előtt, a kor szokása szerint, elvitte albumát volt tanáraihoz. Az albumban a latin gimnázium tanárainak emléksorait találjuk, így Hentschel Sámuel rektorét, Unger

Mihályét és Tieftrunk Dánielét. Utóbbi ⁹⁰kiemeli Wohlmuth zenei tudását: „Ob *Musica artem, in qua haud mediocriter valet*” („A zene művészete miatt, amelyben nem közönséges képességet mutat”).¹⁰⁽¹⁹⁵⁾ E sorok arra utalnak, hogy Wohlmuth zenével már tanuló korában is szívesen foglalkozott.

Baráti kapcsolat fűzte a ruszti és soproni orgonistákhoz. Weiling, ruszti orgonista bejegyzése: *Musica noster amor* („zene a mi szerelmünk”) is Wohlmuth zeneszeretét bizonyítja. A soproni Psyllius Lukács orgonista és Kalinka János kántor bejegyzése is ott van a naplóban.

Wohlmuth 20 éves volt, amikor külföldre, Boroszlóba ment ismereteit gyarapítani. Itteni tanulmányairól Major Illés, a boroszlói Elisabethaneum igazgatója, végbizonyítványként hangzó ajánlósorai tanuskodnak: *Possessori libri Johanni Wolhmuth Rustiensi Hungaro quem testor toto hoc prope biennio, quo apud nos studiorum gratia vicit continentem dedisse operam, ut, quod eius fieri poterit, tuam et pietatem et industriam et modestiam mihi, caeterisque suis praeceptoribus egregie probaret, qualemcunque hanc seduli mei amoris iudicium relinquere volebam. M. Elias Major Gymnasii Vratislaviae a. d. IX. Calendas Octobres 1665.*

(„Bizonyítom, hogy ennek a könyvnek birtokosa a magyarországi, ruszti származású Wohlmuth János, közel két évig tartózkodott nálunk tanulmányai céljából, az egész idő alatt, amennyire csak lehetséges volt, tanúbizonyságot tett előttem is, többi tanítója előtt is jámborságáról, szorgalmáról, szerénységéről, ezért iránta való őszinte szeretetem jelét kívántam itt adni”).¹¹⁽¹⁹⁶⁾

Íme ebből a bejegyzésből megállapíthatjuk, hogy a boroszlói Elisabethaneum tanulója volt két éven át s ott kedvelték jó magaviseletéért és szorgalmáért. Az időpontot is megállapíthatjuk: Major Illés bejegyzését 1665-ben írta, tehát 1663–65-ig tartózkodott Wohlmuth János Boroszlóban.

Boroszlóból Wittenbergbe megy. Az egyetemre iratkozott be és itt is két évig, 1665–67-ig tanul. Lipszén keresztül 1667 júliusában jön haza.

Itthon 1667–74-ig szülőhelyén, Ruszton volt kántortanító. 1672-ben, a vallásüldözés idején találkozott itt, a szintén ruszti születésű zenésszel, Kusser János pozsonyi orgonista-karnaggal és akkor 12 éves fiával, Kusser János Zsigmonddal, a későbbi híres operaszerzővel. Két évvel később, 1674-ben Wohlmuth Jánosnak is el kellett hagynia szülővárosát és Regensburgban telepszik le. Itt ismerkedhetett meg a gazdag német zeneirodalom kéziratos és nyomtatásban megjelent műveivel. Többek között Scheidt Sámuel két híres nyomtatásban is megjelent „Tabulatur nova 1624” és „Görlitzer Tabulaturbuch 1650” című gyűjteményeivel. Feltehető, hogy ezeknek a gyűjteményeknek hatására írhatta Wohlmuth a Stark-féle virginálgyűjtemény első oldalára a *Tabulatur* elnevezést.

1686 tavaszán ért el a honvággyal küzdő Wohlmuthhoz Regensburgba az örömhír, amely szerint a soproniak felajánlották neki az evanglikus templom orgonista-karnagyi állását. A meghívást elfogadva útnak indul, és már májusban Sopronban találjuk. Július 11-én iktatták be hivatalába. Évi fizetése 100, majd 1689-től 150 rajnai forint, hat akó bor, 15 mérő ⁹¹gabona, hat öl fa és szabad lakás volt.¹²⁽¹⁹⁷⁾ Megérkezését, mint zenetanítóét is jó hír előzte meg. Így a zenét kedvelő és a zenéért lelkesedő soproniak szívesen adták hozzá gyermekeiket, fiúkat és lányokat egyaránt, akiket saját feljegyzései szerint énekre, virginálra, hegedűre és egyéb hangszerekre is tanított. Munkájáért egy-egy tanítványa után havi három forintot kapott. Eredményes tanítási módszerét és jó hírnevét bizonyítja, hogy Esterházy Pál nádor 1687. január 7-től két fiát, Mihályt és Gábort is Wohlmuthnál taníttatja virginálra szintén 3 forintért.¹³⁽¹⁹⁸⁾

1686. augusztusában a jó hallású diákokból énekkart alakított, és őket rendszeresen énekre és hangszeres

zenére tanította. Tanítványai szerették. Bizonyítja az a tény is, hogy a külföldre készülők őt is felkeresték naplójukkal. Ilyen alkalomból jegyezte be 1716-ban Löw Károly Frigyesnek¹⁴⁽¹⁹⁹⁾, a későbbi neves orvosnak és botanikusnak albumába e sorokat: *Non sibi sed toti genitum se credere mundo* („Nem magadnak, hanem az egész világnak születél”).¹⁵⁽²⁰⁰⁾

Wohlmuth János 1724-ben, 81 éves korában halt meg Sopronban. Nevét nemcsak Sopronban kifejtett eredményes zeneoktatói, orgonista és karnagyi munkája teszi felejthetetlenné, hanem a Stark-féle virginálgyűjteménnyel a ma ismert legrégebb magyarországi hangszeriskolát is hagyta az utókorra.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Jandek Gusztáv: Wohlmuth János 1689. évi un. Stark-féle virginálkönyve (Az első magyarországi zongoraiskola) / 4. A LEGRÉGIBB MAGYARORSZÁGI HANGSZERISKOLA

4. A LEGRÉGIBB MAGYARORSZÁGI HANGSZERISKOLA

Album alakú, kötött, kis nyolcadrétű könyv, üres lapok egybefűzése. A vonalozást a kótaíró végezte.

A gyűjtemény első négy oldala zeneelméleti útmutatás. Ezt a részt a darabok közben szükségessé váló újabb elemek ismertetése és magyarázata egészíti ki, pl. a 26. darab előtti utasítás a *b* és *h* ingadozására. A zeneelméleti rész a *C*-, *F*- és *G*-kulcsok ismertetésével és vonalra helyezésével kezdődik.

A következő két sorban a hangok helyét és nevét ismerteti a vonalrendszerben *C*- és *F*-kulcsos jelöléssel.

Megállapítja a továbbiakban, hogy a dallamok dur és moll hangnemekben lehetnek: *Der Cantus ist zweerlei durus und mollis*. Két zárlatot közöl. Ezekben megjegyzi, hogy dur-dallam az, amelyben nincs *b* előjegyezve, moll-dallamban egy *b* előjegyzés van.

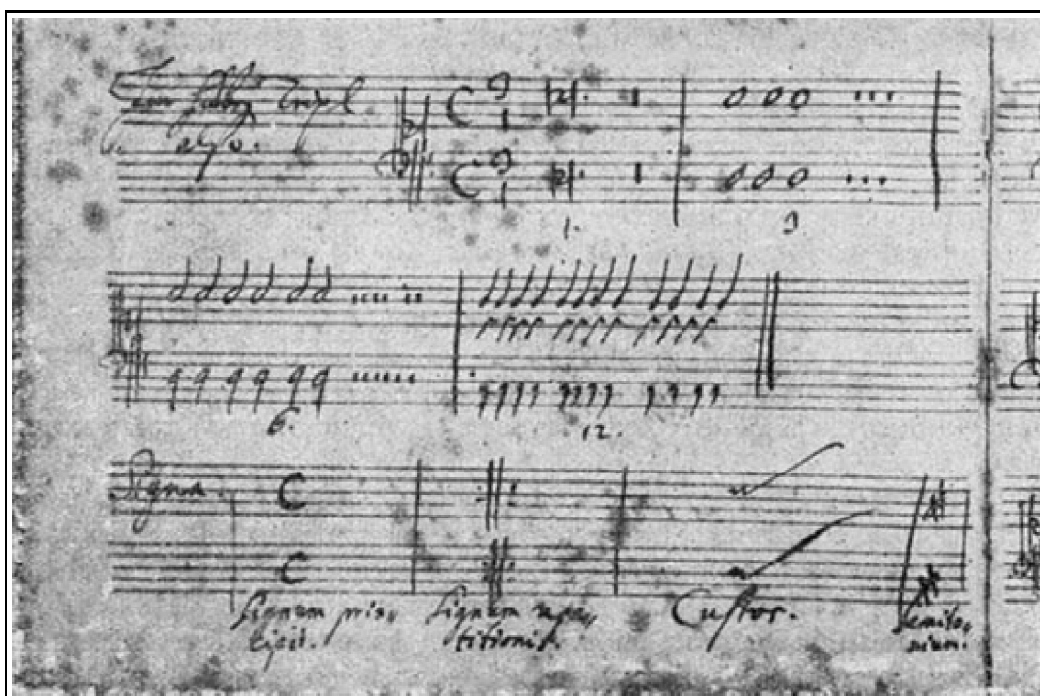
Majd rátér a hangok értékének és a szünetjeleknek ismertetésére. Külön mutatja be a páros és külön a páratlan ütemek beosztását és a szünetjelek jelölését. Elméleti ismertetését a jelek (*signa*) magyarázatával fejezi be.

Ez a rész bizonyítja legjobban, hogy a gyűjtemény tudatosan tankönyv szerepét kívánta betölteni. Ennek a rövid, előkészítő elméleti résznek logikai menete, alapossága, tömörsége egyaránt meglepő. Éppen ezért a virginálkönyv a legrégebb magyarországi hangszeriskolának tekinthető.

A zeneelméleti rész után 56 rövid darab következik. Eredetileg a felső vonalrendszerben az első fővonagra helyezett *C*-kulcsos írással, az alsó vonalrendszerben *F*-kulccsal.

92A zeneelméleti rész első oldala

A zeneelméleti rész utolsó oldala

93A kis zenedarabokat virginálon, vagy klavikordon, a mai zongora ősen játszották. Ez volt a XVII. század

kedvelt hangszere.[16\(201\)](#)

Nemcsak főnemesi rezidenciák, hanem éppen a Stark-család példája és Wohlmuth János naplójában följegyzettek neve és foglalkozása bizonyítja, hogy a városi polgárság körében is kedvelték és művelték a virginál-zenét.

Arra is vannak adataink, hogy maga a nép is ismerte és művelte. Vándor virginás katona szerepel például Forgách Zsuzsánna életrajzában.[17\(202\)](#)

A hangszerhez szükséges virginál-gyűjteményeket maguk a házitanítók írták növendékeik részére, így a Stark-féle virginál-gyűjteményt is. Az első oldalon előforduló *Tabulatur* cím senkit se tévesszen meg. Virginál-gyűjteményről van szó. Tabulatur elnevezés származhat a kor szokásos gyűjteményeinek elnevezéséből is pl. *Scheidt: Tabulatur Nova 1624-ből*, amelynél már a cím is kifejezésre kívánja juttatni, hogy a mű nem a régen szokásos betűs tabulatúrában van írva, hanem az újabb, Itáliából származó, partitúra rendszerben. Vagy *Scheidt: Görlitzer Tabulaturbuch 1650* gyűjteménye hatására adhatta Wohlmuth a virginál-gyűjteménynek a Tabulatur címet.

A kis zenedarabok nagy része a XVII. századnak városról-városra, országról-országra vándorló dallamai, melyeket egykorú gyűjteményekben, feldolgozásokban is megtalálhatunk. Ilyenek: 4., 8., 10., 15., 18., 21., 22., 26–28., 32., 34., 45., 48., 50., 52–54., 56.

Ritmikailag a művek átmenetet képviselnek a vokális művek hosszúértékű brevis és semibrevis jelzésű hangjegyei 6., 8., 11., 13., 14., 18., 20–23., 27., 28. 35–37., 47–50., 52., 53. és a mai napig használatos negyed, nyolcad, tizenhatod értékű hangjegyírás között. Vö. az 1–5., 7., 9., 10., 12., 15–17., 19., 24–26., 29–34., 38., 39., 44–46., 51., 54., 56. számú darabokat. Általában az egyes darabokat változatos, élénk ritmus jellemzi. Az egyes dallamok apró, rövid lélekzetű, aránylag kis terjedelmű, szinte énekelhető motívumokon épülnek fel. Sajnos, még a magyar táncok címen jelöltek dallamanyaga sem tükrözi vissza korunkban feltárt gazdag népzenei dallamfordulatait, sajátosságait, de verbunkos zenénk nyomai már fellelhetők bennük (vö. a 3., 4., 29., 33., 56. számúakat.)

Előadásmódjukhoz tempó-jelzések nincsenek, nem is kellettek, hiszen a kor táncformáinak, egyházi és világi dalainak megvolt a maguk jellegzetes tempója.

Dinamikáról még ennyire sem beszélhetünk, hiszen a hangszeradta lehetőségek még nem voltak alkalmasak dinamikai árnyalásra. Ez még az ún. mannheimi iskolát megelőző kor.

Díszítésekben gazdag. Az egyes hangok fölé helyezett *t* jel trillát jelent. Kivitelezésére utalás nincs. A trilla gazdagságát mindig a játzó technikai készsége szabta meg.

Összhangzatlan, kezdetleges, de következetes és fejlődő vonalú. Szinte iskolapéldái az összhangzattan-tanítás gyakorlati alkalmazásának. Az 1–2. számokban még csak I–V hangzatai szerepelnek. A 3–4. számban a IV. fokú 94hármashangzat is bekapcsolja az előzőkhöz. Így a harmóniakészlete: I–IV–I–V–I. Az 5. számban már mellékhármasok szerepét is megtalálhatjuk: II., III. A 6. számban I–VI–IV–V–I hangzatok szerepelnek. A 7. számban VI–V alkalmazását találjuk. A 8. számú korálban összefoglalja az eddigi hangzatfűzéseket és az akkordikus játékmódot gyakoroltatja az előző darabok pergőszerű játékmódjával szemben. Így végigelemezhető mind az 56 darab.

A táncdarabokra általában a dudaszerű kíséret jellemző, hogy a gyors dallam technikai megoldását a balkéz

technikai problémája ne nehezítse.

Az is egyik érdeme a gyűjteménynek, hogy a technikai fejlesztést a harmóniák megismerésének kiterjesztésével tudatosan párosítja. Különösen jelentős ez akkor, ha nem hagyjuk figyelmen kívül, hogy csak e gyűjtemény keletkezése utáni időkben foglalja össze Philippe Rameau, francia zeneszerző (1663–1764) korszakalkotó művében (*Traité de l'harmonie*. Paris, 1723) a tonális funkcióra épített zeneelméletét és összhangzattanát.

Formai szempontból érdemes figyelemmel kísérni a motivikus felépítést, a periódus szerkezetek, a kis két- és háromtagú formák logikus építkezését. Kezdő zeneszerzők formai szempontból nagy gyakorlati haszonnal tanulmányozhatják a gyűjteményt.

Az erdélyi fejedelem tánca

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Jandek Gusztáv: Wohlmuth János 1689. évi un. Stark-féle virginálkönyve (Az első magyarországi zongoraiskola) / 5. A GYŰJTEMÉNY EGYES DARABJAI

5. A GYŰJTEMÉNY EGYES DARABJAI

Cím szerint a gyűjtemény darabjai így következnek egymás után:

1. Gavotte.

2. Praeludium.
3. Ungarl.[18\(203\)](#) Tanz.
4. Ein anderer Ungl.[18\(204\)](#) Tanz.
5. Praeludium.
6. Minuet.
7. Aria.
8. Erstanden ist der Heilig Christ.[19\(205\)](#)
- 9. Gute Nacht.
10. Bargamasca.[20\(206\)](#)
11. Minuet.
12. Aria.
13. Berghauer Tanz.
14. Aria.
15. Wer nur den lieben Gott lässt walten...[19\(207\)](#)
16. Praeludium.
16. Englischer Tanz.
17. Steyerer Tanz
18. Nun lässt uns Gott, dem Herren...[19\(208\)](#)
19. Minuet.
20. Trompeter Stückel.
21. Sarabanda.
22. Joseph.
23. Eja.
24. 3-tia pars.
25. Werde munter, mein Gemüth...[19\(209\)](#)
26. Nun kommt, der Heiden Heiland...[19\(210\)](#)
27. Puer natus in Bethlehem...[19\(211\)](#)

28. Uns ist geboren ein Kindelein...[19\(212\)](#)
29. Ungarischer Tanz des Fürsten aus Siebenbürgen.
30. Studentisches Leben.
31. Ballett.
32. Wo Gott zum Haus nicht...[19\(213\)](#)
33. Ungarl.[18\(214\)](#) Tanz.
34. Liebster Jesu, wir sind hier...[19\(215\)](#)
35. Aria.
36. Steyere Tanz.
37. Courant.
38. Weistu[21\(216\)](#) nicht?
39. Minuet.
40. Minuet.
41. Salamon.
42. Wenn die Schönheit.
43. Aria.
44. Trompeter Stückel.
45. Wohl mir Jesus meine Freude...[19\(217\)](#)
46. Engl.[22\(218\)](#)
47. Minuet.
48. Hastu[23\(219\)](#) denn Jesu dein Angesicht gänzlich verborgen...[19\(220\)](#)
49. Aria.
50. Gott des Himmels und der Erden.[19\(221\)](#)
51. Praeludium.
52. Aus meines Hercens Grunde.[19\(222\)](#)
53. Herr Jesu Christ, dich zu uns wend...[19\(223\)](#)
54. Hirtenstückl.

56. Tanz

A 16. szám megismétlése arra utal, hogy a Praeludium az Englischer Tanz-hoz tartozó előjáték. A motivikus egyezésből is erre következtethetünk. Az 54. szám után az 56. szám következik. Valószínű, hogy az 56. tánc elé még egy rövid darabot szándékozott írni Wohlmuth, de lehet elírás is. A gyűjtemény 29. 30. darabjának lejegyzője nem Wohlmuth János, mert írásmódja teljesen elüt a többiétől. Feltehető, hogy Erdélyből járt erre valaki, aki külföldre vezető útja alkalmából kereshette fel soproni kartársát. Az is lehetséges, hogy a „Fehér-ló” fogadóban szállhatott meg és ekkor jegyezhette Stark János, Jakab könyvébe ezt a két virginál-darabot.

Műfajok szerint a következő csoportosítást kapjuk:

1. *Gavott.* (1. sz.) XVII. századi népszerű francia tánc 4/4-es ütemben. Összhangosítása egyszerű: I–V. fűzése.
2. *Sarabanda.* (21. sz.) Régi spanyol tánc 3/2-es és 3/4-es ütemben, súlyos kezdettel, záradék a harmadik negyeden. Dallama népszerű volt, ezért a kor más gyűjteményeiben is megtalálhatjuk „Auf die Mayerin” címmel például a „Die Poliphonie des Barock” I. füzetének 6. lapján, Froberger „Ausgewählte Klavierwerke” című műve 10. lapján (Editions Schott. No. 2356).
3. *Bergamasca.* (10. sz.) XVII. századbeli olasz tánc 4/4-es ütemben. Tréfás jellegű, élénk ritmusú. Az előző, 21. számú dallammal együtt egyike az országról-országra vándorló dallamoknak. Megtalálható többek között a következő művekben: Scheidt „Ausgewählte Werke” (Orgel. Hermann [96](#)Keller); Editions Peters Nr. 4393 b. a 119. lapon és Budapesten a Zeneművészeti Főiskola könyvtárában 20345/III. V. kötet 28. oldal, Quelle: Ms. 26 der Bartfelder Sammlung der Musikabteilung der Széchenyi Landesbibliothek zu Budapest, fol 42v–44r.
4. *Courante.* (37. sz.) Régi francia tánc 3/2-es és 3/4-es ütemben. A régieknél súlyos ütemkezdettel, később ütemelőzővel, de az ütem első negyede pontozott értékű. Kísérete egyszerű, dúdaszerű basszus. A kilencedik ütemtől kezdődően érdekesek a szekvenciák.
5. *Ballet.* (31. sz.) Táncból és némajátékból álló cselekmény zenei kísérete. Az ötödik és hatodik ütemének pontozott nyoldados ritmusa és szekvenciás kísérete figyelemreméltó.
6. *Studentisches Leben.* (30. sz.) Erdélyből származhat. A soproni diákságnak is kedvelt dalává válhatott. Kár, hogy a lejegyző szöveg nélkül közölte.
7. *Berghauer Tanz.* (13. sz.) Bányásztánc, hasonló szerkezetű, mint a Sarabanda.
8. *Tertia pars.* (24. sz.) Jellegére néve Bergamasca. Vö. 10. számú.
9. *Hirtenstückl.* (54. sz.) A gyűjtemény leghosszabb darabja, amelyben a szerző a pásztorsíp és duda hangját s hangulatát utánozza.
10. *Englischer Tanz.* (16. és 46. sz.) 4/4-es súlyos kezdésű, élénk jellegű, pontozott nyolcad és tizenhatod értékű hangok jellemzik. Mind a kettő a gyűjtemény leggazdagabb ritmusú és legváltozatosabb harmonizálású darabjai közé tartozik.
11. *Steyrer Tanz.* (17. és 36. sz.) Páratlan ütemű: 3/2-es, ütemelőzővel kezdődő tánc.

12. *Trompeter Stückel*. (20. és 44. sz.) A kor toronyőreinek jellegzetes darabjai. A 20. számú homofón jellegű, a 44. számú kánonszerű imitációval kezdődik és csak a második részben válik szűkmenetűvé.

13. *Ungarländischer Tanz*: 5 darab (3., 4., 29., 33. és 56. számúak). Részletes ismertetésük megtalálható Szabolcsi Bencének „A XVII. század magyar dallamvilága”. Budapest című művében. Itt csak annyit róluk, hogy a későbbi idők hangszeres zenéjének, a verbunkosnak hangulata érződik belőlük. Mindegyikhez a nyugati 3/4-es táncokra emlékeztető gyorsabb utótánc, *proporcio*, járul ugyanarra a dallamra. A ritmusvariálás érdekes példáit ismerhetjük meg bennük. Kivétel az 56. szám, amely viszont A⁵, A. formájával régi stílusú dalainkra jellemző kvintváltó szerkezettel azonos. A 3. és 33. számúak motivikus anyagát érdemes összevetni Leopold Mozart által gyermekei: Wolfgang és Marianne („Nannerl”) számára összeállított *Notenbüchlein* egyik darabjával. Megtalálható Hernádi Lajos: A gyermek Mozart c. gyűjteményében: 17. sz. Musett. „Ez a darab külön Wolfgang számára összeállított és 6. névnapja alkalmából apjától ajándékba kapott „*Notenbüchlein*”-ben szerepel a szerző nevének említése nélkül”.

14. *Minet*. („Menüett”) 6 darab (6., 11., 19., 39., 40. és 47. sz.) Régi, lassú francia tánc 3/4-es ütemben, néha 1/4-es ütemelemzővel, minden cifrázás nélkül. Ezek a darabok a gyűjtemény anyagának értékelése szempontjából annál jelentősebbek, mert a kor más hazai gyűjteményeiben nem találhatók meg.

15. *Aria*. (dal.): 10 darab (7., 9., 12., 14., 23., 35., 38., 42., 43. és 49. sz.) Mai szempontból nagy hiányossága a gyűjteménynek, hogy ezeknek a dallamos világi műdaloknak a szövegét nem örökíti meg. Érdemes lenne utánanézni, hogy Sopronban vagy a németajkú környéken valamilyen formájában 97 nem élnek-e a nép ajkán ezek a népdal egyszerűségével azonos jellegű dallamok.

16. *Praeludium*. 4 darab (2., 5., 16. és 51. számok). Előjáték, azaz az egyházi zenében szertartást bevezető, vagy a korál-dallamokat előkészítő rész. Erre példa az 51. sz., amely az utána következő korál előkészítő része. A 2., 5. és 16. számok motivikus egyezése arra utal, hogy táncdallamok bevezetői. A 16.-nál még a számozásbeli egyezést is megtaláljuk a *Praeludium* és az *Englischer Tanz* között.

17. *Korál*: 14 darab (8., 15., 18., 25., 26., 27., 28., 32., 34., 45., 48., 50., 52. és 53. sz.). Ezek a reformáció korában keletkezett egyházi népénekek, valamennyi a mai napig is használatos gyülekezeti ének és éppúgy megtalálhatók Bach 371 korálgyűjteményében (pl.: 15–62, 18–257, 25–28 és 170. stb.), mint a most használatos énekeskönyvekben (Harmat–Sik: Szent vagy Uram! Magyar Kórus. Budapest, 1931.). Így a Wohlmuth János által lejegyzett 8. számú dallam alig pár hangnyi eltérést mutat a Harmat–Sik: Szent vagy Uram! 188. számú dallamától, amelynek forrásául Naray: *Lyra Caelestis* 1695. 11., 125. l. dallamai szerepelnek. Tehát a soproni 1689. évi lejegyzés a korábbi. Összevethetők továbbá a virginálkönyv 15. dallama a *Cantate Énekeljete*k 1950. 71. dallamával, a 26-os dallam a *Cantaté* 2., a 34. dallam a *Cantaté* 43. dallamával stb.

18. *Joseph, Salamon*. A 22. és a 41. számú darabok is egyházi jellegű dalok. Lehetek egyházi tárgyú színművek énekbetétei is. Sajnálatos, hogy lejegyzésük szöveg nélkül történt.

Az egyes darabok kíséretében mutatkozó következetes fokozatosság és a technikai problémák tudatos bekapcsolása (tercek játéka, akkordikus játék) arra engednek következtetni, hogy a kísérek egy részét maga Wohlmuth János készítette növendéke képességeinek megfelelő nehézségi fokon. Ez a tény is bizonyítéka Wohlmuth jó pedagógiai érzékének, zenei jártasságának és gyakorlatiasságának.

Ha abból a szempontból tanulmányozzuk ezeket a kis zenedarabokat, hogy ezek teljesen kezdő zongorista elsőéves tanulmányainak gyakorlatai és ha össze is vetjük a mai kezdők részére készült zongoraiskolákkal,

megállapíthatjuk, hogy gyakorlatiasságát, tömörségét tekintve, a közel 300 éves soproni gyűjtemény, zongoraiskolák összeállításának mintája lehet.

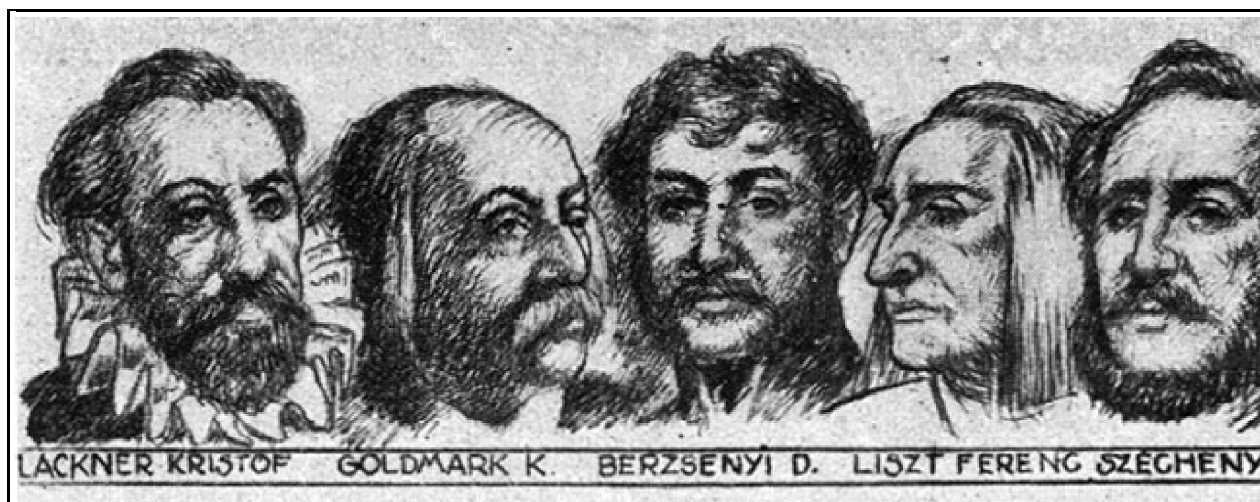
1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Jandek Gusztáv: Wohlmuth János 1689. évi un. Stark-féle virginalkönyve (Az első magyarországi zongoraiskola) / 6. FELDOLGOZÁSOK

6. FELDOLGOZÁSOK

1. Payr Sándor „Zrinyi prókátora” című történeti tragédiájába beillesztette a 9. dal férfikari feldolgozását és a 43. számú áriát Kapi Gyula Hangszerelésében. (Kézirat.)
2. Kapi-Králik Jenő orgonára feldolgozta a 3. és 7. számot. (Kézirat.)
3. Takács Jenő: Soproni barokk muzsika. Négy tételes zenekarra. 1940. (Kézirat.)
4. Jandek Gusztáv: Két trombita darab a soproni Stark-féle gyűjteményből. 1951. (Kézirat.)
5. Jandek Gusztáv: Soproni táncok. Ifjúsági zenekarra. 1951. (Kézirat.)
6. Farkas Ferenc: Régi magyar táncok a XVII. századból. Budapest. Zeneműkiadó Vállalat, 1952.
7. Farkas Ferenc: Zongoraiskola a tanítóképzők II. osztálya számára. Két magyar tánc a soproni kéziratból (35. és 36. szám). Budapest. Tankönyvkiadó, 1953.
98. Gárdonyi Zoltán: Soproni táncok – szimfonikus zenekarra. – Budapest, 1953. (Kézirat.)

Jandek Gustav: Johann Wohlmuths Tabulatur aus dem Jahre 1689. Verf. bearbeitet die von Alexander Payr im Jahre 1910. bei der Ödenburger Familie Stark entdeckte Tabulatur, eigentlich eine Klavierschule, die zum Spiel auf der früheren Form des Klaviers, dem Virginal bestimmt war. Die 55 Stücke enthaltende Sammlung wurde im Jahre 1689 für Johann Jakob Stark, dem zwölfjährigen Sohn eines Ödenburger Gastwirts von einem Musiklehrer zusammengestellt. Bereits Payr vermutete, dieser Musiklehrer konnte nur der bekannte Ödenburger Organist, Dirigent und Musikpädagoge Johann Wohlmuth (1643–1724) gewesen sein. Verf. beweist jetzt an Hand einer autographen Handschrift Johann Wohlmuths, das Payr recht hatte. Die Tabulatur ist nicht nur für die lokale Musikgeschichte, sondern auch für die ungarische Musikgeschichte von groser Bedeutung, da sie zugleich die bisher bekannte *älteste Aufzeichnung* ungarischer Tänze enthält. Verf. bespricht der theoretische Einführung, sowie die einzelnen Stücke der Sammlung nach ihren Gattungen (ungarische Tänze, kirchliche Gesänge, evangelische Chorale, Menuette, Gavotte usw.) und ihrer musikgeschichtlichen Verwandtschaft. Diese Aufsatz beschöptigt sich mit der Tabulatur, als der ersten ungarländischer Klavierschule.

LACKNER KRISTÓF, GOLDMARK K., BERZSENYI D., LISZT FERENC, SZÉCHENYI I.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig.

99 Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 1. A KÜLFÖLDI TANULMÁNYOK LEHETŐSÉGE.

1. A KÜLFÖLDI TANULMÁNYOK LEHETŐSÉGE.

1. A protestáns ifjúság a reformáció korától fogva szívesen kereste fel a külföldi egyetemeket. Itthon nem volt egyetem, ha valaki magasabb tanulmányokat akart végezni, Angliába, Németalföldre, Németországba, Olaszországba, Svájcba ment. Amint egy soproni krónika feljegyezi, 1557-ben mentek ki először Sopronból tanulók Wittenbergbe Melanchthonhoz éspedig: Wirth Mihály, Roth Jakab, Schreiner Sámuel és Rosenkranz Károly.¹⁽²²⁴⁾ Révész közlése szerint „Gregorius Fábri Semproniensis” már 1533-ban be volt írva a wittenbergi egyetemen.²⁽²²⁵⁾ S ezzel megindult a szakadatlan láncolata a külföldre vándorló tudománysszomjas ifjúságnak. Ezek az ifjak, akik legtöbbször 3–4 évig maradtak künn, a kor színvonalán álló tudást, szélesebb látókört, az új szellemi áramlatok iránt való fogékonyságot hoztak magukkal. Gondoljunk csak Szenczi Molnár Albertre (Heidelberg, Strassburg, Altdorf), Apáczai Csere Jánosra (Utrecht, Leyden), Tótfalusi Kis Miklósrá (Amsterdam), Kőrösi Csoma Sándorra (Göttinga) stb. Ezért állapítja meg Kármán: „Általában mondhatjuk, hogy az evangélikus iskolák mindig több tért engedtek a korszerű tanulmányoknak, hiszen mindig átjárta őket valamely külföldi egyetem szellemi életének új meg új világossága”.³⁽²²⁶⁾ Milyen élénk volt a külföldi egyetemekkel való összeköttetés, mily nagy számmal keresték fel őket ifjaink, arra is Kármán mutat rá: „Azon tizenhat év alatt, míg Mária Terézia idején az engedélyek kiállítása dolgában a legnagyobb szűkkeblűség uralkodott, 700 protestáns ifjú kapott útlevelet.

Szép szám ez, ha meggondoljuk, hogy viszont a római kollégiumban kétszáz év alatt (1578–1782) mindössze 580 magyar és horvát nemzetiségű lelkész nyert kiképzést”.

2. Egészen 1725-ig minden korlátozás nélkül mehettek a tanulók külföldi akadémiákra. Ebben az évben, 1725. június 3-án jelent meg a Helytartótanács rendelete, amely szerint ezentúl akár katolikus, akár más [100](#)vallású akar külföldre menni, ezt csak a Helytartótanács, illetőleg a király engedélyével teheti.[4\(227\)](#) Mi volt ennek a rendelkezésnek oka? A Helytartótanács kebelében fennálló vallásügyi bizottság világosan rámutat ezekre az okokra: 1. Az eretnokséget megerősítik, akik külföldről jönnek; 2. veszedelmes könyveket hoznak s a bennük lévő naturalisztikus, deisztikus, felforgató eszméket terjesztik; 3. hazatértük után is folytonos levelezésben állnak külföldi barátaikkal; 4. gazdaságilag is nagy kárt okoznak, mert tömérdek pénzt visznek ki.

Az 1745-iki rendelet megparancsolta, hogy akik külföldön vannak, hat hónap alatt jöjjenek haza. – Az 1725-iki rendelkezést a királynő 1748-ban megszigorította azzal, hogy csak nemeseknek s olyanoknak engedte meg a kimenetelt, akik hatóságilag igazolják, hogy az útra szükséges pénzük megvan. A hétéves háború első éveiben senki sem kapott útlevelet. 1759-ben megengedik ugyan a kimenetelt, de csak olyan államokba, amelyek baráti viszonyban vannak a bécsi udvarral. Újabb korlátozás történt 1763-ban. Csak teológusokat engedett ki a királynő s ezeket is csak Erlangenbe és Utrechtbe, a jogászokat és az orvosokat a nagyszombati egyetemre utasította. Amikor pedig a Helytartótanács elhatározta, hogy a protestáns iskolákra vonatkozólag pontos nyomozást folytat, a nyomozás idejére (1763–1766) teljesen felfüggesztik az útlevelek kiadását. 1767-től kezdve a fentebb említett korlátozások mellett újra megindult a passualesek kiszolgáltatása.

Sok nehézséget, zavart, fennakadást okozott az útlevelek ügye. Mint Bahil Mátyás írja 1747-ben: „Ha kéri is az útlevelet, ritkán kapják meg, sok időt kell rá fecsérelni, kellemetlen zaklatást eltűrni. És sok költségbe is kerül, mert immár 20 frt-ot kell érte fizetni”.[5\(228\)](#) A soproni stipendiumok adminisztrátorának ügyelnie kellett arra, hogy aki külföldre ösztöndíjat kap, felmutassa évenként megújítandó útlevelét. Így az 1746. március 18-iki konventi jegyzőkönyvben ezt a határozatot találjuk: „A Tübingában lévő Zech tanulóknak a Lackner-alapítványból három évre stipendiumot engedélyezünk azzal a feltétellel, hogy édesanyja köteles évente a megújított útlevelet az alapítványok igazgatójának bemutatni”.[6\(229\)](#) Az útlevelkényszer megnehezítette az ösztöndíjak kiadását, mert bizonyos ösztöndíjak csak külföldi egyetemekre szóltak. Palm Renata alapítványából két teológus kaphatott ösztöndíjat, de csak akkor, ha németországi egyetemre mentek. A konventi jegyzőkönyv szerint (1766. dec.) „néhány év óta az ösztöndíjat senki sem élvezhette, mert nem kaptak útlevelet”. Hogy az útlevelek megszerzése milyen nehézségekbe ütközött, erre vonatkozólag egy soproni tanuló esetéről számol be az 1749. január 3-án kelt konventi jegyzőkönyv. Landgraf Ádám, rohonci származású tanuló soproni tanulmányainak befejezése után külföldre akar menni, hogy teológiai tanulmányokat folytasson. A szükséges útlevelet, ha nem tagadták is meg tőle, de elnyerését szinte lehetetlenné tették, mert a földesúr, Battyhány gróf nem akarta megengedni, hogy Landgraf külföldi egyetemet látogasson. Kénytelen tehát lemondani a teológiai tanulmányokról s „ad patvariam” menni, hogy jogi tanulmányait elkezdhesse. Ezért erre a célra három évre a Gensel-alapítványból évi 25 forintot utal ki neki a konvent. Az [101](#)útlevelkényszer tehát nemcsak megnehezítette a külföldi tanulmányokat, hanem igen sokszor életsorsokat döntött el. Landgraf esete bizonyára csak egy a sok közül. Koltai Vidos Imre, nagyalásnyi lelkész életéből is feljegyezte Hrabovszky György a következőket: „Tanult Nemesdömölkön s utóbb Sopronban 1754–1763-ig. Nem lévén reménysége a külsőországi akadémiákra való menetelhez, az akkori szoros körülállások miatt T. Vidos Zsigmond Bátyya Urához ment pátváriára, de 1766-ban feltetszván ismét a szabadság, Jénába ment, oda lévén három esztendeig”.[7\(230\)](#)

Csodálatos, hogy a lelkek sóvárgása a tudomány, a haladottabb viszonyok megismerése után mennyi akadályt tudott legyőzni! Mint Fináczy írja: „Mentek ki az ifjak nyíltan, útlevelemmel, vagy ha ilyent nem kaphattak, titokban, kereskedőknek, íródeákoknak, katonáknak, vándorlegényeknek öltözve, minden képzelhető zaklatást bátran eltűrve, nem ritkán gyalogszerrel utazva be félországokat, de égve a lelkesedés tüzeitől”.⁸⁽²³¹⁾ Tanulóink sorából csak egynek életéből sorolunk fel néhány adatot ennek a minden akadályt legyőző tudmányszeretnek a megvilágítására. Severini János, a későbbi selmecbányai rector, szűkölködésben, betegeskedésben töltötte gyermek- és ifjúkorát. Hol nevelő volt, hol tanuló. Sopronba már mint primanus került, s amikor Hajnóczi naplója szeirnt 1742. május 2-án nyilvánosan búcsúzott az iskolától, már 26 éves volt. Hajnóczy kedvelte, s az ő ajánlására egy latin munkáját a jénai Latin Társulat évkönyvében már ez időben kiadta. Sopronban is sokat nyomorgott, itt írta a következő keserű hangú versét:

*Iamque per adversas agitur mea Musa procellas,
Sorte nec ulla mea tristior esse potest.
Non mihi sunt vires, nec qui color esse solebat,
Vix habeo tenuem, quae tegat ossa cutem.*

(Muzsám immár ellenséges viharok között hányódik, sorsomnál sors nem lehet szomorúbb. Nincs már erőm, elhagyott régi színem s alig van vékony bőröm, amivel betakarjam csontomat). Sopronból Pozsonyba ment s 32 éves korában nyílt meg előtte a lehetőség, hogy Tübingába mehessen. Utiköltség híján Pozsonytól Tübingáig gyalog tette meg az utat, s három év múlva újra gyalog jött vissza. Közben szorgalmasan tanul, tudós férfiakkal (Mosheim, Wolff) ismerkedett meg, akikkel később levelezésben állott. Severini mint történetíró szerzett nevet magának. Első nagyobb történeti művét, a „Commentatio Historica” címűt Sopronban adta ki. Ugyancsak Sopronban jelent meg egy másik műve is: „De veteribus incolis Ungarie cis Danub”. (Sopronii, 1767). Severini már a hazai iskolák elvégzése után lehetett volna lelkész, tanár, de a magasabb műveltség után való vágy nem hagyta nyugodni s ez a lelkesedése győzött le betegséget, nyomort, távolságot.

3. A külföldi egyetemek látogatásának okára érdekesen mutat rá Hrabovszky Sámuel búcsúbeszédében. A líceumban szokásban volt, hogy a végzett tanulók nyilvánosan búcsúztak az intézettől, s ez alkalommal egyik tanuló búcsúbeszédet (oratio valedictoria) tartott. 1755. márciusában ezt a beszédet Hrabovszky Sámuel tartotta, aki beszédében többek között ^{102a} a következőket mondotta: „Nemcsak tudást, műveltséget jelent a külföld a tanuló ifjúság számára, hanem finomabb szokások, erkölcsök megismerését is”.⁹⁽²³²⁾ Ezért mentek a líceum tanulói külföldre s a szinte kizárólag németországi egyetemekre pedig azért, mivel Sopronból aránylag ezeket érhatték el a legkönnyebben. Kereskedelmi összeköttetések is ide irányították őket, a német nyelv pedig szélesebb körben volt nálunk elterjedve, mint bármely más nyugati nyelv.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 2. ÖSZTÖNDÍJAK, ALAPÍTVÁNYOK, SEGÉLYEK.

2. ÖSZTÖNDÍJAK, ALAPÍTVÁNYOK, SEGÉLYEK.

1. Az a szegénység, amely akadálya volt már a soproni tanuláshoz is, még érezhetőbbé vált, amikor a tanulók elhagyták hazájukat. Három forrásból kaphattak támogatást: a soproni ösztöndíjakból, külföldi egyetemeken magyar tanulók számára létesített alapítványokból és alkalmi segélyekből. A soproni

ösztöndíjalapítványok összege a XVIII. század végén 50 460 forintra rúgott. Ebből 28 000 forint tőkét számíthatunk a külföldi egyetemeken tanuló ifjak segélyezésére (stipendia academica). Ezekből az alapítványokból különösen kiemelhetők: Lackner Kristóf (1631) 8000 forintja, Szentmártoni Figuli Mihály (1764) 3000 forintja, Gensel Ádám (1720) 5000 forintja jog- vagy orvostanhallgatóknak, Radl Sámuel (1729) 7000 forintja egyetemen tanuló teológusoknak, Báró Palmné Mayern Renata (1756) 10 000 forintja két teológus számára, akik 3–4 éven át németországi egyetemen tartózkodnak. Milyen hatalmas összeggel utalt ki a konvent ezekből az alapítványokból, kitűnik a konvent jegyzőkönyvéből. 1763–1767-ig, tehát négy év alatt 3650 forintot osztott ki a konvent külföldi egyetemeken lévő vagy patvárián gyakorló tanulóknak. Az ösztöndíjak évi összege különböző nagyságú, 20–200 forintig terjed. Hajnóczi Károly, Hajnóczi Dániel rector fia a Lackner-alapítványból egy évre 200 forintot kapott, annyit, amennyit a rector egész évi fizetése fejében.

Ezek az összegek kívül segélyezte még a konvent az egyetemi hallgatókat azáltal is, hogy 12–50 forint utiköltséget (viaticum) utalt ki nekik. A hálás ösztöndíjasok sokszor dedikálják disszertációikat a soproni konventnek abban a reményben, hogy a konvent hozzájárul műveik kinyomatásához. Ebben nem is csalódtak. Így például „Georg Horváth Studiosus Theologiae ist in Magistratum Philosophiae zu Wittenberg promovieret und wird pro F. s. Michaelis seine Disputation halten, bittet also um ein subsidium, daher ihm ex fundatione Radliana bey H. Torkos per 30 fl. verwilliget worden”.¹⁰⁽²³³⁾ Adott a konvent alkalmi segélyt is, így a korán elhalt Rotarides Mihálynak, a líceum volt kiváló növendékének irodalomtörténete kiadására 20 forintot küldött: „Wegen Herr Rotaridis Studiosi Schriften, so zum Druck befördert werden, sind 20 fl. resolviret worden, welche H. Samuel Serpilius ex cassa Raumschüsseliana zu zahlen... wird”.¹¹⁽²³⁴⁾

Ösztöndíjat természetesen első sorban a soproni gimnáziumban végzett tanulók kaptak. Van eset, amikor a folyamodót arra való hivatkozással, ¹⁰³ hogy tanulmányait nem a líceumban végezte, elutasítják, még akkor is, ha teológus. Kivételes esetekben azonban idegenek is kaptak segélyt.

Az ösztöndíjalapítványok jó részének az volt a rendeltetése, hogy az evangélikus egyházközségek részére lelkészek és tanítók képzéséről gondoskodás történjék. Ezért a folyamodók kiemelik, hogy egyházi szolgálatra készülnek, sőt mintegy kötelezvényt állítanak ki arról, hogy teológiai tanulmányokkal foglalkoznak és a lelkészi pályára mennek. Ilyen kötelezvényt küldött be a konventnek 1682-ben Hegyfalussy György, a későbbi neves esperes. Ebben egyebek között így ír. „...a nyujtott támogatásért jóltevő Patronus Uraimnak hálás köszönetet mondok s jó lelkiismeretemre és becsületelemre kötelezem magamat, hogy Isten segítségével egyedül a teológiai tanulmányoknak szentelem minden erőmet... s Patronus Uraim tudta és engedélye nélkül más életpályát nem választok”. (A soproni ev. konvent levéltára 465. III, 334.)

Az ösztöndíjért írásban kellett folyamodni (libellus supplex), az elnyert ösztöndíjat a stipendiariusok megköszönték és szorgalmat ígértek.

2. Tanulóink azonban nemcsak a konventtől, hanem a német egyetemektől is kaptak segítséget. A soproni tanulók ebben a században főleg Wittenberg, Jena, Halle, Lipcse, Tübinga, Erlangen, Göttinga, Altdorf, Kiel, Erfurt, Bécs egyetemét keresik fel. Ezek az egyetemeken a XVIII. század folyamán a következő segélyeket kaphatták magyarországi hallgatók:

Wittengerben Kassai Mihály a wittenbergi egyetem assessora és adjunctusa egész vagyonát és könyvtárát a magyar egyetemi hallgatókra hagyta. A XVIII. században 13 magyar ifjút segélyezett az egyetem igazgatói

tanácsa a Kassai-alapítványból 20–20 tallérral.

A *tübingai* egyetemen Eberhard württembergi herceg révén 1659-től kezdve 2–3 magyar teológus a szemináriumban ingyen ellátást kapott. A soproni konvent 1712. augusztus 12-én köszönő iratot intézett a württembergi herceghez, mert két soproni teológusnak, Asbóth Ádámnak és Szedonya Istvánnak a tübingiai egyetemen ösztöndíjat biztosított.^{11a(235)} A pozsonyiak kimutatása szerint Jiffer Sámuel a tübingiai egyetemen a XVI. században alapítványt tett 12 magyar teológus számára, amelyet még a kimutatás keltekor, 1766-ban is élveztek a magyarok. (Az ev. egyetemes egyház levéltára: I. a. 14:9.)

Lipcsében, Jénában, Wittenbergben a konviktusban étkeztek azok, akik hetenként hat szász garast, illetőleg évenként 20 forint 80 dénárt fizettek. Ez elég olcsó ellátás. Sopronból legalább 20 forintot kaptak, tehát már ebből biztosíthatták ezeken a helyeken az élelmezést.

Halléban azok, akik naponként két órai tanítást vállaltak az árvaházban, teljes ellátást kaptak.¹²⁽²³⁶⁾

Ifjaink különböző ideig tartózkodtak künn. Aki csak tehette, legalább két évig volt az egyetemen, de volt olyan is, aki 5–6 évig élt külföldi egyetemeken. S ha már egyszer künn voltak, igyekeztek több egyetemen megfordulni, hogy minél több egyetemi tanárt, tudóst ismerjenek meg, s minél szélesebb látókörre tegyenek szert. Ifj. Wohlmuth János, amint diákalbumából megállapítható, Wittenberg, Halle, Kiel, Lipcse egyetemét ¹⁰⁴látogatta. Semmelweis Sámuel három évig tartózkodott Jénában, de innét, mint diákalbumba mutatja, tanulmányutakat tett Wittenbergbe, Lipcsébe, Halléba, Erfurtba, Göttingába. Hajnóczy Sámuel két évet töltött Jénában, de albumában naumburgi, franckenthali, rüdersdorfi beírásokat is találunk.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA.

3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA.

1680–1782-ig 109 soproni származású, a soproni evangélikus gimnáziumban (líceumban) végzett tanulóról tudunk *név szerint* is, akik külföldi egyetemeken tanultak. A kimutatás csak azokról a tanulókról készült, akiknek a neve mellett az egyetemek anyakönyvében ott van a Soproniensis, vagy Semproniensis. A 109 tanuló az egyetemek között a következőképpen oszlott meg: 67 volt Jénában, Wittenbergben 18, Halléban 10, Tübingiában 7, Lipcsében 3, Altdorfban 2, Utrechtben 1, Páduában 1. Lehetséges, hogy ezeken kívül mások is, más egyetemeken is voltak, de forrásainkból csak ezeket lehetett megállapítani, mint kétségtelenül soproni tanulókat.¹³⁽²³⁷⁾ A tanulók között többen vannak, akik több egyetemet látogattak. Természetesen ezeket csak egy helyen vettük fel, ott, ahol kimutathatólag leghosszabb ideig tartózkodtak, vagy ahol disszertációjukat tartották.

Külföldi egyetemeken járt soproni tanulók névsora (1680–1782):

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA. / 1. A Jénában tanulók névsora:

1. A Jénában tanulók névsora:

1680. Balog György
1680. Löw András
1681. Lachnerus Keresztély
1686. Zuanna János Keresztély
1687. Serpilius János
1689. Payer János
1690. Neuhegger János Frigyes
1695. Türk János
1697. Unger Mátyás
1698. Barth János Konrád
1698. Dobner János Gottlieb
1698. Liebezeit Sámuel
1699. Pamer Lipót
1701. Kramer János György
1701. Wohlmuth János Konrád
1701. Engel Tóbiás Menyhért
1703. Kövesdy János
1703. Dobner Ferdinánd
1704. Pauer Ádám
1705. Kampel János Keresztély
1707. Pamer György
1709. Reichenhaller Lipót
1711. Artner Ágost Lipót
1711. Petritsch Egyed Gottlieb
1716. Artner G. Egyed.
1717. Löw Károly Frigyes
1718. Neuhold János Jakab

1727. Müller János András
1727. Liebezeit Lajos
1722. Artner Farkas
1730. Gántz János
1732. Martius András
1732. Serpilius Henrik Gottlieb
1735. Hochholzer Dániel
1737. Serpilius János Sámuel
1737. Schreyer Mátyás
1737. Wohlmuth János Lipót
1738. Türck Lipót Konrád
1051740. Serpilius György Kristóf
1740. Kövesdi János Károly
1741. Dobner Lajos Rudolf
1741. Schneller Keresztély Theofil
1743. Deccard János Vilmos
1746. Rimay József
1746. Balth Henrik Zsigmond
1746. Preinberg Frigyes Zsigmond Balthazár
1746. Prinberg János
1747. Knogler Károly Sámuel
1747. Fabricius Éliás Máté
1747. Trogmayer János Theofil
1749. Eutlhuber Károly József
1752. Laitner Gottlieb
1754. Deccard János Kristóf
1762. Schneider Lipót

1757. Ruckershausen Károly Rudolf
1757. Artner Keresztély Ehrenreich
1757. Hajnóczi Sámuel
1760. Wietoris Jonathán
1760. Artner Keresztély Honorius
1767. Semmeiweisz Sámuel
1767. Toepler Sámuel
1767. Wilfinger Ernő
1769. Szakonyi József
1769. Donner Sámuel
1770. Fabricius Mihály
1774. Fabricius András
1777. Royko János
1780. Waltersdorfer Sámuel

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA. / 2. A wittenbergi tanulók névsora:

2. A wittenbergi tanulók névsora:

1683. Psyllius György
1689. Unger Mihály
1689. Sowitsch Keresztély
1689. Preining Jakab Erhard
1689. Türk Mihály
1692. Wohlmuth János
1693. Singerl Pál
1694. Fridelius György Dániel
1699. Unger Mátyás
1707. Deccard János Kristóf

1710. Szép János
1711. Deccard Zakariás
1712. Dobner Ábrahám Egyed (Jénában is)
1712. Poch János Kristóf (Jénában is)
1713. Schildberger Mihály
1724. Ebner Mihály Ehrenreich
1728. Steiner János
1782. Lagler György

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA. / 3. A hallei tanulók névsora:

3. A hallei tanulók névsora:

1697. Prisoman Egyed Lajos
1702. Unger János György
1704. Tatay István
1705. Dobner Sebestyén Ferdinánd
1707. Török Ábrahám
1708. Liebezeit György Zsigmond
1715. Kövesdy János
1716. Neuheller Reinhard
1730. Sailer Károly Vilmos
1742. Zech János Károly

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA. / 4. A tübingai tanulók névsora:

4. A tübingai tanulók névsora:

1718. Weisz Mihály
1719. Serpilius János Keresztély

1723. Tieftrunk Konrád

1738. Zech János Károly

1746. Münch Fülöp Sámuel

1746. Zech Kristóf

1760. Asbóth János Gottfried

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA. / 5. A lipcsei tanulók névsora:

5. A lipcsei tanulók névsora:

1723. Wohlmuth János Ehrenreich

1754. Elhard János Keresztély

1725. Grünler Keresztély Ehrenreich

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA. / 6. Az altdorfi tanulók névsora:

6. Az altdorfi tanulók névsora:

1728. Stockinger Mihály Gottfried

1743. Rothe Gottlieb (Jénában is)

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA. / 7. Páduában tanult:

7. Páduában tanult:

1699–1703. Gensel (Genselius) Ádám. Gensel 4 évet töltött Jénában (1695–1699) és 4 évet Páduában. – Jénában is és Páduában is megszerezte a doktori címet.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 3. KÜLFÖLDI EGYETEMEKET LÁTOGATÓ SOPRONI TANULÓK NÉVSORA. / 8. Utrechtben tanult:

8. Utrechtben tanult:

1682. Gruber Ábrahám

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi

4. TANULÓINK ÉLETE AZ EGYETEMEKEN.

1. Hogyan töltötték a magyarországi tanulók idejüket az egyetemeken, milyen szellemi hatásoknak voltak kitéve, azt elég szemléletesen írja le Kis János „Emlékezései”-ben (99–123. l.).

1791. szeptember 18-án hat, Sopronban végzett tanuló indult el külföldi útjára. Úgy látszik régi szokást követtek barátaik, amikor több kocsival elkísérték a messze útra indulókat az első faluig s ott velük együtt pár búcsúpoharat ürítettek s aztán baráti csókokkal s szomorú zenével útra bocsátották őket.

106Hárman Göttingába, härman Jénába igyekeztek. Hol bérkocsin, hol „parasztszekérhez hasonló postakocsin” Lipcséig együtt utaztak. Innét három Jéna felé vette útját, Kis János, Németh László, Seybold pedig Göttingába ment. Úgy látszik Göttingában már volt a magyar tanulók előtt ismeretes diákszállás, mert mind a härman s rajtuk kívül még két ugyancsak soproni tanuló abban a házban laktak, amelyben ő előttük Schwartner és Asbóth János is lakott.

Göttinga abban az időben, amikor említett tanulóink itt tanultak, virágkorát élte. Az egyetemet II. György angol király alapította 1734-ben és szükségleteiről fejedelmileg gondoskodott. Az egyetemnek már az alapítása is szembeötlően mutatott rá az országokat átfogó kultúrkapcsolatokra, amit Kazinczy úgy fogalmazott meg, hogy az igazi író nemzetközi kapcsolatokat tart fenn és bele tartozik az európai kultúrközösségbe. Bizonyára ennek a kultúrközösségnek átélése volt egyik legnagyobb élménye külföldet járt ifjainknak. Ennek az élménynek volt egy felemelő, de volt egy elgondolkoztató, sokszor elszomorító hatása. Felemelő lehetett látni és bejárni az európai kultúra akkori fellegvárait, de visszapillantva onnét a magyar viszonyokra, rádöbbenek a külföldet járt magyarok Apáczai Csere Jánostól egészen Széchenyiig elhagyatottságunkra, sok viszonylatban elmaradottságunkra. S így támadt fel bennük, mint Kis Jánosban is a vágy, sőt felelősségérzés, az európai kultúrának a hazai talajon való terjesztésére, fejlesztésére. Kisnek elágazó irodalmi működését egy szempont irányította: az európai műveltségű, felvilágosult magyar társadalom kialakítása.

Ifjaink számára ezt az európai kultúrát elsősorban a tanárok előadásai és az egyetemi könyvtár közvetítette. Kis János kiemeli, hogy a göttingai tanárok „első rendű csillagokként fénylettek a literatura egén”. Különösen kiemeli Heynenek, Planknak, Splitternek, Eichhornnak, Heerennek, Bürgernek hatását. Heyne a klasszika filológiában alkotott maradandó értékű műveket. Eichhorn a keleti nyelvek nagy tudósa volt, aki Kőrösi Csoma Sándort is tanította, Spittler két másik társával, Gattererrel és Schlözerrel együtt az újabb pragmatikus történetírás és művelődéstörténet megalapítói. Heeren az ókori népek művelődéstörténetével foglalkozott. Bürger mint költő keltette fel érdeklődését.

Külföldet járt magyar ifjaink rendszeren nem elégedtek meg egyetlen egyetem látogatásával, hanem igyekeztek a különféle tudósokat megismerni. Mint Kis János írja, „más tudományos intézetbeli professzorokat is kívántam esmérni”, ezért 1792 őszén Jénába ment. Jénában nemcsak az egyetemi élet volt rá hatással, hanem a közeli Weimar is. A weimari udvar ez időben valóban a német irodalom és műveltség központja volt. Itt volt Goethe, Wieland, Herder. „A szomszéd weimárbeli nagy tekintetű írók minden lépten nyomon gényusok gyanánt késérének s lelkesitének, noha őket csak távolról láttam s személyes látogatásoktól a csaknem imádásig menő tisztelet, mellyel munkáik után irántok viseltettem, annyival is inkább visszatartóztatta, mivel a tanulók közül különben is igen sokan ostromolták látogatásaikkal házaikat”. A jénai tanárok között ott találjuk Schillert, a másik nagy költőfejedelmet, akire a tanulók

valóban olyan hódoló érzéssel tekintettek, mint „a jó polgárok jeles fejedelmükre”. Csudálták, de személyéhez bizonyos félelemmel és tartózkodással közeledtek. Kis tanárai között kiváló tudósok voltak még Griesbach, Schütz, Reinhold és Paulus.

Kiemeli Kis János, hogy ezek a professzorok nemcsak nagy tudású ¹⁰⁷emberek voltak, hanem ügyesek voltak a tanításban is és tanítványaikkal „példás emberséggel és szeretettel” bántak. Schütz Kist, s vele együtt néhány kedvesebb tanítványát egyszer s másszor ebédre hívta s a vele töltött egy pár órát elmés tréfái által is felejthetetlen ünneppé tévé”. Reinholdhoz vacsorára volt többször hivatalos, s ilyenkor oly dolgokat is hallhatott és tanulhatott tőle, amelyekről leckeiben nem szólhatott. Fichte csak ebben az időben érkezett Jenába s így még nem lehetett oly nagy hatással rá.

A doktori disszertációkhoz fűzött rövid életrajzban és a tanulmányok feltüntetésében ott találjuk azoknak a tanároknak a neveit is, akiket az illető doktorandus hallgatott. Így például Deccard János Vilmos Jénában 1747-ben a következő professzorok előadásait hallgatta: *Daries* (tisztá matematika), *Hamberger* prorektor (alkalmazott és kísérleti fizika, anatómia, physiologia, pathologia, semiotika, kémia, botanika, chirurgia s résztvett a gyógyítás módszerére vonatkozó gyakorlatain és boncolásain), *Wedel* (a gyógyítás módszere, lázas betegségek gyógyítása), *Stock* (collegium specialissimuma: a rosszindulatú lázokról), *Kaltschmied* (physiologia, chirurgia, boncolás).

2. A tanárok személyes hatása mellett a hallgatók tanulmányaiban az egyetemi könyvtár is nagy szerepet játszott. Göttingában az egyetemi könyvtár háromezrezer kötet könyvet és ötezer kéziratot foglalt magában, s mint Kis írja: „a tudósok vélekedése szerint, kivált az új literatúrára nézve, egész Németországban s talán egész Európában is leggazdagabb volt”. A könyvekhez könnyen lehetett hozzájutni, sőt a tanuló lakására is vihette. Itt nyerhettek tájékozást az ifjak a tudomány akkori állásáról s irányítást könyvek megszerzésére.

A külföldi egyetemre ment tanulók a szükséges előképzettséget a soproni líceumban megkapták, úgyhogy sem nyelvi, sem tárgyi nehézségeik nem voltak. Kis szerint: „Schwartner Horatiust és Virgilt, s Rakvicz Homér Iliását és János evangéliomát úgy magyarázták és világosították, hogy sem Göttingában Heyne, sem Jénában Griesbach és Schütz efféle leckéit sem hallgattam sem több gyönyörrel, sem több haszonnal”. Raics Péter, a Magyar Társaságnak később lelkes vezetője, fiatal tanár volt, amikor Kis János és társai a felsőbb osztályokba jártak. Jénában tanult, sok könyvet hozott magával s ezeket szívesen ismertette tanítványaival. Schwartner, Wietoris magánkönyvtára is rendelkezésére állt a tanulni vágyó fiataloknak. Szorgalmasan igénybe is vették. Itt találta meg Kis János és Németh László azokat a nyelvtankönyveket, amelyek segítségével a modern nyelveket is elsajátíthatták.

Nemcsak az iskolai tananyagot tanulhatták tehát meg kiváló tanárok vezetésével, hanem mint Kis és Németh magánszorgalomból még megtanulták a francia, olasz, angol, spanyol nyelveket is annyira, hogy eredetiben olvashatták e nemzetek irodalmának remekeit (Eml. I. 47).

3. Göttingában 1791-ben 20 magyar tanuló volt, részben reformátusok, részben evangélikusok. Kis János főleg ezekkel érintkezett, külföldiekkel, illetőleg németekkel nem barátkozott. Három okot említ, hogy ezt a mindenesetre feltűnő jelenséget megmagyarázza: az ilyen barátkozás sok pénzbe kerül, idegen földön jól esett magyarokkal magyarul beszélni s végül több szellemi hasznót remélt a magyarok társaságából, mint a náluk jóval fiatalabb és nagyjából jóval érettebb németekéből. A magyar tanulók tehát összetartottak. Ha valamilyen érdekes irodalmi újdonság, vagy röpirat jelent meg, azt többen együtt olvasták s nézetüket ¹⁰⁸egymással közölték. Vasárnaponként szokásban volt, hogy délelőtt 11 és 12 óra között jelesebb

professzoraiknál hárman-négyen látogatást tettek. Gondosan ügyeltek arra, hogy nemzeti becsületükön folt ne essék, sőt, hogy a magyaroknak jó híre-neve legyen. A húsz magyar között legkiválóbbnak Barcafalvi Szabó Dávidot tekintették. Közöttük volt Budai Ézsaiás is, a későbbi kiváló történettudós. Hogy a magyar tanulók csakugyan megbecsülték magukat, azt az egyetemi pályázatok is mutatják. Az angol király a göttingai egyetem négy kara számára minden évben egy-egy arany emlékpénzt adott pályakérdések jutalmazására. Az emlékpénz 26 arany nehézségű volt. Három év leforgása alatt két magyarországi és egy erdélyi tanuló nyerte el a jutalmat. Egyik közülük soproni volt: Ásbót János, [14\(238\)](#) Kis jó barátja, a másik kettő Schedius Lajos (1790) és Binder János (1791).

A társas élet Jénában élénkebb volt, mint Göttingában. Nem volt már az a nyegle, sokszor durva, szinte barbár „renommista” viselkedés, ami a német egyetemi hallgatókat előbb Jénában és másutt is jellemezte, de hangosabb, vidámabb életet éltek, mint a göttingaiak. Szombaton délután, amikor előadások nem voltak, kirándultak valamelyik szomszéd faluba s ott egy-két pohár sör mellett énekelték a divatos bordalokat és szerelmi dalokat. Löw Károly Frigyes albumában is találunk utalást arra, hogy ifjaink a szorgalmas tanulás mellett az ifjúság természetes vidámságáról sem felejtkeztek meg. Löw Károly, soproni származású, a soproni líceumban végzett tanuló 1717–1721-ig volt Jénában. Tizenhét magyarral volt itt jó barátságban, mint albumának bejegyzései mutatják. Ezek alkották a „Fürstenbrunnische Gesellschaft”-ot, amely valami vidám, alkalmi diáktársaság lehetett. Ezért találunk az aláírások között olyan neveket, amelyek valószínűleg tréfás álnevek, pl. Elszökő János. Tanulótársai között soproni csak egy volt, Artner György, A „Fürstenbrunnische Gesellschaft”-ban, úgy látszik, nagyon jól érezték magukat. Gyakó Mihály bejegyzése valami diákdalra emlékeztet, amit ott Fürstenbrunnban énekelhettek:

*So lebt man redlich,
So lange man ein Student heisst,
Bis das man endlich
Aus Jena reist.*

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 5. DOKTORI ÉRTEKEZÉSEK.

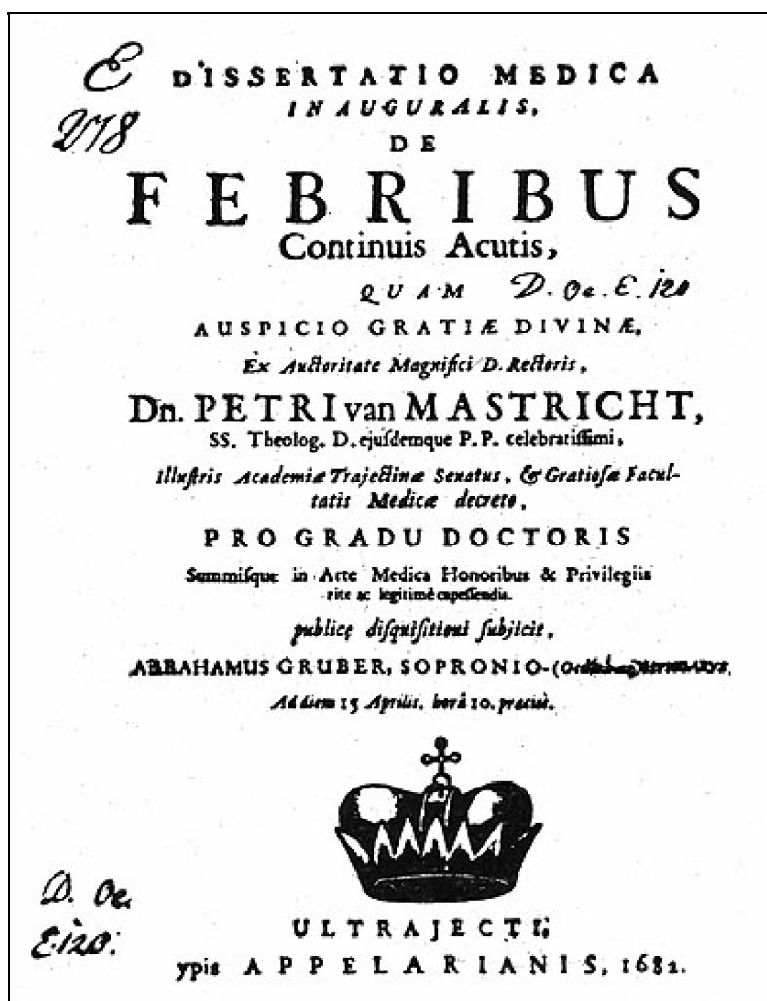
5. DOKTORI ÉRTEKEZÉSEK.

Tanulóink igyekezetét doktori értekezéseik szép száma is mutatja. A doktori címért (pro gradu doctoris) főleg az orvostanhallgatók írtak tanulmányokat (dissertatio inauguralis medica). A doctori vizsgálat ünnepélyes keretek között folyt le. A vizsgálat egyes mozzanatait például Deccard János Vilmosnál követhetjük nyomon. Deccard János Jénában doktorált 1747. októberében. Először az orvosi kartól kérte a kandidátusok sorába való felvételét. Mint kandidátus az előírt vizsgálatokat letette s erre a kar megengedte, hogy disszertációját 1747. október 7-én előterjeszthesse [109](#)s nyilvános vitában megvédhesse. A dékán (Kaltschmied Károly Frigyes) erre az ünnepélyes vizsgálatra, illetőleg vitára meghívta az egyetem prorektorát, barátait, polgárait, hogy megjelenésükkel emeljék az ünnepély fényét. A vizsgálat elnöke Hilscher Simon Pál egyetemi tanár volt, akit Deccard patronusának és tisztelt tanárának nevez. Amikor a hallgatók egybegyűltek, az elnök felszólította a jelöltet, foglalja el a katedrát és az opponensekkel szemben védje meg disszertációjának tudományos álláspontját. A disszertációhoz fűzött üdvözlő költeményekből tudjuk, hogy Deccardnak legalább négy opponense volt: Reusch János, Wogauius János Konrád (svéd), Kessel János Frigyes és Mittelhauser Lebrecht Daniel Kristóf. A vizsgálat bizonyára jól sikerült, amit a

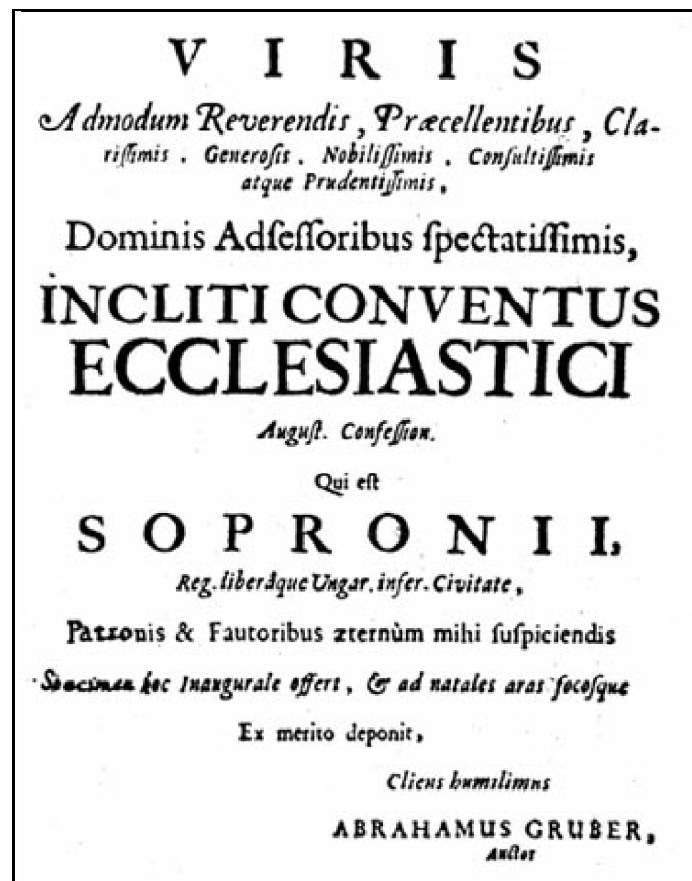
négy opponensnek Deccardhoz írt üdvözlő versei is mutatnak. Mittelhausser írja: „Du, Gelehrter Freund, den Doctor Hut mit Recht verdienst...” – Ez volt, úgy látszik, a rendes menete a doktori cím megszerzésének.

A disszertációk címében ott találjuk az elnök nevét valamennyi hosszú barokk címével, a címlap belső oldalán ajánlást a soproni evangélikus konventhez vagy a városi tanács tagjaihoz, mint jóltevő patronusokhoz. Például Gruber Ábrahámnak 1682-ben Utrechtben megjelent disszertációjának az evangélikus konventhez intézett ajánlása így szól: „Viris admodum reverendis, praecellentibus, clarissimis, generosis, nobilissimis, consultissimis atque prudentissimis Dominis adessoribus spectatissimis Incliti CONVENTUS ECCLESIASTICI AUG. CONFESSIONIS, qui est Sopronii Reg. liberaque Ungar. Infer. Civitate, Patronis et Fautoribus aeternum mihi suscipiendis Specimen hoc inaugurale offert et ad natales oras deposuit Cliens humillimus Abrahamus Gruber auctor”.

Soproni tanulók orvosi disszertációiból a soproni Berzsenyi-gimnázium könyvtára őrzi:

Gruber Ábrahám doktori értekezése 1682-ben az utrechti egyetemen

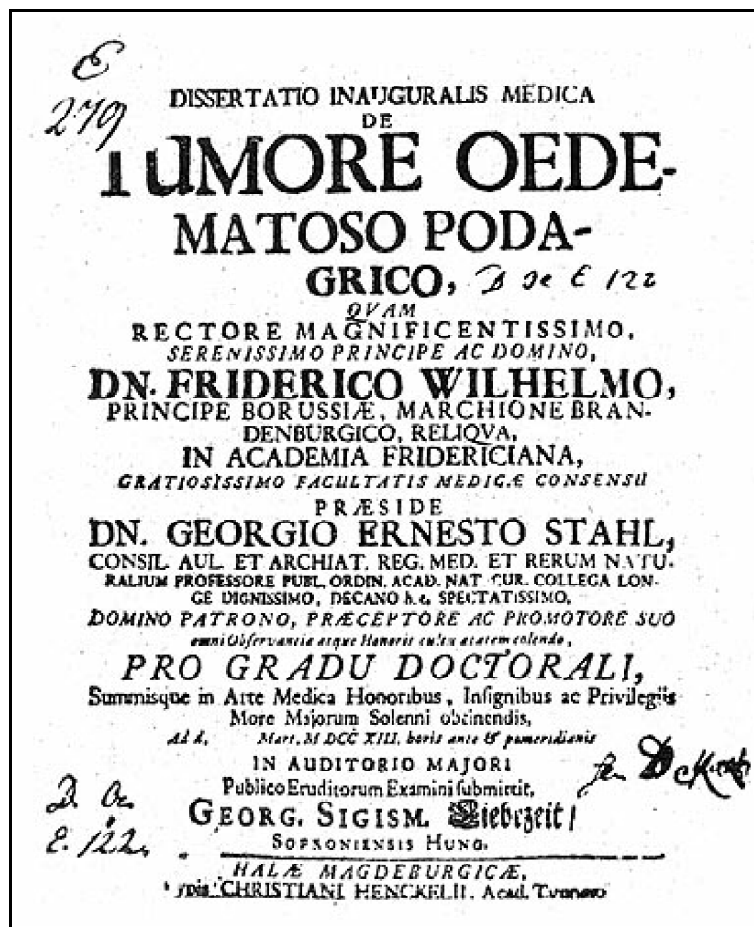

Gruber Ábrahám 1682-ben Utrechtben nyomtatott doktori értekezését a soproni evangélikus konventnak ajánlja

110 Abrahamus Gruber Hungarus Sopronio: Dissertatio medica inauguralis de Febribus continuis acutis Ultrajecti, 1682.

Georg Sigismundus Liebezett Soproniensis Hungarus: Dissertatio inauguralis medica de tumore oedematoso podagrico. Halae Magdeburgicae, 1713.

Liebezeit György Zsigmond, neves soproni orvosnak doktori értekezése a hallei egyetemen 1713-ban

Jo. Jacobus *Neuhold* Sempronio Ungarus: De lienis genuino usu. Lipsiae, 1722.

Carolus Wilhelmus *Sailer* Sempronio Hungarus: De pulmonum subsidentium experimenti prudente applicatione. Halae, 1728.

Michael Gottfried *Stockinger* Sempr. Hungarus: De medicamentorum purgantium natura et usu. Erfordiae, 1728.

Joannes Guilelmus *Deccardus* Sempronio Hungarus: Dissertatio inauguralis medica de morborum acutorum prae chronicis malignitate et lethalitate. Jenae, 1747.

Sigismundus Theophilus *Rothe* Soproniensis Hungarus: De diaeta convalescentium. Altdorfii, 1750.

Honorius Wilhelmus *Kastenholtz* Sempronio Hungarus: Dissertatio Inauguralis Medica sistens consecraria quaedam theoretico-practica ex historiis quatuor febrium tertianarum intermittentium deprompta. Altorf, 1745.

Joh. Theophilus *Trogmayr* Sopronio Hungarus: De inflammationum therapia. Jenae, 1754.

Josephus *Conrád* nobilis Sopronio Hungarus: Philosophia Historiae Naturalis. Vindobonae, 1779.

Jo. Christophorus *Elhard* Sempronio Hungarus: Aetiologiae chymicae [111](#)dissertatio sexta de contraria medicina ad leges chymicas praecipue salium. Lipsiae, 1756.

Carolus Fridericus *Löv* nobili Semproniensi Hungaro: Dissertatio inauguralis medica de Polypodio. Jenae, 1721.

Löv Károly Frigyes doktori fokozatának elnyerése alkalmából barátai üdvözlik a sok német és még több latin üdvözlő vers között kedves meglepetésként hat Mayoos Sigmondnak, a filozófia és az orvosi tudományok tanulójának magyar verse. Löw nevére célozva írja:

*Hidd el, Te felőled mind eztet remélik,
A kik, többi között csak Nevedet nézik,
Osztán bölts Atyádrul a ki emlékezik,
Azt mondja: belőled Tudós Orvos válik.*

*Mivel mint Oroszlány Oroszlány fiakat
Szül, nem ina-szakadt s más gyenge Vadakat,
Hanem mindenkben hozzá hasonlókát,
Vadak királyoknak kik mondják magokat.*

*Ugy Te is ki ezen erős Vad nevéreül
Neveztetel, mondják: nem lött ez ok nélkül,
Mert fog példát venni, minden kétség kiül,
Ezen Vad Állatnak kopasz Kölykeirül...*

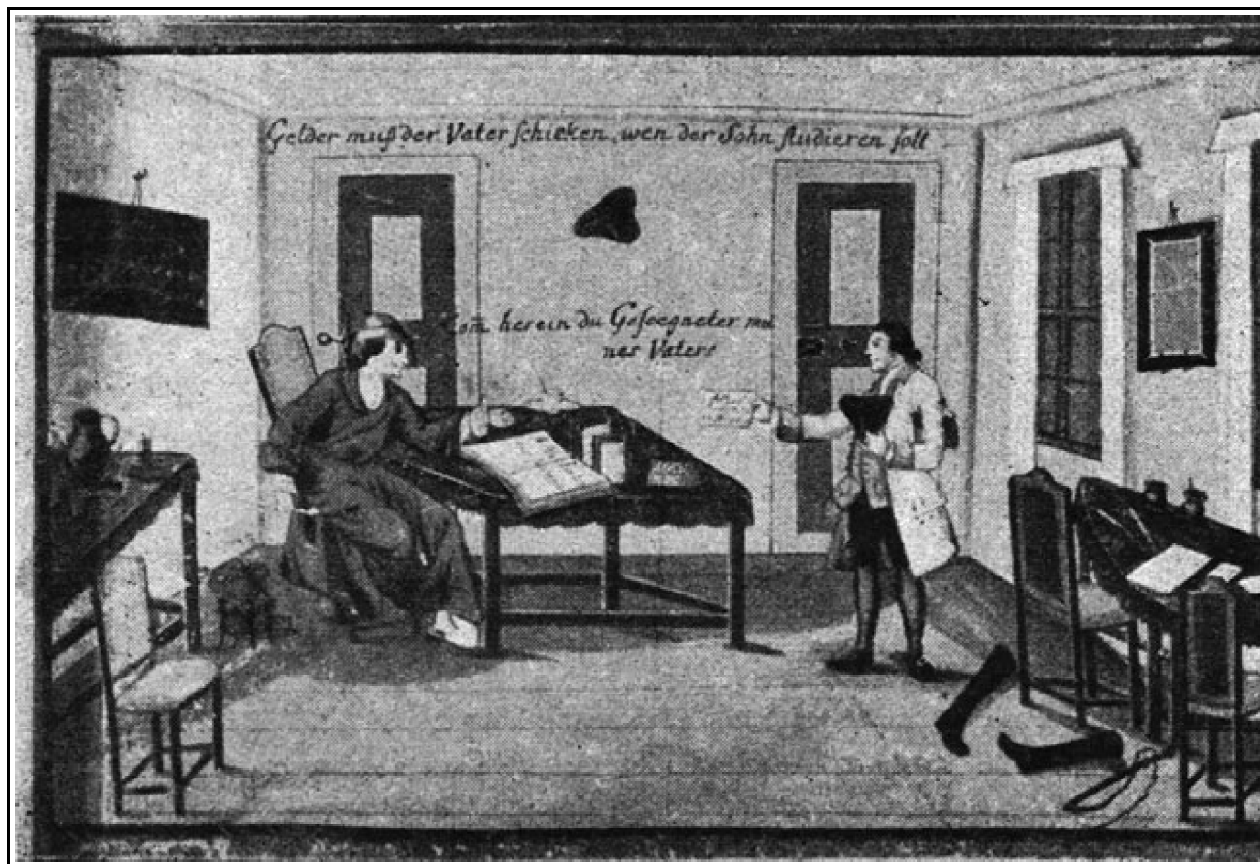
Sajnos, nem minden külföldet járt s doktori fokozatot nyert tanulóink értekezését ismerjük ebből az időből. Így például Gensel Ádám, a későbbi neves soproni orvos, 1695. augusztus 24-én iratkozott be a jénai egyetemre. 1701-ben viszont már Páduában találjuk, ahol a német nemzet könyvtárosa lett. Itt adta ki 1703-ban doktori értekezését is: „Theses philosophico-medicae Sacrae Caesareo Regiaeque Majestati Josepho I. Romanorum Imp. dedicatae pro suprema in philosophia et medicina laurae consequenda. Promotore Excell. Bernardino Ramazzini Professore. Patavii, 1703... In folio regali maximo, cum figuris aeneis”. [15\(239\)](#) Egyetlen példánya sem ismeretes, ami annyival nagyobb kár, mert Veress Endre szerint ez a *legelső, képekkel díszített s magyarországi szerzőtől származó orvosi mű.*

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 6. A DIÁKALBUMOK.

6. A DIÁKALBUMOK.

Tanulóink külföldi tanulmányait érdekesen világítják meg az ún. *diákalbumok*. Kis János „Emlékezései”-ben az egyik fejezet (II, 3.) címe: „Albizálásom”. Ennek a fejezetnek az elején megmagyarázza, hogy a külföldre készülő diákok miért készítettek albumot s miért jártak ezekkel patronusaiknál. „Minthogy a protestáns prédikatori hivatalra készülő ifjak legtöbbször szegény szülők

gyermekai, azért ezeknél régtől fogva szokás vala az albizálás, azaz egy albumnak, vagy tiszta papirosú emlékkönyvnek, melybe az adakozók írják neveiket, vivése mellett a magok vallási felekezetübeliektől országszerte segedelem kérése”. Külföldön természetesen nem gyűjthettek adományokat, ott neves professzorok, jó barátok ¹¹²bejegyzése a kéregető könyvet valóban „emlékkönyvvé” változtatta. Mielőtt tehát a soproni diák külföldre ment, akár teológus volt, akár jogásznak vagy orvosnak készült, fogta albumát s tisztelgett vele Sopron város előkelő, jómódú polgárainál, az iskola patronusainál s ezzel a tisztelgéssel s az album bemutatásával egyúttal már adományt is kért.

Jénai diákszoba 1766-ban
Semmelweis Sámuel, líceumi tanár diákalbumából

Ezek az albumok több szempontból érdekesek, értékesek. A bejegyzések időpontja és helye a tulajdonos életrajzához szolgáltat hiteles adatokat. A beírók között sokat találunk, akiknek bejegyzését a múltból hangzó üzenetét kegyelettel nézegetjük, mert városunk, vagy hazánk művelődéstörténetében szerepet játszottak. Értékesek ezek az albumok azért is, mert sokszor csak ezekből tudjuk megállapítani, hogy tulajdonosuk a külföldi egyetemeken kiket hallgatott, kiknek a szellemi hatása alá került s hogyan közvetíthette így az ott uralkodó teológiai, jogi és orvosi tudományos irányzatot.

Eddig 16 volt líceumi tanuló albuma ismeretes. Ezek:

1. Wittnyédy Pál (albuma a család birtokában);

2. Id. Wohlmuth János (albuma 1945-ben elpusztult);
3. Ifj. Wohlmuth János (albuma 1945-ben elpusztult);
4. Löw Frigyes (albuma 1945-ben elpusztult);
5. Gruber Ádám (albuma a soproni ev. konvent levéltárában);
6. Steiner János (albuma a család birtokában);
7. Deccard Vilmos (albuma a kismartoni Wolf-múzeumban);
8. Pamer Ferdinánd (albuma Simon Elemér gyűjteményében);
9. Hajnóczi Károly (albuma 1945-ben elpusztult);
10. Hajnóczi Sámuel (albuma 1945-ben elpusztult);
11. Semmelweis Sámuel (albuma a soproni múzeumban);
- 113 12. Rát Mátyás (albuma a Nemzeti Múzeumban);
13. Ihász Imre (albuma 1945-ben elpusztult);
14. Stráner György János (albuma a soproni múzeumban);
15. Wüstinger Keresztély (albuma ismeretlen helyen);
16. Artner Keresztély Honorius (albuma a soproni levéltárban).[16\(240\)](#)

Hogy az albumok jelentőségét, sajátosságait láthassuk, bemutatom id. Wohlmuth János[16a\(241\)](#) albumát, amelyet még 1944-ben tanulmányoztam.

Az album fekete bőrkötésű, aranyozott szegéllyel. Az elülső táblán *J. W.* betűk és az 1663. évszám. Az album első lapján Wohlmuth szépen festett címere található „1663 Johann Wohlmuth” felírással. Az album 75 beírást tartalmazott.

Wohlmuth soproni tanulmányait 1663-ban fejezte be s mielőtt külföldre ment, elvitte albumát soproni tanáraihoz, patrónusaihoz, ismerőseihez. Hentschel Sámuel rector Pál apostol leveléből ezt a rövid görög idézetet írta be: „tá áno” (az odafenn levőket t. i. keressétek, Kol. III, 1.). Unger Mihály tanár, mint általában a soproni beírók, utal az ország szomorú háborús helyzetére „Domine serva, quoniam perimus”) s a „turbulenta patria”-ról szól. Tieftrunk Dániel tanár kiemeli Wohlmuth zenei tudását: „Ob Musicae artem, in qua haud mediocriter valet” (a zenében nem közönséges képessége van). A polgármester, Zuana Menyhért Péter Luther fordításában idézi Judit könyvét s említi, hogy Magyarország halálos küzdelemben áll (agonizans Hungaria). Sopron három kiváló lelkésze, Schubert János, Lang Mátyás, Sobitsch Kristóf is beírja nevét. Natl Lipót különösen kiemeli az ország súlyos helyzetét, idézi Ovidiust: „Vivitur ex raptō, non hospes ab hospite tutus...” (Rablásból élnek, a barát a barátjától sem biztos). A neve előtt az ajánlásban írja: „A hazának ebből a zűrzavaros állapotából békésebb földre utazó ifjúnak”. A zenével Wohlmuth már tanulókorában szívesen foglalkozott, szoros barátság fűzte mind a ruszti, mind a soproni orgonistákhoz. Ezért írja Weigling, ruszti orgonista az albuma: „Mustica noster amor” (A zene a mi szerelmünk). A soproni Psyllius Lukács orgonista és Kalinka János kántor bejegyzése sem hiányzik. Wohlmuth Sopronból

Boroszlóba ment. Itt az Elisabethaneum nevű híres gimnáziumban töltött két évet. A soproniak Boroszlóval a borkereskedelem révén is, és e gimnázium révén is szoros összeköttetésben állottak. Gruber Ádám, Torkos József soproni lelkészek is itt fejezték be gimnáziumi tanulmányaikat. 1663–1665-ig tartózkodott itt Wohlmuth. A gimnázium igazgatója, Major Illés 1665. októberében igen meleg hangon búcsúzik tőle. Boroszlóból 1665. szeptember 23-ika után Wittenbergbe megy s itt az egyetemen tölt két évet (1665–1667). Amikor innét eltávozik (1667. január 5.) akkor írnak albumába hírneves tanárai. Meisner János a pedagógushoz illő következő szavakat jegyzi be: „Serimus arbores, quae prosint posteris” (Fákat ültetünk, amelyek majd a következő nemzedéknek teremnek). Itt találjuk Calov, Deutschmann, Quenstett, Strauch, Herrmann, Wendelerus neveit. Calov, Deutschmann, Quenstett a wittenbergi orthodoxia legkeményebb őrzői s ez időben éltek virágkorukat. Támadták a pietistákat. Deutschmann 263 fajta eretnekséget süttött a pietista Spenerre.

114 Trentsch Keresztély, a logika és metafizika tanára volt itt a szállásadója. Trentsch 1667. január 5-én búcsúzik „domesticus”-ától s Wohlmuth négy nap múlva már Lipcsében, Lange Sámuel superintendensnél tisztelgett s tőle is kapott emléksorokat. A sok latin, görög, héber, német bejegyzés mellett szinte üdítően hat az egyetlen magyar nyelvű beírás: „*Én Gadóczy István voltam ezzel az én jó akarómmal 2 Julii Anno 1667*”.

„Wohlmuth naplójából főleg a tanárok, a patrónusok szólnak hozzánk, baráti hangot keveset találunk. Annál többet Semmelweis Sámuelében. Semmelweis, a soproni ev. líceum későbbi tanára, Jénában tanult 1767–1770-ig, de albuma tanúsága szerint felkereste Wittenberget, Lipsét, Hallét, Erfurtot; Göttingát is. Meglepően széles a baráti köre. Nemcsak jénai baráti köre tárul fel előttünk e bejegyzésekből, hanem megismerjük Wittenbergben, Erfurtban, Göttingiában, Halléban, Lipcsében tanuló honfitársait is. Ezek közül Wallaszky Pál, a magyar irodalomtörténet úttörője, a későbbi jolsvai lelkész, 1767. október 7-én Lipcsében ezt írja az albumba: „Trahimur omnes laudis studio et optimus quisque maxime gloria afficitur” (Mindnyájunkat a dicséret után való törekvés visz s a legkiválóbb elnyeri a dicsőséget). Semmelweis albumába a három év alatt amíg Jénában tanult, 37 „Hungarus”, illetőleg „Transylvanus” írta be a nevét. Köztük a következő soproniak: Töpler Sámuel, Wilfinger János Ernő (aki a XVIII. század végén mint soproni lelkész újra megszólaltatta a magyar nyelvet a szószéken s megírta a dunántúli superintendensek életrajzát magyar nyelven), Schneider Lipót, Donner Sámuel, Vidos Imre és Szakonyi József.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / 7. A KÜLFÖLDI EGYETEMEK HATÁSA

7. A KÜLFÖLDI EGYETEMEK HATÁSA

Ezek után felvethetjük immár a kérdést, hogy tanulóink külföldi útjukról mit hoztak magukkal, milyen szellemi irányzatoknak lettek itthon a képviselői.

A XVIII. századot a „filozófikus” század nevével tisztelték meg. Ezt az eszméktől forrongó századot a fiatal Kis lelkesülten üdvözlí:

*Idvez légy nagy század, emeld fel fejedet,
Nem borítja homály soha szép fényedet...
S amaz özönében a világosság-nak,*

*Melly egykor nappalt át az egész világnak
Te is olly tündöklő sugárt vegyítettél,
Mellyel nagy jóltévő s halhatatlan lettél.*¹⁷⁽²⁴²⁾

Az e korszakban külföldi egyetemeket járó soproni tanulóinkra tanulmányaik különösen három irányban hatottak: A kor színvonalán álló tudást és a tudományok szeretetét hozták magukkal; megrendültek az egyház dogmáiba vetett hitükben; az iskolákban új tanterveknek és tanítási módnak lettek terjesztői.

1. A kor színvonalán álló tudást hoztak magukkal, akár orvosok, akár teológusok, akár jogászok voltak, de különösen az orvosok szaktudásán észrevehető ez. Ebből a szempontból elég, ha a következő három tanulóknak ¹¹⁵nevét említjük: Löw Károly Frigyes (Jéna: 1717–1721), Liebezeit György Zsigmond (Halle: 1708–1713) és Gensel János Ádám (Jéna: 1695–1699, Padua: 1699–1701). Mind a hárman Sopron városának neves orvosai voltak a XVIII. században. A botanika ez időben az orvosi tudományok fontos segédtudománya volt. Löw különösen ez irányban képezte magát s Decarddal együtt megírta a *Flora Semproniensis* című művet, amely az első magyar növényenumeráció.¹⁸⁽²⁴³⁾ Deccard Wittenbergben Heucher Henrik híres botanikus előadásait hallgatta s egész életére döntő irányítást kapott. Felkutatta Sopron vidékét, gazdaságföldrajzi, természetrajzi, néprajzi leírást ad róla kéziratban maradt munkájában: „Succincta Comitatus Semproniensis descriptio”. (Az ev. egyetemes egyház levéltára: V. 31.). Gensel Jénában 1699-ben, Paduában 1703-ban szerzett doktorátust. Hogy Sopronban mint orvos milyen tekintélyben állott, mutatja az is, hogy Eszterházy hercegnek házi orvosa volt. Veszprémi öt megjelent orvosi művét sorolja fel s több cikket, amelyek német orvosi folyóiratban jelentek meg. Irodalmi működése alapján a Berliini Tudományos Egyesület (Regia Societas Scientiarum Beroliensis) tagjává választotta, mint Löw Károlyt is. Veszprémi Löwnek kilenc nyomtatásban megjelent munkáját említi és két fontos kéziratát.¹⁹⁽²⁴⁴⁾

2. A külföldi tanulmányok másik hatása az egyháznak dogmái iránt való közömbösség, elhidegülés, sokszor éles szembeszállás. A felvilágosodás irodalma éppen az egyházi tanok s ezzel együtt a papok ellen fordul. A göttingai egyetem is, de különösen a jénai, a szabad szellem hazája volt. Az ifjúság mohón kapott az új tanokon. Mint Kis János „Emlékezései”-ben (I, 104. l.) írja: „Ha valami literaturai ujdonság s kivált nevezetes röpirat figyelmünket magára vonta, azt hárman, négyen is együtt szoktuk elolvasni s róla ítéletünket egymással közölni”. Kist is megragadták az új eszmék. „Hiúságomnak hizelkedett az a gondolat, hogy a pór seregből kilépve a megvilágosodottak közé avatkoztam. Számos uralkodó véleményeket s vallási szertartásokat a babonák közé számláltam s képzelődésemben már bölcs valék” (Eml. I, 122). Kis ezen az állásponton nem maradt meg, hisz lelkész lett, a racionalizmus azonban későbbben is erősen éreztette hatását irodalmi működésében, egyházi irányú műveiben is. Öreg korában is vallotta, hogy „a bölcselkedésnek kell minden tudományos foglalkozásban, még a keresztény hitnek az okossággal összehasonlításban is oktatónak lenni”. Kazinczyhoz írt levelében még határozottabban írja: „Hogy lehetne a vakbuzgóságnak csak nyoma is bennem, holott az ez ellen írott elmés írásokat már 16–17 esztendő koromban mohón olvastam s azolta tsaknem az egész pályát (talán az egészet is) végig futottam, melyet valaki a vallás meghányásában-vetésében járhat. Az erkölcstudomány mindaz, ami a próbát megállotta” (Kazinczy levelezése, IX, 320).

Ez a racionalizmus meglátszik a líceum tanárainak működésén is. Csak egyet emelünk ki. Wietoris Jonatán a soproni líceumban végezte tanulmányait. Jénában három évig járt az egyetemre (1760–63) s 1767-ben a líceumhoz választották meg konrektornak, majd Farkas Ádám után, 1786-ban rektornak. A róla szóló tudósítások mind kiemelik az ifjúság iránt való atyai szeretetét, nagy tehetségét, szíves, kedves modorát, a természettudományokban, ¹¹⁶különösen azonban a történetben való nagy jártasságát és irodalmi

munkásságát. Minden kiválósága ellenére racionalisztikus felfogása a vallásról, kellemetlen helyzetbe hozta. „Seine Gleichgültigkeit gegen alles Positive in der Religion riss ihn zu manchen unvorsichtigen Ausserungen hin, die hie und da nachteilige Wirkungen brachte”.²⁰⁽²⁴⁵⁾ E nyilatkozatai miatt került a konvent fegyelmi széke elé s 1789. márciusában hivatalát is elvesztette. Csak tanártársainak, barátainak közbenjárására változtatta meg a konvent határozatát.

3. A harmadik hatás, amit tanulóink külföldről magukkal hoztak, főleg az iskolaügyet érinti. A tanulók jó része lelkésznek készült, illetőleg egyúttal tanárnak is, hisz külön képesítés ekkor még nem volt. Ezért volt nagy jelentőségű, hogy a XVIII. században oly sok protestáns teológus látogatta a göttingai és jénai egyetemeket, mert ezek voltak az iskolákra oly nagy befolyást gyakorló neohumanizmus kisugárzói. A neohumanizmus a klasszikusokat nemcsak a nyelvtanulás szempontjából tanulmányozta, mint a merev humanisztikus gimnáziumban tették, hanem a klasszikusok műveinek gondolatvilágát akarja megismertetni a tanulókkal, ízlésüket fejleszteni, megismertetni velük a régi latin életet és felkelteni a tanulóknak az öntevékenységet, a szeretetet, lelkesedést tanulmányaik iránt. Ennek a neohumanizmusnak éppen a göttingai Heyne és a jénai Schütz voltak legkiválóbb képviselői, akikről Kis János is nagyon melegen emlékezik meg. Sok olyan magyar tanuló volt ezek tanárai, akik idehaza szintén az ő szellemükben tanítottak, vagy szóltak bele irányítóan a magyar iskolaéletbe. Ilyen kiváló tanárok, lelkészek voltak: Genersich Keresztély késmárki tanár, Glatz Jakab, Bredeczky Sámuel, Schedius Lajos pesti egyetemi tanár, iskolaszervező, Barczafalvi Szabó Dávid pataki tanár, Budai Ézsaiás, a ki a debreceni kollégium szervezetére rányomta Heyne neohumanizmusának bélyegét.

Soproni vonatkozásban Heyne és Schütz tanítványai sorából különösen két egyéniséget emelhetünk ki: Schwartner Mártont és Kis Jánost. Az egész fiatal, 27 éves Schwartner tanára volt Kisnek Sopronban s Kis nagy lelkesedéssel ír róla: „Schwartner mind szeretetemet, mind hálámat ...olly nagy mértékben megnyerte, ...milyennél nagyobbban sem előbb, sem utóbb egy tanítóm sem. Ő a soproni tudományos égen rendkívüli csillagzat gyanánt tűnik fel s oly fényt terjeszt reá, millyen rajta előbb még sohasem tündökölt... Húsz hónap alatt tanítványai nagyobb részébe új lelket plántál s az iskolába új és jobb tanítási módszert hozott be... Sok régi megrögzött iskolai balvélekedések ellen hatalmasan harcol s közülük sokat ki is irta, különösen a régi klasszikusok iránt, kiket addig a tanulók helytelen magyarázás miatt igen kevésre becsültek, rész szerint helyes és célszerű magyarázás, rész szerint szívreható magasztalás által minden minden jobb érzésükben tiszteletet gerjeszte. Azon elvet, hogy a gimnáziumokban a tudvány ébresztése és táplálása még az esméretek terjesztésénél is főbb dolog, senki mélyebb meggyőződéssel nem hirdette, mint ő... Tanítványait a főbb és alacsony születésűek között addig fennállott közfal lerontásával egyaránt szereté”. (Eml.).

Kis Jánost is megragadták a neohumanizmus eszméi. Az ő tanárai is Heyne és Schütz voltak, mint Schwartneré. Kis Heyne és Schütz szellemében ¹¹⁷buzgólkodik, amikor görög-római mithológiát, régiségtant ír, lefordítja Horatius leveleit, Xenophon Memorabiliáját, Aristoteles retorikáját. De ő is, mint tanára, Schütz, igyekszik a neohumanizmust a filantropinizmussal összhangba hozni, ezért nemcsak a klasszikusokkal foglalkozik, hanem zsebkönyveiben (pl. Soproni Estvék stb.), pedagógiai munkáiban (pl. Az emberekkel való társalkodásról) egészen gyakorlatias gondolatokat közöl, amelyekkel felvilágosult, művelt polgárokká akarja nevelni a magyar társadalom tagjait.

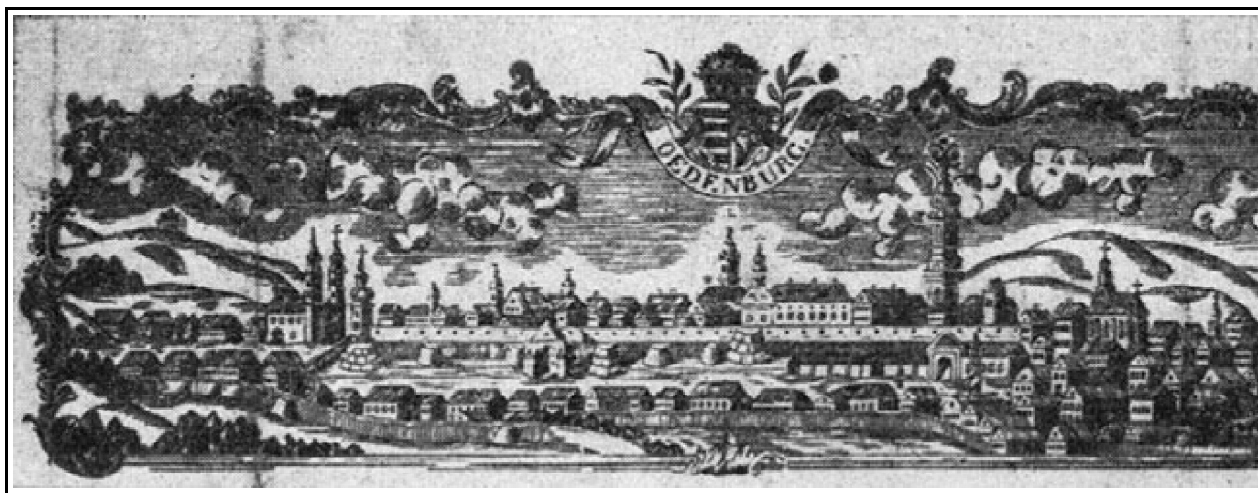
A külföldet járó ifjúság így lett közvetítője az új eszméknek s ezzel belekapcsolta nemzetünket az európai kultúrközösségbe.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. / Németh, Samuel: Ausländische Studien Ödenburger ev. Lyzealschüler in den Jahren 1680–1782.

Németh, Samuel: Ausländische Studien Ödenburger ev. Lyzealschüler in den Jahren 1680–1782.

Verf. führt aus, dass die Soproner Studenten in den Jahren zwischen 1557. bis 1725. die ausländischen Hochschulen ohne Einschränkung besuchen durften, seit 1725. jedoch die Ungarische Statthalterei die Reisen ins Ausland und die Ausgabe der Reisepässe durch Verordnungen ausserordentlich erschwerte, um der Verbreitung der naturwissenschaftlichen und deistischen Lehren, sowie der „Ketzeri“ Einhalt zu bieten. Dessen ungeachtet haben in der Zeit von 1680–1782 an den Universitäten in *Jena, Wittenberg, Halle, Tübingen, Göttingen, Leipzig* und *Altdorf* insgesamt 109 Studenten aus Sopron studiert. Diese bevorzugten die deutschen Hochschulen, da sie ja Protestanten waren und die in ganz Europa berühmten protestantischen deutschen Universitäten unter den ungarländischen Protestanten im höchsten Ansehen standen. Die ausländischen Studienreisen wurden durch sehr ansehnliche zum Teil durch dr Christoph Lackner gegründete (1631) Stipendien und Foundationen, durch gelegentliche Unterstützungen und schliesslich durch Beihilfen seitens der deutschen Hochschulen ermöglicht.

Der Aufenthalt unserer Studenten im Ausland war von verschiedener Dauer. Im allgemeinen blieben sie 2 Jahre lang, doch gab es solche die 5–6 Jahre im Ausland verbrachten. Sie waren bestrebt mehrere Universitäten zu besuchen, um ihren Gesichtskreis möglichst zu erweitern und viele Professoren kennen zu lernen. Über ihre Studien berichteten sie in ihren Stammbüchern. Von diesen Erinnerungen behandelt Verf. die im Jahre 1663 begonnenen Aufzeichnungen des Johann Wohlmuth. Sodann beschäftigt er sich mit den Dissertationen der an deutschen Universitäten promovierten Soproner Studenten und zählt ihre in Druck erschienenen Doktorarbeiten ärztlichen Inhalts aus dem XVIII. Jahrhundert auf. Den nachhaltigsten Eindurch übten auf die Soproner Studenten die Universtitäten und Professoren der Hochsculen von Jena und Göttingen (besonders die Professoren *Heyne* und *Schütz*) aus. Diese Studienreisen nach Deutschland förderten in hohem Masse die Verbreitung einer aufgeklärteren theologischen Interpretation und des Neohumanismus, aber sie trugen auch viel dazu bei, die Werke und Ideen der deutschen Klassiker, in erster Linie die von Goethe und Schiller zum wahren Erlebnis zu machen.

118 Sopron látképe céhlevélen. Fametszet a 18. századból

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Domonkos Ottó: A soproni gombkötők céhszabályzata 1633-ból

Domonkos Ottó: A soproni gombkötők céhszabályzata 1633-ból

Az alábbiakban nem akarok a céh történetével részletesebben foglalkozni,¹⁽²⁴⁶⁾ hanem csak néhány megjegyzést tenni céhlevelük egyes artikulusaihoz, összehasonlítva azokat a későbbi megújítással, illetve másolatokkal. Az általam ismert és megvizsgált nyugatmagyarországi gombkötő-céhlevelek viszont megokolják, hogy a pozsonyi „anyacéh”-től kiinduló „leánycéh”-ek láncolatát bemutassam és felhívjam a figyelmet a továbbadott artikulusok lényegesebb változataira, vagy éppen az egyes pontok teljes megváltoztatására, esetleg újabbakkal való bővítésére.

A változások és bővítések okát az idő múlásában, a helyi szokásokban és a céhek élete folyamán bekövetkezett általános átalakulásokban találjuk meg. Az ellenreformáció erősödésével ismét helyet kapnak az úrnapi körmeneten és a vásárnapi istentiszteleten való részvételt előíró rendelkezések. A kapott privilégium fölötti féltékeny örködés hangja, a kereslet növekedésének megfelelően, egyre inkább erősödik és élesedik a céhlevelekben. Nagyon ügyelnek a kontárokra, kalmárookra, hogy azok ne áruljanak a céh készítményei körébe tartozó holmikat a heti és országos vásárokon, jóllehet a céh nem mindig tudta kielégíteni a szükségleteket. Az idegenből vásárra érkező mesterektől pedig „látópénzt” szednek, mintegy vámot véve a behozott áruért. Jogaik megvédését a város tanácsa pedig büntetések kiszabásával támogatta az ellenük vétőkkel szemben.

Ugyancsak a szabadverseny kizárását szolgálják azok a rendelkezések, amelyek megkötik a céhben működő mesterek számát és megnehezítik a mesterré válást. Még arra is vigyáznak, hogy két segédnél és két inasnál egyik se tarthasson többet és hogy valamennyien egységes áron adják el készítményeiket a vásáron. A céh, mint érdekvédelmi szerv, lényegében az általános iparfejlődés akadályozója, de ugyanakkor a mesterségbeli tudás kitűnő iskolája is volt. A legények bére tudásuktól függött, de egy bizonyos határt nem léphetett túl a fizetés. A vándor évek alatt szerzett ¹¹⁹sok tapasztalat és ismert előfeltétele volt a mesterré válásnak, bár sokszor a rokoni kapcsolat vagy jó anyagi helyzet előbb tette mesterré a legényt, mint a tudás.

A soproni gombkötők céhlevelüket 1630-ban szerezték a pozsonyi gombkötőktől, akik azt városuk tanácsától nyerték (1602), amint a levél bevezető része is elmondja. Sopron város nemes tanácsa azonban csak 1633 Boldogasszony havának huszadik napján (január 20) erősítette meg a szabályzatot, fenntartva magának a visszavonás és változtatás jogát. Ezzel sorrendben a negyedik magyar jellegű céh nyert polgárjogot a szíjjártók, csizmadiák és vargák után, valamint privilégiumot készítményeinek a város területén való árusítására. A céhlevél magyarnyelvű, a felsorolt mesterek többsége is magyar. Nemzetiség szerint készítették áruikat német vagy magyar módra.

Felvetődik a kérdés, hogy honnan származik a gombkötő mesterség, milyen multja van hazánkban? Végleges választ egyelőre nem tudunk adni, sok részletkutatásra lesz még szükség a kérdés eldöntéséhez, különösen akkor, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a gombkötés és zsinórkészítés összetartozott. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a 17. és 18. században elsősorban magyar mesterségnek tekinthetjük. Alátámasztja ezt egyrészt a díszes gombokkal és zsinórokkal teli díszmagyar általánossá válása, másrészt a korabeli céhlevelek vizsgálata. Az általam ismert gombkötő céhpecsétek közül a pozsonymegyei somorjaiaké a legrégebbi, 1515-ből való és magyarnyelvű. A 16. századból még két gombkötőcéhről van tudomásom, de ezek is magyarnyelvűek. Mind a kettő ugyancsak Pozsony megyében alakult. Az egyik Szenicén 1559-ben, a másik pedig ugyanebben az évben Nagyszombaton. Ez utóbbi a későbbiek során mint „anyacéh” szerepel. A 17. és 18. században pedig, az eddig ismert 54 gombkötőcéh, vagy egyesült céh levelei közül, az erdélyieket nem számítva, amelyekben gombkötők is helyt kaptak, 32 magyar, 13 német, 8 latin és 2 szlovák nyelvű levélről van tudomásunk. Ehhez számíthatjuk még azt is, hogy az iglóiak német- és galgóciak szlováknyelvű levele mellett magyarnyelvű céhlevéllel rendelkezett és későbbi megújításai is többnyire magyarul szólnak.

A különféle díszes gombok vitézkötések és fonatos-munkák vonalvezetése a keleti palmetták felé mutat kapcsolatot. Az alaposabb vizsgálatnál figyelemmel kell lennünk a középkorban is tovább élő palmettadíszítésre a tarsolylemezeken és egyéb használati tárgyakon, valamint a kőfaragó munkákon. Ügyelnünk kell a török közvetítés lehetőségére is. Nem utolsó sorban pedig komoly figyelmet érdemelnek a pásztorok szíjból és szőrből font sallangjai, amelyek sokszor meglepően hasonlítanak a fonatos gombkötő munkákhoz. A kérdést egyelőre nyitva hagyjuk.

Az alábbiakban betűszerinti hűséggel közölt céhlevél az 1633-ban kelt eredetinek 1641-ben a szombathelyiek számára készült másolata. A levél kettéhajtott ív nagyságú papírra íródott, szép és könnyen olvasható betűkkel. Régi magyarsága és mesterségbeli kifejezései folytán nyelvészeti, ipartörténeti és viselettörténeti is figyelmet érdemlő céhlevél.²⁽²⁴⁷⁾

A szombathelyieknek első ízben 1638-ban adta ki szabályzatát a soproni céh, de az amint az 1642-es levél záradékában olvasható „el veszet az Warasnak nagi reszevel eggiütt;...” Szombathely város tanácsa 1642-ben megerősíti a kapott és eléje terjesztett céhlevelet, melyet részben maga a tanács, részben pedig a mesterek a maguk szokásaihoz alakítottak és bővítettek.³⁽²⁴⁸⁾ 120(Az eltérő részeket és bővítéseket a soproniak artikuluszainak jegyzeteiben közlöm.)

Egy ideig a rohonciak és valószínűleg a körmendiek is a szombathelyi céhhez tartoztak. A rohonciak kérik, hogy adnák ki nekik a céhlevél másolatát, ők is alakítanának céhet, mert Szombathely távol esik tőlük, fáradságos oda gyűlésekre járni. A kérést méltányolta a szombathelyi céh és 1676. február 25-én kiadta a soproniaktól kapott, de kibővített szabályzat másolatát.⁴⁽²⁴⁹⁾

Lehetséges, hogy velük együtt váltak ki a körmendiek is a céhből, vagy pedig ekkor léptek be a

rohonciakéba, de az biztos, hogy 1678-ban ugyancsak a távolságra való hivatkozással kérik, hogy önálló céhet alakíthassanak. Még ugyanezen év június 25-én meg is kapták a szabályzatokat.⁵⁽²⁵⁰⁾ A segédek szabályzatát, amelyet a soproni gombkötő céh adott ki 1633. január 20-án, valami módon megszerezték a rohonciak és a céhlevéllel együtt ezt is átadták a körmendieknek.⁶⁽²⁵¹⁾ Lehetséges, hogy a rohonciak a kőszegiektől kapták a segédszabályzat másolatát, mert azok azt a soproniaktól már 1642-ben megszerezték.⁷⁽²⁵²⁾ A soproni mesterek 1642-ben adtak szabályzatot segédeknek, mintául véve a pozsonyiak 1604-ből keltezett szabályzatát. Erre ugyan nem hivatkoznak a soproniak, de mi azt kétségtelennek tartjuk Ferber Mihály: A pozsonyi céhek története a XVI. században c. könyvében közölt részletekkel való összehasonlítás alapján.

A rohonciak 1710-ben még a németújváriaknak is tovább adják céhlevelüket, akik 1738-ban szintén másolatot adnak róla a pinkafőieknek („Pinkafeld”) ugyancsak magyar nyelven.⁸⁽²⁵³⁾ A pinkafőiek céhlevelén az összes korábbi bevezetők és záradékok szerepelnek és szépen mutatják a Pozsonyból kiinduló láncolatot. (Pozsony 1602, Sopron 1630, Szombathely 1641, Rohonc 1676, Körmend 1678, Németújvár 1710, Pinkafő 1738.)

A „leánycéh”-ek egymástól való függése, alá vagy mellé rendeltsége a vizsgált céhlevelekből nem derült ki, mint ez sok más esetben általánosan ismert. A tiszteletadás viszont a kölcsönző felé egészen természetes a már önálló céh részéről.

A láncolatnak még két további ágáról van tudomásunk, de ezek leveleit még nem volt módomban megismerni. Szádeczky: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon c. könyve céh-lajstroma szerint (II. rész 302. oldal) a szombathelyiek 1678-ban a sárváriaknak kölcsönözték céhlevelüket. A másik ág pedig Körmendről Kaposvárra vezet 1727-ben, Valentényi: A somogymegyei céhek c. könyve szerint. (30. l.)

Időközben a soproniak is bővítették, újították szabályzatukat. 1669. január 21-én kelt levelükben olvashatjuk, hogy a gombkötő mesterek „...az üdőnek változásához képest, és az Mostani Gombkötő Mesterektől bévet szokásra nézve kényszeríttenek megh ujtanj, és az aláb irt mód szerént limitalnj, s töb uj Punctusokat... Régi Articulusokhoz adnj,...”⁹⁽²⁵⁴⁾ Ezt a megújított céhlevelet Lipót császár 1693. február 16-án Bécsben még két ponttal megtoldotta és megerősítette.¹⁰⁽²⁵⁵⁾ 1718-ban új, de ismét magyarnyelvű szabályzatot kapnak a soproniak.¹¹⁽²⁵⁶⁾ Ez utóbbit még nem ismerem.

A fentiek alapján tehát adva van egy szép téma történetének kutatási lehetősége. Nemcsak helyi, de országos vonatkozásban is komoly eredményekkel kecsegtet ez a munka. Idővel még magam is szeretnék újabb eredményekkel visszatérni ehhez a kérdéshez.

Mj: N: Polgár Mester Býro es Tanacs, az kýralý Soproný szabad Warasban Magiar orszagban; Adgyuk tudtára és jelentjük niluan mindeneknek. ¹²¹Minek utanna, minden jo rend tartasra Warasoknak az jo rendnek es ekesseghnek meg tartasaertt, es az haborusagnak es feddes nek, el tavosztatasaertt, es bizonyos jóuendő Czeheknek osztatik minden tisztesseg belj Mestereknek különb Statussa, es Articulusokkal adatik, melj utan mind az Mesterek es Leghenjek tudgiak mihez tartaný magokatt; Es annak fólóttó nem csak az Warasoknak jauara auagy hasznara szolgálljon, hanem az jo disciplina meg tartásáértt, es az Urasagnak sok bantasokkal el tavosztatasaértt. Es így az Tisztelendő okos Mesterek magokban ezt így Wegezven, az Gombkótókett fottigh nevezvén, fő képpen azertt jol emlekeznek, eckoraig micsoda nem jo rend tartas következett nalok es kósztok, es melj sokan ezt az Mesterseghett üznj akarták, kiknek sem Polgarý igazságba nem leven, sem penig hagi az Warassal valamj türest szenvedett auagi viselt volna; auagi azon

kivül, az tisztesseg belj ki tanult Nemzett es biztonsag levelet elő hozta volna. Ennek okaertt, meg oltalmazásáért, es el tavasztatásáért mind ezeknek kik ennekelő plantalasará es épülesere töb jó erkölcsel tisztesseg es bocsületes keppen, vegezték magokban egy rend szerent való Czehett, es az Mesterseg rend tartásának föl rendőlnj alazatos kónjórghesekre. Mý nem akarjuk csak ertünk ezt az diczerétes előwett dolgott jo teczczésnek lennj, hanem azertis, az Tiszt viselő Urasag ü altalok egynehanj egiben giüytött Articulusokat eleikben veven, leg jog ertelemmel kisebetuen, jöbbetvan, többetven, Weghezetre egy rend szerent való Czehett Articulus leuelben hoznj, es meg keszetténj, az elő vött valosagos akarattal es biztátas keppen. Eztétt ennek utanna meg nem masolván, hanem utanna elven, hofi mas diczerétes Czehekis, annak örülhessenek, és midón minden Urasagh es Tiszt viselő amaz jó ekesseges, tisztesseges, bóczülétes rend tartasnak, de ehöz kivált keppen, az közönseges elő menételnek hasznaert, hofi szolgalljon, elő menetelt kivan. Azért mý ez illjen alkalmasos téczes keppen az alazatos kiúansagokra, az meg nevézett Gombkóto Mesterekett tekintven, es az ü elő hozot Articulusokatt elő veven, az mennire szükség volt, többettétett, es erre az formara hozattatott, szorul szora az mint következik.¹²⁽²⁵⁷⁾

Ezeknek utanna, Ezer hatt szaz harmincz esztendőben, Pünkösd havának ötödik napian, Mi js Posonban ü Fólsége királyi szabad Warásaban lakozo Gombkóto Mesterek tudnj illik; Földes Mihalj Czeh mestersegében, ez jelen való üdőben; es az eghesz Czéh közönseges akaratbul, az ü kegielmek tudnj illik: az Soproný Gombkóto Mestereknek keresésére es kívánságára (Mivel hofi az Soproný Nemes Tanacsis meg talalt bennünket levéle által ü kegielmek mellett) adtuk ki az mý levelünket minden articulusáival egietemben, melljek ezek utan rendel követköznek. az szerent az mint nekünk adatott, az Nemes Tanacstul, hogý ü kegielmekis elhessenek az Czehnek rendtartásával és szabadságával, az mint az egieb szabad Warasokbannis minden rend belj Mesterek szoktak Czehbelj igassaggal elny.

1. Elseó Aarticulus.

Elsőben Mikor egy tisztessegbelj leghny az Gombkóto Czehben avagi Magyar nemzett, avagi Nemzet nemzett, jo akarattal be akar allanj, annak szükséges mindennek előtt arra felelnj, hofi ü mindenestül minden punctust, ez szerent az szerzett rend tartas szerent hasomlatos keppen magat ehez akarja tartanj, es ez ellen szanszandekkal semmit sem vetény.

¹²²².

Masodszor. Kiúantatik es szükséges legh előszóris, hogý fel esztendeig egy Mesternel it munkálkodgiék, hofi az ember az ü eletett, erkölcsset, természetétt lassá, es valahofi veletlenül, amaz njughatatlan szeles fejük be ne jüyenek, kik mind az kettóknek Mester embernek, es az diczeretes Warasban Walo Urasagnak dolgott es njughatatlansagott ne szerezenek auagy hozzanak.

3.

Harmadszor. Az ki Mester ember akar lennj, es itt akarnaja le tennj magat,¹³⁽²⁵⁸⁾ legh előszór szükséges hogý Polgar legien, azt meg njerven, annak utanna tartozzek az Nemzetseg leuelet es tanulo leuelett elő hoznj,¹⁴⁽²⁵⁹⁾ es midón azt elegendó keppen be veszik, az Mestereknek egi magyar foretott le tegien, es az ü Mester Remekjenek, es annakmeg csinálásanak egy napott neveznj es kerný.

4.

Negiedszer. Az Mester Remekék illjenek legienek, a melljekett kól czinalnj annak, az ki az Mesterek kózzé akarja magatt adnj; 1. Fólsó Ruhará valo ket pár szóvés Gomb, meljnek az középe legien aranj fonalbul és

szederjes karmasin seljembül, az szóvésnek pedig njolczvan negi karttjaja¹⁵⁽²⁶⁰⁾ legyen, az kett szelj mondola formaju legyen ez üstel es kék seljemmel szótt. Az végé csillagos vitez kótessek legyenek, 2. Dolmanjra valo tizen kett gomb, melljek szüives¹⁶⁽²⁶¹⁾ formara legyenek, Arannjal, ezüstel, es vörös karmasin seljemmel szüttek. 3. Csillagos gomb legyen mint egi tikmonj¹⁷⁽²⁶²⁾ ackora het kórósztre. 4. Egy kamukas somgomb három színü seljembül. 5. Egy dupla Jancsar¹⁸⁽²⁶³⁾ gomb kett felé seljembül.¹⁹⁽²⁶⁴⁾

5.

Őtódsször. Az meg hagiótt napra, mind az darabokatt, melljekett ü neki mester Remeknek vagi Gomb vagi sinor, az mint szoktak azokatt neueznj, az Nemetnek Nemet, az Magiarnak magyar, mivet csinálnj engettetik, szorgalmatossan keszenttenj es az Mesterek teczczenének eleiben adnj, ha pedig következik, hagi azockal az darabokall nem volna elegendó, más mester Remeket csinálnj köteles legyen, míg az tisztesses Mestereknek eleget teszen; Az mellet tartozik egi mester Aszalt keszettenj az ü erteke szerent,²⁰⁽²⁶⁵⁾ es az Ladaban hatt forentott le tennj.²¹⁽²⁶⁶⁾

6.

Hatodszor. Mikor valakj az Mesternek özvegiét auagi leánjatt el veszi, es az Mesterseghet üznj akarja, tehat affélet,²²⁽²⁶⁷⁾ azaz három magyar forentott le tegien, ha penigh ü Mesternek az fia, semmiuel sem tartozik, de mind azonaltall, az Mester Remekett, es az Mester asztalt, az mint meg vagion oda föllejb irua, tartozzek meg adnj. Azonkivüll minden mencseg nekül se legent se tanulo Inast, ne tarcson, maganakis munkalondj neengettessek, mig az fel esztendótt mas Mesternel ki nem töltj.

¹²³7.

Hetedszer. Minek utanna minden felé mesterseg kózótt következik, hagi nemelj Csavargok, kik az mesterseget igazan ki nem tanultak, affelek titkon be jünek, es az polgar mester embereknek, kik az ü polgari terheket viseljk igassagokat adojokat megh adgiak, ezeknek kenjereket titkon el lopiak. Affele Csavargok ha a' fele mesterseghen a vagi azon kívül az varasban talaltatnak. à kik Polgari hazban munkálkoznak, szükség az Mestereknek az Tanacznak tudtará adnj, és ü akarattjokbul az hazaknal meg kerestetnj, es az varasý mertekletes igassaggall az mivét el vennj, es ha az Csavargastul meg nem szünnek, tovaab annak az rendelesnek meg tartasaertt, az nevezett varos igassagauall tórekednj.

8.

Niolczadszor. Gyülesek és Octavak²³⁽²⁶⁸⁾ mikor esnek, semmj idegennek szabad ne legyen, az Uduari kalmarokon kívül, kiknek az ü uttjok es arra szabad leuelek vagion, Magyar gombokat es sinort arulnj. Ehez kepest, ha valaki ez ellen czelekednék, meg talaluan eggik bóczületes Mester ember, az varasi igassagnal, méltó be hirdetéssel meg talalljon.

9.

Kilenczedszer. Özuegy asszonnak az ü Urának halala utan, az ki ugian Mester volt, szabad legyen az Mesterseget üznj, mind addig, mig az Özuegiseget elnemfordettja, es az mesterseghül mas felekeppén hazassagra magat nem adangia.

10.

Tizedszer. Egy Mester embernek sem szabad többett kett legennel kivannj, sótt mikor cseleden valamj

fogiatkozás esik es valahogi annak az Mester embernek leghenje nem volna, avagi nem lehetne, az a' kinek kettő vagion, amaz rola meg talaluan eggiket neki engedgye.

11.

Tizenegietszer. Legennek egy hetre tób harmincz ótt²⁴⁽²⁶⁹⁾ magyar penznel fizetese ne legien, es ugi, hagi ü azt meg szolgálhassa, azon kivüls kevesb adassek mindennek az ü érdeme szerent avagi tudomanjaert. Ha penig valamely mester ember harmicz ót magyar penznel többet ád heti fizetest, es errül az Véghezesrül ki lepik,²⁵⁽²⁷⁰⁾ tartozzek az Ladaban engedelem nekül negi Magyar forentott birsagott le tennj.

12.

Tizen kettődször. Az mj az Tanuló Inasokat illeti, egy Mesternek nem szabad kettőnél többet egiszer s-mind tartanj, es az mindenik kóteles keppen három esztendeig tanulljon, es szolgáljon, es mikor ü tisztességeessen azt az üdött ki tölti, es eri, az Mesterseg szokasa szerent az ó Mestere méltó ruhat adgion neki, es az eghez Mesterek egy tanulo ¹²⁴levelet, az Czeh pócseti alatt keszetven adgianak neki. Azert ü az Ladaban egy Magior foréntott fizetnj tartozzék.²⁶⁽²⁷¹⁾

13.

Tizenharmadszor. Mikor egy Mester az masiknak legenjet elhitetj²⁷⁽²⁷²⁾ s-rea bizonyodik, az olljan minden engedelem neküll egy magyar forentott birsagott az Ladaban tartozik letennj.²⁸⁽²⁷³⁾

14.

Tizennegidszer. Mikor valamj egienetlenség nem akartva az mesterek auagi leghenjek kőzött törtennek, az Czeh Mester mas Mesterekkel tartozik az egienetlenseghet, az mint legh jobban lehet, az kett resz kőzött le csillapettanj, es üket meg bekeltettnj az bünóst melto büntetessel meg büntettnj. Ha penig valamely nemelj olj resz az mesterseghet valamint jól ósmerne s-rea nehesztelnének: az olljanak minden gialazat es kisebbseg nekül, azt az Mestertt, az mint illik, az Warasi igassag eleiben hinja szabadsaga legien.²⁹⁽²⁷⁴⁾

15.

Tizen ótődször. Mikor egy leghenj, avagi tanulo Inas kívannja az Mestereket ószvó hivatnj, minden uttal az olljan giülekezettül tizen kett Magyar penzt tartozik az Ladaban le tennj.³⁰⁽²⁷⁵⁾

16.

Tizen hatodszor. Mikor az Czeh Mester az Mesterekett az következendő szsüksegerтт be hivatтja, alazatos keppen minden Mester el jűjön s-jelen legien; Az kik penig meltatlan okobull ki maradnak, avagi mentik magokatt, mindenki husz penz byrsaggal tartozik.

17.

Tizen hetedszer. Mikor valamely Mester fórtemlessegevel, es egieb nem tisztesség belj dologgal magatt megh fórtóztétj, az Warasy igassagnak hireuel, az Mestersegbül ki vettessek, es az Mestersegett le tegie, mind addig, mig az Tórvennek vege nem lesen; Ha penig ü ennek ellene leghenjekett tartana; az Legenjek es Inasok hozza hasomlocka szamlaltassanak mert az tisztessesges Czehek, tisztan kívantatnak tartanj, es bócsületes emberekkel meg telnj.

18.

Tizennjolczadszor. Mikor valamelj Legenj avagi tanulo Inas, valamj nem tisztesseseges es gonosz cselekedeten talaltatik, igaz itelött szerent büntettessek meg; ha penig azon közben el szaladná, az Czeh irjon es utanna legien, mind addigh mig az gonosz cselekedetiért az Mesterek eleiben nem áll, es az dologert melto keppen meg nem alkoszik.[31\(276\)](#)

12519.

Tizen kilenczedszer. Az Mestereknek ebben az Mestersegeben csak hetnek szükség lennj, Nemet es Magyar Nemzett, es azok között egikett Czeh Mestérnek választanj, de kiált keppen az mint följl meg vagion mondua, azok minnjajan Polgari hüttel kötelezve legienek.[32\(277\)](#)

20.

Huszadszor. Az Czehnek pócseti legien, es azt mindenkor az Ladaban órizve kól tartanj, es egy Czeh Mesternek szabadsaga nelegien mas Mester hire nekül velé valamit keszettenj.

21.

Huszon eggiedszer. Wegezetre hogi senki az dolgott nemertvén, aval magat meg ne menthesse, minden kantorban az Mesterek egiben giülven ezeket az Articulusokat njluan meg oluassak, es minden Czantorban[33\(278\)](#) mindenik Mester az Ladaban tiz magyar penzt le tegien.[34\(279\)](#)

Utolszor. Midón immar az giakorta meg neuezett Articulusokat elő szamlaluan, es azokat az alatt valo meg neuezett Gombkótó mesterek halaadas keppen veven; ennek fölöttó ennek telljessegesen valo meg erőssetteseré ez szerent Confirmaluan, es ezt meg telljeseten mj akaratkbul, az mj erős Tiszt viselesünkkel, es ennek az Warasnak regi kiraljoktul osztatott szabadsagauall, hogi az meg neuezet Gombkótó Mesterek közönsegesen es egietemben most mint ez utan, es ez utan mint most, itt es mindenütt mas tisztesseseges es bócsületes heljekennis az ü bócsületes Czeh ladajoknak örülhessenek, Exercealhassakazt, es illendó s-melto keppen elljenek vele, köllemetes akarattal. Mind az által akarunk ebben minden uttal illjen rend tartast tartanj, az mennj szer az Szükség kiuanja, alkolmatossag szerent többettenj, kissebettenj, auagy reszbül mindenestül föl venný avagi semmiue tennj, ezekre minekünk mindenikre szabadsagunk adatott. Ennek igazab es nagiub bizonsagaertt, az mj Warasunknak közönseghes öregbik pócsetivel. (de minekünk es az közönseges Warasnak es pócsetünknek s-mas dolgainknak minden kara nekül) ez Levelett meg erőssetettük, reafüggesztven azt.

Kóltt Sopronban Christus Urunk születesének Ezer, hatt szaz, harmincz három esztendejében. Boldog Aszonj havanak huszadik napian.[35\(280\)](#)

Mivel hogi az Szombatt helj Nemes Tanacs Uraink bennünket meg talaltanak uolt ezen dologrul, az ü kegniek első leuelekre is ki attuk volt ennek előttó harmadik esztendőben; hogi azon levelek el veszet az Warasnak nagi reszeuel eggiütt; Ugian azon Nemes Tanacs Uraink ez jelen ualo esztendőbennis mas Levelek által meg talalvan bennünket; Im az ü kegmek Leuélere masodsoris ki attuk szorul szora eppen es mindenestül, mint meg uagion irvan.

Kólt Sopronban, sz: Ersebet aszon napian. Anno 1641.

Kelenovith Gombkótó Miklos Czeh mestersegeben

Szente Gombkótó Peter

Nagý Gombkótó Miklós

Czassaý Gombkótó Giorgi

A levelet a céh pecsétjével erősítette meg, melyet egy négyzetalakú vékony papírdarabkával a nevek mellé csepegtetett piros spanyolviaszba nyomott. A papírdarabka [126a](#) pecsét szövegének olvashatóbbá tételét szolgálja. A pecsét köralakú, 3 cm átméretű. Közepén tollforgót tartó kar, a forgó két oldalán pedig 3–3 gombos, illetve gomblyukas mentezsinór látható. A körirat szövege a következő: S. GOMBKOTO. CHE. PECETI. 1633.

Az 1669-es megújítás még két articulust ragasztott a régihez:

XXII. *Articulus*. Az Német Gombkötő Mestereknek semmi magyar munkát ne legien szabad árulnj, se sidoknak réff számra eladni az magyar sinort, avagy azzal kereskedni, sem penigh az sidoktul, vég számra, az itvalo kalmaroknak kereskedésre megh vennj, hanem mindenképpen tiltva légyen nekik; Az mint az Kés-csinaloknak az Csont Gomboknak csinalása, és az Kalmároknak való eladása, és így az Kalmároknakis, vélek valo kereskedése; Hasonlóképpen az Rézmiveseknek is, az Réz Gomboknak csinálása, illien Conditioval engettetet megh, hofi nekik szabad ugian csinálni Réz Gombokat házoknál, azoknak tudniillik, az kik szükség, de nem kereskedésképpen reá kérik őket, s – elis adni, de hogy házokon kiüül, az Vásárokon számossan árulhassák, és az előb irt mod szerint, az Kálmároknak kereskedésre csinálván eladhassák, ez többül megh nem engettetik, sőt ugian tiltvais legyen, sub animadversione Magistratus, mert azok közül csak egynek sem hozza magával, az ő mestersége, mijs ezaránt kötelezzük magunkat, hogy más Mester Embernek Mesterségében nem artiuk magunkat.

XXIII. *Articulus*. Ide tartoznak a Szabokis, kik magyar Sinort, vég számra megh veszik, és az Ruházatokra réfenként föl varván eladgyák – s, így vele kereskednek; mely képtelen cselekedetekkel, az embereket, az mi Sinorunknak vásárlásatul, és vételétül elvonnák, s – idegnélik: Hogy azért az előbirt mod szerint, az vet Sinoroknak kereskedésétül ellegyenek, marhajoknak, vagy Sinoroknak elvesztése alat, megh tiltassék.

A huszonnegyedik pont lényegében megfelel a régi levél 21. és a befejező szakasz tartalmának. Előírja az időnkénti összejevetelt, a céhlevél felolvasását és az artikulusok magatartását.

Lipót császár 1693. február 16-án pergamenre iratta át a cikkelyeket, de azokat még kettővel megtoldotta. Ezeknek szövege a következő:

XXV. *Articulus*. Ezeknek feőlette az is tartasék megh, hogý ha ualamelý idegen Mester Ember akár nemessi, akár paraszt nembül ualo magha munkáiát az Sátoros Vásárra behozza kölemben arolný ne mérészellýe, hanem elsőben a látó pénzt, ugý mint 12 pénzt, ezen Priuilegialis Céhek tartózik le tenny.

XXVI. *Articulus*. Végezetre hogy annýalis inkább Isteny tisztelet mindenek eleótt nyíluán légyen; Ur napián léuéo Procession nem csak az egész Mesterek, de a legények is szokott zászlóiak alatt ielen legyenek, s – Isteni szolgálatban áitatossan járjának ell; A ki pedig helyes ok nélkül ielen nem lenne, egy német forintot büntetésül fogyatkozás nélkül tartozzék le tenný a Céhek Ládáiában. [36\(281\)](#)

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Dávidházy István: A soproni és az ebenfurti posztós céh

129 Dávidházy István: A soproni és az ebenfurti posztós céh kallózási szerződése 1811-ből

1. A kallózás vagy ványolás az a posztókikészítési művelet, amelynek célja a nyers gyapjuszövetben lévő elemi gyapjuszálaknak a fonás-szövési folyamatot meghaladó mérvű tömörítése és ezáltal homogén felület elérése a gyapjúra jellemző nemezelődés segítségével. E cél érdekében a szövőszékről lekerült és kimosott nyersárut legtöbbször ammóniákszóda és szappan melegvizes oldalában, különböző mechanikai behatásoknak (ütés, dörzsölés, nyomás) teszik ki.¹⁽²⁸²⁾ A szövet tömörítésének következménye nemcsak az, hogy a szövés minta az áru felületén láthatatlanná lesz, hanem természetszerűleg az is, hogy a kallózott posztó eredeti szélességéből és hosszúságából is veszít. Innen származik az „elkallódik” mai köznyelvi jelentése.

A mai nagyteljesítményű kallózógépekig hosszú út vezetett. Ennek első állomása a taposókádban való, vagy a soproni posztósok címerében is látható kézi kallózó súlyokkal végzett kallózás volt. A technikai fejlődés magasabb fokán álltak a vizierővel hajtott kallózó malmok vagy röviden kallók. A soproni posztósok kallója a mai Liszt Ferenc kultúrház helyén lévő bástya mögött állott. Meghajtását a Rák-pataknak idevezetett ága szolgáltatta, amely aztán a belvárost a Hátsó-kapunál elhagyva, a Papréten folyt bele az Ikvába. Ez a kalló 1859-ig állt fenn, amikor is hosszas kisajátítási eljárás után a posztósok kénytelenek voltak kallójukat a Nagytómalomra áthelyezni, amelyet Mühl Konrád molnártól 23 100 Ft-ért vettek meg. A városi tanácsot a kisajátítás kezdeményezésénél egészségügyi szempontok vezették. Az ammóniákszóda használatának elterjedése előtt a kallózó folyadék alkalitását ugyanis a rothadó vizelezből felszabaduló ammóniák segítségével biztosították, mint ahogy azt egy korabeli receptkönyv mondja: „Man muss darauf achten, dass das Urin gut verfault sei...”²⁽²⁸³⁾ Habár régebben a Rák-patak vízhozama a mait meghaladta,³⁽²⁸⁴⁾ mégis sokszor előfordult, hogy vízhiány, vagy nagyobb közszállítás esetén⁴⁽²⁸⁵⁾ a posztósok kénytelenek voltak posztóikat máshol kallóztatni.

A másutt való kallóztatásra már a posztóscéh legrégebbi fennmaradt számadáskönyvében (1755) is találunk adatokat, a legteljesebb bizonyítékot azonban a soproni és ebenfurti posztóscéh között 1811. május 10-én létrejött s a birtokomban lévő szerződés szolgáltatja, amelyet az alábbiakban közlök.

2. *A soproni és az ebenfurti posztóscéh kallózási szerződése* (1811. május 10.).

130 Mit-Kontrakt.

Heute zu Ende gesetzten Tage und Jahre ist zwischen den beyden ehrsamen Handwerken der Tuchmacher zu Ebenfurth an einem, dann der löbl. Zunft der Tuchmacher von Ödenburg am andern Theil unter den Bevollmächtigten Heren Abraham Graus,⁵⁽²⁸⁶⁾ Joseph Raschko und Tobias Weissmandl folgender Mitkontrakt abgeschlossen worden. Als

1=. tens Verbindet sich das ehrsame Handwerk zu Ebenfurth dem Handwerk zu Ödenburg die Tuchwalk auf zwanzig nacheinander folgende Jahre also zu überlassen, dass das Tuchmacherhandwerk zu Ödenburg drey Bekenlöcher⁶⁽²⁸⁷⁾ zu ihrem Gebrauche stets zu benützen die Befugniss haben soll, das allhiesige Handwerk aber sich nur zwey Beken zum seynen Gebrauche vorenthaltet. Ereignet es sich aber, dass keiner von den Allhiesigen Walkgeschäfte führt, so soll ihnen Ödenburger die ganze Walk zur Benützung

zugestanden seyn. Hingegen verbindet sich das ehrsame Handwerk von Ödenburg.

2=. tens für die 3 grossen Bekenlöcher pr Stck vier Gulden 30 Kr., für die kleineren pr Stck drey Gl. in Namenwerthe der Banko=Zetl zu erlegen.

3=. tens Wird bedungen, dass gegenseitig eine bestimmte Garantie oder Hypothek Statt haben soll, welche vor beyderseitigen Zurücktretung schützt, und in dem besteht, dass im Fall der Hindansetzung oder Abweichung von Seite der Ödenburger, selbe zum Erlag der Sume von zwey tausend Gulden als Reuegeld verhalten seyn sollen. Imgleichen verpflichtet sich das ehrsame Handwerk zu Ebenfurth also, dass im entgegengesetzten Falle, das ist, bey ereignenden Zurücktretung, erstbenanntes Handwerk zu Ebenfurth zu einem Erlage von Ein tausend Gulden verbunden seyn soll. Jedoch ist zu bemerken, dass beyde Sumen mit dem in selben Zeitpunkte allgemein laufenden Geldwerthe zu berichtigen wären.

4=. tens Ist beyderseits eingestanden worden, dass das ehre. Ödenburger Handwerk ganz nach dem Verhältniss des Zeitpunktes in Absicht der Theuerung und Wohlfeile behandelt werden soll, dass ist, sobald sich die strengere Ausgaben mindern, auch das bestimmte Stückgeld gemildert werden wird. Im Gegentheile aber, sollten sich wider Vermuthen die Auslagen so sehr vermehren, dass wir Ebenfurther nicht im Stande wären, um das bestimmte den Kontrakt fortzusetzen, so würden sich die Ödenburger auch zu einer Besserung herbeylassen.

5=. tens Damit das ehre. Handwerk zu Ebenfurth auch in Betreff der Beständigkeit aller Tuchmacher-Handwerksglieder zu Ödenburg ins besondere gesichert ist, so gaben obernannte Depudierte die Versicherung dem beständigen Fortsetzung in einem für alle, und alle für einem.

Zur Bekräftigung dessen sind zwey gleichlautende Verträge verfertigt und jeder Kontrahenten=Parthey ein solcher mit der andern Unterschrift eingehändigt worden.

Ebenfurth am 10=. ten May 1811.

Andreas Sych
als Vorsteher

Matthaus Plank
Tuchmachermeister

L. S.

Adam Stämer
Tuchmachermeister

Augustin Sych
Walch Meyster

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Nováki Gyula: A soproni Várhely ásatásának története

131 Nováki Gyula: A soproni Várhely ásatásának története

Sopronbánfalva felett emelkedik a 478 m magas Várhely, melynek tetején az illyreknek volt egykor

hatalmas lakótelepük. A ma már erdővel teljesen benőtt hegyen még most is jól látszanak az egykori vár hatalmas sáncai és a telepen kívül eső óriási sírhalmok. Közel hetven éve, hogy a Várhely kerekén 2300 év után a feledés homályából ismét nagy hírre tett szert, de ezúttal már a történelemtudomány számára. A várhelyi ásatások azóta szebbnél szebb leletekkel gazdagították a soproni, bécsi és budapesti múzeumokat és ma már eléggé világosan áll előttünk az egykori vár lakóinak története, amiről különböző helyeken gyakran jelent meg ismertetés. Ezúttal azonban magának a Várhelynek, mint régészeti lelőhelynek a felfedezéséről és ásatásainak történetéről kívánunk megemlékezni. A Várhely első ásatásainak idején a régészet még gyermekcipőben járt. Még nem alakultak ki a régészeti ásatásnak és feldolgozásának fejlett módszerei, mindenki, aki a régi korok emlékei után kutatott, saját erejére, saját tapasztalataira volt utalva. Ezért, annak ellenére, hogy a régi kutatók igen nagy munkát végeztek s a múzeumokban lévő régészeti anyagnak nagy része az ő révükön került napvilágra, mégis munkájukról aránylag nagyon keveset tudunk, mert eredményeiket nem rögzítették papírra, ők maguk pedig már eltávoztak az élők sorából. Ásatásaikat részint maguk, részint mások publikálták, másrészt pedig a helyi lapok írtak róluk. Igen sok feljegyzésük azonban sohasem került nyomdába s azóta már el is kallódtak. Ugyanez a helyzet a soproni Várhely ásatásainál is. Az alább közölt adatokat a legkülönbözőbb helyekről kellett összeszedni, gyakran csak egy-egy eldugott adatból lehetett következtetni valamelyik ásatásra. Kisebb adatok még bizonyára elő fognak bukkanni, mégis úgy gondoljuk, hogy a várhelyi ásatások történetét már át tudjuk tekinteni.¹⁽²⁸⁸⁾

A Várhely felfedezése Bella Lajos reáliskolai tanár érdeme. Szabadidejét a régi korok emlékeinek felkutatására szentelte, résztvett Paúr Iván bécsidombi ásatásain és mellette tanulta az ásatás technikáját is. Egyik tanártársának, Wallner Ignácnak figyelmeztetésére egy ízben a Várhelyen lévő sírhalmokat is megtekintette, amikről akkoriban még senki sem tudott semmit sem, maga a bánfalvi nép pedig „Pfennigshügel”-nek nevezte. Bella mindjárt sejtette, hogy mesterséges eredetűek lesznek. 1887 nyarán kezdett egymaga dolgozni, hogy a halmok eredetét megismerje. Talált is cserepeket s mindjárt megmutatta mesterének, Paúr Ivánnak, Paúr azonban, különös módon, nem tulajdonított nekik jelentőséget, sőt újabbkoriaknak mondta.^{1a(289)} Bella azonban nem csüggedt, hanem tovább dolgozott. Mint írja: „Tizennégy napi verejtékes munka után” bebizonyosodott előtte, hogy feltevése jó volt: a dombok őskori nép temetkező helyei. Az eredmény láttára már a városi tanács is adott segítséget, két napszámot, s ettől kezdve Bella már segítséggel folytatta kutatásait.^{2(290) 3(291) 4(292)}

¹³²Mindjárt az első ásatásnál egy zavart kell tisztáznunk a sírszámokkal kapcsolatban. Az első ismertetésben az elsőnek felásott sírt, melyet egymaga ásott fel, 3. számúnak mondja. Ezután a városi tanács által rendelkezésére bocsátott 2 munkással az 1. számú sírt tárta fel. Augusztus 17-én Szombathy József bécsi régész jelenlétében a 44. halom került feltárás alá. Végül még felásatta a 40. és a 28. halomtól keletre eső sírhalmot.

Erről az évről azonban egy későbbi ismertetésben⁵⁽²⁹³⁾ egészen más sírszámokat kapunk. Bella Lajos és Müller Ottó közös publikációjukban az elsőnek feltárt sírt 5. számúnak mondják, az ezután kapott két napszámossal a 2., 137. és 58. sírokat tárta fel Bella, végül pedig a Szombathy József jelenlétében felásott sír száma 129. Az ásatások menete tehát ugyanúgy van jelölve, mint Bella első publikációjában és itt is öt felásott, de más számú sírhalomról beszélnek.

Tévedésről egyik esetben sem lehet szó, mert mindkét publikációt maga az ásató közölte. A valószínűség az, hogy Bella először másképpen számozta meg a sírokat s ezt a későbbi, állandó számozásnál elfelejtette megemlíteni. Ez mindjárt az első publikáció egyik mondatából kitűnik. Bella itt megemlíti, hogy a sírhalmok közül a legnagyobb az 54. számú. Ha azonban a térképen,⁶⁽²⁹⁴⁾ mely méretarányban készült, ezt ellenőrizzük, akkor az 54. számút egészen kicsinek látjuk, még csak az körülötte lévőek sem nagyobbak. A

térképet Skoff Béla, reáliskolai tanár készítette 1890-ben,⁵⁽²⁹⁵⁾ tehát három évvel később s úgy látszik, egészen másképpen számozta meg a sírokat, mint Bella először. A Bella–Müller közös publikációban már ezt a térképet használták s ezért jelölik más számokkal az 1887-ben felásott öt sírhalmot. Minthogy azonban ezek a sírok csak Bellának első publikációjában vannak részletesen ismertetve és ott téves számokkal, ezért azonosítani kell a Bella–Müller által közölt sírszámokkal.

Az első sírhalmnál ez könnyű, mert mindkét ismertetésben mint elsőnek és „tizennégy napi verejtékes munkával” felásott sírnak van jelölve. A Bella első cikkében szereplő téves 3. szám tehát azonos az 5. sírral.

A második kiásott sírt Bella először 1. számúnak, majd a Bella–Müller publikációban 2-nak mondja. Minthogy a térképen is egymás mellett vannak, minden további nélkül elfogadhatjuk, hogy az először tévesen szereplő 1-es azonos a 2. sírral, mivel a temető számozása másodszor is erről az oldalról kezdődött és itt még nagy eltérés nem lehetett.

Az augusztus 17-én, Szombathy József jelenlétében felásott sír könnyen azonosítható, éppen ez utóbbi, mindkét helyen szereplő időpont és név által, tehát az első publikációban szereplő 44. szám azonos a 129. sírral.

A fennmaradó két sír közül az utolsónak felásott halomról Bella első ízben megjegyzi, hogy egy ösvény megy rajta keresztül és kisméretű. Ez azonos lesz a Bella–Müller publikációban szereplő 58. sírral, mert a térképen valóban ösvény megy rajta keresztül és kisméretű.

Végül még egy sír maradt hátra, melyről már csak azért sem lehet kétség, mert a többit már azonosítottuk, meg különben is a benne talált „holdidol” mindkét helyen meg van említve, tehát az először tévesen 40-nek jelölt sír azonos a 137. számúval.

Az első ásatás alkalmával tehát, 1887-ben, az 5., 2., 137., 58. és a 129. sírok kerültek felásásra.

1888-ban Bella már tavasszal kezdett ásni, ismét egymaga. Ezúttal a telep déli oldalán 3 hónapon át összesen kb 130 méter hosszú és helyenként 2 méter mély árkot ásott fel. Júliusban már napszámosokkal folytatja munkáját. Ebben az évben hét halmot tárt fel, sírszámot nem közöl, csak annyit, hogy kisebb halmok voltak.⁷⁽²⁹⁶⁾ A már említett Bella–Müller publikációból⁵⁽²⁹⁷⁾ azonban ki tudjuk hámozni a sírszámokat. Itt elsősorban az 1890-ben felásott 17 sírról van szó, a részletes, egyenkénti ismertetésben azonban 20 sírt ismertetnek, tehát három sírnak korábbi ásatásból kell származnia. Az egyik, a 137., melynél meg is van említve, hogy Bella még 1887-ben tárt fel. A másik kettő minden bizonnyal az 54. és 136. sír, mert itt azt olvassuk (évszám nélkül), hogy Bella egymaga ásta fel és a többitől eltérően nincsen megadva a sírhalom mérete. Két sírszámot tehát már tudunk. A többit a sírok egyenkénti leírása előtti általános összefoglalásból sikerül megtudni. Itt ugyanis gyakran hivatkoznak sírszámokra s a húsz, egyenként ismertetett síron kívül még a következőkre ¹³³is: 23., 62., 130. és 146. Ezekkel együtt már hat sírszámot kapunk, melyeket sem az 1887-es, sem az 1890-es ásatásba nem lehet sorolni, hanem csakis az 1888-as, vagy 1889-es ásatásba. 1889-ben ugyanis szintén volt egy kis ásatás, mikor is Bella bádeni vendégek előtt tárt fel egy kis sírhalmot, melynek ugyancsak nem közli számát.⁸⁽²⁹⁸⁾ Így tehát a 23., 54., 62., 130., 136. és 146. sírok közül egyet 1889-ben, a többit pedig 1888-ban ásták fel.

A következő ásatás, mint már fentebb említettük, 1889-ben volt. Müller Ottó indítványára a Wiener Anthropologische Gesellschaft a budapesti Nemzeti Múzeum engedélyével rendezett ásatást, melynek vezetésével Hoernes Moritzot bízták meg, de résztvettek benne Bella Lajos és Müller Ottó is, és a már

többször említett publikációt is utóbbi kettő írta meg. Egy nagy lakógödrt ástak ki, valamint 17 sírhalmot, melyek a következők voltak: 4., 11., 14., 34., 36., 52., 53., 59., 65., 71., 92., 103., 116., 131., 139., 144. és 149. számúak. Húsz sírt ismertetnek egyébként, de mint fentebb láttuk, ezek közül három már korábbi ásatásokból származnak.^{5(299) 9(300) 10(301)}

1891-ben, július második és augusztus első felében ismét a bécsiek ásattak, Hoernes Rudolf és Bella vezetésével.¹¹⁽³⁰²⁾ Bella az eredmények közül csak a 27. és 28. sírból előkerült díszes tárgyakat ismerteti,^{12(303) 13(304) 14(305)} így kapunk két sírszámot. Az ekkor felásott sírok számát azonban könnyen kiszámíthatjuk. 1891 őszén ugyanis Bella általánosan ismerteti a Várhelyet⁶⁽³⁰⁶⁾ és megjegyzi, hogy eddig 42 sírhalmot tártak fel, nyilvánvaló, hogy akkor 1891-ben 12 sír került felásásra, melyek közül azonban csak kettőnek ismerjük a számát: 27. és 28.

1892 nyarán Ferenc Ferdinánd főherceg ásatott Bellával együtt. Két kisebb és két közepes sírhalmot tártak fel, de a sírok számát nem ismerjük.^{15(307) 16(308) 17(309) 18(310)} Ugyanezen év szeptemberében még két kisebb halmot tárt fel Bella, de ezeknek a számát sem ismerjük.¹⁹⁽³¹¹⁾

1893-ban ásta fel Bella Szombathy és Müller jelenlétében a legnagyobb halmot, a 80. számút, az ú. n. Királyhalmot. Ezen kívül még egy kisebb halom került feltárás alá, de számát nem ismerjük.^{20(312) 21(313) 22(314) 23(315) 24(316)}

1898-as ásatásról tudunk közvetett úton. A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyvében vannak felsorolva különböző tárgyak, mint 1898-as szerzemények, még pedig a Várhely 19. számú sírhalmából.²⁵⁽³¹⁷⁾

¹³⁴1899-ben július 17–19 között három nagyobb halmot tártak fel, de csak annyit tudunk, hogy a 80. sírból délre.^{26(318) 27(319)} Ha ezt szó szerint értelmezhetjük, akkor a 79., 78., 77. és esetleg a 76. sírok jöhetnek számításba. Augusztus elején egy nagyobb lakógödrt tártak fel a délkeleti sánc közelében.²⁸⁽³²⁰⁾ Ugyanez év szeptember 4–6 között Mazurek J. P. lemergi múzeumi főcustos látogatásának tiszteletére bontott fel Bella egy sírhalmot, száma ismeretlen.²⁶⁽³²¹⁾

1900. július 1–31 között három kisebb halmot tárt fel Bella,²⁹⁽³²²⁾ ugyanígy egyet 1902-ben is,³⁰⁽³²³⁾ de számukat egyiknek sem ismerjük.

Végre 1904-ben olvasunk ismét sírszámot, mikor is Bella nyolc napi munkával a 132. sírt bontotta fel.³¹⁽³²⁴⁾

1906-ban történt a második nagyszabású rendszeres ásatás, amiről az 1890-es évhez hasonlóan mindent tudunk. A budapesti Nemzeti Múzeum rendezte az ásatást Márton Lajos vezetésével, amin résztvett Bella is. Július 2–19 között tartott s ezúttal feltárásra került a 10., 17., 18., 75., 84., 111. és 143. sírhalom.^{32(325) 33(326)} Sajnos itt is van egy kis zavar, bizonyára nyomdahibából. Az ismertetés végén ugyanis a legnagyobb számú sír már nem 143-nak, hanem 145-nek van írva. Ha azonban szó szerint vesszük az ismertetés utolsó mondatát, hogy „végül felástuk a 145. számú kis halmocskát”, akkor a vita a 143. szám javára dől el, mert a térkép alapján, habár nincs is nagy különbség, mégis inkább nevezhetjük halmocskának a 143. számút, mint a 145.-et.

1907-ben Bella egy halmot és egy nagyobb putrit ásott fel.^{34(327) 35(328) 36(329)}

1908-ban a hegygerinc északi oldalán a legszélsőbb földsánc közelében egy horpadásban lakóvermet ásatott Bella. A megásott terület 68 m² volt. A hegygerinc ugyanezen oldalán, de jóval keletebbre olyan putrit tárt fel Bella, amiben kizárólag csak La Tène kori cserepek voltak. Ennek alapján több helyen kereste

a kelta temetőt, de nem találta. Hogy utóbbit pontosan hol kereste, nem tudjuk. Ugyanekkor több halmot is feláshatott, mert „a halmokban talált egyéb edényekről” és egy figurális díszítésű urnáról is megemlékezik. De csak egyik halom helyét jelöli meg, a külső sáncon belüli 96. és 98. sírok közül az egyiket ásta fel.[37\(330\)](#)
[38\(331\)](#) [39\(332\)](#) [40\(333\)](#)

1909-ben Bella két hétig ásatott, ezúttal kizárólag lakóhelyeket, de ezeknek a helyét sem ismerjük.[41\(334\)](#)
[42\(335\)](#)

1911-ben Bella ismét ásatott, mely inkább oktató jellegű volt, ugyanis az újabb generációt akarta bevezetni az ásatásba. Mindössze a leletek leírásából sejthetjük, hogy egy, vagy több sírhalmot tártak fel.[43\(336\)](#)

Egészen eddig majdnem minden évre esik ásatás. Ez a szépen fejlődő kutatás azonban most hirtelen megszakadt. Az első világháború, mint annyi mindent, ezt is teljesen elakasztotta. Közben Bella Lajos is nyugdíjba került s el is távozott Sopronból. Mint nyugdíjas tanár, még sokáig dolgozott a budapesti Nemzeti Múzeum régészeti [135](#)osztályán, de távol lévén Soprontól, kedvenc lelőhelyével, a Várhellyel már nem tudott többé foglalkozni. 1918. augusztusában Lauringer Ernő reáliskolai igazgató, Bella Lajos utóda vezetett ásatást Mihályi Ernővel együtt.[44\(337\)](#) [45\(338\)](#) [46\(339\)](#) Mindössze egy halmot tártak fel, elsősorban az újabb generáció próbálkozása jellemzi, mint azt a jelentés is megjegyzi. Bella nem vett részt ezen az ásatáson.

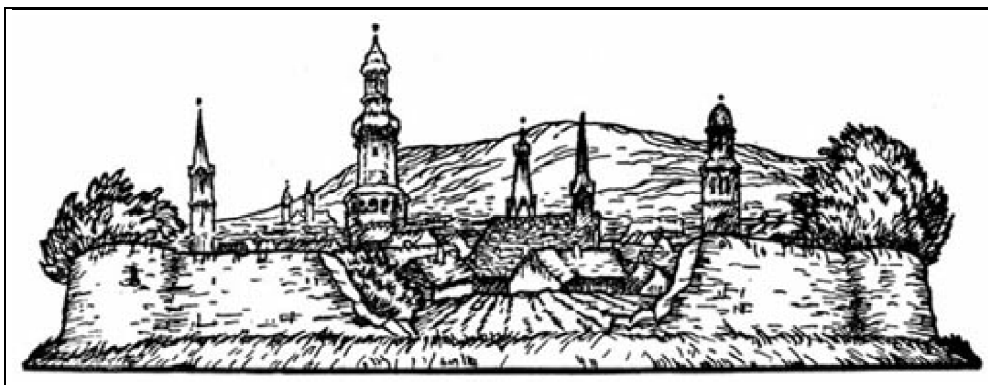
Bella Lajos 1922-ben ásatott utoljára a Várhelyen, Lauringer Ernővel együtt. Ezúttal négy halmot tártak fel, közelebbi megjelölés nélkül.[47\(340\)](#) [48\(341\)](#) [49\(342\)](#)

Ezután már csak három ízben folytattak ásatást a Várhelyen. 1926-ban Lauringer vezetésével augusztus 10-én indult meg egy kb. kéthetes munka. „A kilátó alján elterülő mesterséges domborulatban” jelölik meg az elsőnek feltárt sír helyét, a többről azonban semmit sem tudunk.[50\(343\)](#) [51\(344\)](#)

1927-ben ismét augusztus elején ásatott Lauringer, amikor két sírt bontottak fel.[52\(345\)](#) [53\(346\)](#) Ugyanezen hónap végén ismét ásatott kb. egy hetet, ekkor valószínűleg egy halmot tárt fel.[54\(347\)](#) [55\(348\)](#)

Utoljára 1932-ben volt ásatás a Várhelyen Lauringer Ernő és Gallus Sándor vezetésével. Felásták a 99. és 101. sírokat, valamint egy kicsit is, de utóbbi számát nem közölték, valószínűleg a 100. számú volt. Ugyanekkor még egy lakóvermet is feltártak.[56\(349\)](#) [57\(350\)](#) [58\(351\)](#)

A felsorolt adatok tehát a Várhely ásatásának igen régi és gazdag eredményeket felmutató multjáról tanuskodnak. Eddig kb. 80 sírhalmot tártak fel, az anyag nagyrésze ma is megvan. A régészeti kutatás azonban sok mindennel adós még a Várhely történetét illetően. Az a közel 200 sírhalom, a mi jelenleg is látható a sáncoktól délre eső gerincen, nem jelentheti az egész várhelyi őskori telep temetőjét, ahol sok-sok ezer ember élt, mégpedig 3–400 éven keresztül. A ma is látható sírhalmok nyilván a vezetőrétegé voltak, erre vallanak a mindig díszes urnák és mellékletek is. Az alsóbb társadalmi osztályokhoz tartozók temetője még ismeretlen előttünk, a véletlen talán egyszer előhossa azokat is. Ugyanígy nem ismerjük az ilyeneket követő várhelyi kelták temetőjét sem, pedig, ha kisebb számmal is, ők is megtelepedtek a Várhelyen. Végül pedig a lakótelepnek elrendeződését, jellegét és a ma is csodálatot keltő hatalmas erődítmények pontos építési idejét sem ismerjük. A Várhely egykori gazdag történetét pedig csak ezek segítségével lehet igazán rekonstruálni. A Bella Lajos által elkezdett és Lauringer Ernő által folytatott kutatások hosszú sora tehát sok problémát vet fel, melyek megoldása az elkövetkezendő régészeti kutatások feladata lesz.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

---

136 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Újabb adat a sopronkörnyéki őskori vaskohászatra

Nováki Gyula: Újabb adat a sopronkörnyéki őskori vaskohászatra

A sopronkörnyéki őskori vaskohászat már régen ismert, de kevésbé kutatott problémája a régészetnek. A századforduló utáni időkben három helyen is találtak vassalakokat és tüzelőhelyeket a Kányaszurdok és a katonai lövölde környékén. Ezekről már több ízben is jelentek meg ismertetések.¹⁽³⁵²⁾ Maguknak a leleteknek a pontos leírása, vagy lerajzolása azonban elmaradt, így egyelőre probléma maradt az is, hogy egyáltalában mire használták az ott talált kemencéket. Fennáll ugyanis a lehetőség, hogy itt egy római kori hypocaustum volt. A vasolvasztás mellett szól azonban az a két nagy kiolvasztott vastömb, melyeket állítólag a Kányaszurdokban találtak és jelenleg a soproni múzeumban vannak. A sopronkörnyéki vaskohászat nem állt magában, mert a szomszédos burgenlandi és a távolabbi osztrák területeken is számos nyomát találták ennek az őskori iparnak.²⁽³⁵³⁾ Ehhez kívánok most újabb adattal szolgálni.

1952 nyarán a Magashídtól NyNyD-re, kb. 50 m távolságban, egy meredeken felfelé tartó kociút jobboldalán útjavításnál salakokat és fujtatócsőtöredékeket találtak. Ezekre lett figyelmes Bscheiden Emil erdész s a leleteket behozta a soproni múzeumba. E bejelentés alapján októberben megindult az ásatás. Ennek során egy vasolvasztókemence romjait tártuk fel.

A kemence enyhe lejtésű, déli fekvésű hegyoldalon volt s teljesen tönkrement állapotban került elő. A romok kb 3,5 m. átmérőjű, nagyjából kör alakú területet foglaltak el, melynek kis részét az útjavítással kapcsolatban már elhordták. A rétegződés nagyjából a következő volt: 5–10 cm humusz, 20 cm salak, 30–40 cm vörösre égett föld. Ez azonban csak általános kép, mert a salakból és vörösre égett földből egyaránt volt a felső és alsó részekben. Közben 25 darab kis agyagfujtatócsövet is találunk, melyek minden

rendszer nélkül, valamennyi már másodlagos helyen, többnyire az előbb említett rétegek között voltak.

Általában már 70 cm mélységben elértük az érintetlen talajt. Itt a legnagyobb figyelem mellett sem találtuk meg a kemence alapjait, így a pontos körvonalát nem sikerült megállapítanunk.

Az olvasztás technikai leírása csak a salakok és fújtatócsövek közelebbi vizsgálata után válik lehetségessé. A fújtatócsövek hossza átlag 12 cm, alakjuk tölcsérre emlékeztet. A hozzájuk kapcsolódó (nyilván bőrből készült, tehát elpusztult) fújtató felé eső vége 7–8 cm-re szélesedik ki, tűzbe érő végük pedig 2,5–3 cm átmérőjű. Utóbbi végükön több-kevesebb erősen ráégett salak van.

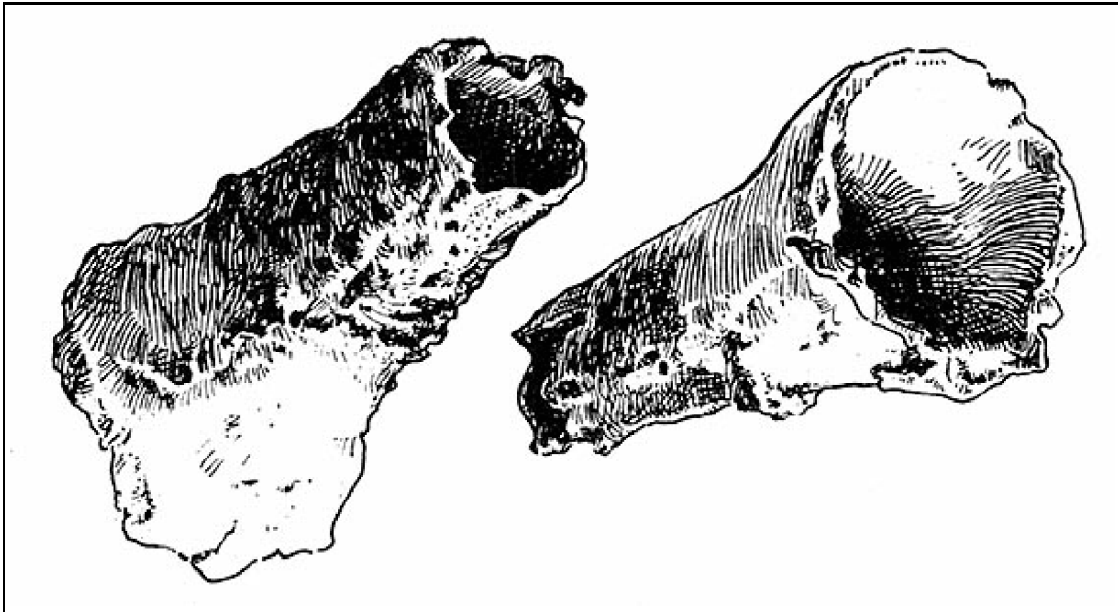
A kemence falából is sikerült pár nagyobb töredéket megmenteni. A legnagyobb töredék átmérője kb 40 cm, kissé ívben hajlik. Ha ezt az ívet vesszük alapul a kemence alakjához, akkor a kemence köralakú és átmérője 90–100 cm körül volt. Mivel azonban a töredék eredeti helyét nem ismerjük, ez a számadat nem egészen mérvado. A fal anyaga az arra a helyre jellemző erősen agyagos, kavicsos föld, belső oldala erősen salakos, külső oldala vörösre égett, vastagsága átlag 10 cm. E nagy töredék közepén egy fújtatócső is van az eredeti helyen és ennek elhelyezkedéséből következtethetünk arra, hogy a fújtatócsövek közötti távolság legkevesebb 20–25 cm volt. Ez, a nagy számban előfordult fújtatócsőre való tekintettel, nem érdektelen adat.

Az ásatás folyamán semmilyen korhatározó leletet sem találtunk. A fújtatócsövek korong nélkül készültek, de jelen esetben ez semmit sem határoz. Ezért meglehetősen tág időközbe kell helyezni a kemence használati idejét. A korai vaskorban (hallstattkor, i. e. 900–400) ismerik ugyan vasat, de még csak kis mennyiségben állítják elő, ezért ilyen nagyarányú kohászatra, mint amilyen Sopron környékén tapasztalható, még nem gondolhatunk. Ellene szól ennek az a körülmény is, hogy Sopron környékén igen jelentős koravaskori települések voltak és mégis alig pár darab, jelentéktelen vaslelet ismeretes ebből a korszakból. Ez fejlett kohászat esetén elképzelhetetlen.

Ki kell zárunk a középkort is, mert ha technikailag nem is volna lehetetlen, de ilyen nagyarányú kohászatnak valami írásos emléke feltétlenül fennmaradt volna a rendkívül gazdag soproni levéltárban. Így tehát csak a kelta (i. e. 400–18) és a római (i. e. 18–i. v. kb. 400) idők jöhettek számításba, de ezen belül pontosabb kormeghatározás egyelőre még kockázatos volna.

A most tárgyalt kemence szerintem eldönti azt a kérdést, mely a korábban találtakkal kapcsolatban felmerült, hogy t. i. helyi kőzetből olvasztották-e ki a vasat, vagy pedig már kiolvasztott vastömböket hoztak távolabbi vidékekről feldolgozásra. Romwalter Alfréd második tanulmányában már a helybeli olvasztás mellett szól, de akkor ezt még nem lehetett egészen bizonyítani. A most újabban feltárt olvasztó azonban annyira magasan fent a hegyek között van, hogy már maga ez a tény eleve kizárja azt a gondolatot, hogy távolról szállították ide a vastömböket, mert lényegesen könnyebb a faszenet, vagy fát leszállítani a hegyek lábához, mint a nehéz vastömböket felvinni a hegyekre. Ennek alapján a vastartalmú kőzetet is ott, az olvasztókemence közvetlen közelében fejthették, de ennek helyét még nem ismerjük.

E fejlett kohászat kutatásának még tág lehetőségei vannak. A tárgyalt kemence közvetlen közelében, alig 10–15 m-re, még két salakdomb látható, ezek is nyilván egy-egy kemencét takarnak. Nem lehet befejezettnak tekinteni továbbá a már korábban feltárt kányaszurdoki és a katonai lövölde környéki kemencéknek kutatását sem és bizonyára lesz még máshol is nyoma a környéken ennek a kiterjedt kohászatnak.

Leletek a Magas-hídi ásatásból.

Jegyzetek:

1. Ödenburger Zeitung. 1925. X. 4. (Romwalter Alfred). Romwalter: Sopronban kelt ókori salakok és téglák. SSz. 1937:224–8. Vendl Miklós: Egy soproni kemenceboltozat tégláinak közettani vizsgálata. SSz. 1937:229–44. Romwalter: A Hallstatt–La Tene korbeli vaskohászat Sopron környékén. SSz. 1939:51–7.

2. Barb: Spuren alter Eisengewinnung im heutigen Burgenland. Wiener Praehistorische Zeitschrift. 1937:157. Schmid: Norisches Eisen Wien. 1932:226 l.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: Harka nevééről

138 Mollay Károly: Harka nevééről

A Sopron közelében fekvő község nevét (első adata 1245-ből) Pais Dezső még 1926-ban (Magyar Anonymus. Bp. 1926, 119) a Konstantinos császár (905–959) művében említett *harkan* méltóságnévből származó és Anonymusnál (1196–1203) szereplő *Horka* személynévből magyarázta, megjegyezve, hogy e személynév származékaként kell tekintenünk a többi magyarországi *Harka* és a *Harkány* helyneveket is. Ezt a magyarázatot fogadta el 1932-ben Schwartz Elemér is (A nyugatmagyarországi német helységnevek. Bp., 1932, 60), aki arra is rámutatott, hogy a név helyi német nyelvjárási alakja *hoeke* a magyar alakot tükrözi. Ennek tudálékos magyarázatából alkották a német *Harkau* nevet, mivel sok német helynévben a szóvégi *-a* eredetileg valóban az *Au*, régi „Wasser, Strom, Wasserland, Insel, Halbinsel” jelentésű szóval függ össze. Így jött létre helynevünk másik német nyelvjárási alakja *hoekao*. A *Harkau* névalak azonban a középkorban még nem fordul elő.

Lényegében ugyanezt a magyarázatot veszi át Moór Elemér (Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Orstnamen. Szeged, 1936, 132). Moór azonban azt a gondolatot vetette fel, hogy a magyar helynév

magyarázatánál esetleg gondolni lehetne a szlovák *horka* ‚kis hegy‘ szóra is. Ha ugyanis ennek a területnek a magyar honfoglalás előtti szláv lakossága nyugati szláv, közelebbről szlovák jellegű volt, akkor ez a szláv lakosság a Harkai csúcsra (Harkauaer Kogel) való tekintettel települését így nevezhette volna. Hivatkozott egy csehországi német *Harkau* helynévre, amelynek a csehben Ernst Schwarz (Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. München-Berlin, 1931, 190) szerint a szlovák *horka* szóval is összefüggő helynév felel meg. Moórnak ezt a gondolatát tette magáévá Ján Stanislav, a pozsonyi egyetem tanára, „Slovensky juh v stredoveku” (Turc. Sv. Martin, 1948) című kétkötetes munkájában. Kniezsa István a Magyar Tudományos Akadémia 1951. évi nagygyűlésén tartott előadásában (A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei II, 373) azt a kérdést vizsgálta meg, vajjon a magyar honfoglalás előtt a dunántúli szlávok nyugati szláv, közelebbről szlovák, vagy pedig délszláv nyelven beszéltek-e. A Dunántúltra vonatkozó egész anyag, főleg pedig a helynevek hangtörténeti vallomása alapján arra az eredményre jutott, hogy nemcsak a Dunántúl, hanem a Vág, a Nyitra, a Garam és az Ipoly környékének a Középhegységtől délre eső részén is nem szlovákok, hanem délszlávok laktak. A magyar *Harka* szlovák származtatását azért nem tartja valószínűnek, mivel a szlovák *horka* szóban az *o* hosszú, ezt pedig a magyarok nem vették volna át rövid *a*-nak. Így semmi sem szól amellett, hogy elveszük Pais Dezső fentemlített magyarázatát nemcsak a Sopron közelében fekvő *Harka*, hanem a Komárom megyei *Harka*, a Zala megyei *Harka* dülő és a Kiskúnhalas mellett levő *Harka* puszta esetében sem.

A *Harka* név minden esetre környékünk honfoglaláskori történelmének egyik nyelvi emléke.

Német eredetét a tudományos irodalomban eddig senki sem vetette fel.

Ezek után – úgy látszik – logikus, hogy a mi *Harka* falunkat néhány évvel ezelőtt a helynév „német” eredetére való hivatkozással *Magyarfalva*-nak nevezték el. Sapiienti sat!

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Storno Miksa: Az Új utca 16. számú ház helyreállítása

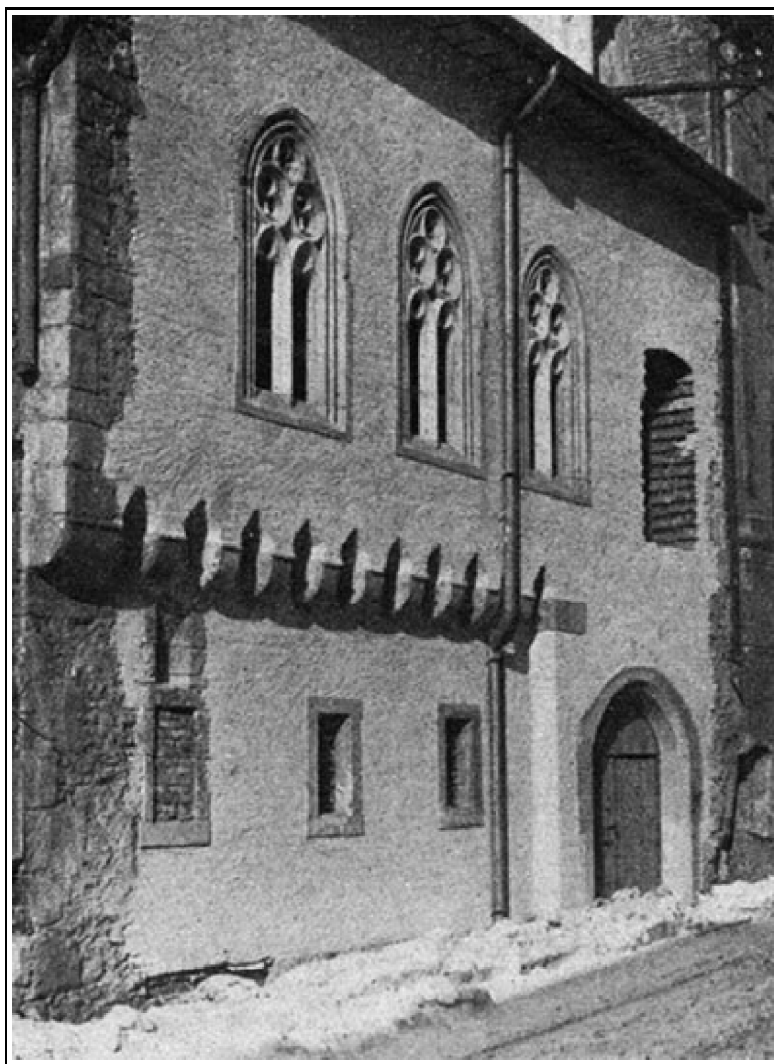
139 Storno Miksa: Az Új utca 16. számú ház helyreállítása

A Soproni Szemle utolsó számának megjelenése (1944. augusztus 31.) óta Sopron műemlékállása jelentősen megváltozott. A második világháború bombázásai sok régi épületet pusztítottak el vagy rongáltak meg, de egyúttal kimutatták azt is, mily fontos munkát végzett a folyóirat azáltal, hogy helyi értékek közlésével és ismertetésével legalább képben rögzítette a régi állapotot az utókor számára. A pusztítás azonban némi haszonnal is járt: a Lenin körúti bástya feltárása által Sopron régi erődítményeinek egyik jelentős részlete vált láthatóvá, 140eddig nem ismert középkori töredékek kerültek napfényre és lehetővé tették a további kutatást, eddig is oly eredménnyel, melyre máskülönben alig, vagy talán évtizedek múlva számíthattunk volna. A feltárási munkák azonban már ezt megelőzően megindultak, amikor az Új utca 16. számú ház homlokzatán még 1943-ban kibontottam a befalazott mérműves ablakkeretek töredékeit. Ismeretes, hogy e házat annakidején a város azért vette meg, hogy lebontásával utcát nyisson a Kolostor utca felé. Ezáltal a belváros két régi utcaképe változott volna meg gyökeresen, mindkettő nagy hátrányára. Ezt a tervet ellenezve módot kerestem megakadályozására, ami sikerrel is járt. Az épület alapos átvizsgálásakor ráakadtam a padlástérben befalazott mérművek töredékeire, valamint egyéb középkori részletekre, és a városhoz intézett beadványomban rámutattam az épület művészettörténeti jelentőségére és műemlékvoltára. Erre a város a bontási tervtől el is állott és a ház helyreállítását határozta el.

Soká húzódott az ügy az idők viszontagságai folytán, de most már befejezése felé jár a helyreállítási munka. A munkálatok folyamán sajnos kitűnt, hogy az utcai főfal, valamint a többi falak nagy része is nagyon hevenyészve van rakva, és későbbi átalakítások folytán a szerkezeti összefüggést is megbolygatták, így e falak lebontásra nem kerülhető el.

A bontáskor láthatóvá vált az eredeti kapunyílás helye és az előkerült töredékekből meg volt állapítható a kapunyílás alakja és mérete. Most kiegészítve, régi formájában látható. Feltűnő a nagy kapunyílás ezen a kis, udvar nélküli házban. Azt hiszem, nem kocsibehajtásra szolgált, hanem inkább egy ipari műhelynek ablakkal, illetve kirakattal kapcsolatos bejárata, melyen át egyúttal a ház lakói is közlekedtek, ahogy erre középkori házaknál több helyütt ismerünk példát.

Rége a vásárokat a belvárosban tartották és erre utalnak a középkori helymegjelölések, mint *Markt* majd *Platz* (a mai Beloianisz tér) vagy *Salzmarkt* (a mai Orsolya tér), csak a gabonát és fát árulták a belvárosban kívül a *Kornmarkt*-on és *Holzmarkt*-on, mely elnevezésekkel már a XV. század elején találkozunk.^{[1\(354\)](#)} Így az iparosok és kereskedők műhelyei, illetve üzletei, ha nem is kizárólag, de nagyrészt a belvárosban helyezkedtek el, és ezek nyomaival is találkozhatunk.

Sopron, Új utca 16.

A munkák folyamán szép számmal kerültek elő kisebb leletek is. Elsősorban érdekesek a középkori és ahhoz közelálló mázas és máznélküli kályhacsempék figurális és ornamentális díszítéssel, melyek az iparosok művészi tehetségének és a magasfokú lakáskultúra beszédes tanújelei. A változatos, benyomott díszítéssel ellátott középkori padlóburkoló téglák nagy száma is ugyanezt dokumentálja. Az agyagedények töredékei egyszerű használati tárgyakról valók, a már ismert formákban.

Az Új utca 16. számú ház egykori építtetője jelentős anyagi áldozatot hozott a homlokzat kiképzésére. A mérműves ablakkeretek helyett síma kőkeretek is megfeleltek volna, ha kizárólag a célszerűséget vesszük. A város díszítésére való törekvés nyilvánul meg ebben, mely nemcsak a lakás berendezését tartja szem előtt, hanem a köznek is szolgálatot kíván tenni. Nem elvétett esettel állunk szemben; amint a legújabb kutatások mutatják, több helyütt voltak ehhez hasonló kiképzésű homlokzatok, s mindjobban kibontakozik előttünk a város középkori képe. Igazolva és indokoltnak látjuk Valentini Cézár ferrarai követnek 1487-ben tett kijelentését Sopron szépségéről.

141 Csatkai Endre: A soproni késgyártók

A ma fejlett soproni vasipar elődei között a késgyártókról két nagyhangú dicséretet olvashatunk a multban. Evlia *Cselebi* török utazó 1664-ben azt jegyezte fel Sopronról, hogy benne 3000 kovácsnak és késgyártónak van boltja.¹⁽³⁵⁵⁾ Szerencsére tudjuk, hogy a derék török nagyokat szokott mondani: Sopronnak akkoriban még 10 000 lakosa sem volt. A másik vállveregetés a soproni késgyártókat a Vasárnapi Ujságban tisztelte meg, eszerint jelentős itt a késműipar. 1858-ban írták ezt városunkról, annyira még sok ember emlékezete elér, de semmiféle szóbeli, vagy írásbeli adat nem tanuskodik az egyébként kitűnő folyóirat tudósításának igaza mellett.²⁽³⁵⁶⁾

Igaz viszont, hogy a középkor végén két soproni késes is letelepszik Bécsben. Sőt mint derék és szorgalmas mesterember, még meg is vagyonosodik mindkettő. Kálmán mester 1476-ban lesz Bécs polgára, Farkas pedig 1506-tól fogva több éven át szerepel a császárváros okirataiban.³⁽³⁵⁷⁾ Mindamellett a nagy számnak és nagy hírnek nem igen találjuk nyomát hiteles írásokban.

1583-ban valóságos hajbókolással fogadnak egy késest, aki le akar telepedni Sopronban, csak tegye le a polgári esküt. Ha sokan lettek volna már efféle mesteremberek, aligha vetnek rá ügyet.⁴⁽³⁵⁸⁾ 1706-ban a késgyártó a pozsonyi céhhez tartozott, 1814-ben a bécsihez.⁵⁽³⁵⁹⁾ Pedig ha három mester működött volna, már önálló céhet alakíthatnak. Lassan-lassan telepszének le, egyesével.

A mesterségre nézve üssük fel Moller ismert kézi könyvének 1818-ban megjelent magyar fordítását,⁶⁽³⁶⁰⁾ ahol ezt olvashatjuk: „Azok a fábrikánsok, a kik késeket készítenek, késmíveseknek, késtsínálóknak neveztetnek. Fel szoktak osztatni hosszú-, rövid-, avagy kiskésmívesekre. Hosszú-késmíveseknek azok neveztetnek, a kik olyan fegyvereket készítenek, a melyeket az emberek a oldalakra szoktak kötni p. o. a kardot, vadászkést s a t. kiskésmíveseknek pedig azok, a kik tulajdonképen úgy neveztetni szokott késeket: úgy mint asztali, sebbeli, pennavágó késeket, beretvákat s a t. készítenek. Ezek a kis késmívesek nem tsak különböző némű késeket, hanem metző eszközöknek, fogóknak, ollóknak s a t. különböző nemeit is (a melyekre a mesterembereknek, seborvosoknak s a t. van szükségük) szoktak készíteni”.

Amint látnivaló, nem is éppen egyszerű mesterség a késgyártóé, széles skálája van a gyártmányoknak. Hosszú-kés csináló, azaz kardműves élt Sopronban is. 1730-ban a bécsújhelyi születésű *Mayr* Mátyás kap engedélyt letelepedésre, a következő évben már meghal, így a város szívesen ad engedélyt a gráci születésű *Sack* J. Móricnak, aki a helyére kívánt lépni. És mint hosszú-kés csináló lett polgár *Weissbarth* Orbán, a csehországi Rosenau szülötte 1755-ben, de később már mind kardcsináló szerepel és árulja gyártmányait a most szabaddá lett várkerületi kis bástyák előtt egy kis bódében.⁷⁽³⁶¹⁾

A kardkészítés egymagában, úgy látszik, nem jelentett virágzó ipart, 1720-ban ¹⁴²*Horváth* György csak mint kardcsináló (Saebelmacher) szerepel, a város 95 kardot bíz rá javításra, de nem tudta vállalni előleg nélkül, azt meg nem adott a város, hát visszavonták a megrendelést. Valóban szegény ördög lehetett, mert mikor 1723-ban meghalt, özvegyét a városi szegényházban kellett elhelyezni.⁸⁽³⁶²⁾

1725-ben a város megengedte *Wallner* Ágostnak a letelepedést. A bajorországi Schwaerlingből származott és kardok köszörülésével kívánta kenyerét keresni.⁹⁽³⁶³⁾

A kis kések gyártói közül 1702-ben ketten telepsznek le. *Wascher* Vilmos Waidhofenből jön, azaz az Enns melletti ma is nagy vasgyártó városból, hol az apja szintén késgyártóként élt. A másik jövevény Pozsonyból érkezett, *Kern* Kristófnak hívták és Mayr letelepedési kérelmének megbírálásánál tőle kért a városi tanács hivatalos véleményét, nem volt kifogása a letelepedés ellen.¹⁰⁽³⁶⁴⁾ A XVII. században a várkerületi bódék egyikében egy *Eltischer* nevű késes árult, halála után 1706-ban *Dubl* nevű késcsináló kéredzkedik ide, azt mondja róla az írás „ein brüderlicher Messerschmied”. Azaz vagy anabaptista volt, vagy valamely morva testvérüléshez, szektához tartozott. Kern hozzájárulását adta. És ha letelepedett tényleg, akkor a soproni késipar érdekes új szint nyert.¹¹⁽³⁶⁵⁾

Ezek az Észak-Magyarországon élő morva „testvérek” kitűnő iparosok voltak. A régi Sopron jól ismerte őket. 1547 óta állandóan éltek Sopronban, még 1635 táján is tevékenykedtek. Ők építették a város szárazmalmát, amely később a mai Széchenyi gimnázium telkére került át és 1754 óta színház céljaira szolgált, míg 1841-ben ki nem vénült: 1847-ben lerombolták. De voltak köztük üvegesek, fazekasak, kályharakók, ácsok, pintérek és késgyártók is.¹²⁽³⁶⁶⁾ Az „újkeresztény” kés finomabb fajta valami volt. Szerepelteti Gvadányi József a „Peleskei nótáriusá”-ban egy csikósról szólva: „*Újkeresztényén kését aczéljához fente*”. Nem véletlen, hogy az említett *Dubl* éppen úgy szakolcai volt, mint a költő is, már pedig Szakolca környékén éltek az újkeresztényeknek nevezett anabaptisták.

Az ilyen díszes kés viselése nem is illette meg a szegényebb néposztályt, a dámák sem a zsebükben viselték, hanem díszes tokban, a szoknyájuk oldalán, ahogy az evangélikus konvent birtokában lévő Dobnerné-archépen látni is (letét a Liszt Ferenc Múzeumban). Így érthető egyrészt, hogy kést kellett a Lövön tanuló német gyerekeknek a pap számára ajándékozniuk minden vásár alkalmával, mint valóban értékes adományt, és így érthető, mért vetett akkora füstöt az a semmicske esemény, hogy az újkéri pap a szolgájának „hüvelykés”-t vásárolt.¹³⁽³⁶⁷⁾

Az egyszerű zsebkést, amelynek nyelébe be lehet szorítani a pengét, a régi soproniak házilag csinálták, még akár ma is sokan maguk készítik. Nem kell hozzá más, mint egy darab régi penge, a fát kifaragni nem nehéz, többnyire rózsaaszírnre festették meg. A nép fiaiban meg van a törekvés, hogy díszítsék a nyelet. Érdekes példa erre az, amit a Sopronmegyei Régészeti Társulat 1884. évi jegyzőkönyvében olvashatunk. Ebergőc faluban hat évvel előtte a földben csontvázat találtak, amelynek lábszára körül fémtekercs volt. Ebből egy 30 centiméteres darabot Varga István kondás kapott meg, ki is bicskát készíttetett, a sodronyból szegeket csinált portékájának díszítésére. A tekercs aranyból volt!¹⁴⁽³⁶⁸⁾

A közönségesebb kések köszörülését is külön mesterember vállalta, általában Schleifer néven jelölik. Ilyen volt *Rottensteiner* Baltazár, aki Lungauban született és 1723-ban nyert engedélyt letelepedésre.¹⁵⁽³⁶⁹⁾

Orvosi műszereket bizonyos csak a 19. század első felében gyártottak Sopronban. 1827-ben nagy zavart támasztott egy ilyen mester, *Fischer* Mátyás. Azt kérte a tanácstól, mit csináljon már öt éve szolgáló inasával, valami Dolnay, ¹⁴³nyilván Tolnay nevű ifjúval. Az országban ugyanis nincs az ilyen műszereket gyártóknak céhe. Felszabadíthatja-e maga. A tanács Fischert a töcsinálókhoz, a szerszámkovácsokhoz és késesekhez utasította.¹⁶⁽³⁷⁰⁾ Az öt esztendei inaskodás is mutatja, hogy itt már nagy tudást igénylő mesterségről volt szó, amely méltán vált külön a késgyártók azóta persze már szintén megszűnt iparától.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Thier László: Adalék a dőri fazekascéh történetéhez

Thier László: Adalék a dőri fazekascéh történetéhez

1. A magyar népművészet gazdag tárházához tartoznak a gölöncsérek díszesebb-egyszerűbb kivitelű termékei. Ezek az agyagművek a legváltozatosabb formákat ölelik fel; technikai kivitelük, díszítésük vidékenként változott. Az egykor virágzó fazekasság jelentősége a céhek megszűnésével rohamosan hanyatlott s csak újabban kezd ismét feléledni.

Sopron megyében a *dőri* fazekasok biztosítottak maguknak jó nevet a kerámia történetében, ami nem utolsó sorban kiváló agyagjuknak tulajdonítható. Az 1847. évi soproni tudósgyűlésen például megállapították, hogy a *dőri agyag* kályha-, edény- és pipagyártásra igen alkalmas.

Ebben az időben számos mester működött e faluban, többek közt *Völtsei József*, akinek leszármazottja a még élő *Völtsei Lajos*, halódó iparának utolsó dőri képviselője.

Az említett Völtsei József fazekas 1856. évi tanulólevelét gyűjteményemben őrzöm. Közlésével oly újabb adattal szeretném a céhtörténeti kutatást szolgálni, amely a rábaközi nyelvjárást is tükrözi.

2. *Völtsei József fazekas tanulólevele* (1856. jún. 19.)

„Mi Czé (!) Mesterek és a Többi mester Társaink / a Tek: Ne: / Sopron megyiben Kebelezett Csorna mező Várossában, adják tudtáro minden / Kinek illik, hogy *Völtsei József* Rom: Kátolikus Dőri Születési Sopron megyiben az fazakas / mestersigit, Völtsei József fazekas Mestertársunknál, Dörbe Sopron megyében, a fölsőb / rendöletek követkeszténél fogva betanulta ligyen, és minthogy 1851 dik Évi junius hó 22dikén az Öszves Czé előtt(t) beszegödtetet, jelen bizonyságai Horvát Imre és Pleier / András. Miután a Tanulási idejét a Tanított Mesteret megöligedése, és a Czé heleslése / után 1854-dik Évi junius hó 18-dikán az Összves Czé közönsége előtt(t) fölszabadított: Mizerint / Kiretnék áltolunk mindenek kiket e tanuló levél illet, és illetni fog, hogy azon / és niki mindenben akadáltalanul segidségül leni kérjük; melynek is nagyobb / hitelére élő Czéhünk pötsétjével és aláírásainkkal hitelesítettet(t).

Költ Csorna 1856 dik Évi Junius hó 19 dikén.

Böhm József Czéjegyző.

Völtsej József Tonidó Mestere. Münzberg(?)

cs. kir. segéd bíró és Czéh Comissarius”.

A 6 krajcáros okmánybélyeggel ellátott tanulólevél jobb sarkában piros viaszba nyomott céh-pecsét, alatta:

Georg Schlei...

obervorsteher

Czitler Ob Pál

attga (!) Mester.

Gyakorlott kéz írása – haránt – ívrét nagyságú papíron.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Verbényi László: Adalék az idegen nyelvi oktatás terjedésére Sopronban.

144 Verbényi László: Adalék az idegen nyelvi oktatás terjedésére Sopronban.

Sopron városa népiségi összetételénél fogva századokon át többnyelvű város volt. A városi levéltár gazdag oklevéltanyagának bizonyossága szerint egyaránt használatos volt a közéletben és a mindennapi életben a magyar, latin és a német nyelv.

Számos adatunk van ugyan arra, hogy a soproni tudósvilágban egyéb nyelvek ismerete is elterjedt, az iskolai oktatás azonban elég hosszú ideig húzódozott a reális szükségletek, a modern nyelvek iskolai oktatása előtt. Éppen ezért különösen becsesnek kell tekintenünk azt a beadványt, amely 1843. júniusában került a soproni tanács elé. Készítője *Pitroff Anna* pedagógus azt a kérést terjeszti elő, hogy iskolaalapítási tervvel foglalkozik.¹⁽³⁷¹⁾ Különösen fontosnak tartja, hogy növendékei a mindennapi életben szükséges ismereteket sajátítsák el, azonkívül bevezeti a francia nyelv és a zene oktatását is. Elmondja magáról, hogy több tanintézetben megfelelő nevelői gyakorlatot szerzett s különösen a francia nyelvet tudja „elméletben és gyakorlatban” jól tanítani. A helytartótanács a iskola megnyitását bizonyos feltételekkel engedélyezi.

A Pitroff-féle iskolaalapítás kétféle szempontból figyelemre méltó. Egyrészt ki kell emelni, hogy az iskolaalapítás leányokra vonatkozik, tehát ez a kezdeményezés a magyar nőnevelés igen korai adata, főként reális célkitűzése miatt (intézményes középfokú oktatás leányok részére csak 1870 után kezdődött).²⁽³⁷²⁾ Másrészt a hazai idegen nyelvi oktatás érdekes kísérlete és kezdeményezése iskolai keretben.³⁽³⁷³⁾ Fontos lenne tudni, hol szerezte Pitroff Anna nyelvi és pedagógiai képezését, milyen tankönyvből folyt az idegen nyelvi oktatás, milyen volt a célkitűzés és milyen módszerrel tanítottak az iskolában.

A benyújtott tanterv közelebbi felvilágosítást nem ad. Nem reménytelen, hogy a további kutatások során Pitroff Anna személye és idegen nyelvtanítói tevékenysége részletesebben elénk tárul.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Juhász Gyula daljátéka a soproni színpadon 1912-ben

Csatkai Endre: Juhász Gyula daljátéka a soproni színpadon 1912-ben

Arany Jánoson, Madáchon és Ady Endrén kívül alig van magyar író, akinek kapcsolata ki nem mutatható Sopronnal. Az eddig ismertekhez csatolunk most az alábbiakban még egyet: Juhász Gyuláét. Hogy *Atalanta* című daljátékának kevés előadásai közül néhány városunkban zajlott, arra gimnázista koromból emlékeztem, de hogy az előadásoknak nyoma van Juhász Gyula leveleiben, arra Péter László, szegedi barátom hívta a figyelmemet fel és így utána néztem az egykorú lapokban az előadás körülményeinek.

1911 őszén a több éve Sopronban működő Nádasdy-társulat balszerencsével kezdte meg előadásait, a hivatalos város neheztelt az igazgatóra, mert egy évvel előtte hibáján kívül későn kezdhette meg előadásait és valamiféle kárpótlásról ¹⁴⁵beszért, maga a társulat is kisebb volt a szokottnál; az egyébként érdemes Nádasdy József belebukott és 1912 első napjaiban Thury Elemér, ismert vidéki hősszerelmes vette át a kétségbeesett tagokat, egyúttal amúgy hamarjában összeszedett szerződéstelen színészekkel kiegészítette a hiányokat. Jól, rosszul, de elérkezett az évad vége, a tavasz és minden híradás arról beszért, majd az ősszel

felfrissített társulattal tér vissza Thury. Így is lett. Azonban akkora az európai mennybolt hamarosan beborult, szinte napról napra várható volt, mikor avatkozik bele a monarchia a balkáni háborúba, behívások izgatták a lakosságot, a színház senkit sem érdekelt. Ehhez járult az is, hogy Sopronban nagyon szerették az operetteket, de ezekben az években a termés eléggé gyatrán ütött ki, Pesten pedig a Király Színház volt az egyedüli operett-színház, ha a külvárosi Budapesti Színházat és a Népopera kirándulásait a könnyebb műfaj vizeire nem számítjuk. Nagyon nehéz volt műsort összeállítani a soproniak kedvére és az 1912. szeptember végén meginduló előadások szerfelett kevés közönséget vonzottak.

Sokat nem lehetett várni persze két vidéki szerző daljátékától sem. A szövegíró: Juhász Gyulát, bár akkor már 15 éve szerepelt, ám főleg vidéken, az irodalom kevés számú igaz barátja persze ismerte, a zeneszerző, Deéry Alfréd csak később lett nevezetes, mint filmszínész. Maga az operett Nagyváradon került először színre. 1909. március 21-én, más forrás szerint április elsején.¹⁽³⁷⁴⁾ Juhász Gyula ekkoriban t. i. Nagyváradon élt, majd 1911-től fogva Szakolcán tanárkodott. A soproni színpártolók közt a tanárok ismerték a fiatal költő nevét és köztünk, diákok közt nagy hírverést csináltak, de meg kell vallanom őszintén, hogy eléggé eredménytelenül. A társulatnak nem volt olyan primadonnája, amely megmozgatta volna a diákálló szívét.

Nagy munkát végzett a darab sikere érdekében Thury igazgató sajtószolgálat. Sajnos az akkori két magyar ujság közül a Sopron évfolyama nincs meg, csak a Soproni Napló. Ebben olvashatjuk október 9-én: „Juhász Gyula hírneves költőnk és Déry Alfréd daljátékát, az Atalantát Thury igazgató megszerezte előadásra. A daljátékot tudvalevőleg egyik főslágerének tartogatja a budapesti Népopera. Most az az érdekes eset fordul elő, hogy a soproni színház a daljáték bemutatásával megelőzi a fővárost”. Akkoriban az volt a nézet, hogy ami nem a fővárosi színpadokról jön, abban nem sok eshetősége van sikernek. Ismeretes, hogy a Népopera üzleti vállalkozás volt és csak biztosra ment; az Atalanta tehát sohasem került színre ott.

Ilyenkor aztán a szabványos hírverés az volt, hogy a fővárosi színiigazgatók is jelen lesznek a bemutatón. Október 12-én legalább is bejelenti a soproni Napló, hogy Mérei Adolf, a Népopera főrendezője, Polgár Károly, a pozsonyi színház igazgatója és valószínűleg Karczag Vilmos, a bécsi Theater an der Wien igazgatója ide érkeznek. „A szerzők közül Juhász Gyula jelentette be az igazgatónak, hogy ha csak valami akadály nem gördül szándéka elé, jelen lesz a darab főpróbáján és első előadásán”. Szakolcáról végül is nem volt nehéz Pozsonyon át eljutni Sopronba. De az igazgatók felvonulásáról szóló határozott nyilatkozat hatását ugyanabban a számban Deéry Alfréd levele lerontotta alaposan. Megírta, hogy az igazgatók „minden valószínűség szejrnt jelen lesznek”, mint ahogyan valóban nem voltak jelen. Egyébként: „Juhász Gyula, egyik legnagyobb élő magyar poétánk írta szövegét és verseit és már maga ez a körülmény is garancia, hogy műélvezetben és irodalmi eseményben lesz része Sopron város intelligens és műértő közönségének”. Egyébként kijelentette, hogy csak ilyen jó együttesnek, mint amilyen Thuryé, adhatta át előadásra darabját, ¹⁴⁶még tulajdon kartársainak sem Debrecenben.²⁽³⁷⁵⁾

A bemutató előadás szombati napon, október 12-én volt, a darabot megismételték 13-án és 17-én, ezzel örökre le is tűnt a soproni színpadról.

Tartalmát a névtelen bírálat mondja el a Soproni Napló október 15-i számában. Nem Juhász agyában született meg, Pierre Loti³⁽³⁷⁶⁾ Aphrodite c. regényét dolgozta fel. Egy szobrász a nők kegyeltje, akik élén a királynő verseng érte. A fiatal férfi megunja és beleszeret egy Atalanta nevű görög leányba, aki látszólag nem viszonzozza érzelmeit, hanem három próbát követel. Rabolja el Aphrodite templomából a csodatükröt, öljön meg egy papnőt és hozza el annak csodafésűjét. A gyilkosságért elfogják a szobrászt, de Atalanta

most már szerelmében magára vállalja a bűnt, méregpohár kiivására ítélik és mikor meghal, ajkairól szerelmese magába szíja a mérget. Operának inkább való szöveg, mint operettnak a sok halál folytán és az ujság bírálója éppen a költői értékeket emeli ki: „Juhász Gyula szépen oldotta meg feladatát. Dícsérnünk kell az egész darabon végigvonuló színpadi rutint, mellyel a cselekvést, a drámai részletek kifejlődését felvonásról felvonásra tovább fejtve nagy színpadi hatással fokozza. Említésre méltó a költő szép nyelvezete, melyet különösen a verses részekben gyönyörűséggel hallgattunk”.

A bírálat kiemeli, hogy a zenei részben nagy feladat vár a szereplőkre. Kiemeli Szabolcsi Józsa és Paxy Margit énekesnőt, Miskey Józsefet, a szobrász alakítóját, aki később az Alapi-kamaratársulatnál működött és Halmos János tenoristát, a budapesti Operaház későbbi neves tagját.

Azonban az Atalanta sem volt alkalmas arra, hogy anyagilag segítsen a társulaton: „A darab nagyobb közönséget is megérdemelt volna”.

Ekkoriban három német lapot adtak ki Sopronban. A kormánypárti Ödenburger Zeitung általában dicséri a darabot; szép daljátéknak nevezi, líraian rajongó motivumairól, szellemesen kigondolt ritmikus szerelmi dalairól beszél; lehet persze, hogy mindez a dallamokra vonatkozik és nem a szövegekre. Mint egy mesében, úgy mond, változik vidámság és szomorúság. Sok benne a drámai mozzanat és a felhalmozott gyújtó anyag még sohasem robbant olyan hatalmasan, mint a bemutatón, fejezi be a tudósító.⁴⁽³⁷⁷⁾

A baloldali Radikal október 17-én bírálja a darabot. „A tárgyat egy regényből merítették és az az érzéki szerelmet dicsőíti. A szöveg helyenként poézisben gazdag tartalomig emelkedik, még gyakrabban viszont útszéli párbeszédekig alacsonyodik le”.⁵⁽³⁷⁸⁾ A klerikális Westungarisches Volksblatt már október 10-én beharangozza, hogy egyik legjobb költőnk szövege kezeskedik a sikerért. Október 12-én azt a hamis hírt bocsátja világgá, hogy a sopronival egy napon van a budapesti Népoperában is a darab bemutatója. Végre október 15-én általában dicséri a darabot: „helyenkint a poézissel átszőtten a szenvedélyes szerelem emésztő lángjaig emelkednek a hangulatos képek”. Egy kicsit lehűt a befejezés: „Befejezésül még csak annyit, hogy a darab nem való az ifjúság számára”.⁶⁽³⁷⁹⁾

Szemmel látható, hogy a nagy dobbal jelzett vendégekről nincs említés, nem is ¹⁴⁷voltak jelen, a darab Budapesten nem került színre, Juhász Gyula is az Atalantán kívül próbált kiruccanások után megtalálta igazi életútját. A soproni előadás azért nem maradt jeltelen Juhász pályáján. Hugához intézett levelében ezeket írja: „Igaz, hogy Sopronban nagy sikere volt Atalantának. Különösen a német lapok himnuszokat zengettek a drámai, lírai színes és zengzetes libretto dicséretére, de én nem dicsekszem, mert a siker abszolút erkölcsi, legalább is eddig. Lásd a Soproni magyar Színészet válságáról szóló cikket”. Ezt a levelet Katona Irma idézi Juhász Gyula ismeretlen versei c. szakvizsgálati kéziratban és utána Péter László: Juhász Gyula és a színház című cikkében, amely a Szegedi Tükörben 1954/55-i évfolyamának 3. számában jelent meg. Mindketten azonban az 1912. szeptember 28-as keletet közlik, ami természetesen nem állhat, hiszen a darab bemutatója később volt. Sajnos a levél maga már nincs meg. Katona Irma a költő édesanyjánál olvasta; Juhász Gyula levelei később a szegedi Móra Ferenc Múzeumba kerültek, de ez a levél hiányzik. Már most lehetséges, hogy Katona Irma tévesen másolta a keletet és Péter László bona fide követte, de azt sem tartom kizártnak, hogy a költő tévesztette el a keltezt, esetleg egy korábban megkezdett levélből való a Sopronra vonatkozó idézet.

Kár, hogy e tévedés folytán a nekünk oly kedves adat csonka marad.

soproni vonatkozásai

Csatkai Endre: Virág Benedek soproni vonatkozásai

Virág Benedek soproni vonatkozásai sajnos eléggé kiderítetlenek, pedig igen rokonszenves, hazafias írótkapcsolatának városunkhoz. 1754-ben született Zala megyében s így tavaly ünnepelték meg kétszázados születési évfordulóját. Pest, Pécs, Székesfehérvár és végül hosszú évtizedekre Buda az állomásai életének. Sopron egyelőre hiányzik életrajzaiból.

Mégis vannak bizonyos kapcsolatai, amelyekre egy-két verséből lehet következtetni. 1799-ben jelent meg a Magyar Minerva sorozatban Poétai munkái címen a „A muzsa és a poéta” című verse. Ebben olvassuk:

*Engemet is, látom, kinevetsz; pedig a mi javadra
Szolgál, azt akarom; magyarán megmondom; ez által
Vétsz a régi barátságnak törvényei ellen.
Vétt-e az, a kire mi ha, vagy 7 hónapig immár
Várazunk? mennyi el Sopronyba! s Balassa fülébe
Sugd ezeket. Ne tsevegj! nints kedvem válaszádsra!*

Persze ma már alig értjük, mit is akar Virág itt mondani és ki az a Balassa, aki Sopronban nyilván a muzsával társalkodott. Semmiféle feljegyzés nem beszél tudtommal arról, hogy valamiféle Balassa élt volna a XVIII. század utolsó negyedében Sopronban.

Érthetőbb a kötet Tóth Farkas sopronyi direktornak című verse. Színyei „Magyar írók lexikonja” című művéből (XIV, 367.) tudjuk, hogy valaha jezsuita volt, majd Pécsen tanárkodott s a soproni kir. gimnázium igazgatója lett. Ez az intézet a jezsuiták jogutóda és a bencések elődje. Tóth a XVIII. és XIX. század fordulóján igazgatta. Latinul verselgetett és Sopronban nyomták 1801-ben „Mele Pindarica” (Pindaroszi méz) című latin ódáját Szényi rosznyói püspök tiszteletére 12 lapon.¹⁽³⁸⁰⁾ Egyébként irodalom pártolónak ismerik: amikor még Sopronnak nem volt könyves boltja, ismerős és ismeretlen írók hozzá küldték el műveiket, egyszersmind hirdették is az ujságokban, hogy Tóth Farkasnál kaphatók a művek. Révai Miklós is ő hozzá szállt, amikor 1800-ban elhatározta, hogy Sopronban telepszik meg.²⁽³⁸¹⁾

Virággal is jó barátságban volt. A neki szóló ódában még valami soproni célzás is van:

*Ne gyujtsd szívemnek lángjait! inkább
A Fertőt önts rá fenekestől!*

Tóth 1801-ben elhagyta Sopront és ezzel nyilván az utolsó szál is elszakadt, amely Virágot ide fűzte.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Vendel Miklós: Romwalter Alfréd (1890–1954)**Vendel Miklós: Romwalter Alfréd (1890–1954)**

1954. szeptember 7-én Sopronban elhunyt *Romwalter Alfréd dr* egyetemi tanár, az erdőmérnöki főiskolai kémiai tanszékének vezetője.

Vele egy igaz és mindenben nagy ember távozott el körünkől. Koporsója mellett nemcsak szerettei, közvetlen munkatársai, barátai, tanártársai, Sopron város tanácsának képviselői, a város polgárai jelentek meg, de ott állt tanítványainak nagy tömege is, akiknek a kiváló professzor iránt érzett tiszteletét és szeretetét nemcsak a koporsó díszkísérete és kettős sorfalunk a sírhoz vezető út mentén, hanem a szemünkben megcsillanó könny és a sírnál elmondott megható búcsúszavak is bizonyítottak.

Romwalter Alfréd elhunytával igen nagy veszteség érte a magyar felsőoktatást, a természettudományokat, a magyar ipart és nem utolsósorban városunkat. A kiváló tanár előbb mint felsőkereskedelmi iskolai nevelő, számos kereskedelmi szakembert, majd később a magyar mérnökök százait tanította kémiai ismeretekre, sokszáz bánya-, kohó-, geofizikus-, olaj- és erdőmérnök köszönhet neki kémiai tudásának alapjait. Tudományos munkásságát pedig közel száz magyar s idegen nyelven megjelent tanulmány és cikk fémjelzi, amelyek közül nem egy a nemzetközi irodalomban is igen komoly megbecsülést szerzett nevének. Az ipar számára is értékes eredményeket adott *Romwalter* professzor, főleg az ásványi nyersanyagok, mégpedig különösen a barnaköszén és az ércek feldolgozása terén.

Romwalter Alfréd 1890. április 22-én született Sopronban *Romwalter Károly* és *Kolb Mária* idősebb gyermekeként. Elemi és középiskolai tanulmányait kiváló eredménnyel városunkban végezte el. A természettudományok és ezen belül is főleg a vegytan iránti vonzalma már realista korában megnyilvánult, aminek felkeltésében nagy érdeme volt az iskola akkori kiváló igazgatójának és a soproni közélet egyik legkitűnőbb egyéniségének, *Wallner Ignác dr*-nak, aki korán felismerte fiatal tanítványának hatalmas képességeit s laboratóriumába fogadva jeles tanítványát, a középiskolai foknál jóval nagyobb tudással bocsátotta azután 1908-ban a budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karára. Az egyetemen tanárai sorában találjuk a jeles *Lengyel Béla* vegyészt, a fizika világhírű tudósát, *Eötvös Lórándot*, a kiváló *Entz Géza* zoológust, *Koch Antalt*, a hírneves geológust és *Krenner Józsefet*, az ásványok világszerte elismert ismerőjét, s még érezteti hatását az ez évben elhunyt *Than Károly*, a korszerű vegytani oktatás és kutatás nagy magyar úttörője. *Romwalter Alfréd* közismerten egyik legjellemzőbb tulajdonsága volt számos tudományágra kitejedő érdeklődése, képzettsége és rendkívül magasfokú általános műveltsége. Igazi polihisztor volt a szó legigazabb és legmagasabb fokú értelmében, olyanforma ember, mint amilyenekkel a művelődéstörténet a renaissance legragyogóbb szakából ismert meg bennünket. E sokoldalú érdeklődése már egyetemi hallgató korában megnyilvánult, amennyiben már ekkor is nemcsak a vegytan meg a fizika, de a biológiai tudományok terén, sőt a matematika vonalán is megmutatkoztak remek képességei. Ez a sokoldalúság bizonyos hátrányt jelentett azonban neki azért, mert nem tudta eldönteni, hogy melyik

tudományágat válassza fő munkaterületül. 149A Megboldogult nem egyszer említette nekem, hogy rendkívül hatottak rá egyetemi tanulmányai során a nem vegyész oktatók is, s terelték érdeklődését a fizika és a biológiai tudományok felé is.

Romwalter Alfréd

Egyetemi tanulmányait kiváló eredménnyel befejezve, mint bölcsészdoktor és vegytan-természetrájszakos középiskolai tanár 1913-ban a fiumei állami felsőkereskedelmi iskola, illetve Kiviteli Akadémia tanára lett, ahol 1920-ig tanított. Közben megszerezte a felsőkereskedelmi iskolai tanárképesítő bizonyítványt is a vegytan-áruismeret-technológia tárgykörből.

Az első világháborút követő összeomlás után, minthogy nem tette le az olasz állam iránti hűségesküit, meg kellett válnia Fiumétől. Ekkor kérte, hogy a szülővárosában működő állami felsőkereskedelmi iskolába osszák be, ami még 1920-ban meg is történt.

Romwalter Alfréd életében e sorsfordulat kedvező helyzetet teremtett, mert 150alkalmat adott arra, hogy az akkor már városunkban működő *Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolával* közelebbi kapcsolatba kerülhessen, ami azután mind neki, mind pedig a felső oktatásnak és a tudományos kutatásnak nagy nyereségévé vált. 1928-ban már a Főiskola rendkívüli tanára és elemző vegytani tanszékének a vezetője. Ez időponttól kezdve azután e Főiskola, majd a részben ebből kisarjadt *József-Nádor Műszaki és*

Gazdaságtudományi Egyetem bánya-, kohó- és erdőmérnöki karának s végül 1949. óta az ősi Alma Materből kiszakadt *Erdőmérnöki Főiskola* professzora volt.

*Romwalter Alfréd*nak igen nagy könnyebbéte jelentett kutatói munkájában nagy nyelvismerete. Szóban és írásban tökéletesen használhatta a magyar, német, olasz és francia nyelvet s ezenkívül fordítani tudott még angolból és latinból is. Tágkörű ismereteinek dolgozatain és cikkein kívül érdekes bizonyítékát leltem felsőkereskedelmi iskolai tanári minősítési táblázatában. E táblázat a vegytan-áruismeret-technológia tárgyakból szerzett felsőkereskedelmi iskolai tanári képesítésen kívül felsorolja még azokat a tárgyakat is, amelyeket *Romwalter Alfréd* már tanított, vagy pedig amelyeket tudna tanítani. Ezek: mennyiségtan, természettan, földrajz, gépírás, szépírás, magyar nyelv, történelem, levelezés, kereskedelmi számtan és közgazdaságtan. További bizonyítéka sokoldalúságának az is, hogy a Közgazdaságtudományi Kar az oknyomozó áruismeretből magántanárrá habilitálta. Az ember szinte elámul azon, hogy milyen széles skálájú tudás rejtett ebben az egyszerű és szerény emberben.

Tudományos és egyéb szakmunkásságát áttekintve pedig világosan megállapítható nagy tudományterületeket átfogó kutatói képessége.

Mint érdekességet említjük, hogy az elhunynak az iparral való kapcsolata már gyermekkorára nyúlik vissza. Édesapjának soproni nyomdájában ugyanis még akkor megtanulta a nyomdászmesterséget. A nyári szünetekben inaskodott, majd felszabadult, s betűszedő lett. E fizikai dolgozói képesítésére igen büszke volt, s nem egyszer meg is emlékezett erről baráti körben.

Romwalter Alfréd tudományos munkásságának elismerése volt az 1953-ban megítélt *Kossuth-díj*. 1941-ben a *Magyar Tudományos Akadémia* levelező tagjául választotta, majd az *Akadémia* 1949-ben történt átszervezése óta annak tanácskozó tagja lett.

Szülvárosát igaz ragaszkodással szerette. *Sopron* ipara és kultúrája mindig erősen érdekelte. Szakkérdésekben mindig szívesen és mondhatni önzetlenül állt szülővárosa segítségére, s a soproni kultúra emelésében is mindenkor az élen járt. Gondolunk itt elsősorban a nyári egyetem szervezésében, irányításában vezető szerepére, valamint arra a számos, tudományt népszerűsítő előadására, amelyet részben a nyári egyetem, részben pedig egyéb egyesületek keretében tartott. Nagyon szépen, de egyben nagyon egyszerűen és világosan tudott beszélni, ami népszerű előadásaira is mindig nagy tömegeket vonzott.

Szerette nagyon a soproni erdőket is, s fiatalabb korában nem mult el egyetlen olyan tavaszi, nyári vagy őszi vasárnap vagy ünnepnap, amelyet ő családjával együtt nem a hegyekben töltött volna. Végtelenül szerette családját is. Mindenben megértő hitvese volt *Bikkessy Margit*, akivel 1914-ben megkötött házassága óta a legpéldásabb egyetértésben és szeretetben élve nevelte fel két gyermekét. Végtelen nagy örömet jelentett neki két unokája is, akik gyakori vendégei voltak Sopronban.

Így láttam én *Romwalter Alfréd*ot. Szerénynek, becsületesnek, kimagasló szellemi képességű tudósnak, kiváló nevelőnek, jó férjnek és családapának s végül nem utolsó sorban önzetlen és igaz jó barátanak. Mindannyian, akik csak közelébe kerültünk, akár mint munkatárs, tanítvány, barát és tisztelő, csak szerethettük és becsülhettük. Ellensége egy sem akadt, de barátja annál több. Szép emlékét mélységes kegyelettel s az igaz embernek kijáró igaz tisztelettel és szeretettel őrizzük meg.

(1884–1950)

151 Csatkai Endre: Ruhmann Jenő (1884–1950)

A régi Soproni Szemle gárdájának egyik vezető személyisége dőlt ki 1954. június 17-én és vele megritkult azoknak a sora, akik a rossz évtizedekben a haladás zászlaját hordozták e városban, nemcsak elismerést nem várva, hanem sokszor a többség üldözésének kitetten. Nyíregyházáról származott közibénk és egyetemi tanulmányainak befejeztével művészettörténeti doktorátust is megszerezvén, 1907. szeptemberében megkezdte működését az ev. liceumban (ma Berzsényi gimnázium). Attól fogva csak katonai és háborús szolgálata vonta el Soprontól, amelyet rajongásig megszeretett. Működésének hosszú évtizedei alatt nemcsak az ifjúságnak volt nevelője, hanem a felnőtteké is. Kineveztetése idején a fiatalságot mesterségesen távol tartották a korabeli magyar irodalomtól, Jókai műveit az iskolai könyvtárakból csak a két legfelső osztály tanulói kaphatták meg, az irodalomtörténetet 1867-tel zárták le. Ruhmann Jenő lett a Magyar Társaság nevű önképzőkör vezetője, vele azonnal új szellem vonult be: nemcsak, hogy szó esett Adyról, de a fiatalok megmámorosodva az új hangtól, szorgalmasan szavalgatták is, hasonlóképp Gyóni híres háborúellenes versét (Caesar, én nem megyek). Ruhmann helyet adott az önképzőkörben a haladóbb filozófiának is, több délután fejtegette egy nyolcadik osztályos a monizmus elméletét. De a felnőttek oktatását is szívügyének tartotta a fiatal tanár, egy filantróp bölcséleti társaság tagja lett 1911-ben, ott is tartott előadásokat, de élményszerűek voltak művészettörténeti előadásai a szabad liceumokban a renaissance nagyjairól. Sajátságos, hogy nagyobb művészettörténeti tanulmányt sohasem írt. Az első világháború után sokkal inkább elfoglalta a tanítás, majd intézetének vezetése, mert 1943-ig igazgatója is volt a liceumnak. Különböző előadássorozatokban irodalomtörténeti előadásokkal szerepelt, ezek közül kimagaslott a Babitsról szóló. Az 1937-ben megindult Soproni Szemle szerkesztő bizottságában tevékeny szerepet töltött be, több nagyobb lélegzetű tanulmánya jelent meg. A folyóirat mintegy új forrást nyitott meg ismét ismereteinek hatalmas halmazán. Tanulmányai a helyi családok történetéből merítették anyagukat. A folyóirat hasábjain egész sora jelent meg könyvbírálatának, rendkívül alapos, mérlegelő és gondolatébresztő munkák ezek is. Nyugalomba vonult, de ugyanakkor a súlyos betegségbe esett Heimler Károlyt helyettesítette a folyóirat szerkesztésében, éppen a legnehezebb, 1943–44-es esztendőben. Sopron pusztulása mélyen lesújtotta, viszont örömet okozott neki az, hogy minden baj ellenére könyvtárát sértetlenül látta viszont az ostrom lezajlása után. Számos idegen nyelven írt és beszélt; a hivatalos nyugalom idején óraadóként tartotta a kapcsolatot az iskolákkal, egyetemekkel. Betegség támadta meg és látását is elveszítette, ez szörnyű csapás volt rá, aki állandóan olvasott, képezte magát. A rádió és házi muzsika hallgatásában keresett és talált vigaszt, míg a halál el nem szólította családjá és nagyszámú tisztelője köréből. A soproni művelődés kitűnő harcosa tűnt el személyében és hagyott maga után nagy ürt.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Nováki Gyula: Hillebrand Jenő (1884–1950)

152 Nováki Gyula: Hillebrand Jenő (1884–1950)

Hillebrand Jenő halálával a magyar régészetnek nemcsak egyik legkiválóbb képviselője távozott el körünkből, hanem annak egyik úttörője is. Az őskori régészet nálunk nem tekint vissza nagy multra és hogy ma már olyan kiváló eredményeket érhattünk el, abban, különösen a paleolitikum terén, Hillebrand Jenőnek nagy érdemei vannak.

Régi soproni családból származott, középiskoláit szülővárosában végezte el. Tanítványa volt a másik neves soproni régésznek, Bella Lajosnak, kivel később is fenntartotta a kapcsolatot. Az egyetem elvégzése után Budapesten magántanár lett a régészeti és antropológiai szakon, majd a Nemzeti Múzeumba került a régészeti osztályra, melynek idővel az igazgatója lett.

A magyarországi paleolitikumnak legkiválóbb kutatója volt, de nemcsak hazájában, hanem külföldön is elismerték és többször is alkalma volt a híres nyugat-európai paleolitikus lelőhelyeket tanulmányozni. Hazánkban sok nagyjelentőségű barlangásatás fűződik nevéhez, hogy csak a nevezetesebbeket említsem: a kiskevélyi, a két bajóti barlang, a Bükk-hegységben pedig elsősorban a Balla és Szeleta barlangok kutatása. Valamennyi kutatásának közölte az eredményeit hazai és külföldi szakfolyóiratokban. A paleolitikum periódusai közül elsősorban a solutréen-korszak érdekelte, melynek magyarországi jelentőségét sikerült

tisztáznia. De nemcsak hazai, hanem egész Európára kiterjedő problémákkal is foglalkozott számos tanulmányában. Figyelme később fiatalabb korszakokra is kiterjedt, így a mezolitikumra, rézkorra, bronzkorra és a szkitákra. Különösen a magyarországi rézkor kutatásához járult hozzá nagyban a bodrogkeresztúri és pusztaszentlászlói ásatásaival. Igazában azonban mindig elsősorban a paleolitikum érdekelte. A barlangásatások mellett nyílt települések után is kutatott s jelentős eredményeket ért el Ságváron és a miskolci Ávástetőn.

Érdeklődési köre távoltartotta ugyan Soprontól, de szabadságának jó részét minden évben szülővárosában töltötte családjával körében. Egy ízben a híres soproni Burgstallon is ásatott Bella Lajossal együtt, ki akkor már szintén a Nemzeti Múzeumban dolgozott, s ugyancsak vele írta meg közösen „Az őskor embere és kultúrája” című népszerű könyvét.

Utolsó éveiben sokat betegeskedett és nem tudott már bekapcsolódni a felszabadulás utáni fellendülő régészeti kutatásokba, inkább egyetemen tartott előadásokat a paleolitikumról, melynek kutatása egész életét kitöltötte.

Halálával nagy veszteség érte a magyar régészetet, de munkásságával, melyben a magyarországi őskor kutatásának irányát is megszabta, maradandó emléket állított magának.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Csatkai Endre: Gantner Antal (1869–1945)

Csatkai Endre: Gantner Antal (1869–1945)

Soproni kuriózumképen emlegették valaha *Gantner Antalt*,¹⁽³⁸³⁾ a kaszinó ruhatárosát, hogy amíg a szórakozó, olvasgató, kártyázó soproni polgárok bundáját, felöltőjét őrizte a ruhatárban, a Kaszinó Egyesület kézi könyvtárának történeti munkáit bújta; átdolgozta Szinnyeinek a magyar írókról szóló lexikonát, szorgalmasan kijegyezte belőle a soproni vonatkozású tollforgatókat, az újságokból történeti cikkeket vágott ki és gyűjtötte a Sopronra vonatkozó könyveket. 1910 táján egyszerre füzeteket, könyveket kezdett kiadogatni.

A város neves vendégeinek mutogatták a derék embert csodaképpen, pedig igazán nem volt afféle látványosság: a soproni multnak lelkes kutatójaként élt és ¹⁵³dolgozott, aki nagyszerű szimattal mentette a városról szóló régi írásokat, képeket és maga is mint ügyes fényképész, sorra fényképezte le a lebontásra ítélt egyes házakat és utcarészleteket. Nem volt ugyan soproni születésű, Nagycenken látta meg a napvilágot, de azért városaként szerette Sopront és nem volt számára közömbös egy sarkocskája sem. Nagy, mondhatatlan nagy volt Gantner Antal érdeme a sok eltűnt épület, városrész megörökítésében és jó érzékkel fényképezte az eseményekkel telt években a városi élet különleges megnyilvánulásait, a sorbanállásokat a háborúk alatt, a foglyokkal való bánásmódot. Fényképeit s a régi képeket az évről évre megjelenő Dunántúli Tárogatóban közölte, amelyhez tréfás mellékletet is csatolt, majd később saját igényeinek növekvésével Képes Dunántúli Tárogató címen inkább csak képekkel szolgált az évente megjelenő lapban finom papíron. Igénye egyéb munkáival szemben is megnőtt. Az 1910-es évek végén még krónikás naptárokat szerkesztett lexikális adatokból, vagyis minden napra felsorolt egy sereg soproni és más nevezetes eseményt, nagyok születésének és halálának idejét, sőt 1913-ban az egész XVIII. század krónikáját adta fő tekintettel a kuruc korszakra, az 1930-as és 1940-es években megjelent könyvek csínosság dolgában bátran állíthatók a legszebb soproni könyvek sorába. Különösen kiemelkedett a következő három: Török-tatár-kuruc világ Nyugatmagyarországon (1933), A régi Sopron (1936), A

soproni színház és színészet története (1941). Két kiadást is ért meg az első világháború elején megjelent álcázott című „Bombák és kartácsok” tréfás szólásgyűjtemény.

Minden munkáját hazafias tűz járta át, Rákóczi és Kossuth volt a bálványa. Sok dícséret is érte életében, de sok szomorúság is. Az első világháború alatt világosan látta a dolgok lényegét; a soproni baloldali újságírók „öreg bolsevik”-nek hívták; szókimondása, egyik fiának részvétele a Vörös hadseregben a fehér terror idején nagy bajba hozta. Azt, hogy a Kaszinó elbocsátotta állásából, könnyebb lélekkel elviselte, mint azt, hogy a fehér katonák feldúlták lakását és fényképlemezeit összetörték, köztük nagy számmal a Tanácsköztársaság idejéből valókat. Ez nagy sebet ütött a szívében. Végül a megbízható ruhatárost nem tudta az egyesület nélkülözni, visszavették, de most már Gantner Antal hallgatott, csak meghitt emberei előtt hangoztatta lesújtó véleményét a korról, főleg amikor műegyetemi tanárokat, neves orvosokat és más derék polgárokat rekesztettek ki faji alapon az egyesületből.

A felszabadulást még megérte, de 1945. július 15-én közlekedési baleset folytán életét veszttette. Hosszú évtizedes munkássága példakép állhat, hogyan kell szeretni a várost, hogyan a tágabb hazát.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Csapody István: Gombocz Endre (1882–1945)

Csapody István: Gombocz Endre (1882–1945)

Buda ostroma közben, 1945. január 16-án nehéz bombától halálra zúzva, örökre kialudt a magyar botanikai tudomány egyik kimagasló alakjának, Gombocz Endrének élete lángja.

Sopronban, 1882-ben született. Iskoláit ugyanitt, az evangélikus líceumban, édesapja intézetében végezte kitűnő eredménnyel. Mint az Eötvös-kollégium tagja, 1900-ban iratkozott be a budapesti

¹⁵⁴Tudományegyetem bölcsészeti fakultására s 1905-ben szerzett természetrajz-vegytan szakos tanári

oklevelet. Egyre felfelé ívelő pályáját a pesti Veres Pálné gimnáziumban kezdte el 1906-ban. Harctéri szolgálata után, 1918-ban már magántanári képesítést szerez tudománytörténeti tárgykörrel, amelynek műveléséhez halálig hű marad. 1922-ben az Erzsébet nőiskola polgáriskolai tanárképző főiskoláján találjuk. Ezen intézet botanikai tanszékét tölti be 1929-ig s ez időben írja meg Rendszeres Növénytanának két kötetét, melyben szabatos előadás keretében kitűnő áttekintést nyújt a virágtalan növények rendszeréről. Csak sajnálhatjuk, hogy virágos növényekről szóló részével adós maradván, akkor korszerű műve csonkán maradt. Tudás, széles látókör, sokoldalú képzettség és kitűnő előadói képesség ekkor már olyan szerencsésen párosul személyében, hogy ezidőtájt a budapesti egyetem általános növénytan tanszékére jelölik. Jelölése azonban, részben politikai természetű vádak következtében, elesik s katedra hiányában a Nemzeti Múzeum Növénytárához nyer beosztást 1929-től igazgatói, 1936-tól c. igazgatói, 1941-től pedig vezető igazgatói minőségben, 1942-ben történő nyugalmabavonulásáig. Időközben egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet is kap. A Természettudományi Társulatnak évtizedeken át lelkes és közhasznú eredményeket elérő titkára, majd szerkesztője a Természettudományi Közlönynek. 1939-től kezdődően a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

Tudományos munkássága főként három irányban jelentős: példászerű bibliográfus, páratlan tudománytörténész és kitűnő növényrendszertanos.

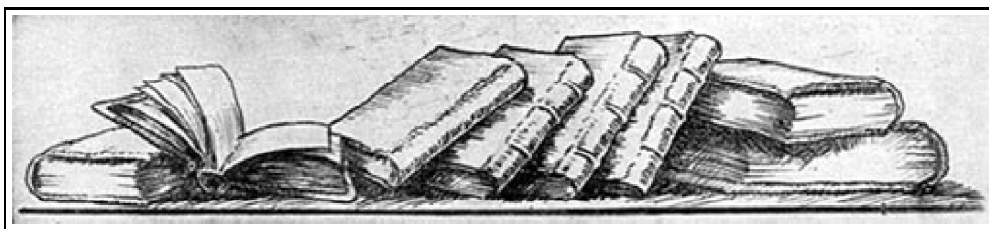
Mint bibliográfusnak, hézagpótló az az 1936–1939-ben, két kötetben megjelent „A magyar tudományos botanika bibliográfiája” c., 1925-ig bezárólag adatokat tartalmazó műve, melyhez az adatgyűjtést már katonai szolgálata alatt kezdte meg. Munkája minden e szakmában dolgozó kutatónak ma már nélkülözhetetlen segédeszköze s napjainkban éppen a Szovjetunió egyik kitűnő bibliográfusa állította Gombocz Endre ezen művét követendő például saját és más nemzetek bibliográfiai működése elé.

Tudománytörténeti téren elért eredményei azt mutatják, hogy szívéhez legközelebb álló tárgykör mégis a hazai botanikai tudomány története volt. Nemcsak ebből a tárgykörből szerez magántanári képesítést és nyeri el a Magyar Tudományos Akadémia Vigyázó-díját, hanem számtalan történeti tanulmány után, 1936-ban megjelenteti összefoglaló művét, A Magyar Botanika Történetét. Ez a munkája bármilyen képzettségű olvasó számára is élvezetesen vonzó módon, közel öt évszázad tudományos mozgalmait eleveníti fel s alig van nemzet, amelynek ilyen élvezetes tudománytörténeti munkája lenne. A jó szerencse hiánya, hogy legnagyobb magyar flórakutatóknak, *Kitaibel Pálnak* rendkívül értékes utinaplóit, sok-sok év szemrontó és fejtörő munkája után, éjszakába nyúló szenvedélyes szorgalommal másolt fáradozásai ellenére is csak, mint Gombocz Endre posthumus munkáját ünnepelhetjük, az Országos Természettudományi Múzeum kiadásában.

Mint rendszertanos, a *Populus*-nem monográfiája c. munkájával alkotott kiemelkedőt, továbbá említett Rendszeres Növénytanán kívül azokkal a tanulmányaival, amelyekben a növénytár exotikus anyagának feldolgozásával foglalkozik.

Szülőföldje számára Gombocz Endre elsősorban mint florisztikus emlékezetes: diáksága éveiből s már kora ifjúságában megmutatkozó bibliográfus pontosságával felkutatott régi adatokból 1906-ban, 24 éves korában, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenik „Sopron vármegye növényföldrajza és flórája” című, vidékünk flórakutatásában azóta is határkövet jelentő műve, mely nélkül a korszerű soproni flóramű megírására ma még nem is gondolhatnánk. Loew és Deccard (1740), Kováts Gyula (1847), Szontágh Miklós (1864) és Wallner Ignác (1903) enumerációi után 1589 növényfajt sorol fel az akkori megye területéről s helyesen ismeri fel Sopron környékén a különböző jellegű flórajárások jelenlétét. Csak becsületére válik, hogy szülőföldjéről később sem feledkezett meg s élete végéig hű maradt a földhöz,

ahonnan származott. Ha sokirányú elfoglaltsága tevőlegesen nem is engedte meg, hogy írásaival a Soproni Szemle hasábjain szóljon, mindvégig helyet foglalt annak szerkesztőségében s szerető gondoskodással, érdeklődéssel fordult szűkebb hazája felé.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

---

155 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csatkai Endre, Dercsényi Dezső, Entz Géza, Gerő László, Héjj Miklós, Mollay Károly, Radnóti Aladár: Sopron és környéke műemlékei. Szerkesztette Dercsényi Dezső. Fülep Lajos előszavával. Bp., Akadémiai Kiadó 1953, 584 l. + 566 ábra.

Csatkai Endre, Dercsényi Dezső, Entz Géza, Gerő László, Héjj Miklós, Mollay Károly, Radnóti Aladár:

Sopron és környéke műemlékei.

Szerkesztette Dercsényi Dezső. Fülep Lajos előszavával.

Bp., Akadémiai Kiadó 1953, 584 l. + 566 ábra.

Sopron és környéke című kötet megjelenésével hazánk új szakasza indult a művészettörténeti topográfiának. Előkészítő munkák már régen folytak, nagyobb vagy kisebb egységek feldolgozása is megtörtént itt-ott, a kísérletezésen bizonyos tekintetben túljutott tudományunk már előzőleg is, de e műfaj valóban komplex jellegét, a tudományterületek összefogását, a munkatársak közös munkáját, a gazdagodott és mélyült szemléletmód alkalmazását csak ilyen átfogó, egész mű megvalósításával lehet szemléletesen bemutatni. Hogy erre a soproni kötet kínálkozott első, sőt a munka megindulásakor egyetlen lehetőségként, a Soproni Szemle olvasóinak nem kell külön magyarázni. Elég rámutatnunk arra, hogy itt állt rendelkezésünkre a legszélesebb okmánytári közzététel, itt működött *Csatkai Endre* személyében olyan szakember, aki nemcsak a topografiai munkában rendelkezett tapasztalattal, hanem egy élet munkája során a művészeti anyag feltárásának jóformán minden területén működött és a tudományos feldolgozás legtöbb ágában lefektette azokat az alapokat, amelyekre a művészettörténeti topográfiának a szó fejlett és korszerű értelmében épülnie kell. Nem felesleges emlékeztetni arra, hogy jó száz év alatt milyen nagy utat kellett megtennie a hazai tudományosságnak, amíg a pusztán lexikális, felsoroló művektől eljutott arra a fokra, amelyet az előttünk lévő kötet képvisel. Aapjában olyan feldolgozást kellett nyújtania sok száz év

emlékekben gazdag területének, amelynek a vezetőszerzőpontja a művészettörténet, így tehát a főhangsúly a művészeti emlékekre esik, de ezeket az emlékeket nem önmagukban, hanem a társadalom fejlődésének teljes történelmi szélességében láttatja és ezért igénybe veszi a szomszédos területeket is, foglalkozik olyan határkérdésekkel is, amelyekkel az erősen specializálódott művészettörténeti kutatás eddig nem törődött. Ezért nevezhető a feladat komplexnek és világos, hogy csak közös munka árán valósítható meg.

A topografia műfajának ez a sajátossága a munka minden állomásán megmutatkozott. A közvetlen előzmények közül azt a sokoldalú és sok erőfeszítést kívánó előkészítést kell említeni, amely mind módszer, mind terminologia tekintetében kidolgozta a műemléki topografia kívánalmait, megállapították azokat a szerkesztési körvonalakat, amelyek – állandóan tökéletesedve – a továbbiakban is meghatározzák majd ilyentermészetű munkáinkat. Ha nem is [156](#)sikerült minden részletében egyesíteni a terminológiát, ha nem is lehetett kiküszöbölni minden félreérthető szövegezést, a teljesítmény e téren is igen jelentős. A különféle területek igényeinek, a munkatársak szokásainak és módszereinek az összehangolása hozta létre sok fáradság árán azt a kimagasló tudományos teljesítményt, amelynek fényes elismerését a kötet főmunkatársának és szerkesztőjének, Csatkai Endrének és Dercsényi Dezsőnek Kossuth-díjjal való kitüntetése jelentette.

A hatalmas kötet nem csupán a hozzáfűződő szakmai igényeket váltotta be, hanem az érdeklődők széles körét tudta lebilincselni, a hazai mult iránti érdeklődést fokozni. Bizonyította ezt az a ritka élénkségű, nagy hallgatóság előtt zajlott vita, amely megjelenése után az Akadémia rendezésében folyt, de bizonyítja ezt az a hihetetlenül rövid idő, amely alatt a magas bolti árú (280 forint) könyv elfogyott. Hozzáfűzhetjük, hogy a szakember számára is lényegesen többet nyújt, mind az eddigi anyag rendszerezését, a részmunkák együttesét. Természetes, hogy ilyképpen minden közreműködőre komoly feladat hárult és nem egyszer követelt lemondást a munkatársaktól azért, hogy az egész mű megfelelő arányokban bontakozzék ki.

A mű nagyjában két részre bontható: az első részhez az általános alapvetést nyújtó bevezető tanulmányok tartoznak, a másodikhoz maga a részletes topografikus leírás. A topografia módszerének elvi kérdéseit tisztázva, e második rész írása és szerkesztése látszott megoldhatóbbnak. Bár munka közben itt is sok váratlan nehézség merült fel, a követett eljárás nyilván nem minden esetben a legtökéletesebb, mégis a szinte megoldhatatlan nehézségek a bevezető tanulmányok készítésénél jelentkeztek. E téren sem kellő gyakorlat, sem megfelelő példakép nem állt rendelkezésre.

Már az első tanulmány is – a régészeti összefoglalás – teljesen új feladatot teljesít. A szerző, *Radnóti Aladár*, alapos ismerője a terület anyagának és igyekezett a jellegzetességek kiemelésével e részterületet az ország egészének régészeti képével szervesen összekapcsolni. Munkáját igényes komolysággal valósította meg, és sok tekintetben irányt mutat az ilyen anyag kezelésére. Talán kissé laza még a régészeti anyagnak a művészettörténetivel való kapcsolata, a régészeti emlékek beágyazása az egyes helységek művészettörténeti topografiájába, de megoldása így is komoly elismerést érdemel, annál is inkább, mert a fenti lazaság megszüntetése inkább szerkesztő és lektor feladata lett volna. A régészeti bevezetés után következik a talán kissé túlméretezett történeti összefoglalás (*Mollay Károly*), amely azonban olyan élvezetesen, annyi új, érdekes anyaggal tárja elénk e terület sokszázados, harcokban gazdag multját, hogy valóban kár lett volna rövidíteni, már csak azért is, mert egész hazai kutatásunknak és ezen belül művészettörténeti kutatásunknak egyik kerékkötője a helytörténeti munka elszorítása. Ennek orvoslására is Sopron mutatott követendő példát. A történeti fejezet után következik a tulajdonképpeni művészettörténeti bevezetés (*Csatkai Endre* és *Dercsényi Dezső*), amely színes és gazdag képben foglalja össze a város és környéke multját, igen sok anyaggal megvilágítva a fejlődés állomásait és éreztetve a koronkénti gazdagságnak és lanygulásnak azt a hullámzását, amelyre ez a határmenti terület különösen érdekes példát szolgáltat. Ebben a fejezetben szinte

rosszul esik az a tartózkodás és fegyelem, amely nem engedte sem terjedelmét, sem jelentőségét növelni, noha nemcsak a szakember, hanem az olvasó is szívesen látott volna terjedelmesebb, részletekben még jobban bővelkedő összefoglalást. A Vároštörténetnek, a városkép kialakulásának érdekes kiegészítését adja a soproni látóképeket (vedutákat) összefoglaló fejezet, amelynek anyaggazdagsága és biztoskezü felépítése mutatja a legérzékletesebben, mennyi előzetes munka és milyen 157 szigorú mérlegelés előzi meg még az egyszerűnek látszó meghatározásokat is.

E tudományos igényességgel készült bevezető tanulmányok után kerül sor a kötet tulajdonképpeni feladatára, a topografius leírásra. Szükszavú ismertetésünk kapcsán nem részletezhetők azok az elvek, amelyeket e munka követett és nem boncolható a megvalósulás minden változata sem. A tárgyalás jól megválasztott topografikus rendben, majdnem ingadozásmentes módszerességgel halad emlékről-emlékre, a nagyobb jelentőségűeket szinte monografikusan tárgyalja, az összefüggő egységekre – egy-egy tér vagy épületegyüttes, egy-egy helység jellege – külön súlyt vet. Érthető, ha az új kérdések tudományos megoldása terén olykor egy-egy vitatható álláspont is kialakul, vagy olyan kérdések merülnek fel, amelyek megoldásához további feltárásra, ásatásra lenne szükség. (Ilyen például a soproni vár helyére és történetére vonatkozó kérdés tisztázása.) Nem volt könnyű eldönteni, hogy az amúgy is gazdag, elsősorban építészeti emléktanyag feldolgozása mennyire lehet részletező, hol ér véget a topografikus feldolgozás igénye és csap át – esetleg túlságosan elmélyült és részletező feldolgozásával – a részletmonográfiába. Hogy ez utóbbi veszélyt a szerzők nagy általánosságban elkerülték, nem csekély érdeme a munkának.

Az építészeti anyag feldolgozása terén mutatkozó fegyelemnek következménye, hogy az ingó műemlékek szerényebb helyet kaptak. Ha ez az arányosítás érthető is, végeredményben nem egészen helyes, mert ilyképen az iparművészeti alkotások csakúgy, mint a képzőművészeti alkotások nagy része szüksézáván, kevésbé kimerítően volt tárgyalható. Ez annál sajnálatosabb, mert az ingó emlékálag amúgy is nagy fogyatkozáson esett át a háborús események következtében és további helyváltoztatás sincs kizárva – részletes rögzítése tehát kívánatos. Amilyen egyszerű ezt az igényt hangsúlyozni, oly nehéz a helyes mértéket eltalálni, főleg, ha nagyobb gyűjteményekről van szó. Kétségtelen, hogy a topografia nem pótolja és nem is pótolhatja sem a nagyobb, sem a kisebb műgyűjtemény tudományos katalógusát. Viszont az is kétségtelen, hogy a híresebb gyűjteményekről a kevésbé beavatott olvasó is tud és például a soproni gyűjteményekről is többet szeretne hallani, mint amit a kötet nyújt. A kötet megvitatásának ez a tapasztalata is hasznosítható lesz a további munka során. Ugyanide tartozik az is, hogy az ingó emléktagnak most követett szüksézáván, értékeléstől tartózkodó tárgyalása – amire elsősorban a kötet amúgy is nagy terjedelme készítette a szerzőket – élesen különválik attól a részletes feldolgozástól, amelyben az építészeti emlékek részesültek. Ez azért is sajnálatos, mert Csatai Endre ezeknek az emlékeknek a legavatottabb ismerője, többnyire első publikálója és a túlságos tömörítés folytán úgy hat, mintha kevésbé kedves és fontos tárgyai lennének a feldolgozásnak. Ebből a tömörítésből fakad néhány félreérthető vagy pontatlan fogalmazási részlet is. Mindez korántsem befolyásolja a kötet értékét, de sok tapasztalatot eredményezett a munka további folytatása szempontjából.

A szöveggel szinte egyenrangú terjedelmet foglalnak el a jelentőségben is nagyfontosságú képmelléletek. A kiválasztás gondossága, a közölt anyag nagy mennyisége, a részletek eddig soha sem látott gazdagsága, az építészeti felmérések egységesítése oly komoly teljesítmény, hogy sokak számára ebben rejlik a munka legnagyobb meglepetése. Különösen a soproni műemlékeket bemutató felvételek – túlnyomórészt Diebold Károly kitűnő munkája – mutatnak egyenletes magas színvonalat, de nem marad mögöttük a sopronkörnyéki anyag sem, csupán a tárgyfelvételek terén lenne még további javítani való. Nagyszámú levéltári és tervtári anyag egészíti ki a dokumentációt, különösen fontos helyt igényelve abban az esetben,

ha már elpusztult emlékről van szó. Bő 158 bibliografia és részletes névmutatók, valamint idegennyelvű kivonatok segítik elő a kötet tudományos használhatóságát.

A soproni topografia megjelentetése az Akadémia megértő támogatásának és az Akadémia Kiadó gondos munkájának is köszönhető.

Zádor Anna

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Karl Mollay: Scarbantia, Ödenburg, Sopron (Ostmitteleuropäische Bibliothek Nr. 49.) Budapest, 1944, 136. lap.

**Karl Mollay: Scarbantia, Ödenburg, Sopron
(Ostmitteleuropäische Bibliothek Nr. 49.)
Budapest, 1944, 136. lap.**

A tanulmány ugyan nem a legutóbbi évek termése, mégis szükségesnek mutatkozik, hogy felhívjuk rá a nyugatmagyarországi helytörténeti kutatás iránt érdeklődők figyelmét. Abban a terjedelmesre nőtt irodalomban ugyanis, amely több évszázados multa visszatekintő hagyománnyal s közel 100 éve tudományosan foglalkozik Sopron művelődéstörténetének feltárásával, Mollay Károly tanulmánya egyik számottevőnek számít.

A könyv maga a címnek megfelelően 3 nagyobb részre tagolódik és zárszót is tartalmaz. Mindegyik rész egységesen 3 fejezetre oszlik: az első fejezetek a helynévi elnevezés előfordulásait gyűjtik egybe, a második fejezetek eredeti módon a helynevek utóéletét (tudós hagyomány) kísérik nyomon, a harmadik fejezetek a településtörténeti tanulságokat vonják le. Tartalma szerint a tanulmány a soproni térben a római, avar-karoling és magyar település lehetőségeit vizsgálja meg s állításait, véleményét mindenkor gazdag adatbeli anyaggal igazolja. Mint időrendben ezzel a tárgykörrel foglalkozó utolsó könyv, érdemei az alábbiakban foglalhatók össze:

1. A Sopronra vonatkozó nyelvészeti és történeti anyagokat gondosan gyűjti össze és bíráltnak veti alá. Az 1870-es évek óta ugyanis a művelődéstörténetnek különféle résztudományai kezdtek Sopronnal kapcsolatos gyűjtőmunkát és feldolgozást. Elég tekintélyes ebben az a rész, amely műkedvelő jellegű, tudományosan alapotlan, akad azonban értékes anyag is. Bár ilyen szétválasztásra korábban is történt kezdeményezés, teljesen ezt a feladatot Mollay könyve oldja meg.
2. Kevés figyelemre méltatta eddig a helytörténeti kutatás azt a munkát, amelyet ezen a téren a magyar humanizmus végzett. Nem kell azt gondolni, hogy jelenlegi tudományos felfogásunk szerint talán megoldották volna valamelyik helynévi fejtést, de kerestek, kutattak, teoriákat állítottak fel. Ezek a vélemények tovább éltek, tovább fejlődtek s néha egyideig gátolták a helyes tudományos álláspont kialakulását. (pl. *Sempronia-Scarbantia* probléma.)
3. Számos új, eddig ismeretlen adatot és anyagot közöl. Legértékesebb ezek között az 1153. évi *Chevrouna* (Idrisi arab író leírásából) előfordulás, azonkívül a humanista anyag.
4. A 859. évi oklevél helyrajzi körülményeinek tisztázása. Ezzel kapcsolatban komoly kételyek már korábban is felmerültek, mégis Mollay elég valószínűen kimutatja, hogy a 859. évi *Odinburch* nem

Sopronra vonatkozik.

5. Újszerűnek látszik a helytörténeti kutatásnak az a módja, amely a helynévi előfordulások pontos tisztázása után igen óvatosan és alaposan kezd településtörténeti következtetéseket levonni.

Természetes Mollay könyvében van még hipotetikus-teoretikus anyag (pl. Sopron avar lakossága a honfoglalás idején) s hogy a római őrhely és a magyar Castrum végleges elhelyezésére még nem rendelkezünk elég anyaggal. Nagyon fontos azt világosan látnunk, hogy a Sopronra vonatkozó településtörténeti kutatások nem tekinthetők befejezetteknek. Ily alapvető munka áttanulmányozása sarkalja arra a helytörténeti kutatókat, hogy továbbra is lankadatlanul keressék és tanulmányozzák azt a gazdag anyagot, amely Sopron térségében több évezred folyamán gyűlt egybe.

Verbényi László

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csatkai Endre: Sopron. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1954, 46 l. + 135 ábra.

159Csatkai Endre: Sopron. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp., 1954, 46 l. + 135 ábra.

Az utóbbi évek során Sopron, a műemlékek városa, földrajzi helyzete folytán a közérdeklődés körén kívül esett, és háborús sebeit gyógyítgatva, mintegy árnyékban élt.

Kétezer éves multja alatt már nem egyszer került hasonló helyzetbe, ámde belső erői és értékei mindannyiszor újra kiemelték a homályból az éltető fénybe.

A jelek azt mutatják, hogy a mult esztendő óta ismét fordulat állott be sorsa folyásában. A műemlékek védelméről szóló törvényerejű rendelet módot adott a városi tanácsnak, hogy a kormány hathatós támogatásával, a helyi műemlékvédelmi bizottság javaslatára sorra helyreállítsa a megsérült műemlékeket, megfelelő keretbe helyezze a bombák által felszínre hozott bástyafalakat, közkinccsé tegye a magyar gótika egyik legszebb emlékét, az úgynevezett középkori termet, napvilágra hozza az Új utca 16. sz. ház barokk homlokzata mögé rejtett gótikus házat és megindítsa a műemlékfeltárások jelenleg folyó sorozatát.

Mindezek a kincsek az egész nép kincsei, de csak akkor lesznek valóban azokká, ha az ország tudomást is szerez róluk.

A második világháború megszakította azoknak a műveknek sorát, amelyek – mint Heimler Károly „Sopron műemlékei I.”, „Soproni képeskönyv”, a „Szép Sopron” – ezt a célt szolgálták. Amióta azonban 1953. decemberében a Sopronban tartott Országos Műemléknapok az illetékes körök figyelmét újra Sopron felé fordították, új, a réginél szélesebb alapokon indult meg Sopron művelődéstörténeti és művészeti értékeinek széleskörű ismertetése.

A magyar könyvkiadás egyik jelentős eseménye volt a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott közel 600 oldalas monumentális mű: „Sopron és környéke műemlékei”. Ennek, a maga nemében egyedülálló műnek főmunkatársa Csatkai Endre, a soproni Liszt Ferenc Múzeum országosan ismert és elismert igazgatója, most a Képzőművészeti Alap „Magyar Műemlékek” című sorozatában a „Sopron” című

kötettel örvezeteti meg Sopron minden barátját és a város barátjává teszi mindazokat, akiknek e könyv kezükbe kerül.

A művészi izléssel kiállított, kézbe simuló könyv előszavában Bognár Dezső, Sopron város végrehajtóbizottságának elnöke ismerteti a könyv keletkezését és célját, a soproni művelődéstörténet megismerésének országos fontosságát és azt kívánja, hogy „szolgálja ez a könyv hazánk, népünk kulturális felemelkedését, nyújtson a mindennapi munkában elfáradtának felfrissülést, szórakozást”.

Csatkai Endre a könyv szövegrészében 42 oldalon sűrítve, de mindvégig élvezetesen és érdekesen, egykorú vedutákkal illusztrálva, Sopron története hivatott tudósának biztonságával tárja elénk a lényegét és pergeti le Sopron politikai, gazdasági és kulturális történetének minden fontos mozzanatát. Ezzel előkészíti a szemet a könyv második – vizuális élvezetet nyújtó – részére, amelyben *Diebold* Károly egészoldalas, művészi fényképfelvételei mindazt beváltják és igazolják, amit a bevezetés és szövegrész ígér. Ha a „Sopron és környéke műemlékei”-ben még nem minden egyes kép üti meg azt a mértéket, amelyre a mű jogosan igényt tarthat, akkor kisebbik fivérében a „Sopron” című könyvben a képek gondos kiválasztása és egybehangolása megvalósítja a teljes harmóniát.

Így a Sopronról szóló irodalom egy olyan kötettel gyarapodott, amely öröme lesz mindenkinek, aki kezébe veszi, olvassa és képeiben gyönyörködik. Emlékeztető barátja lesz azoknak, akik elszakadtak Soprontól, visszahívó emléktár azok számára, akik itt üdültek és már álltak az Eggenberg-ház árkaos udvarán, hívogató erő mindazoknak, akik egyelőre csak képekből ismerik, és hirdetője egy kétezer éves kultúrának, egy olyan kincsnek, amely nélkül hazánk képe csorba maradna.

Becht Rezső

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Összeállította: Thier László Heimler Károly irodalmi működése¹

160Összeállította: Thier László
Heimler Károly irodalmi működése¹⁽³⁸⁴⁾

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Összeállította: Thier László Heimler Károly irodalmi működése¹ / I. Önálló művek

I. Önálló művek

Thirring Gusztávval: *Sopron és környékének részletes kalauza*. Bp., 1921. Turistaság és Alpinizmus. Kis. 8°. 50 l. (Ism. Turistaság és Alpinizmus 1921, 103); 2. kiadás: uo., 1925, 58 l; 3. kiadás: uo., 1932. 64. l; 4. kiadás: uo., 1935, 64 l.

Thirring Gusztávval: *Führer durch Sopron und Umgebung*. Bp., 1921, Turistaság és Alpinizmus. Kis 8°. 48 l.

Nyilas Kolb Jenővel: *Soproni képeskönyv*. Bp., 1933. Somló. 8°. 124 l. (Ism. Győri Szemle 1933, 69–70; Hétfő 1933. I. 23., 1934. I. 14.).

Szép Sopron. Bp., é. n. Somló. 8°. 85. l.

Sopron topografiája. Sopron, 1936. Röttig. 8°. 308 l. (Ism. OeZ. 1936. IX. 26; SH. 1937. II. 9., III. 10.; Vasi Szemle 1937, 197–99; Földrajzi Közlemények 1936, 165; Városok Lapja 1937, 131; Ungarische Jahrbücher XVIII, 398; Südostforschungen 1940, 944).

Sopron szabályrendeleteinek gyűjteménye. Sopron, 1937. Röttig. 8°. XI+598+térkép. (Ism. SSz. I, 157).

Sopron műemlékei. I. Sopron, 1939. Röttig. Folio. XVI + 164 + 18. (Ism. ÚSvm. 1939. XII. 24; OeZ. 1939. XII. 13, 1940. I. 5; Pannonhalmi Szemle 1940, 387–88; Új Idők 1940. IV. 7; Műszaki Világ 1940. III. 2; SH. 1940. I. 27; Neues Politisches Volksblatt 1940. V. 17; Országjárás 1940. II. 9; Magyar Kultúrszemle 1940. 1. sz. SSz. IV, 46).

Kunstdenkmäler der Stadt Sopron. I. Die Altstadt. Sopron, 1941. Röttig Fol. IX + 183 p. (Ism. SSz. VI., 97).

Sopron ville d'art. La cité. Sopron, 1941. Röttig. Fol. VIII + 171. (Ism.: SSz. VI. 199).

Payr György és Payr Mihály krónikája. Jegyzetekkel. Sopron, 1942. 8°. V + 199. (A Soproni Szemle melléklete).

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Összeállította: Thier László Heimler Károly irodalmi működése¹ / II. Kisebb munkák ujságokban, folyóiratokban, stb.

II. Kisebb munkák ujságokban, folyóiratokban, stb.

A mi városunk. Magyar Művészet 1928, 467–469.

Az utolsó tíz év. A Soproni Városszépítő Egyesület évkönyvében. Sopron, 1929. 91–111.

Mi történjék a Bécsi dombbal? Svm. 1936. X. 11.

Bécsi domb. Hegyiliget. SH. 1937. II. 5.

A Tschurl-átjáró ügye. SH. 1937. X. 8.

Liszt Ferenc névnapi ajándéka. SSz. I, 71.

Deák Ferenc soproni városatyja. SSz. I, 71.

Adatok a soproni 48-as emlékmű keletkezéséhez. SSz. I, 280–2.

Thirring Gusztáv dr. kiüntetése. SSz. III. 256–58.

Thier Lászlóval: *Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz*. SSz. III, 359–76.

Thirring Gusztáv és munkássága. SSz. V. 74–88.

Loew András. SSz. V, 138–9.

Loew (Loevius) Károly Frigyes. SSz. V. 139–41.

Sopron idegenforgalmának fejlődése és jövő tervei. Országjárás 1943. V. 21.

Családnévmutató. Thirring Gusztáv Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig című munkájához. Sopron. 1941, Székely. 8°. 264–293.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Összeállította: Thier László Heimler Károly irodalmi működése¹ / III. Könyvismertetések (többnyire ry jelzéssel)

161 III. Könyvismertetések (többnyire ry jelzéssel)

Felföldi János: Soproni poncichter (gazdapolgár), SSz. I, 156.

Thier László: Scarbantia. SSz. I, 74.

Thier László: Sopron im Spiegel alter Drucke. SSz. II, 106.

Gergye Béla: Szívem harang. Megkongatom. SSz. II, 108.

A M. Kir. Á. Felsőépítő-ipariskola 1936–37. tanév szünidei felvételei. SSz. II, 264.

Nyugati Őrszem. SSz. II, 337.

Bányászati, Kohászati és Erdészeti felsőoktatásunk története 1735–1935. 1–2. füzet. SSz. III, 183.

Thirring Gusztáv: A soproni polgárság vagyoni és birtokviszonyai II. József korában. SSz. IV, 131.

Jordán Károly: Calculus of finites differences. SSz. IV, 287.

Közlemények Thier László magángyűjteményéből. I. Beiträge zur Geschichte der Musikerfamilie Kurzweil. SSz. IV, 287.

Soproni Elek: A kultúrsarok gondjai. Sopron vármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása. SSz. IV, 386.

Ollram Ferenc: Csorna település- és gazdaságföldrajza. SSz. V, 68–69.

Radó István: A Sopron sz. kir. thj. város közkönyvtárában őrzött Széchenyi-könyvtár-töredék címjegyzéke. SSz. VI, 98.

Kertész János: Széchenyi faluja, Nagycenk. SSz. VI, 102.

Csatkai Endre: A soproni harangöntés és tűzoltószerek gyártásának története. SSz. VI, 311.

Dubovitz István: A magyar földrajzi irodalom 1942. SSz. VI, 312.

Tíz írás a nyomdászatról. SSz. VII, 74.

Notter Antal: Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. SSz. VII, 159.

Schaeffer Emil. Béla Meller, wie ich ihn kannte. SSz. VII, 159.

Móra Mihály: Házassági kereseti jog a köteléki perben az egyházi jog szerint. SSz. VII, 159.

Sopron bibliográfiája
(1943. szept. 1-től 1954. dec. 31-ig)

A Soproni Szemle első évfolyamának (1937) első számában az 1936. július elsejétől fogva megjelent soproni és megyei vonatkozású irodalom könyvészetét kezdte közölni. Az utolsó közlés az 1943. évfolyam harmadik számában jelent meg és az augusztus 31-ig megjelent irodalmat tartalmazta. A fontos és hasznos rovatot az újjáéledt Soproni Szemle sem nélkülözheti. Több mint tíz év anyagát kell pótolni, ez idő alatt sehol sem folyt rendszeres gyűjtés, viszont mind több és ismeretterjesztő folyóirat foglalkozik Sopronnal. Ezt az irodalmat egyetlen ember ma már alig tarthatja számon. Az itt következő bibliográfia *Csapody István*, *Csatkai Endre*, *Faller Jenő*, *Mollay Károly* és *Thier László* gyűjtéséből való. Az esetleges hiányokat az 1955. év folyamán fogjuk pótolni. Kérjük olvasóinkat, hogy összeállításunk hiányaira könyvészeti adatok vagy támpéldányok beküldésével hívják fel figyelmünket.

A korábbi gyakorlattól eltérően különválasztottuk a természettudományok és a társadalmi tudományok anyagát.

Rövidítések: *GySH.* = Győr-Sopronmegyei Hírlap; *OeZ.* = Oedenburger Zeitung; *SH.* = Soproni Hírlap; *SSz.* = Soproni Szemle; *SU* = Soproni Ujság; *ÚS.* = Új Sopron; *ÚSvm.* = Új Sopronvármegye.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Sopron bibliográfiája (1943. szept. 1-től 1954. dec. 31-ig) / A)
Természettudományok

162A) Természettudományok

Aradi Mátyás: A Hanság élővilága. Győr, é. n. (1954) Győr-Sopronmegyei Tanács 8°. 32 l.

Bernatzik, Hugó Adolf: Vogelparadies. Innsbruck, 1947, Selbstverlag.

Bohus Gábor: A kalapos gombákra vonatkozó rendszeti és ökológiai kutatások eredményei. I. A ritka *Boletus pseudo-sulphureus* KCHB előfordulási körülményei Magyarországon. Botanikai Közlemények 1948–53, 61–62.

Boros Ádám: Magyarország mohái. Bp., 1953. Akadémiai kiadó.

Borosné Murányi Jolán: A soproni Hidegvízvölgy flórája. Erdészeti Kísérletek 1949, 149–53.

Csapody István: Kiegészítő adatok Sopron flórájának ismeretéhez. Erdészeti Kísérletek 1949, 149–53.

Sopron és Sopronmegye a magyar botanika történetének tükrében. Az Agrártudományi Egyetem Erdőmérnöki Karának Évkönyve 1950. I, 257–298.

Új növényelőfordulások Sopron környékén és Baranyában. Az Erdőmérnöki Főiskola Évkönyve 1952. II, 17–21.

Csatkai Endre: Mikor a Fertő befagy. SU. 1946. I, 29.

Fehér Dániel: Beszámoló a Műszaki Egyetem Erdőmérnöki Osztálya Növényteni Intézetének kutatómunkásságáról (Sopron) 1923–1949. Erdészeti Kísérletek 1949. 196–216.

Fehér Dániel és Kiss Lajos: A Műegyetem Erdőmérnöki Osztályának botanikus kertje Sopronban 1923–1948. A Növényteni Intézet Közleményei. Sopron, 1949, 1–13.

Gaál István: A Fertő őstörténetéből. Természettudományi Közöny 1944, 65–72. Közölte az Új Sopronvármegye ezen a címen: A Fertő multja és jövője, 1944. III, 28., 29., 30.

Győrfi János: A Fomes annonus Fries károsítása a soproni botanikus kertben. Erdészeti Kísérletek 1943–44, 71–78.
Sopron környékének cincérféléi. SSz. VII, 74–96.

Igmándy József: Adatok Sopron mohafiórájához. Erdészeti Kísérletek 1949, 164–7.

Jávorka Sándor: Gombocz Endre emlékezete. Botanikai Közlemények 1947, 1–8. (Sopron születésű volt, folyóiratunk szerkesztőbizottságának tagja).

Kárpáti Zoltán: A magyar flóra néhány új és érdekes hybridja. (Artemisia Gayeriana és Centaurea Soproniensis) Borbásia 1946, 86–97.

Megjegyzések néhány berkenyéről. Az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar Közleményei 1948. 119.

Kiegészítés Soó-Jávorka: A Magyar Növényvilág Kézikönyve című munkájához. Botanikai Közlemények 1948–53, 71–76.

Hazai cornusaink vadontermő és kerti változatai. Az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazd. Kar. Közleményei 1949. 113–125.

Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. Erdészeti Kísérletek 1949, 168–182.

Dendrológiai jegyzetek. Az Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar Közleményei 1950, 177–184.

Újabb adatok Magyarország flórájának ismeretéhez. A budapesti tudományegyetem Biológiai Intézetének Évkönyve 1950. I, 43–47.

A Ligustrum vulgare alakköre. Kertészeti Kutató Intézet Évkönyve 1950. I, 103–114.

A barkócafa alakváltozatossága. Agrártud. Egyet. Kert- és Szőlőgazd. Kar Évkönyve 1951, 11–16.

Kiss Lajos: Néhány érdekes növényelőfordulás Sopron flórájában. Erdészeti Kísérletek 1949, 160–163.

Kótai Albert: A Fertő tava. Buvár 1944. okt. szám.

Machura, Lothar: Ein Weg zur Lösung des Neusiedlersee-Problems, Burgenländische Heimatblätter 1947, 93.

163 *Mazek-Fialla*: Die österreichische Seesteppe. Wien, 1947, Kühne Verlag.
Die Zukunft des Neusiedlersees. Wien, 1948, Kühne Verlag.

Németh Pál: Fertőmellék. Ifjúság és Élet 1944, 14. szám.

Österreichischer Naturschutzbund: Der Neusiedlersee, ein Kleinod Österreichs 1947. (Különnyomat

ismeretlen folyóiratból, számos tanulmánnyal és képpel).

Schuster Ferenc: A Fertő-tó. Földtani értesítő 1947, 22–26.

A Fertő tóvázháztartása. Hidrológiai Közlöny 1947.

Szádeczky Elemér: Sopron és a Kisalföld a déleurópai hegyláncok keretében. Földtani Értesítő 1947, 15–19.

Varga Lajos: Néhány adat a Fertő-tó német részének halászati viszonyairól. SSz. VIII, 30–33.

Vendel Miklós: Sopron. Földtani Értesítő 1947, 4–15.

Vendl Aladár: Száz éve. Földtani Értesítő 1947, 1–3. (Az 1847. évi soproni tudósgyűlésről, amelyen elhatározták a Földtani Társulat alapítását).

Vitális István: A sopronvidéki Pannonia-Pontusi tenger szerves maradványai. Földtani Értesítő 1947, 20–21.

Wendelberger, Gustav: Das naturwissenschaftliche Schrifttum über das Gebiet des Neusiedlersees. Burgenländische Heimatblätter 1949, 122.

Botanische Kotsbarkeiten des Neusiedlersees. Burgenländische Heimatblätter 1949, 183.

Zimmermann, Rudolf: Beiträge zur Kenntnis der Vogelwelt des Neusiedlerseegebietes Wien, 1943, Naturhistorisches Museum.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / Sopron bibliográfiája (1943. szept. 1-től 1954. dec. 31-ig) / B) Társadalmi tudományok

B) Társadalmi tudományok

A. A.: A beszédes kövek városa. Magyar Rendőr 1954. IV. 24.

–ai–: Csapod az ősi sopronmegyei település SU. 1948. XII. 25.

Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei. SSz. VIII, 1–19.

Augusztinovitz Elemér: Sopron a régi magyar irodalomban Vándortűz 1947. IX. 11.

Banner János: Néhány sopronkörnyéki őskori leletről. SSz. VII, 248–54.

Bárczi Géza (szerk.): Mutatvány a Magyar Nyelvatlasz próbagyűjtéséből. Bp., 1947. (Ebben Szabó Dénes: A Duna-Rába szögéről).

Barb, Alphons: Ein spätrömischer „Burgus” bei St. Margarethen im Burgenland. Kny. Jahreshefte des Öst. Arch. Institutes XXXVII. kötetéből (265–86).

Benkő László: Irodalmi élet. Vándortűz 1947. IX. 6–7.

Benkő Loránd: Egy jobbágylevél margójára. Magyar Nyelv XLVII, 221–229. (Szabó János hegykői jobbágy 1550. évi kérvényének nyelvjárási sajátosságairól).

- Benkő Loránd és Lőrincze Lajos*: Magyar Nyelvjárási Bibliográfia, 1817–1849. Bp., 1951. Akad. Kiadó. 8°. 259 l.
- Berecz Dezső*: Csetepaté az Irodalmi Körben. Soproni Hírlap 1943. XII. 25. (A volt Frankenburg-kör alapítása).
(szerk.): Sopron és Sopronmegyei Kalendárium 1944. Sopron, é. n. Máté. 8°. 144 l.
A soproni színház. Vándortűz. 1947. XI. 9–10.
Castrum Sopron. Vándortűz. 1947. IX. 1.
- Bergmann Pál*: Sopron fejlődésének multja és jövője. M. Építőművészet 1944, 221–23.
- Borsiczky Oszkár*: Az Úr vezetett. Sopron (1944), Máté Kis 8°. 75 l. (Önéletrajz).
- Brennberg. Ein Burschentanz auf dem Kirtag Brennberg bei Ödenburg. Volk und Heimat 1954, 20. szám.
- Csányi Károly*: Néhány szobrászati emlék az Árpádok korából. Lyka-Emlékkönyv (1944) 112–115. (A csornai prépostsági templom domborművéről).
- Csatkai Endre*: Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója 1838–1842. Sopron, 1943. Soproni Városszépítő Egyesület. 8°. 155. l. (A Soproni Szemle melléklete). Sopron 1848/49-ben. Sopron, 1948. Máté. Kis 8°. 40 l.
- Petőfi Sopronban. Sopron. 1948, Máté. Kis 8°. 32 l. [164](#) és *Dercsényi Dezső, Etnz Géza, Gerő László, Héjj Miklós, Mollay Károly, Radnóti Aladár*: Sopron és környékének műemlékei. Bp., 1953. Akadémia Kiadó. Kis folio. 584 l.
- Sopron. Bp., 1954. Képzőműv. Alap. 8°. 46 l. + 136 ábra.
- Markó Károly sopronmegyei vonatkozásai. SSz. VII, 267.
- Lőportorony a Szt. Mihály-templomnál. SSz. VIII, 38.
- Herczeg Ferenc művei a soproni színpadon. ÚSvm. 1943. X. 2.
- Soproni moziélet 30 évvel ezelőtt. ÚSvm. 1943. X. 9.
- Klarissza-ház vagy Csáky-ház? ÚSvm. 1943. X. 16.
- A soproni mozik a tudomány szolgálatában. ÚSvm. 1943. XI. 6.
- Schätzel Mihály, Petőfi soproni pártfogója. ÚSvm. 1943. XI. 13.
- A megújított Káptalanház multja. ÚSvm. 1943. XI. 20.
- 150 évvel ezelőtt született Déryné. ÚSvm. 1943. XI. 27.
- Sopron és Svédország. ÚSvm. 1943. XII. 4.
- A mai soproni vasipar kisipari elődjei. ÚSvm. 1943. XII. 19.
- Egy 150 esztendő soproni levél. ÚSvm. 1943. XII. 24.
- Kisfaludy Sándor soproni hetei. ÚSvm. 1944. I. 3.
- Három magyar költő és a Fertő. ÚSvm. 1944. I. 15. (Barcsay Ábrahám, Csokonai, Jókai).
- A soproni Bach-korszak a közgazdasági mérlegen. ÚSvm. 1944. I. 29.
- Emlékezések Jászai Marira. ÚSvm. 1944. II. 5., 12., 19.
- Dorfmeister-freskók a Balaton patján ÚSvm 1944. II. 26. (Balatonkeresztúrott).
- A soproni Benczur-család. ÚSvm. 1944. III. 4.
- Munkácsy Mihály és Sopron. ÚSvm. 1944. III. 11.
- Kossuth Lajos életútja soproni emlékei nyomán. ÚSvm. 1944. 18., 24.
- Mozart Requiemje és a Szt. Mihály-templom egyházi zenéje. ÚSvm. 1944. IV. 1.
- Conti Péter Antal, soproni stukkószobrász. Lyka Károly-Emlékkönyv (1944), 188–190.

Orosz vonatkozások Sopron multjában. ÚS. 1945. VII. 1.

Orosz kapcsolatok Sopron zenéjének és színházának multjában. ÚS. 1945. VII. 8.

Egy soproni szappanossegéd vándorútja. ÚS. 1945. VII. 15.

A soproni könyvmarat kettős jubileuma az 1945-ös évben ÚS. 1945. VII. 29.

Kuruc hősök, soproni utcanevek. ÚS. 1945. VIII. 5.

Bartók Béla és Sopron. ÚS. 1945. X. 10.

Inasok, segédek nevelése a régi Sopronban. ÚS. 1945. I. 1.

Magyar fény a német sötétségben. ÚS. 1946. I. 26. (Örtl soproni ev. pap a XVIII. század közepén magyar rovásírással foglalkozott).

Egy török Hári János Sopronról. SU. 1946. I. 24. (Evlia Cselebi jegyzetei 1664-ből).

Egy póruljárt békekövetség Sopronban. SU. 1946. II. 21. (A törökök békekövetsége 1699).

Régi soproni kemény telek. SU. 1946. III. 9.

Dóczi Lajos elmulasztott centennáriuma. SU. 1946. III. 14.

Hegykön írták az első ismert magyarnyelvű levelet. SU. 1946. III. 22.

Jegyzetek a soproni utcanevek korszerűsítésének kérdéséhez. SU. 1946. III. 24.

A Marseillaise a Neuhoftban. SU. 1946. IV. 3.

Fend János a soproni gótikus oltárok visszaálmodója. SU. 1946. IV. 7.

Aranycsoda az 1681-es soproni országgyűlésen. SU. 1946. IV. 26.

Lábas-ház az Orsolya téren. SU. 1946. V. 19.

Kiről nevezték el a soproni lovassági kaszárnyát? SU. 1946. VI. 2. (Barcsay Ábrahám).

Eltűnt várkerületi házak nyomában. (115–117., 111., 109., 107a., 107b., 165105., 103., 101., 99., 97., 95.) SU. 1946. VI. 9., 14., 26; VII. 2., 11., 24., 25; VIII. 2; X. 3.

Századvégi történet Sopronban. SU. 1946. VII. 16. (A háziipari iskola története).

A régi soproni szűrszabók. SU. 1946. VII. 20.

A nándorfasori Raffensberger-házban. Soproni Hirlap. 1946. VII. 21.

Farsangi lakodalom Széplakon, anno 1718. SU. 1946. VIII. 31.

Egy viszontagságos soproni szüret. SU. 1946. X. 8. (1719).

Megoldódott a soproni múzeum zsidó sírkövének rejtélye. SU. 1946. X. 19.

Néhány adat a kávé soproni útjának elejéről. SU. 1946. X. 20.

Egy belvárosi ház, amely ontja az érdekességeket SU. 1946. X. 22. (Hátsó kapu-utca 2).

Egy ház a Kolostor utcában. Gyóni Géza cikke Sopronról. SU. 1946. XI. 29.

Leligék, távshózatok, zengicséletek egy száz éves soproni könyvben. SU. 1946. XII. 1. (Tatay István soproni tanár könyve).

Házcsopót a Várkerület torkolatában. SU. 1946. XII. 14., 19.

Gyóni Géza soproni lapot akar alapítani. SU. 1946. XII. 25.

150 esztendő a Gotterhalte. SU. 1947. III. 14.

Elpusztult belvárosi házak nyomában. SU. 1947. IV. 6., VII. 27.

A fertőbozi Apollónia-szobortól a piaci kuruzslásig. SU. 1947. V. 8. (A fogfájás régi gyógymódjai).

A félreismer Szent Gál. Soproni Hirlap. 1947. VI. 28.

150 éves művészeti pör. SU. 1947. VIII. 7. (Az ifjabb Dorfmeister szédelgése).

A soproni Szinyei Merse Pál. SU. 1947. XI. 16. (Graf Lajos).

Egy szerecseny... két szerecseny. SU. 1947. XI. 23. (Cégerek).

A városi múzeum építője 100 évvel ezelőtt született. SU. 1947. XI. 30. (Hofer Ottó).

A Szent György utca eltűnt házainak nyomán: 2., 4., 6., 8., 17. SU. 1947. XII. 7., 21.; 1948. I. 23.; II. 1.; IV. 4., 11.

A Pócsi utcában lakott Sopronban Berzsényi Dániel. SU. 1947. XII. 25.

A régi kalaposok tündöklése. SU. 1948. I. 11.

Mikor a soproniaknak egyszerre két „Nap”-juk volt. SU. 1948. I. 18. (Régi cégek).

Oroszlánok a régi Sopron utcáin. SU. 1948. III. 28. (Cégek).

100 évvel ezelőtt halt meg Donizetti. SU. 1948. IV. 18. (Darabjainak soproni előadásai).

Festőművész, akit Kőszegnek engedünk át. SU. 1948. IV. 11. (Kugler János).

A magyar demokrácia három hőse, akiknek utcanév jár Sopronban. SU. 1948. V. 1. (Hajnóczy József, Vajda Péter, Bacsányi János).

Ismeretlen Dorfmeister-freskók megyénk szomszédságában. SU. 1948. V. 9. (A vas megyei Kenyeriben).

Elpusztult belvárosi házak nyomán. Templom u. 21. Káptalanház. SU. 1948. V. 15., 23.

Jegyzetek a soproni textilipar történetéhez. Soproni Textilmunkás. 1947. II. 2.

Két magyar író, aki haragudott Sopronra. Soproni Világosság. 1947. IV. 4. (Barcsay Ábrahám, Jókai Mór).

Két ismeretlen soproni vonatkozás Széchenyi életéből. Soproni Világosság. 1947. IV. 8.

Sáskajárás Sopronban a korábbi századok folyamán. Soproni Világosság. 1947. VI. 9.

Sopron, az élő múzeum. Vándortűz. 1947. IX. szám, 2–5.

166 Sopronmegyei példa a rostaforgatásra a XVIII. századból. Ethnographia 1946, 153.

A soproni szűrszabók. Ethnographia 1947, 71–73.

A magyarok szövete. Ethnographia. 1948, 164. (A Szt. Mihály templom bőjti kendője).

A márc. Egy eltűnt népi csemege. Ethnographia. 1948, 160.

Kugler Ferenc Pál éremművészetéhez. Numizmatikai Közöny. 1946/47:53.

Numizmatikai vonatkozású kisgrafikai lapok. Numizmatikai Közöny. 1946/7:52. (Rézkarccal díszített előfizetési felhívás éremre a soproni múzeumban).

Néhány adat Dóczi Lajos soproni vonatkozásaihoz. Irodalomtörténet. 1946, 68.

Széchenyi István széljegyzetei egy Táncsics Mihály-könyvben. Irodalomtörténet. 1947, 100. (A soproni múzeum birtokában).

A soproni múzeum néprajzi szemináriumának tevékenysége 1947–49-ben. Ethnographia. 1949.

A népies üvegfestmény. Ethnographia. 1949, 88–98. (A soproni múzeum példányai is!).

A soproni múzeum a tanulóifjúság szolgálatában. Köznevelés. 1948, 136–7.

Barokk kiállítás Sopronban. Magyar Művészet. 1949, 76–77.

Divéky József. Szabad Művészet. 1952, 600.

A nyugatmagyarországi barokkszobrászat problémái. A M. T. Akadémia II. Társadalmi-történeti tudományok osztályának Közleményei. 1951, 91–102.

Altomonte és Schaller István szerepe a soproni barokk festészetben. Művészettörténeti értesítő. 1952, 69–75.

Steinacker Károly soproni biedermejer festő. Művészettörténeti Értesítő. 1953, 147–150.

A soproni Liszt Ferenc Múzeum orvostörténeti kiállítása. Múzeumi Híradó. 1954, 188.

Szabó József nyelvész levele Széchenyi Istvánhoz a magyar nyelv rokonsága ügyében. Magyar nyelv. 1952, 200–202. (Szabó a liceum tanára volt).

Az ál-Petőfi Győr megyében. GySH. 1954. I. 1.

Ötven éve mutatták be Gorkij Éjjeli menedékhelyét Sopronban. GySH. 1954. I. 21.

Jókai regényalakok a soproni utcán. GySH. 1954. V. 12.

125 éves a soproni zeneiskola. Győr-Sopronmegyei Ujság. 1954. VI. 20.

A soproni munkásmozgalom legkorábbi időszakai. GySH. 1954. VII. 8; VIII. 25; IX. 26.

Egy lengyel szabadsághős Sopronban. Győr-Sopronmegyei Ujság. 1954. X. 24.
Régi választások Sopronban és a környékén. GySH. 1954. XI. 5.
Névtelen 1848/49-es hőseink. GySH. 1954. XII. 12.

Csipkés Kálmán: A soproni múzeum közleményei. Gyűjteményeink gyarapodása az 1943. esztendőben. SSz. VIII, 28–29.

Szakál Ernő legújabb műalkotásai SSz. VIII, 33–36.

A művészi emléktáblák városa. Vándortűz. 1947. IX. 13.

Dávidházy István: Soproni közszállítási posztó a 18. században. Magyar textiltechnika. 1954, IV. 129–30.

Dercsényi Dezső: Magyar műemlékvédelem a felszabadulás után. Művészettörténeti Értesítő. 1952, 147.

Deszkás Boldizsár: A Soproni Kaszinó 100 éve. Sopron 1944, Röttig. 8°. 200 l.

Endrédy Zoltán Sándor: Boldogasszony Sopron felett. Sopron. 1948. Városlébania kultúrbizottság. Kis fol. 71 l.

167 *Erdős Aladár*: Gestapó!... Nyilasok!... Deport!... Sopron. 1945. Röttig. kis 8°. 50 l. Gyóni Géza soproni napjaiból. SU. 1949. 99–106. szám.

Fábricius Endre: Milyennek látta Sopron városát egy huszárhadnagy 1847-ben? SSz. 1943, 278–79.

Faller Jenő: Brennbergbánya régi térképei M. Tud. Akadémia műszaki tudományok osztályának Közleményei. 1953, 535–559.

In memoriam Emerici Dr. Ban. (kiadásában): Bán: A Magyar kőszénbányászat története az 1759–1918. években A M. Tud. Akadémia műszaki tudományok osztályának Közleményei. 1953, 499–525.

Rieder János György, soproni szögművész, hazánk első szénbányásza. Bányászati Lapok. 1954, 377–378; GySH. 1954. 62. szám.

Fejős Imre: Széchényi Ferenc. Múzeumi Híradó. 1954, 137.

Garas Klára: Magyarországi festészet a 17. században. Bp. 1953. Akad. Kiadó. (Sopron, Kismarton stb.).

Gárdos Miklós: Beszélgetés a kétezeréves Sopronnal. Magyar Nemzet. 1954. VIII. 3. 12.

G. B. Séta Sopronban, a műemlékek városában. Idegenforgalmi Tájékoztató. 1954. 11–12. szám.

Genthon István: Magyarország műemlékei. Bp., 1951. Akadémiai Kiadó. Győr-Sopron megye műemlékei: 209–258. Sopronéi: 243–253.

Gergely Sándor: Falusi jelentés. Bp., 1951. Szépirodalmi Könyvkiadó. 8°. 173. l. (Mihályi községről szól).
Úri szék. 1514. Bp., 1950. 8., 276. l. (Első kiadása: Moszkva, 1936, a harmadik: Bp. 1954.) Részben Sopron megyében játszódik és soproni vonatkozásai is vannak.

Gerő László: Megelőző műemlékvédelem. Bp., 1950. MOK. Fol. 39. l. (Számos soproni példa, Stornó-ház, Gyóni-ház, Várbástya stb., stb.)

Gerő László: Magyar városképek. Bp., 1953. Építőipari könyvkiadó. 8°. 106. l. (Számos soproni példa).

- Gombos László*: Egy multszázadbeli soproni diák tréfás verse. SSz. VII, 282. (Fábián István).
- Gradwohl, Karl*: Volkslieder aus dem Burgenlande. Wien. 1948. Öst. Bundesverlag.
- Gruszecki, Oskar*: Münzstätte Ödenburg? Burgenländische Heimatblätter 1949, 79.
- Grünwald Fülöp*: Zsidó mártír sírköve a középkori Sopronból. Darhému (zsidó folyóirat 5707. évi keltezéssel) 15–16. l.
- Gyárfás Miklós*: Soproni holmi. Irodalmi Ujság. 1954. XI. 6.
- Gyimessy Károly*: A soproni evangélikus egyház kincstára. Bp., 1944. Fol. 36 l. Kny. az „Evangélikus templomok” című műből (ld. *Kemény*).
- H.*: Nur 32 Kilometer von Wienar-Neustadt. Österreichische Zeitung. 1954. XI. 20. (A bécsujhelyi és soproni közállapotok egybevetése).
- Hadrovics László*: A XVI. századi protestáns horvát nyomtatványok helyesírása.
A M. Tud. Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. I, 164–173 (a nyugatmagyarországi horvátokról).
- Halmer, Félix*: Karte der Wehr- und Schlossbauten in Niederösterreich (einschl. im nördlichen Burgenland). Wien, 1948, Touristik-Verlag.
- Hamar Gyula*: Régi soproni tudósok. SSz. VII, 255–259.
- Hetény János*: Fogadott ünnep és mondája Fertőhomokon. Ethnographia. 1948, 151–155.
- Hornung, Maria, Roitinger, Franz*: Unsere Mundarten. Wien, 1950, Öst. Bundesverlag. (A burgenlandi nyelvjárásokról is szól).
- Horváth József*: Sopron zenekultúrája. Vándortűz. 1947. IX. 7.
- Horváth Mihály*: Lángoló rögök. Szabad Nép. 1954. IX. 4. (Részletek a szerző hasonló című regényéből, amely Brennbergbánya felfedezőjéről szól).
- Idegenforgalmi Iroda*: A soproni ipar 100 éve. 1847–1948. Sopron, 1948. Röttig. 8°. 42 l. + 13 műmelléklet.
- I. J.*: Százéves a soproni színház. Színház és filmművészet. 1954. XI.
- Kemény Lajos, Gyimessy Károly*: Evangélikus templomok. Bp., 1944. Atheneum. (Sopron, Ágfalva, Harka stb.).
- 168** *Kerényi György*: A regös ének magja. A Kodály-émlékkönyv. Bp., 1953, 241–254. (Sopronmegyei adatok).
- Kerpel Claudius*: A Tiberistől a Volgáig. Kerpel Leopold festőművész élete. Uj Idők. 1947, 158–9.
De restitutione hominis. Bp., é. n. Biblioteca. Kis 8°. 67 l. (A soproni születésű szerző önéletrajza).
- Kiss Lajos*: A Lengyel László-játék. Kodály-émlékkönyv. Bp., 1953, 373–398. (Bágyogszováti adatok).

- Klier, Karl Mária:* Kinderspiele, Reime und Lieder nach Aufzeichnungen von Joseph Gruber (Ödenburg) um 1860. Burgenländische Heimtblätter 1954, 34.
- Kölkedy István:* Így látom Sopront. Győrmegeyi Népművelés 1954. 1. sz.
- Kniezsa István:* A honfoglalás előtti szlávok nyelve a Dunántúlon. A M. Tud. Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei II, 373–390. Hozzászólások és válasz. II, 390–397.
- Kolb Jenő:* Egy újonnan felfedezett ifjúkori Steinacker-kép a Fővárosi Képtárban. SSz. VII, 264–265.
- Kövesi Magda:* Képzőtanulmányok a sopronmegyei nyelvjárásokból. Magyar Nyelvjárások II, 71–106.
- Legény János:* A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. SSz. VIII, 41–73, 117–130.
- Leitner József:* Soproni Városszépítő Egyesület. Vándortűz. 1947. IX. 12.
- Lukács Károly:* A Fertő és a Rábaköz halászatának történetéhez. Ethnographia 1953, 282–3.
- Lyka Károly:* Magyar művészeti élet Münchenben. Bp., 1951. Művelt Nép. (Baditz Ottó és Karcsay Lajos sopronmegyei festőkről).
Festészeti életünk a milleniumtól az első világháborúig. Bp., 1953. Képzőművészeti Alap. (Baditz Ottó sopronmegyei festő).
- Major Jenő:* Hozzászólás a „Sopron és környéke műemlékei” című könyvhöz. Településtudományi Közlemények 1953, 94–112.
- Máté György:* Soproni árnyak, soproni fények. Szabad Nép. 1946. XII. 15.
- Mollay Károly:* Újabb szempontok a helytörténetírás műveléséhez. SSz. VII, 161–70.
A soproni városi okmánytár margójára. SSz. VII, 261–4.
Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Siedlungsgeschichte und Ortsnamenkunde (Ostmitteleuropäische Bibliothek. No. 49). Bp., 1944. Sárkány. 8°. 136 l.
A Schlägli Szójegyzék *beller* böllér szava. Magyar Nyelv. XLV, 140–148 (Soproni adatok).
Szójegyzékeink *polgár* szava. Magyar Nyelv. XLVII, 21–35. (Soproni adatok, a soproni latin-magyar szójegyzékről).
Szótörténeti adalékok. Magyar Nyelv. L, 206–7. (Soproni adatok).
Das älteste deutsche Lehngut der ungarischen Sprache. Acta Linguistica I, 373–417. (soproni vonatkozásokkal).
- Nagy István:* Megcáfolhatatlan ősiséget bizonyítanak a sopronbánfalvi leletek. 2. A Magdolna-kápolna a XI. század magyar temploma. ÚSvm. 1943. IX. 1.
- Németh Sámuel:* Serpilius János, Sopron városbírája és országgyűlési követe 1681-ben. SSz. VII, 271–277.
- Östör József:* A döblingi Széchenyi. Bp., 1944. 8°. 456 l.
- Ö(stör) J(ózsef):* Lédeczi Imre SU. 1945. XII. 25. (A horácsi falubolondja).

Pajzs István: Sopronmegyei puszták. Vándortűz. 1947. I. 17.

Parragi György: Sopron élni akar. Magyar Nemzet. 1954. X. 8.

Pataky Dénes: A magyar rézmetszés története. Bp., 1951. Közoktatásügyi kiadó. (Sopron: 18., 21., 89., 104., 165., 183., 211., 220. lap. Lackner Kristóf, Michel Zakariás, Schraps Mihály).

Peéry Rezső: Levél Sopron sebeiről. Csillag. VIII, 2172–2175.

Péter László: Soproni jegyzetek szegedi tanulságokkal. Délmagyarország. 1954. VIII. 29.

Pintér Imre: Színházi emlékek. Soproni Hírlap. 1943. XII. 23.

Folytatása következik.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

ÚJJÁÉPÜLT VÁROSUNK DOLGOZÓINAK IPARCIKK-SZÜKSÉGLETÉT AZ
IPARCIKK KISKERESKEDELMI
VÁLLALAT ÜZLETEI

KIVÁLÓ SZAKÉRTELEMMEL ÉS KÖRÜLTEKINTÉSSSEL LÁTJÁK EL!

1895 óta *KÖZKEDVELT*
A SOPRONI SÖR

Gyártja:
SOPRONI SÖRGYÁR
Sopron, Baross út 28

TELEFON: 107, 108, 1130, 1131

SOPRONI
HÚSIPARI VÁLLALAT

SOPRON

TELEFONSZÁMOK: 192, 193

A SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI MINŐSÉGI HENTESÁRUK KÉSZÍTÉSÉVEL
SZOLGÁLJÁK A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉT

A HALADÓSZELLEMŰ ÚJ SOPRONI SZŐLŐKULTÚRA MEGTEREMTŐJE

a Soproni
HALADÁS
Szőlőtermelő
Szövetkezet

ORSZÁGOSHÍRŰ
KITÜNTETETT
FAJBORAI

SOPRONI
KÜLÖNLEGESSÉGEK!

A soproni szőlővidék legjobb bora

A SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG

HÍRES KÉKFRANKOSA

KÉRJE MINDENÜTT!

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja kedves vendégeit

Minőségi üzemek:

PANNONIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzem

FENYŐGYÖNGY SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lövérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lövérek kedvelt nyári vendéglátóüzeme

SZABADSÁG ÉTTEREM:

a város legszebb terén tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

BELVÁROSI ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhájával

VÁRKAPU ESPRESSO:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

SZABADSÁG – CIKLÁMEN

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi espressokávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és a strandokon

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

GYŐR-SOPRON MEGYE TANÁCSÁNAK IDEGENFORGALMI HIVATALA

SOPRON KEZELÉSÉBEN

IBUSZ

MÁV HIV. MENETJEGYIRODA FIÓKJA

MINDENFÉLE UTAZÁSI ÜGYBEN

KÉSZSÉGGEL ÁLL AZ UTAZÓKÖZÖNSÉG RENDELKEZÉSÉRE!

SOPRON, ÓGABONA TÉR 8. SZ.

TELEFON: 55. SZ.

Tisztaság:

fél egészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

VÁROSI FÜRDŐT

FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI POSZTÓ- ÉS SZŐNYEGGYÁR

Sopron, Baross út 24 sz.

GYAPJÚSZÖVETEK

TAKARÓK

BÚTORSZÖVETEK

SZÖNYEGEK

SOPRONI PAMUTIPAR

SOPRON, SELMECI UTCA 15–17 SZÁM
TELEFON: 298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

SOPRONI Ruhagyár

SOPRON, RÁKÓCZI U. 6

1950-ben indult 60 fővel, 27 lábhajtásos géppel

1955-ben 1000 fővel dolgozik a legkorszerűbb automata villanygépekkel

FIÓKÜZEM Brennbergben 120 fővel

Termelési eredmények:

1955 I. negyed 112.90% mennyiség

99.50% minőség

1955. II. negyed 105.-% mennyiség

99.45% minőség

EXPORTTERV (150%-ra) túlteljesítve

1954-BEN KÉTIZBEN ÉLÜZEM

1955. évi Felszabadulási Műszakban
Minisztertanács oklevelével kitüntetve.

MAGYAR SELYEMIPARI VÁLLALAT SOPRONI SZÖVŐGYÁRA

SOPRON KÖSZEGI ÚT 9–12.
TELEFONSZÁM: 550

1954. ÉVI
II. ÉS IV. NEGYEDÉVBEN

ÉLÜZEM

Soproni Lakatosárugyár

Sopron, Csengery u. 30–32.

ÉLÜZEM

Gyártmányai:

ZÁRAK, AJTÓK- ÉS ABLAKPÁNTOK, ÉPÜLETVASALÁSOK, FÜSTCSÖVEK,
CIPŐORRVASALÁS

Fejlődés:

AZ 1944. ÉVIHEZ VISZONYÍTVA A MUNKÁSLÉTSZÁM 257%-KAL A KÉSZÁRUTERMELÉS
547%-KAL

EMELKEDETT!

A Soproni Vasöntöde

A KÖZPONTI VEZETŐSÉG MÁRCIUSI HATÁROZATÁNAK HELYES VÉGREHAJTÁSA
ÉRDEKÉBEN

legfőbb feladatának az önköltség csökkentését és a termelékenység növelését tekinti!

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindennemű épületnyílászáró szerkezetet és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, BAROSS ÚT

Telefon: 370, 371, 372

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZ.

TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V. NÁDOR UTCA 18. SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328–722

CSEPEL AUTÓGYÁR ALKATRÉSZGYÁRA SOPRON

GYÁRTMÁNYAI:

„RÁBA” GÉPKOCSI

„CSEPEL 300”
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLÖMŰ

MOTOR
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
SEBESSÉGVÁLTÓMŰ

„CSEPEL 130”
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLÖMŰ

SZAKMA LEGJOBBJAI

Esztergályos GAÁL PÁL 198%
Marós PAP GYULA 214%
Fűrész VARGYAS JÓZSEF 158%
Csiszoló BRAUN MIHÁLY 172%
Szerelő TOMSITS JÓZSEF 185%

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL UTCA 3.

KÜLÖNFÉLE TÚÁRUK, KÁRPITOS DÍSZSZEG, CIPŐKARIKÁK, FŰZŐSZEMEK,
BÓRSZEGECSEK, MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKATRÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE
KÉZISZERSZÁMOK KÉSZÍTÉSE

ELSŐ NEGYEDÉVI MUNKÁJA ALAPJÁN
1954. II. NEGYEDÉVTŐL KEZDVE

negyedszer nyerte el az élüzem címet!

1955. első 5 hónapjának kiváló egyéni teljesítményei:

PÁPAI KÁROLYNÉ csomagoló nő elnyerte a „szakma kiváló dolgozója” címet, miután 1 éven keresztül állandóan sztahanovista szinten végezte munkáját. Átlagteljesítmény %-a 165%. Ugyancsak a „szakma

kiváló dolgozója címet” nyerte el **ASBÓTH FERENCNÉ** és **VARGA IZABELLA**, akik szintén 1 éven keresztül állandóan túlteljesítették a 135%-ban megállapított *sztahanovista szintet*.

Sztahanovista oklevelet kaptak: 3 hónapi sztahanovista szinten végzett munkájuk után **Peremiczkó József, Iváncsics Jenő, László József** lakatosok, valamint **Szabó Sándorné** gépmunkásnő

*A Soproni
Élelmiszerkiskereskedelmi
VÁLLALAT*

FÚSZER-,
CSEMEGE-,
ÉDESSÉG-,
DOHÁNY-,
TEJ- ÉS HÚS-
BOLTJAI

A VÁROS MINDEN TERÜLETÉN,
A NAP MINDEN SZAKÁBAN

a dolgozók igényeinek kielégítése szolgálatában!

SOPRON ÉS VIDÉKE

KÖRZETI

FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS U. 3.

A MEZŐGAZDASÁG FEJLESZTÉSÉHEZ MINDEN KELLÉK KAPHATÓ

SOPRONI VAS- ÉS SZERELŐ SZÖVETKEZET

vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos, vízszelelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanszerelő, motortekercselő-munkákat

SOPRON – ÓGABONA TÉR 16

SOPRONI FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

SOPRON – LENIN KÖRÚT 41

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Vállal:
kőműves
ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás
parkettás

MUNKÁKAT

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5. – Telefon: 318 és 327.

Üveges részleg: Lenin körút 22. – Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13. – Telefon: 704

asztalos
kárpitó,
festő, mázoló
javító
játék
iparművész

RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll.

Készít:

HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT, REKAMIERT, SEZLONT, KONHYABÚTORT

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben.

Vállal:

CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST ÉS MINDENNEMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben kaphatók

SOPRONI

Háziipari Szövetkezet

LENIN KÖRÚT 77 ÉS 94

a dolgozók szolgálatában

SZEMFELSZEDÉS

STOPPOLÁS

FEJELÉS

HIMZÉS

ELŐNYOMÁS

GOMBKÉSZÍTÉS

PULLOVER, KARDIGÁN KÖTÉSE HOZOTT ANYAGBÓL!

NYLON-HARISNYÁK ÁTKÖTÉSE

KOSÁRFONÁS

SOPRONI

FÉNYKÉPÉSZ SZÖVETKEZET

MŰTERMEL:

SZÉCHENYI TÉR 20

LENIN KÖRÚT 72

Művészi kivitelezésű fényképek a legkényesebb igényeket is kielégítik

HÍVÁSRA

HÁZHOZ IS MEGYÜNK

gyermek- és családi képek felvételére

Amatőr-fotók gyors kidolgozása

A SOPRONI GÉPGYÁR FINOMMECHANIKAI RÉSZLEGE

Sopron, Mátyás király út 5 szám

VÁLLALJA

RÁDIÓK, ÓRÁK,
MÉRLEGEK,
ÍRÓGÉPEK,
SZÁMOLÓGÉPEK,
FÉNYKÉPEZŐGÉPEK,
KERÉKPÁROK,
MOTORKERÉKPÁROK,
VASALÓK,
ORVOSI MŰSZEREK,
MÉRŐMŰSZEREK,
ESERNYŐK STB.
JAVÍTÁSÁT

valamint

BOROTVÁK, OLLÓK, KÉSEK STB. KÖSZÖRÜLÉSÉT

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL,

akkor kisebb lesz a gázszámla és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

A GÁZMŰHÖZ

Táncsis Mihály u. 12. Telefon 254

Kisipari minőségi munka hozott és saját anyagból

SOPRONI SZABÓSZÖVETKEZET

Köztársaság utca 20

Színház utca 29

Lenin körút 30

Mátyás király utca 20

Átalakítás, vasalás, fordítás

Javító osztály: Színház u. 5

Legkisebb javítás is eszközölhető!

MÉRTÉKUTÁNI OSZTÁLY:

LENIN KÖRÚT 71

GUMIJAVÍTÁSI OSZTÁLY:

LENIN KÖRÚT 67

SOPRONI CIPÉSZ SZÖVETKEZET

FIÓKOK:

KOSSUTH U. 2,

BÉKE ÚT 35

JAVÍTÁSI ÁTVEVŐHELY: LENIN KÖRÚT 65. SZ.

A SOPRONI FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT, HIGIÉNIKUS TERMEIBEN GONDOS ÉS FIGYELMES KISZOLGÁLÁS
VÁRJA A SOPRONI DOLGOZÓKAT

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90 sz.

Telefon: 317

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1 szám

Telefon: 524

Megbízható, gyors, biztos service

SOPRONI JÁRMŰGYÁRTÓ SZÖVETKEZET

Központi iroda: Rákóczi utca 27 szám – Telefonszám: 319

BOGNÁR, KOVÁCS ÜZEM

Rákóczi utca 27

Kézikocsi, szekér, fejsze, eke készítés, javítás lópatkolás

AUTÓKAROSSZÉRIA KÉSZÍTÉS

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Odenburger) Rundschau.
Lockalhistorische Quartalschrift.
Herausgegeben vom Stadtrat. Redigiert von André Csatkai.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt:

Aus dem Inhalt:

Bors, Andreas: Meine Erinnerungen aus der Zeit der Räteregierung in Sopron.

Faller, Eugen: Bergrechtliche Kontrakte der Stadt Sopron 1791–1946.

Major, Eugen: Der Hintergrund der Entstehung des Namens „Ödenburg“.

Jandek, Gustav: Das Virginalbuch von Johann Wohlmuth, 1689.

Németh, Samuel: Ausländische Studien der Schüler des Soproner Lyceums 1680–1782.

Domonkos, Otto: Der Zunftbrief der Soproner Schnürmacher 1633.

Nováki, Julius: Neuer Beitrag zur prähistorischen Eisengewinnung in der Gegend von Sopron.

Csatkai, André: Die Soproner Messerschmiede.

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ

MUNKATÁRSAINKHOZ

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm.) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják.

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljük.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). Továbbá rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.
5. A nagyobb cikkekhez lehetőleg idegen nyelvű kivonatot is mellékeljünk!

1955. IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóiratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a 205.930 számú csekk számlán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám ára 20 forint. Kettős szám ára 40 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Ezekből és a krónikák, naplók kiadásából alakult a „Soproni Szemle Kiadványai” című, 166 számot elért sorozat.

2 (Megjegyzés - Popup)

Csupán a második évfolyam utolsó számától kezdve nevezi „művelődéstörténelmi”-nek. Persze így is a „művelődéstörténelmi” elnevezés lett volna a helyesebb.

3 (Megjegyzés - Popup)

3 A *Hund* 'kutya' szónak szitkokban való alkalmazása a németben különben is más hangulati értékű, mint a magyarban. A német néphit szerint a kutya, még pedig az égő, izzó szemű kutya az ördög egyik megjelenési formája, aminek sok mondában és történetben van nyoma (vö. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens III. 908 és IV. 484. Leipzig, 1930–32). Magának az ördögnek a nevét nem volt szabad kimondani, hanem ún. eufémisztikus, semlegesebb, varázserővel nem bíró, logikailag sokszor nem értelmezhető kifejezésekkel nevezték meg. Ilyen volt a soproni németben a ma még használatos *kliedixe hund* 'glühender Hund' kifejezés, amelyet mérgünkben, bosszúságunkban, de váratlan meglepetésünkben, tréfásan is használunk (*tu kliedixe hund*, *du glühender Hund!*). Emberre vonatkoztatva a magyar *kutya* ma is becsmérlőbb, mint a német *Hund*. – A krónika *rebellisch* szavának jelentése és hangulata ismét nem azonos a magyarban használatos *rebellis*, lázadó, felkelő szóéval. Hiszen a krónikás a német szót a törökökkel és a tatárokkal kapcsolatban is használja. A *rebellen* ige jelentése a bajor nyelvjárásokban 'Lärm machen, zanken, poltern' (Schmeller, J. A.: Bayerisches Wörterbuch II, 7. Stuttgart u. Tübingen, 1827–37), a *rewöllis* szó pedig ma is megvan a soproni német nyelvjárásban 'lármázó, lármától megzavart, megriadt' jelentésben (pl. a kutyától felvert tyúkokról; emberről, akit hangos szóval egyszerre többen akartak meggyőzni stb.). *Die rebellischen hunt* kifejezés, akár magyarokra, akár törökökre vagy tatárookra vonatkozik, 'garázda, bitang'-ot jelent. Az már a korhoz tartozik, hogy a császárhű krónikaíró, soproni polgár a császár zsoldosait is nyugodt lélekkel *rauberische hund*-nak nevezi, hiszen magyar, török, tatár, német egyaránt féltett szőlőjét tette tönkre! *Die rebellischen vngerischen hunten* magyarul éppúgy nem lehet 'rebellis magyar kutyák', amint pl. *a fűzfán fűtyülő rézangyalát* szólásunkat sem mondhatjuk németül így: „den auf dem Weidenbaum pfeifenden kupfernen Engel”... Ebből következik, hogy a források értelmezéséhez is, a cenzúrához is, a felelősségérzetten kívül bizonyos ismeretek is szükségesek.

4 (Megjegyzés - Popup)

Sopron a régi magyar irodalomból (Magy. Irod. Ritkaságok XXXVI.). Kiadta és sajtó alá rendezte Házi Jenő városi főlevéltáros Augusztinovicz Elemér tanár és a soproni áll. Széchenyi István gimnázium VI. o. tanulóinak közreműködésével. Budapest, 1937.

5 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Gerő László: Megelőző műemlékvédelem. Kézirat gyanánt. Budapest 1950; Sopron városképi és műemléki vizsgálata. Kézirat gyanánt. Budapest, 1953.

6 (Megjegyzés - Popup)

Írták: Csatkai Endre, Dercsényi Dezső, Entz Géza, Gerő László, Héjj Miklós, Mollay Károly, Radnóti Aladár. Budapest, 1953. A kötet előmunkálataiban több mint negyven építészeti szakember vett részt. Lásd Könyvszemlénkben erről Zádor Anna bírálatát.

7 (Megjegyzés - Popup)

Tanulságos ilyen szempontból I. Tóth Zoltán szerkesztésében megjelent „Magyar történeti bibliográfia 1825–1867” (Budapest, 1950–52.) soproni és megyei anyagának áttekintése.

8 (Megjegyzés - Popup)

Ilyen vitaanyagot dolgozott ki a Magyar Történelmi Társulat vezetősége által kiküldött bizottság. Ezt a bizottság „A magyar helytörténeti kutatások helyzete és feladatai” címmel (Budapest, 1954. 37. l) sokszorosításban bocsátotta vita alá. A vita eredményeinek figyelembevételével a Századokban jelenik meg.

9 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Városszépítő Egyesület jegyzőkönyve 13. l. Kézirat a városi levéltárban.

10 (Megjegyzés - Popup)

Vö. erre *Főző Géza* cikkét: SSZ. VIII. 118–135.

11 (Megjegyzés - Popup)

Itt nem sorolhattuk fel működésének egyéb alkotásait, de megemlíthetjük az általa kezdeményezett vagy kivitelezett emléktáblákat városaink egyes nevezetesebb házain (Csányi János, Lehár Ferenc, Mátyás király, Zrínyi Miklós), az erdeinkben épített Muck Endre- és Printz Ferenc-pihenőt, a Sas-téri díszkutat, több park létesítését, utak építését, a „Virágos Sopron” mozgalom elindítását, stb.

12 (Megjegyzés - Popup)

Szerkesztői munkásságát folyóiratunk e számában *Mollay Károly* méltatja.

13 (Megjegyzés - Popup)

Irodalmi munkásságát bibliográfiai rovatunkban *Thier László* állította össze.

14 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Városszépítő Egyesület jegyzőkönyve 98. l. Kézirat a városi levéltárban.

15 (Megjegyzés - Popup)

Közterheknek.

16 (Megjegyzés - Popup)

H. Balázs Éva: *Jobbágylevelek*. Budapest, 1951.

17 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Dezső: A magyarországi úrbérrendezés története Mária Terézia korában. I. k. Budapest, 1933.

18 (Megjegyzés - Popup)

Következő számunkban közöljük Vörös Károly erről szóló tanulmányát.

19 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: Az úrbéri birtokrendezések eredményei Sopron vármegyében c. kiváló és úttörő tanulmánya (Megjelent: Horváth László: Ősi sopronmegyei nemzetségek c. kötetben. Sopron, 1940.) még felhasználta ezeket a forrásokat.

20 (Megjegyzés - Popup)

tőle is

21 (Megjegyzés - Popup)

kérés

22 (Megjegyzés - Popup)

hivatali, tisztségviselő

23 (Megjegyzés - Popup)

ujjnyi

24 (Megjegyzés - Popup)

urbárium, úrbéri szerződés

25 (Megjegyzés - Popup)

Tanács.

26 (Megjegyzés - Popup)

tágítani

27 (Megjegyzés - Popup)

tartalmából

28 (Megjegyzés - Popup)

gyümölcsét

29 (Megjegyzés - Popup)

katonaság eltartására szolgáló természetbeni adó.

30 (Megjegyzés - Popup)

ajánljuk

31 (Megjegyzés - Popup)

tizedet szedni

32 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi Zsigmond, cs. kir. kamarás (1720–1769), Széchenyi István nagyatyja.

33 (Megjegyzés - Popup)

lévő, létező

34 (Megjegyzés - Popup)

természetben.

35 (Megjegyzés - Popup)

lévő, létező

36 (Megjegyzés - Popup)

22évszázad

37 (Megjegyzés - Popup)

természetben

38 (Megjegyzés - Popup)

Eszterházy Pál, aki a széplaki birtokát 1682-ben a Széchenyi-családnak adta zálogbirtokként.

39 (Megjegyzés - Popup)

közgyűlés

40 (Megjegyzés - Popup)

hátiratilag rávezetni a határozatot a kérvényre

41 (Megjegyzés - Popup)

Nádasdy Ferenc 1671-ben történt lefejeztetése után birtokai (Széplak is) a kincstár kezére jutottak.

42 (Megjegyzés - Popup)

szolgált

43 (Megjegyzés - Popup)

(gazda) tiszt

44 (Megjegyzés - Popup)

A Viczay-család 10 jobbágyház birtokosa volt Széplakon; ezeket nevezték Viczayánus-oknak.

45 (Megjegyzés - Popup)

A csornai premontrei prépostságnak 3 jobbágytelke volt Széplakon.

46 (Megjegyzés - Popup)

virradatig

47 (Megjegyzés - Popup)

közösen

48 (Megjegyzés - Popup)

csézán, homokfutó kocsin

49 (Megjegyzés - Popup)

Lukinics Lázár, helyettes szolgabíró.

50 (Megjegyzés - Popup)

fokos

51 (Megjegyzés - Popup)

A Viczay-család 10 jobbágyház birtokosa volt Széplakon; ezeket nevezték Viczayánus-oknak.

52 (Megjegyzés - Popup)

36örködtünk

53 (Megjegyzés - Popup)

színlelés

54 (Megjegyzés - Popup)

ugyancsak, hasonlóképpen

55 (Megjegyzés - Popup)

kárunkra

56 (Megjegyzés - Popup)

közös

57 (Megjegyzés - Popup)

41 állami

58 (Megjegyzés - Popup)

Irtásföldnek nevezték a jobbágy kezemunkájával termékennyé tett erdős, bozótos, zsombékos, hasznavehetetlen földeket.

59 (Megjegyzés - Popup)

sokunknak

60 (Megjegyzés - Popup)

lészen

61 (Megjegyzés - Popup)

kárvallásainkban (tollhiba)

62 (Megjegyzés - Popup)

hálálhatjuk

63 (Megjegyzés - Popup)

emlékirat, kérelem

64 (Megjegyzés - Popup)

uriszék

65 (Megjegyzés - Popup)

urasági ügyész, ügyvéd

66 (Megjegyzés - Popup)

előterjesztett vádirat

67 (Megjegyzés - Popup)

részletezett

68 (Megjegyzés - Popup)

ellenmondás

69 (Megjegyzés - Popup)

I. I. in causam attracti kifejezés rövidítése. Magyarul alperest jelent.

70 (Megjegyzés - Popup)

primo (a továbbiakban: 2-o = secundo stb.)

71 (Megjegyzés - Popup)

Zalamegyei község, a Széchenyi-család birtoka.

72 (Megjegyzés - Popup)

Höflein, Höflány, sopronmegyei község.

73 (Megjegyzés - Popup)

zár alá helyezettek

74 (Megjegyzés - Popup)

fuvarosra

75 (Megjegyzés - Popup)

tekintetbe

76 (Megjegyzés - Popup)

Ugyancsak Sz. Zsigmond.

77 (Megjegyzés - Popup)

61állapotunkat

78 (Megjegyzés - Popup)

heti

79 (Megjegyzés - Popup)

pontok

80 (Megjegyzés - Popup)

Sit venia rövidítése; jelentése: bocsánat! Egy-egy alábbi szó előtt alkalmazták a régi írásokban.

81 (Megjegyzés - Popup)

káposzta

82 (Megjegyzés - Popup)

Két pozsonyi mérőnek megfelelő ürmérték.

83 (Megjegyzés - Popup)

fuvarért

84 (Megjegyzés - Popup)

legelő

85 (Megjegyzés - Popup)

dűlőnév

86 (Megjegyzés - Popup)

dűlőnév

87 (Megjegyzés - Popup)

Konyhaalja, dűlőnév.

88 (Megjegyzés - Popup)

L. 64. sz jegyzetet.

89 (Megjegyzés - Popup)

Méltóságos Gróf

90 (Megjegyzés - Popup)

legeltetés

91 (Megjegyzés - Popup)

mellett

92 (Megjegyzés - Popup)

Méltóságos Gróf

93 (Megjegyzés - Popup)

ilyetén

94 (Megjegyzés - Popup)

Hat egymás mellett fekvő.

95 (Megjegyzés - Popup)

Faizás, favágás.

96 (Megjegyzés - Popup)

mulasztjuk

97 (Megjegyzés - Popup)

Mint belül: Hegykő községnek.

98 (Megjegyzés - Popup)

negyedtelkes

99 (Megjegyzés - Popup)

féltelkes

100 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi György, Egervár, Pölöske és Szentgyörgyvár örökös kapitánya (sz. 1656.) a grófi rang szerzője.

101 (Megjegyzés - Popup)

zálogainkat

102 (Megjegyzés - Popup)

negyedtelkes

103 (Megjegyzés - Popup)

szüret

104 (Megjegyzés - Popup)

Magyarád, zalamegyei falu.

105 (Megjegyzés - Popup)

fuvarból

106 (Megjegyzés - Popup)

jogért

107 (Megjegyzés - Popup)

pintérje

108 (Megjegyzés - Popup)

pályafutása

109 (Megjegyzés - Popup)

telkén

110 (Megjegyzés - Popup)

Schweidnitz, város Boroszló körzetében. Erődjét 1758-ban foglalta vissza Nagy Frigyes az osztrákoktól.

111 (Megjegyzés - Popup)

porosz

112 (Megjegyzés - Popup)

vélvén, gondolván

113 (Megjegyzés - Popup)

elidegenítettett

114 (Megjegyzés - Popup)

mulasztom

115 (Megjegyzés - Popup)

végzést.

116 (Megjegyzés - Popup)

*Munkám levéltári adatainak összegyűjtését *Takáts Endre*, a Soproni Állami Levéltár vezetője és *Sümeghy Dezső* ny. vármegyei főlevéltáros tették lehetővé, kiknek messzemenő segítségét ez alkalomból is köszönöm.

117 (Megjegyzés - Popup)

L. bővebben: *Valerie Else Riebe*: Der Wiener-Neustädter Schifffahrtskanal. 1936. 11. l. – V. ö. még: *Fritz Bodó*: Ein Schifffahrtskanal durch das Burgenland. Burgenlandische Heimatblätter. 6. Jahrg. Folge 1. 1937. März. 1–4. l., továbbá: *Sebastian v. Maillard*: Anleitung zum Entwurf und zur Ausführung schiffbarer Kanäle. Pest 1817, végül: *Dr Bán Imre*: Csatornatervek községeink szállítására, köszénbányászatunk első korszakában. Bány. és Koh. Lapok. LXXVI. (1943) évf. 1101–107. l.

118 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV/258. J. h. – A Hof-Comissió 1722. szeptember 5-én kelt 301. sz. átirata a városi tanácshoz. A szerződés – melyet Ferenc császár személyesen írt alá – 12 évre szól s 1834 április 30-án járt le. Ezen időtartamra bérlő 6000 Ft évi bért tartozott fizetni

azzal, hogy ha a csatorna eljut Sopronig a bérösszeg kétszeresére emelkedik. – A *Fries et Co. Bankház* azonnal munkába kezdett, hatalmas befektetéseket eszközölt, melyek anyagilag annyira igénybe vették, hogy már 1822. év végén fizetéseképtelen lett. A Bankház feje *gróf Fries Móric* Svájcba szökött s ott halt meg szegényen, 1825-ben. 16 000 kötetes remek könyvtárát, s műkincseit a bankház értékesítette s abból fedezte fizetési kötelezettségét úgy, hogy a kincstárt lényegében veszteség nem érte, annál kevésbé sem, mert a *Fries et Co. Bankház* rövid 4 év alatt, míg a Csatorna-társulatot bérelte, nagy lépéssel vitte előbbre annak munkálatait. L. bővebben: *Valerie Else Riebe* i. m. 41–45. l.

119 (Megjegyzés - Popup)

A Csatorna-társulat második bérlője Matthias Feldmüller, persenbergeri hajómester, Ferenc császár bizalmasa volt, ki az 1800-as évek elején, mintegy 1200 hajójával kezében tartotta az egész dunai hajózást. Feldmüller már 1825. szeptember 25-én megfordult Brennborgban – a *Fries et Co. Bankház* megbízásából – kitűnően ismerte a Csatorna-társulat ügyeit s így Friesék bukása után, 1826. december 20-án ajánlatot tett, hogy 1822. május 1-ével visszamenőleg hajlandó a Fries-féle szerződést átvállalni s a kincstár 15 000 Ft-nyi kárát is megtéríteni. Így lett a szerződés aláírásával 1827. március 1-én Feldmüller a Csatorna-társulat s ezzel Brennborg albérlője, mely különböző árlejtések és szerződésbeli módosítások után 1834. december 31-ig maradt kezében, mely idő alatt Feldmüller évenként bejárta a bányát és igen tevékenyen vett részt annak fejlesztésében. L. bővebben: *Valerie Else Riebe* i. m. 46–48. l.

120 (Megjegyzés - Popup)

Báró Sina György Ausztria legnagyobb kapitalista nagyvállalkozója volt, kinek emellett hatalmas földbirtokai voltak hazánkban. Gyarmati helyzetünknel fogva, az 1830-as 40-es években kezdődő vasútépítésekhez megfelelő tőkénk nem volt s így kapcsolódott be abba az osztrák tőke, melyet Sina György képviselt. Sina a Bécset Győrrel, majd Budapesttel összekötni kívánt úgynevezett „Duna-jobbparti” vasútvonal megépítésével terményeinket akarta minél rövidebb úton Ausztriába juttatni, hogy kizsákmányolásunk annál tökéletesebb legyen. – Tekintve, hogy Feldmüller Mátyás bérlete 1834. december 31-én lejárt, az udvari kamara már ez év június 7-én árlejtést hirdetett, a Csatorna-társulat s ezzel Brennborg bérbeadására. Az augusztus 18-i első határidőre két ajánlat futott be és pedig egy írásbeli Miesbach Alajos, a későbbi negyedik bérlő részéről, ki 13 105 Ft bért ajánlott fel, amivel szemben báró Sina György szóval 12 500 Ft-os ajánlatot tett. Az időközben felmerült nehézségek miatt döntés nem történt, s így a legközelebbi, szeptember 17-i árlejtésen már csak báró Sina jelentkezett ajánlatával úgy, hogy a Csatorna-társulat s ezzel Brennborg harmadik albérlője báró Sina György lett, 1846. december 31-ig. Báró Sinát nem érdekelte Brennborg olyannyira, hogy azt már 1835. augusztus 15-én Miesbach Alajos bányavállalkozónak adta bérbe, őt kizárólag a tervezett Bécs–győri csatorna izgatta, tekintve, hogy mint mondtam, a víziúttal szemben, vasúttal akarta összekötni Bécset Győrrel, nem akarta, hogy a víziút versenytársa legyen s úgy gondolta magát legegyszerűbben biztosítani, ha az épülő víziút is birtokában van. L. bővebben. *Valerie Else Riebe* i. m. 48–54. f. – V. ö. Mérei Gyula: Magyar iparfejlődés 1790–1848. p. 165.

121 (Megjegyzés - Popup)

Miesbach Alajos a Csatorna-társulat, illetve Brennborg negyedik albérlője, az előzőkhöz hasonlóan, ugyancsak korának legnagyobb kapitalistája volt, ki azonban egyszerű sorból küzdötte fel magát, a régi monarchia egyik legnagyobb ipari tényezőjévé. Először a mérnöki szakma, és pedig elsősorban az építészet érdekelte, rövidesen azonban a gazdálkodásra adta magát s földekkel foglalkozott. 1819-ben átvette a

meidlingi téglagyárat és hozzátartozó gazdaságot. 1826-ban megvette az inzersdorfi és wienerbergi uradalmakat, hol már 1757 óta téglát gyártottak. Sok munkáját és fáradozását csakhamar siker koronázta, 30 bánya, egy terrakottagyár és 9 tégláégető tulajdonosa lett. Hazai iparunkban az 1838. évi pesti nagy árvízzel kapcsolatban jelenik meg, amikor, mint tudjuk, Pesten 2700 ház omlott össze, ami nagy lehetőségeket jelentett a téгла- és cserépgyártás számára. Mint ekkor már ismert osztrák nagyiparos, közvetlen az árvíz után, könnyen kötött szerződést Pest város tanácsával, hogy megkezdje a nagyüzemi téglagyártást, mely célból a város 52 holdnyi területet adott át neki ingyenesen. Brennberget 1835. augusztus 15-én vette bérbe báró Sinától s 1857-ben bekövetkezett haláláig volt annak birtokában. Miesbach a két évtizedes bérleti idő alatt modernizálta Brennberget s az üzemet az ő irányításával s áldozatot nem ismerő munkájával – akkori viszonylatban – virágzó, nagy üzemmé fejlődött, mint azt munkám befejező részében is közlöm. L. bővebben: Valerie Else Riebe i. m. 54–58. l. és Mérei Gyula: Magyar iparfejlődés 1790–1848. 208–209. l.

122 (Megjegyzés - Popup)

L. bővebben: Valerie Else Riebe i. m. 38. l., valamint dr Csatkai Endre: Mikor Bécs és Sopron között csatornát akartak ásni. Sopronvármegye. XVI. (1923.) évf. 254. sz.

123 (Megjegyzés - Popup)

Az itt mondottakat dr Bán Imre ismertette részletesen, Adatok a magyar kőszénbányászat történetéhez a XVIII. században című munkájában. L. Bány. és Koh. Lapok LXVII. (1934.) évf. 73., 97., 121., 145. l.

124 (Megjegyzés - Popup)

Rieder János szögművész személyét illetően v. ö. Faller Jenő: Rieder János György soproni szögművész, hazánk első szénbányásza. Bány. Lapok. 9 (89. 1954.) évf. 377–378. l.

125 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XI. No. 2443.

126 (Megjegyzés - Popup)

L. u. o. a szerződés fogalmazványát, mely eredetileg 1791. június 20-i kelettel készült, annak a fölterjesztésnek mellékleteként, melyben a városi tanács döntést kér a Helytartótanáctól a tekintetben, hogy a szerződés tartama 12 év legyen, amint azt a bérlők kívánják és a tanács is véleményezi, vagy pedig az „Electa Communitas” kívánságának megfelelően csak 6 év? A helytartótanács 12 209. sz. alatt 1791. október 31-én – tehát a szerződéskötés napján – 2196. számú átiratában megkereste Sopron vármegye egyetemet, tegye közhirrre, hogy a bérbeadott bányának termékéből a kovácsok, lakatosok és más kézművesek, akik tűzzel dolgoznak, az eddig használt faszénnél sokkal kisebb költséggel megszerezhető kőszén kaphatnak métermázsánként 12 kr-ért.

127 (Megjegyzés - Popup)

A brennbergi bányászat ezt megelőző idejére vonatkozó eseményeket dr Bán Imre: A brennbergi kőszénbányászat története 1759-től, 1792-ig, című munkájában találjuk. L. Bány. és Koh. Lapok LXIX. (1936.) évf. 80., 103., 130., 154. l.

128 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 6261. és Fasc. XXV. No. 123. – A szerződés kötésével annak előzményeként tudjuk, hogy a társaság már 1793. május 17-én beadványt intézett a városi tanácshoz, melyben azt írta, hogyha vele a város „*bizonytalan időre*” („auf unbestimmte Jahre, das ist: so lange, als die Gewerkschaft auf dem Gebiet der Königl. Freistadt Sopron den Steinkohlenbau mit Nutzen treiben kann...”) megkötö a szerződést, úgy alábbi bérösszegeket fogja fizetni.

1793-tól 1800-ig évi 100 Ft = 800 Ft

1801-től 1810-ig évi 150 Ft = 1500 Ft

1811-től 1820-ig évi 200 Ft = 2000 Ft

1821-től 1830-ig évi 250 Ft = 2500 Ft

1831-től 1840-ig évi 300 Ft = 3000 Ft

1841-től 1850-ig évi 350 Ft = 3500 Ft

és így tovább, minden 10 évben 50–50 Ft-tal többet.

129 (Megjegyzés - Popup)

L. Valerie Else Riebe i. m. elsősorban az 55–58. oldalakat és Vajk Artur: A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna. Soproni Szemle IV. (1940) évf. 221–232. l.

130 (Megjegyzés - Popup)

E módosítások 1801., 1802. és 1817. években történtek.

131 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. idevonatkozólag a 4. sz. lábjegyzetet.

132 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No. 7749. A szerződésmódosításról felvett határozatok a következőképp szóltak:

„Protocoll dd. 17. Julii 1849. aufgenommen im Rathssaale der K. Freistadt Oedenburg. Gegenwärtige: Von Seite des hohen K. K. Finanzministeriums für die Pachtung des Brennberger Steinkohlen Werkes. – Herr Franz Zellner K. K. wirklicher Ministerial Rath, Herr Joh. Karl Hocheder K. K. Ministerial Secretaer bei den Ministerium für die Landes-Cultur und das Bergwesen, als abgeordneter Sachverständiger. – Von Seite der Provisorischen K. ung. Kameral-Verwaltung beigegeben: Herr Johann Czech Bureau Vorstand obiger Behörde. – Von Seite der K. Freistadt Oedenburg als Verpächter des genannten Bergwerkes: Herr Peter Pfeiffer Bürgermeister, Herr Eduard Reisch Magistrath, Herr Johann Rupprecht Stadtrepraesentant, – Herr Johann Nep. Ertl, Ober Notar sämtlich als exmittirte des Magistrates der benannten K. Freistadt. Zugezogen wurde: Von Seite der Subpachtung der Bergwerkes: Herr Aloys Miesbach Subpachter, Herr Heinrich Drasche dessen Bergwerks Direktor. – Herr Alexander Palló als Protocollführer”. „Gegenstand”.

„Die Regulirung der im § 4. des Pochtvertrages über das Brennberger-Steinkohlenwerk dd. o 28-ten October 1793 enthaltenen Bestimmungen”.

„Nach mehrmaliger Besprechung und gepflogener Verhandlung wurde über nachstehende Punkte übereingekommen”.

„Erstens. Es soll künftig hin das nach § 4. – des besagten Contractes dem Einwohnern der K. Freistadt Oedenburg zu verabreichende jährliche Quantum von Steinkohlen dahin festgesetzt seyn, dass dieselben am Grobkohle siebenzig Tausend Centner um den Preis von Fünf Kreuzer Conv. Münze pr. Centner, – und am Gries Acht Tausend Centner um den Preis von Drei Kreutzer Conv. Münze pr. Centner; ferner Zwanzig fünf Tausend Center Grobkohle um den Preis von Zwölf Kreuzer Conv. Münze pro Zentner von den Brennberger Steinkohlenwerke rücksichtlich der Pachtung desselben und zwar an der Grube zu beziehen berechtigt sein sollen”.

„Zweitens. Die im § 4, des erwähnten Contractes bestimmte Verabreichung von Grobkohle und Gries an die Stadt-unterthannen hat ganz aufzuhören”.

„Drittens. In Ansehung dessen, was die Pachtung über das oben sub 1. festgesetzte Quantum an Grobkohle und Gries erzeugt, bleibt ihr die Bestimmung des Verkaufspreises überlassen”.

„Viertens. Von dem Verkaufspreise der Steinkohle soll der Stadt von der Pachtung der in den § § 2. und 4. des Pachtcontractes festgesetzte Zins, so wie er dort bestimmt ist, nämlich mit einem zwölfter Theile bei der Grobkohle und mit einem acht Theile bei den Gries fortan bezahlt werden, es möge die Kohle von wem immer bezogen werden”.

„Fünftens. Ueber den besondern Wunsch der Repraesentanten der Stadt wird von Seite der Pachtung erklärt, dass dieselbe bemüht sein wird, die Abfertigung der Fuhren um die nach 1. abzugebende Steinkohle nach Zulässigkeit des Bergbaues und der Manipulation zu befördern”.

„Sechstens. Diese Bestimmungen sollen mit dem ersten Tage des auf die Ratification, deren im nächsten § erwähnt ist, unmittelbar folgenden Monates im Wirksamkeit traten und in dieser durch sechs Jahre unaufklündbar bestehen; nach dieser Zeit können dieselben einjährig aufgekündigt werden, wozu das Recht bei den Theilen zustehen soll. Im Falle die Ratification vor dem Monate August erfolgte, soll die Wirksamkeit der Bestimmungen doch recht am 1-ten September 1849. eintreten”.

„Siebentens. Von Seite der Pachtung wird sich die Ratification des hohen K. K. Finanzministers vorbehalten”.

„Sig. Oedenburg, am 17-ten Juli 1849. Zellner K. K. Ministerialrath” stb.

133 (Megjegyzés - Popup)

A 35×48 cm. méretű, díszes bőrkötésű vendégkönyvet Buday Ferenc bányagondnok, a bánya akkori vezetője fektette fel 1825. szeptember 27-én abból az alkalomból, hogy a Fries et Co. Bankház és a kincstár képviselői bányajárást tartottak Brennbergben. A BRENNBERGI SZÉNBÁNYA EMLÉKKÖNYVE 1825. felíratú vendégkönyv számos történeti értékű bejegyzésével azóta bányásztörténetünk legbecsesebb dokumentuma, melyet a Soproni Állami Levéltár őriz.

134 (Megjegyzés - Popup)

Miesbach bérletének idejére esik az Ó-Brennberg és Új-Brennberg közötti Havasérc-hegygerinc alatt fekvő szénvagyon kitermelése és bérletének vége felé érkeznek el a műveletek a Rammel-árokig, ahol a vasút végállomása, az igazgatósági épület, az osztályozó, stb. voltak elhelyezve. A bányaműveletek lassanként a 60–80 méter közötti mélységet érték el s már komoly technikai felkészültséget igényeltek. Miután a műveletek a Rammel-árokig vető mentén a telep utolsó foszlányait lefejtették, a szén kiapadni látszott s Miesbach költséges mélyfúrásokkal kutatta fel azt a hatalmas pillért, melyre az Erzsébet-akna települt s melynek fejtése közben Miesbach halála után (1857) utóda a bányát a 70-es években nagyon fellendítette. Miesbach gőzszállító gépeket, gőszivattyúkat is használt már s 1836-ban a sínen való bányabeli és külszíni szállítást is bevezette. L. Vajk Artur: a brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna. Soproni Szemle. IV. (1940) évf. 221–232. l.

135 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Állami Levéltár. Acta Politico-Oeconomica. Fasc. XXV. No 10 641.

136 (Megjegyzés - Popup)

Wartinbergi lovag Drasche Henrik 1811-ben született Brünmben s 1880. július 21-én halt meg Reichenauban. 1826-ban, 15 éves korában került szegényen Bécsbe s állt nagybátyja, Miesbach Alajos szolgálatába, ki akkor vette meg inzersdorfi birtokát, hol az akkori idők egyik legkorszerűbb s leggazdaságosabb téglagyárát létesítette, melynek vezetésével 1829-ben 18 éves unokaöccsét bízta meg. 1857-ben, amikor Miesbach Alajos meghalt, Drasche 9 tégláégetőt és 30 bányát örökölt, úgyhogy korában a monarchia egyik legnagyobb kapitalista vállalkozója volt, kinek vagyonát, amikor meghalt, 25 millió Ft-ra becsülték. L. bővebben: Valerie Else Riebe i. m. 67. l. és Sopron. X. 1880. évf. 60. és 83. számok.

137 (Megjegyzés - Popup)

Brennberg Drasche Henrik halálával fiára, dr. Drasche Richardra száll, ki azt már a következő évben, vagyis 1881-ben, teljes berendezésével, az az évben alakult Brennbergi Kőszénbánya Részvénytársulatnak adta el, melynek tulajdonosai Rothermann Rudolf, Patzenhofer Konrád és Lenck Emil voltak.

138 (Megjegyzés - Popup)

Szerző tulajdonában. Az idestova 50 éves, 19 oldalas, nyomtatásban is megjelent első magyar szerződés 60 évre kötöttségű, s így ha szénbányászati minisztériumunk Brennberg bányászatát 1952-ben be nem szünteti, az még ma is érvényben volna.

139 (Megjegyzés - Popup)

Karl Mollay: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Siedlungsgeschichte und Orstnamenkunde. Budapest, 1944.

140 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 85. l.

141 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 69. l.

142 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 91. l.

143 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 103. l.

144 (Megjegyzés - Popup)

Major Jenő: Hozzászólás a „Sopron és Környékének műemléktopográfiája” c. műhöz. Településtudományi közlemények 1954.

145 (Megjegyzés - Popup)

Mollay i. m. 77. l.

146 (Megjegyzés - Popup)

8,„consideratisque antiquis operum consumptionibus et fracturis in eodem castro” Fejér: Codex diplomaticus. V./2. 397. l.

147 (Megjegyzés - Popup)

9,„murorum eiusdem civitatis confraccionem ex nimia antiquitate et operis vetustatem. vidissemus” Wenzel: Árpádkori új okmánytár. V. 171. l.

148 (Megjegyzés - Popup)

Pauler: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. II. 400. l.

149 (Megjegyzés - Popup)

Wenzel i. m. IV. 254. l.

150 (Megjegyzés - Popup)

Hazai Okmánytár II. 25. l.

151 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Sopron szabad királyi város története. I/1. 29. és 33. ll.

152 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 55. l.

153 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 56. l.

154 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 57. l.

155 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 98. l.

156 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 100. l.

157 (Megjegyzés - Popup)

u. o. 118. l.

158 (Megjegyzés - Popup)

Mollay i. m. 50. l.

159 (Megjegyzés - Popup)

Hazai Okmánytár, II. 16. Az oklevél 1284-ből való.

160 (Megjegyzés - Popup)

Pl. 1424-ben. Házi i. m. II/2. 334. l.

161 (Megjegyzés - Popup)

Mollay i. m. 85. l.

162 (Megjegyzés - Popup)

Stessel i. m. mellett Csánki: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. III. 592. l.

163 (Megjegyzés - Popup)

Házi. i. m. I/1. 26. l.

164 (Megjegyzés - Popup)

Pauler i. m. II. 439. l.

165 (Megjegyzés - Popup)

Házi i. m. I/1. 101. l.

166 (Megjegyzés - Popup)

Tanulmányunk nagy hiányossága, hogy a kérdés nyelvészeti megoldásával adósok maradtunk. Ez azonban nyelvészek feladata.

167 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei: Magyar írók lexikonja. VI: 686 és IV: 50.

168 (Megjegyzés - Popup)

A krónika Payr Sándor egyetemi tanár birtokában volt; az ő ösztönzésére került a Fehér ló fogadó falára a ma is meglévő emléktábla.

169 (Megjegyzés - Popup)

Fabó András: Vittnyédy István levelei. M. Tört. Tár. 15. Pest 1871. IV. kötet: 237. A levél kelte 1662. X. 22.

170 (Megjegyzés - Popup)

Fabó: i. m. I: 166–7. Századok. 1886, 133. Komáromy: Gróf Listi László.

171 (Megjegyzés - Popup)

Bethlen Miklós önéletírása. Bp. Officina kiadás. 33. lap.

172 (Megjegyzés - Popup)

A Széchenyi könyvtárban megvan, ezt a példányt használtuk. Szabó és Hellebrandt: Régi magyar könyvtár III. kötet, első rész. A hosszú cím fordítása: Halotti tiszteletadás néhai gróf Zrinyi Miklós, Horvátország, Dalmácia és Szlavónia bánjának gyászos és az egész keresztény világ számára fájdalmas elhalálózása iránt, írta és mintegy papírból való gyászemlvényen mindenki legszomorúbb közös gyásza helyett tanuskodva, méltóságos gróf Zrinyi Péternek, azonos vérből való (ez a germanus szó, nem németet jelent) szeretett testvérének, Horvátország, Dalmácia és Szlavónia újonnan megválasztott bánjának, Dömötör György teológiai tanuló kegyeletesen ajánlja. – Igazi barokk, terjedős cím.

173 (Megjegyzés - Popup)

Szabó és Hellebrandt i. m. III. kötet, első rész.

174 (Megjegyzés - Popup)

Fabó i. m. IV: 41. lap.

175 (Megjegyzés - Popup)

Fabó i. m. IV: 55–56. lap.

176 (Megjegyzés - Popup)

Fabó i. m. IV: 248. lap.

177 (Megjegyzés - Popup)

Szabó és Hellebrandt i. m. III. kötet 2218. szám.

178 (Megjegyzés - Popup)

12Szinyei i. m. II: 1061. hasáb.

179 (Megjegyzés - Popup)

Egy példánya a soproni Liszt Ferenc Múzeumban.

180 (Megjegyzés - Popup)

Századok. 1880: 411. Thaly: Thököly Imre és iskolatársai, mint színjátászók.

181 (Megjegyzés - Popup)

Bleyer Jakab vette észre a hibát.

182 (Megjegyzés - Popup)

Közölte a Magyar Könyvszemle 1891-es évfolyama, 131–4. lap: Majláth–Horváth, Hellebrandt: Adalékok Szabó Károly Régi magyar könyvtárának első kötetéhez. Dömötörinek a füzetben még három latin verse jelent meg: Casus luctuosi descriptio cum exhortatione ad tumulandum exuvias. Excitatio luctus ac doloris. Ad Illustr. Fratrem Petrum Serinum consol.

183 (Megjegyzés - Popup)

Irodalomtörténeti Közlemények 1900:45. Bleyer: Német siralmas énekek Gróf Zrinyi Miklós halálára 1664-ből.

184 (Megjegyzés - Popup)

Szabó és Hellebrandt: i. m. III. kötet 1. rész. 717. lap. Altdorfban jelent meg.

185 (Megjegyzés - Popup)

Szabó és Hellebrandt i. m. III. kötet, első rész 733. lap.

186 (Megjegyzés - Popup)

Gemainer Statt Oedenburg Betrachtung de Anno 1601.” 128. o.

187 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Soproni zenetörténeti emlékek. (1911.) 8–9. o.

188 (Megjegyzés - Popup)

Thier László: Kurzweil Ferenc templomi karnagy, a Soproni Zeneegyesület alapítója élete. (1792–1865.) 2. o.

189 (Megjegyzés - Popup)

Thier László: Kurzweil Ferenc templomi karnagy, a Soproni Zeneegyesület alapítója élete. (1792–1865.) 2.

o. SSz. VI, 200.

190 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre szíves közlése.

191 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Wohlmuth János orgonista és karmester, Sopron jeles zeneművésze (1643–1724). Sopron, 1929, 23 (kny. a „Sopronvármegye” 1929. évi 1–4. számából).

192 (Megjegyzés - Popup)

Az Evangélikus Egyházközség szívességéből közölhetjük.

193 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor i. m. 6. o.

194 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Bán János: Sopron újkor, egyháztörténete. Sopron, 1939, 216–7.

195 (Megjegyzés - Popup)

Wohlmuth János albuma a líceumi könyvtárban 1945-ben megsemmisült. *Németh Sámuel* 1944-ben készült s e számunkban, közzétett tanulmánya a Wohlmuthra vonatkozó adatokat megmentette. Ezeket az ő szívességéből közölhetjük.

196 (Megjegyzés - Popup)

Németh Sámuel szíves közlése.

197 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor i. m. 14. o.

198 (Megjegyzés - Popup)

Tanítványait naplója alapján Payr Sándor (i. m. 13–6.) sorolja fel.

199 (Megjegyzés - Popup)

Erre vö. Heimler Károly: Loew (Loevrius) Károly Frigyes. SSz. V, 139.

200 (Megjegyzés - Popup)

Németh Sámuel szíves közlése.

201 (Megjegyzés - Popup)

Részletes ismertetését megtaláljuk *Hammerschlag János* (1885–1954) „Régi billentős muzsika.

Megjegyzés kiadványunk használatához.” Budapest, 1954. című munkájában.

202 (Megjegyzés - Popup)

Szabolcsi Bence: A XVII. század magyar világi dallamai. Budapest, 1950. 3–4.

203 (Megjegyzés - Popup)

Ungarländischer.

204 (Megjegyzés - Popup)

Ungarländischer.

205 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

206 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: Bergamasca.

207 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

208 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

209 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

210 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

211 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

212 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

213 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

214 (Megjegyzés - Popup)

Ungarländischer.

215 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

216 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: Weisst du...

217 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

218 (Megjegyzés - Popup)

Englischer...

219 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: Hast du...

220 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

221 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

222 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

223 (Megjegyzés - Popup)

Korál.

224 (Megjegyzés - Popup)

Kronik 1529–1720. A soproni ev. konvent levéltára.

225 (Megjegyzés - Popup)

Révész Imre: Magyar tanulók Wittenbergben Melanchton haláláig. Magy. Tört. Tár. VI, 207. l.

226 (Megjegyzés - Popup)

Kármán Mór: Közoktatásunk a XVIII. században. Budapesti Szemle 1911. 233. l.

227 (Megjegyzés - Popup)

Hrabovszky, Georgius: Scrinium Antiquum Quart. Berzsényi gimn. könyvtára. – Lc. 152. l.

228 (Megjegyzés - Popup)

Tristissima facies. Briegac 1747. 200. l.

229 (Megjegyzés - Popup)

A soproni ev. konvent jegyzőkönyve a konvent levéltárában.

230 (Megjegyzés - Popup)

Hrabovszky György: Presbyterológia. Berzsényi gimn. könyvtára.

231 (Megjegyzés - Popup)

Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Budapest, 1902. I. k. 215. l.

232 (Megjegyzés - Popup)

Hrabovszky: Scrinium Antiquum Qudvt. XXI. Num. 19. Kézirat. Berzsényi gimnázium könyvtára.

233 (Megjegyzés - Popup)

A Konvent jegyzőkönyve, 1749. szeptember 12-i bejegyzés.

234 (Megjegyzés - Popup)

A Konvent jegyzőkönyve, 1747. augusztus 26-i bejegyzés.

235 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf: Kirchengeschichtliche Dokumente II. 3. Kézirat. Soproni Konvent levéltára.

236 (Megjegyzés - Popup)

A külföldi ösztöndíjakról tájékoztatást nyújt: Zsilinszky Mihály: A külföldi egyetemeken a magyar protestáns ifjak részére tett alapítványi ösztöndíjakról. Tájékoztató.

237 (Megjegyzés - Popup)

A tanulók névsorát a következő művek alapján állítottam össze: Bartholomaeides, Joannes Ladislaus: Memoria Ungarorum... Pesthini, 1817; Haan Ludovicus: Jena Hungarica... Gyulae, 1858; Révész Imre: A jénai egyetemen tanult magyarok és erdélyiek névsora 1550–1850. Magyar Tört. Tár. IX. 209. l., ua.: Magyar tanulók Wittenbergben Melancton haláláig. Magyar Tört. Tár. VI, 207. l; Gamauf Theophil: Oedenburg. Kirchengeschichte III, 334. l.; Magyarországi tanulók külföldön I. h. Szerkesztette dr Ábel Jenő, összeállította Mokos Gyula. Budapest 1890.

238 (Megjegyzés - Popup)

Sopronio Hung. Commentatio de interpretatione Codicis Sacri ad communia omnes libros interpretandi

principia revocata in certamine literario poemio ornata. Göttingae, 1791.

239 (Megjegyzés - Popup)

Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Bp., 1941. 217. – *Gensel Ádámra még vő. Payr Sándor*: Sopron-vármegye 1925. júl. 19. szám.

240 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Régi licisták albumai. A Soproni Evangélikus Liceumi Dákszövetség Emlékkönyve 1918–1938. Sopron, 1938, 190.

241 (Megjegyzés - Popup)

aWohlmuthra v. ö. Jandek Gusztáv tanulmányának idevágó adatait e számunkban.

242 (Megjegyzés - Popup)

Kis János versei 1815. III. kötet 52. lap. A tudományok rágalmazói ellen.

243 (Megjegyzés - Popup)

Gombocz Endre: Az első magyar növényenumeráció Deccardtól. Növényteni Közlemények II. (1903)., 162. l.

244 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Veszprémi István*: Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia Lipsiae, 1774. 95. 54; *Heimler Károly*: SSz V. 139.

245 (Megjegyzés - Popup)

Gamauf, Theophil: Oedenburger Kirchengeschichte IV, 489. Kézirat a soproni ev. konvent levéltárában.

246 (Megjegyzés - Popup)

A soproni gombkötő céh történetét nagy vonalakban ismertette dr. Csatkai Endre az Új Sopronvármegye c. napilap 1941. december 20-i és dec. 27-i számában.

247 (Megjegyzés - Popup)

A céhlevél a soproni Liszt Ferenc Múzeum néprajzi adattárának 82. tételszáma alatt található.

248 (Megjegyzés - Popup)

Egyetemi Könyvtár: Céh levéltár LXVII. 2.

249 (Megjegyzés - Popup)

Egyetemi Könyvtár: Céh levéltár LXVII. 2. A XLII. 25. szám alatt megtaláltam a céh esküformáját, kelet nélkül. A levéltár datálása szerint 17. századi lehet. „Az Esküvisnek Formája! Isten Tíged úgy Segillen, Tellyes Szent Háromság; egy bizony Isten, az Te igaz Hütüd, hogy Ezzel az Gombkötő Mestersígel, az te

tehetsíged szerint, Igazán Elsz; Igaz, és jó Féle Selembü, Aranyfonálbul; az Ezüstfonálbul; Szörbü; Pamuk bul; Cérnábul; munkálkoszol; és az mellett, ha valakj; Velenczej, Nörémbergj Sikkbü kívánna, Munkát Akarattya Szerint, azt is el vigezhed; Enek Fölötte előtted jároknak, Céh mésternek, Öreg Méstereknek, Engedelmes és Szava Halló liszesz; Öket meg becsülöd, Istenért; más Mester Embernek Szolgait el nem hitegeted, sem penig az vásárokon, az vévo Embereket; az más Mester Embertől, el nem hívod; hanem mindeneknek, az böcsületes Czéhnek, Articulussinak, Rendtartásához Szabod, és tartod; s cselekszed; min anak Szíp Articulusy meg Magyarázása; és Elődben adássa Szerint! Isten Tíged ugy Segillyen Amen!”

250 (Megjegyzés - Popup)

Országos levéltár, Kancellária levéltára „Privilegia Coehalia” Körmend 54.

251 (Megjegyzés - Popup)

Orsz. Itár, Kancellária Itára. „Privilegia Coehalia” Körmend 62.

252 (Megjegyzés - Popup)

A köszgieknek kiadott másolat a Liszt Ferenc Múzeum néprajzi adattárában a 84. tételszám alatt található.

253 (Megjegyzés - Popup)

Orsz. Itár, Kancellária Itára. „Privilegia Coehalia” Pinkafeld 41.

254 (Megjegyzés - Popup)

A másolat, melyet Paur Iván készített és közölt is a „Sopron” c. lap. 1876. 50. számában, Thier László gyűjteményében van. Itt köszönöm meg Thier László kedves szívességét, amellyel rendelkezésemre bocsátotta a kézírásos másolatot.

255 (Megjegyzés - Popup)

Thier László tulajdonában lévő másolaton toldalékként szerepel Paur Iván megjegyzésével.

256 (Megjegyzés - Popup)

Szádeczky: Iparfejlődés... 1913. Céh-lajstrom. II. rész 304. oldal.

257 (Megjegyzés - Popup)

A soproni 1669-es megújítás (a továbbiakban csak: Sopron, 1669.) bevezetőjében még ezek olvashatók: „...megh iobbitatot Articulusokat, helien hagyván megh attuk, és engettük, hatalmat adván egyszersmind, hogy ez maj naptul fogva, és ezután következő üdökbén, senki az mi Városunkban, avagy ennek videkin, az Gombkötő Mesterséget ne üzhesse, és giakorolhassa, méglen ez szabot Rendnek, és Articulusoknak tellisséggél eleget ném tészén...”

258 (Megjegyzés - Popup)

...és itt le akarna telepedni...

259 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1669. „...tartozik mindennek előtte, az Céhnek magát bejelenteni, és ugyan ott tiszta agibul való születését, szabad Leuelével edgjüt, és hogy Mesterségét, az mint illik kitanulta, ... maga mellé vevén az Céh Mestert, egi más Céhből Mivessel az itvalo Nemes Tanács előtt elő allani, ... az Nemes Városi Polgari Szabad ságh meghnieresére,...

Ez volt a gyakorlat már a korábbi évtizedekben is. A soproni Állami Levéltárban őrzött Bürgerbuch III. kötetében, a 4. és 5. oldalon, a következő bejegyzést találjuk: „Die 8. Aprilis Anno 1639. Georgius Gombköteő alias Szujarto gebürtig von Kaschau aus ober Ungarn, nach vot weisung glaubwürdiger Kuntschaft seines Ehrlihen herkommens und ehrbürth, und erlegung des ganz im Oneris alls 6 Kreitzs thaller sambt der Musqueten undt aller zugehör zue ainen Bürger an- und aufgenomben werden. Börgen sindt Gombköteő Nagy Miklos: und Dobrovith Varga Marton”.

260 (Megjegyzés - Popup)

...nyolcvannégy kártyája legyen...

261 (Megjegyzés - Popup)

...szövéssé formán... (nem tévesztendő össze a régies szü (szív) szóval).

262 (Megjegyzés - Popup)

...mint egy tyúktojás akkora...

263 (Megjegyzés - Popup)

...Janicsár gomb...

264 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1669. „...Hogyhaaz nékj adando Mester Remekeknek csinálásával, föllieb, hoga sem mint tanult Mestersége, és értéke kívánná terheltetnék, ily nehézsége véget, szabad lészen az Nemes Tanácsot felöle meghkeresnj, és onnand adando resolutioia szerint, az Mester Remekek csinálásához kezdennj”

265 (Megjegyzés - Popup)

...anyagi lehetőségei (vagy anyagi helyzete) szerint...

266 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1669. A szokásos mesterremek kötelező: „...a mellet az Mester Asztalnak, avagy Ebédnek elkészítéseért, huszonött magyar forintot fizetnj, és azonkívül az Céh Ládában Ötven forintot, leghaláb eztendőnek elforgása alatt, megh njert Mestersége után letennj tartozik, melj ötven forétnak, Tizenöte, az itvaló Varos Kamorának cédallion; melliet ha élmulatna, és az megh nevezet üdöre azon ötven forintot le ném tehetné, tehát mind addigh se magának munkálkodnj, annival inkább Legént, és Inast tartani ne legyén szabad, miglén az emlétet pénzrül, mint a két résznek eleget ném téssen”.

A szombathelyi 1642-es bővített levél ezen pontja még azt is kimondja, hogy: „...az mely Mester Remekeket, ha semi képen megh nem tudná csinálni, és készényi az Mesterek Teczésébül és engedelmbül. Fizessen az illetin Mester Ember az Remekeirt az ládában Huszonöt magyar foréntot, és az eö értéke szérént egy Tisztességes Mester Ebédet adnyi, melyben Biro Uram kétt Eskütt Tanáts Uraimmal Jelen légyen, és az Mesterek mind együl egyék, feleségekel együt, az Czéh ládában penigh az Mesterséghekn épületére három Aranyat tegyen le!” Egyetemi Könyvtár céh levéltár. LXVII. 2. (A továbbiakban csak: E. K. Céh ltár. LXVII. 2.)

267 (Megjegyzés - Popup)

...tehét a felét...

268 (Megjegyzés - Popup)

A katolikus egyházban megtartott ünnepek. A nagy ünnepeken kívül pl. Boldogasszony fogantatása, Szt. József, Keresztelő Szt. János, Kisboldogasszony, Szt. István vértanu, stb. ünnepe.

269 (Megjegyzés - Popup)

...harmincöt...

270 (Megjegyzés - Popup)

...és ezen cselekedetén rajtaérik...

271 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1669. „...és az mindenik kötelesképpen négy eztendeigh tanullion, és szolgálion,...” A tanulólevél kiadásáért pedig „...ő az Ládában öt magyar foréntot fizetnj tartozzék. Ha penigh az negyedik eztendőbelj szolgálattiat, avagi szolgálattiban az Mester, vagy maga jóviseléséért, avagi előbbeni szolgálottiaért akarna engedni, és előbb föl szabadítani, az az ő szabad akarattian álljon.”

272 (Megjegyzés - Popup)

...másiknak a legényét elcsalja...

273 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1669. „...négy magyar foréntot birságot az Ládában tartozik letennj.”

274 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1669. „...azt a nehesztelő, és Tudomant irégylő Mestert, az mint illik, az nemes Tanacs eleiben hinia szabatsága légyen.”

275 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1669. „... huszonöt magyar pénzt tartozik az Ládában tennj.”

276 (Megjegyzés - Popup)

...méltóképpen meg nem bűnhődik... Az 1669-es megújítás még hozzáteszi, hogy ha a büntetés súlyosnak és nehéznek látszik a legénynek, vagy inasnak, fellebbeznie szabad a város tanácsához.

277 (Megjegyzés - Popup)

Szombathely. E. K. Céh. Itár. LXVII. 2. „...az Mesterségben csak Hétnek Szükség Lenyi,... Németh, Horváth, és Magyar Nemzet...”

278 (Megjegyzés - Popup)

A latin quattuor elferdítése. Hasonlóképpen „magyarosítva” a quattuor-bőjt kántorbőjtnek. Szövegünkben a negyedévenkénti összejövetelt jelenti.

279 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1669. Ez az articulus teljesen eltér a korábitól. „Semminémő kinvalo Gömbkötő Mester embernek, az sokadalomnak estin nelegien szabad árulni, hanem az sokadalomnak napian, mely szokás régi üdöktől fogvást, nem csak az szabad városokban, és Oppidumokban, hanem minden heljeken, az hol nagy vásárok esnek, és efféle Céhek vadnak practicáltatik, és megh tartatik.”

Szombathely. E. K. Céh Itár. LXVII. 2. „Szükséges Dologh és igen kívántatik az is hogy minden mester ember az ki magának lészen, az naptul fogva Esztendeigh Házosságba megh Lészen, minden feslet Életnek el Tavoztatásáért, ha penig az Esztendeő alatt megh nem Házossodik hanem el Halasztja Más Eszetndeőre, Elseő Eszetndeőre Öt forint büntetése lészen. Melynek az Edgy forentja Biro Uramnak adassék, az négy foréntya az Czéh ládában téessék, ha az után való Esztendőt is házosság nélkül Töltene el, az Mesterséghtől tiltassék el mind adigh, miegh nem Házossodik Istennek Torvénye Szerént.”

280 (Megjegyzés - Popup)

Az ezután következő záradék más színű tintával, de azonos kézzel van írva.

281 (Megjegyzés - Popup)

Ehhez hasonló tartalmú bővítést találunk a szombathelyiek 1642-es levelében is. E. K. Céh Itár. LXVII. 2. 22. pont. „Ur napján az Processioban, minden Mester Embernek Jelen kölletik lenyi nagy Szép csöndes, és alázatos Ajtatossággal, az legénynek is az Szerént az mind megh lészen nékiek Parancsolva, Szövettnyegekkel (zászlókkal D. O.) és egyéb készöletekkel. Az el vigeződvén, az Mesterek a' Czéh Mester Házához Gyülekezzenek Ebédhez, oda Hiván az legényeket is. Tartozzanak az Mesterek az legényeknek. Négy tál Etelekkel és minden legényre egy Icze Borall, ha azt megh adgyák, és az legények mégh Tovább akarnak mulatni, Tartoznak az magok ládájokbul, költséget ki venyi, ha Penigh valaki vagy az Mesterek, vagy az legények közül mitt vettene, egy Font viasz az Birságba minden véteknek.” Tanulságos az utolsó pont is. 23. pont. „Ha vala mely Mester Betegségben Halálra Nehezedik, az Céh Mester kétt Mester Embert Rendelyen az Virasztásához, az kiben a Szer vagyon, és azoknak a Czéh ládából egy Pént Bort adgyon, és négy Szál Gyertyát, Ha penigh a Világbul ki mulik tisztességhes temetésen ott legyenek, mind az Mesterek és legények. Ezen kívül ha edgyik háza népe megh hall is valami Mesternek, Az Czéh Mester tartozzik Táblát ki bocsátanyi, és az hagyot Órára minden Mesternek oda Gyülekezni az Testét penigh az eő Helyére Szövettnyékekkel el kisényi.”

282 (Megjegyzés - Popup)

Neue Wege und Erkenntnisse für den Tuchmacher. Frankfurt a. M., 1937.

283 (Megjegyzés - Popup)

Hellot, Färbebuch. Gotha, 1814.

284 (Megjegyzés - Popup)

Wolf, Heinrich: Die Stadt Oedenburg und ihre Umgebung. K. K. Geologische Reichsanstalt. Wien, 1870.

285 (Megjegyzés - Popup)

Dávidházy István: Soproni közszállítási posztó a XVIII. században. Magyar Textiltechnika 1954, 129–30.

286 (Megjegyzés - Popup)

Tulajdonképpen: *Kraus*, az ismert posztócsalád egyik tagja.

287 (Megjegyzés - Popup)

Beckenloch az a mélyedés, ahová a kallózandó posztót helyezik és ahol a vízmeghajtású kallózósulykok hatásukat kifejtik.

288 (Megjegyzés - Popup)

Az adatok nagy részét, különösen a helyi ujságokból Thier László bibliographiai gyűjteménye segítségével tudtam összeállítani, kinek ezúton is köszönetet mondok a szíves támogatásért.

289 (Megjegyzés - Popup)

aSopronvármegye. 1936. december 25.

290 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1887. szeptember 13.

291 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1888. 147–149. Récsei: A legújabb soproni ásatásról.

292 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1888. 354–360. Bella: A Sopron melletti Purgstall praehistorikus földvára és sírhalmairól.

293 (Megjegyzés - Popup)

M. A. G. in Wien. 1891. 166–192. Bella–Müller: Praehistorische Funde in der Umgebung von Oedenburg in Ungarn.

294 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1891. 313–320. Bella: A Sopron melletti Purgstall földvára és urnatemetője.

295 (Megjegyzés - Popup)

M. A. G. in Wien. 1891. 166–192. Bella–Müller: Praehistorische Funde in der Umgebung von Oedenburg in Ungarn.

296 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1889. 357–366. Bella: Újabb soproni őseletekről.

297 (Megjegyzés - Popup)

M. A. G. in Wien. 1891. 166–192. Bella–Müller: Praehistorische Funde in der Umgebung von Oedenburg in Ungarn.

298 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1889. október 22.

299 (Megjegyzés - Popup)

M. A. G. in Wien. 1891. 166–192. Bella–Müller: Praehistorische Funde in der Umgebung von Oedenburg in Ungarn.

300 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1890. június 5.

301 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1890. július 27.

302 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. 1891. július 1.

303 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1892. 221–227. Bella: Újabb purgstalli leletek.

304 (Megjegyzés - Popup)

M. A. G. in Wien. 1891. 71.

305 (Megjegyzés - Popup)

Gallus: A soproni Burgstall alakos urnái. 7–14.

306 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1891. 313–320. Bella: A Sopron melletti Purgstall földvára és urnatemetője.

307 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1892. 320–326. Bella: Soproni ásatások.

308 (Megjegyzés - Popup)

M. A. G. in Wien. 1892. (105). Müller: Eine vierte Urne mit ornamentalen Zeichnungen menschlicher Figuren vom Burgstall bei Oedenburg.

309 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. 1892. december 25.

310 (Megjegyzés - Popup)

Gallus i. m. 3.

311 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1893. 26–28. Bella: Két purgstalli edény.

312 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. 1893. július 16.

313 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Volksblatt. 1893. július 16.

314 (Megjegyzés - Popup)

M. A. G. in Wien. 1894. (59)–(62). Bella: Ausgrabungen auf dem Burgstall bei Oedenburg.

315 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1893. 448. – Újabb ásatás a soproni Burgstallon.

316 (Megjegyzés - Popup)

Gallus i. m. 4.

317 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve, 1898. június 2.

318 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. 1900. március 13.

319 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1899. augusztus 27.

320 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1899. augusztus 6.

321 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. 1900. március 13.

322 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. 1901. március 7.

323 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. Titkári jelentés az 1902. évről.

324 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. 1905. április 11.

325 (Megjegyzés - Popup)

Jelentés a m. n. m. 1906. évi állapotáról. 165–170. Márton Lajos segédőr jelentése a soproni ásatásról.

326 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. 1906. június 29. (Utólagos bejegyzés).

327 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. Jelentés az 1907. évi működésről.

328 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1907. július 17.

329 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1908. augusztus 20.

330 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1909. 181–186. Bella: A Sopron vm. és Sopron sz. kir. város Régészeti Társulatáról.

331 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. Jelentés az 1908. évi ásatásokról és kutatásokról.

332 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1908. augusztus 20.

333 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1908. augusztus 23.

334 (Megjegyzés - Popup)

Múzeumok és Könyvtárak Értesítője. 1910. 131–132.

335 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. Főtitkári jelentés az 1909. évi működésről.

336 (Megjegyzés - Popup)

Múzeumok és Könyvtárak Értesítője. 1912. 175–176.

337 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. 1918. augusztus 16.

338 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. 1920. január 18.

339 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap. 1918. augusztus 14.

340 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1922. július 18.

341 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye. 1922. július 25.

342 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1922. július 26.

343 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap. 1926. augusztus 20.

344 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye. 1926. augusztus 29.

345 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye. 1927. augusztus 4.

346 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1927. augusztus 5.

347 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap. 1927. szeptember 4.

348 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye. 1927. november 13.

349 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1922. augusztus 27.

350 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap. 1932. augusztus 28.

351 (Megjegyzés - Popup)

Gallus. i. m. 14.

352 (Megjegyzés - Popup)

353 (Megjegyzés - Popup)

354 (Megjegyzés - Popup)

Veszelka László: Sopron régi németsege és a soproni német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934, 40.

355 (Megjegyzés - Popup)

Evlija Cselebi magyarországi utazásai. Bp., 1908. II, 12.

356 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Ujság 1858, 365–7.

357 (Megjegyzés - Popup)

Genthon István: Magyar művészek Ausztriában a mohácsi vészig. Bp., 1927.

358 (Megjegyzés - Popup)

Soproni monográfia. Forrásanyag. II: 39.

359 (Megjegyzés - Popup)

Városi tanácsjegyzőkönyv. 1706: 74. 1814: 2903. sz. végzés. 1784/5-ben is csak két késes tevékenykedett a városban: Ofner József és Schmied Frigyes. Thirring: Sopron városa a 18. században: 191. Egy Schmidt Frigyes 1732-ben lett a város polgára, valószínűleg két nemzedéken át űzte a család a mesterséget.

360 (Megjegyzés - Popup)

Az Európai Manufaktúrák és fábrikák mesterség mívei. Pest, 1818, 56.

361 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1702, 115; 1732. 104; Számadáskönyv 1755, 69.

362 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1720, 125; 1723, 372.

363 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1725, 301.

364 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1702, 115; 1730.

365 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1706, 74.

366 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni ev. egyházközség története. Sopron, 1917, 91.

367 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A dunántúli ev. egyházkerület története. Sopron, 1924. 111. 122.

368 (Megjegyzés - Popup)

Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum irattárában.

369 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1723, 354. Az 1704-ben említett Stockinger János köszörűs, valószínűleg a soproni család sarja volt.

370 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1827, 501.

371 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 397, a soproni levéltárban.

372 (Megjegyzés - Popup)

Schneller E.: Az első soproni felsőbb leányiskoláról. SSz. VII, 65.

373 (Megjegyzés - Popup)

Verbényi L.: Adalékok a soproni oktatás történetéhez. SSz. V, 245, VI, 303.

374 (Megjegyzés - Popup)

A bemutató napjára nézve a források ellentmondóak. A Magyar Színművészeti Lexikon II. kötete szerint 1909. március 21-én (341. lap), az első kötet szerint ez év április 1-én, város említése nélkül (331. lap). Harmadik társszerzőként Lehel Károly karmestert említik, aki nyilván hangszerelte a darabot. Domonkos László Juhász Gyula és a színház c. szakdolgozata szerint 1909. január 9-én lett volna a nagyváradi első előadás, még az évben április elsején Debrcenben (lásd a lexikont), Szegeden pedig november 19-én. A dolgozatot a szegedi egyetem irodalomtörténeti tanszékének szívességéből Péter László dr. közvetítésével olvashattam.

375 (Megjegyzés - Popup)

Domonkos László előbb említett dolgozata szerint persze Sopron legfeljebb a negyedik város, ahová eljuthatott a darab. Egyébként a német lapok vagy az előzetes hirdetésekben, vagy a bírálatban úgy említik, hogy ez volt az első előadás vidéken is.

376 (Megjegyzés - Popup)

Nyilván azonban nem Loti, hanem Louys.

377 (Megjegyzés - Popup)

Egyes részletek belőle „Wir müssen Dir. Thury das Kompliment machen, dass er das schöne Singspiel mit seinen Iyrisch schwaermerischen Motiven, mit geistvoll erdachten rythmischen Liebesliedern in überraschend schöner Ausstattung – das ganze war von einem grosstaedtischen Zuge durchflutet – sehr würdig inscenierte”. „In dem Singspiel wechseln wie in einem Maerchen, Lustiges und Trauriges”. „Das Singspiel hat viele dramatische Moments und der aufgעהaeufte Zündstoff hat sich bischer noch nie in so heftigen Schlaegen. wie bei der Premiere entladen”.

378 (Megjegyzés - Popup)

A Radikal bírálatából: „Das Sujet derselben ist aus einem Roman entlehnt und verherrlicht die sinnliche Liebe. Der Text erhebt sich stellenweise zu einem poesiereichen Inhalte, noch öfters aber erniedrigt er sich zu den vulgaren Dialogen”.

379 (Megjegyzés - Popup)

A Westungarisches Volksblatt bírálatából: „Stellenweise poesievoll durchwoben steigern sich die stimmungsvollen Bilder bis zur verzehrenden Flamme der leidenschaftlichen Liebe”. „Zum Schluss nur

noch soviel, dass das Stück nicht für die Jugend ist”.

380 (Megjegyzés - Popup)

Petrik: Magyarország bibliográfiája III, 661.

381 (Megjegyzés - Popup)

Irodalomtörténeti Közlemények. Bánóczy: Révai Miklós élete és munkái. Bp., 1879, 273.

382 (Megjegyzés - Popup)

*A soproni tudományos élet többi jeles elhunyt munkásáról folyóiratunk következő számaiban emlékezünk meg.

383 (Megjegyzés - Popup)

Született Nagycenken 1869. szeptember 6-án. Édesapja Gantner Ferenc csizmadia, édesanyja Fáltisz Borbála volt.

384 (Megjegyzés - Popup)

Rövidítések: **OeZ.** = Oedenburger Zeitung; **SH.** = Soproni Hirlap; **SSz.** = Soproni Szemle; **ÚSvm.** = Új Sopronvármegye.